

Latvijas Universitāte

INTA ČAMANE

**KLASES AUDZINĀTĀJA DARBĪBA
PUSAUDŽA PAŠAUDZINĀŠANAS SEKMĒŠANĀ**

Vispārīgā pedagogija

Promocijas darbs

**Darba zinātniskā vadītāja:
Dr. habil. paed., prof. AUSMA ŠPONA**

Rīga

2008

SATURS

IEVADS.....	3
1. PUSAUDŽU AUDZINĀŠANAS/PAŠAUDZINĀŠANAS MIJSAKARĪBAS	9
1.1.Klases audzinātāja darbības būtība, tās vēsturiskā attīstība un perspektīva.....	9
1.1.1.Audzināšanas vēsturiskā attīstība pedagogijā.....	9
1.1.2.Audzināšanas atziņu vēsturiskā attīstība Latvijā	19
1.1.3.Klases audzinātāja darbības raksturojums un perspektīva.....	26
1.2.Klases audzinātāja darbības kompetence.....	39
1.3.Pusaudža pašaudzināšana kā mērķtiecīga pašattīstība.....	52
1.4.Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji.....	76
2. KLASES AUDZINĀTĀJA, SKOLOTĀJU, VECĀKU UN PUSAUDŽU SADARBĪBA KĀ PUSAUDŽU PAŠAUDZINĀŠANAS PRASMJU PILNVEIDOŠANĀS PEDAGOĢISKS NOSACĪJUMS.....	98
2.1. Empīriskā pētījuma metodes un norises organizācija	98
2.2. Pusaudžu pašaudzināšanas izpēte mūsdienu pedagoģiskajā sadarbībā	102
2.3. Pusaudžu pašaudzināšanas programmas kā pašattīstības vadības līdzekļa izstrāde	114
2.4. Parauga pārmantojamība sadarbībā	148
NOBEIGUMS.....	170
LITERATŪRAS	175
SARAKSTS.....	
PIELIKUMI.....	182

Ievads

Mūsdienās aizvien noteiktāka ir prasība mainīt audzināšanas paradigmu un izvirzīt jaunus akcentus skolas mācību un audzināšanas darba organizācijā. No vienas puses, aktualizējas sabiedrības un skolēnu vajadzības, no otras puses, vērojamas neskaidrības, pretrunīgums, inerces barjera, stereotipi pedagoģiskajā domāšanā un darbībā.

Latvijā sarunas par audzināšanas darbu, tā uzlabošanu norisinās gadu no gada. Katru gadu audzināšana tiek pasludināta par izglītības darba prioritāti, bet reāli skolas nesaņem mērķtiecīgu palīdzību un pašas fragmentāri veic dažus audzināšanas pasākumus. Klases audzinātāja darbs ar pusaudžiem liecina, ka nepieciešams izmainīt audzināšanas darba saturu, metodes un formas atbilstoši humānpedagoģijas prasībām, balstot audzināšanu uz pašu skolēnu pašaudzināšanas organizēšanu.

Humānajā pedagoģijā audzināšanu saprot kā cilvēka līdzsvarotas attīstības sekmēšanu, viņa garīgo spēju atraisīšanu un savas attīstības vadības prasmju veidošanos.

Humānpedagoģiskās teorijas mūsdienu sabiedrībā skolu vērtē kā ietekmīgu faktoru sabiedrības kultūras, ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā attīstībā. Tāpēc modernajā sabiedrībā skolu nevar definēt tikai kā mācību iestādi, jo tai "viennozīmīgi ir audzināšanas (kā personības attīstības), kompensācijas (kā sociālās uzvedības deficīta izlīdzināšanas) un aizsargājošā funkcija" (H.Gudjons, 1998). Pamatojoties uz šo funkciju nozīmīgumu, skolu varam definēt kā valsts vai privātpersonu organizētu institūciju, kas ir daudzveidīgi strukturēta, lai kompleksi un sistemātiski sekmētu skolēnu līdzsvarotu attīstību un socializāciju skolēnu-skolotāju-vecāku un sabiedrības mijiedarbības rezultātā.

Lai skolas pārtapšana par humānu valsts vai privātu institūciju notiktu mērķtiecīgi, tiek izstrādāta īpaša skolas pārmaiņu teorija, kas balstās uz pieņēmumiem, ka katra skola ir īpaša sociāla sistēma, kura pati izzina un apzinās darbu jaunās paaudzes audzināšanā. Problēmas, kuras rodas skolās, jāapzinās pašiem skolu kolektīviem, un pašu spēkiem tās ir risināmas. Tāpēc var apgalvot, ka ne tikai Latvijai ir sava pedagoģiskā doma, bet tā ir katrai skolai, katram skolotājam. Mūsdienu pedagoģisko ideju kopums iezīmē audzināšanas paradigmu ar problēmu nostādnēm un risinājumiem. Lai veidotu jaunas risinājumu konceptuālās shēmas un modeļus, jāveic analīze, kas balstās uz jau sasniegto. Jauno shēmu un modeļu pamatā ideja par cilvēku kā augstāko vērtību un sabiedrības attīstības mērķi kā rūpes par iedzīvotāju labklājību.

Mūsdienu skolas pedagoģiskajā procesā ir vērojamas nepilnības skolēnu audzināšanas realizācijā. Īpaši tas attiecas uz pusaudža vecumposmu. Pusaudži pretojas normatīvās pedagoģijas autoritāram skolotāju un klases audzinātāja darba stilam, kuru vēl saglabājuši dažādu paaudžu skolotāji. Tas izraisa gan pamatotus, gan nepamatotus konfliktus skolā gan starp skolēniem, gan starp skolēniem un skolotājiem, gan skolēniem, skolotājiem un skolēnu vecākiem.

Pedagoģiskie novērojumi liecina, ka daudzi skolotāji atrodas ar skolēnu Subjekts ↔ Objekts pozīcijā, ko, no vienas puses, neprot, no otras puses, negrib mainīties. Reālajā skolas darbā skolēnu brīvības izpausmes tiek dēvētas par visatļautību. Lai skolotāji pārietu no

iedarbības uz sadarbību, nepieciešams mainīt domāšanu un attieksmi pret skolēnu kā autonomu personību.

Skolas ikdienas darbā tika meklēti dažādi paņēmieni, kā izmainīt darba saturu ar pusaudžiem, lai veicinātu viņu pašaudzināšanas nepieciešamības apzināšanos un mērķtiecīgu darbību sevis attīstībā. Tas rosināja veikt dziļāku pētījumu par klases audzinātāja darba saturu sabiedrības attīstības izmaiņu kontekstā. Ikdienas pedagoģiskajā darbā tika meklētas atbildes uz jautājumiem, kas saistīti ar pieaugušo un skolēnu un klases audzinātāja sadarbības sekmīgu organizēšanu. Tādēļ par promocijas darba tematu izvēlējās "**Klases audzinātāja darbība pusaudža pašaudzināšanas sekmēšanā**".

Pētījuma objekts. Klases audzinātāja un pusaudža sadarbība.

Pētījuma priekšmets. Pusaudža pašaudzināšanas prasmes.

Pētījuma mērķis. Izstrādāt tādu klases audzinātāja un pusaudžu sadarbības modeli, kas nodrošina pusaudžu attieksmju pilnveidošanos pašaudzināšanas prasmju veidošanās procesā.

Hipotēze. Pusaudžu mērķtiecīga pašaudzināšanas prasmju attīstība norit sekmīgāk, ja

- klases audzinātājs veido pedagoģisko vidi pusaudžu, skolotāju un vecāku līdztiesīgai sadarbībai kā pamatu pusaudžu pašaudzināšanas prasmju apguvei;
- apmierinot pusaudžu aktuālās vajadzības pēc pašizteikšanās, sasniegumiem, drošības un brīvības sadarbībā Pusaudzis ↔ Vecāki ↔ Skolotājs, pusaudzim sadarbība kļūst par vērtību pašaudzināšanā;
- pusaudža personīgā pašattīstības programma attieksmju veidošanā pret sevi, citiem cilvēkiem un mācībām ir apzināta, personīgi nozīmīga, ja viņi saņem mērķtiecīgu klases audzinātāja atbalstu un palīdzību tās izpildes organizācijā.

Pētījuma uzdevumi.

1. Izanalizēt pedagoģisko, psiholoģisko un psihofizioloģisko literatūru par audzināšanu un pusaudžu pašaudzināšanu.
2. Izveidot pusaudžu pašaudzināšanas vērtēšanas kritērijus un rādītājus.
3. Izstrādāt pusaudžu un klases audzinātāja, skolotāju un vecāku sadarbības modeli.
4. Izveidot pusaudžu audzināšanas/pašaudzināšanas saturu un to eksperimentāli pārbaudīt.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido teorijas par audzināšanas/pašaudzināšanas sakarību filozofu, pedagogu, psihologu darbos un izvēlētās teorētiskās analīzes, empīriskās, eksperimentālās un statistiskās datu apstrādes metodes atbilstoši pētāmā priekšmeta īpatnībām.

Pētījuma teorētiskā bāze.

Pētījuma teorētisko pamatu veido 20. un 21. gs. Latvijas filozofu, pedagogu un psihologu atziņas par skolēnu audzināšanu, un tās balstās uz Eiropas 18. un 19. gs. filozofu J.G.Fihtes (1762-1814), V.G.F.Hēgeļa (1770-1831), I.Kanta (1724-1804) un pedagogu klasiķu Ž.Ž.Russo (1712-1778), J.H.Pestalocija (1746-1827), J.H.Herbarta (1776-1841), F.A.Dīstervēga (1790-1866), K.Ušinska (1824-1870) idejām par cilvēka audzināšanu, kas tika izplatītas arī Latvijā.

Filozofs Pauls Jurevičs (1891-1980) atzīst: „Cilvēka garīgā dzīve jau patiesībā ir it sevišķi cilvēcisko attiecību dzīve [..]. Tā pa laikam ir dialogs vai nu pašam ar sevi, vai-dabiskos apstākļos - ar otru [..]. Idejas, kurām jāklūst spilgti apzinātām, noteic laikmets un tā vajadzības un prasības, tātad kopība ar citiem[..]. Pārliecību stingrums tiek iegūts nevis vientuļās refleksijās, bet uzskatu un darbu sadursmēs un cīņās. Katrā ziņā gatavība stāvēt par kādu ideju ir vajadzīga tikai tad, ja grib tās realizāciju un tā tiek attiecināta arī uz citiem.” (P.Jurevičs, 1946 : 173)

Tas ir pamats skolēnu pašaudzināšanas organizēšanai, savas attīstības pašvadībai.

Psihologs I.Plotnieks (1929-2002) izvirza domu par pusaudžu pašaudzināšanu un emocionālo audzināšanu: „...Mūsdienu pedagoģijas svarīgs uzdevums ir attīstīt izziņas intereses, izveidot pašaudzināšanas vajadzību.” Pašaudzināšanas procesu I.Plotnieks saskata sevis iepazīšanā, vēlmē sevī pilnveidot un, galvenais, - darīt, veidot sevi. (I.Plotnieks, 1975 : 34) I.Plotnieks atklāja arī emociju un spēju attīstības sakarību, pamatoja pedagoģiskos līdzekļus pusaudžu emociju un jūtu saudzīgai kopšanai un attīstībai mācību un audzināšanas darbā.

Dz.Meikšānes atziņa par brīvas sadarbības un saziņas veidošanās psiholoģisko pamatu pētījumā ir īpaši nozīmīga: “Personība ir orientēta nevis uz pavēlēm, bet uz izvēli. Tad paveras plašums domām, jūtām, attīstās aktivitāte, uzņēmība, iniciatīva. Šāda personība pret saskarsmes partneri izturas kā pret sev līdzīgu. Tas ir pamats tolerancei.” (Dz.Meikšāne, 1998 : 93). Šādas skolēnu attieksmes var nodrošināt pašaudzināšanai humānu vidi.

A.Šteinbergas atziņa par skolēna iekšējās un ārējās darbības produktivitāti ir nozīmīga pašaudzināšanā: “Skolēna kā darbības subjekta personības veidošanos ietekmē tāda darbība, kurā izmainās skolēna uzvedība, realizējas potenciālās iespējas ne tikai ārējo ietekmju rezultātā, bet arī atkarībā no darbības produkta, īpaši iekšējās darbības produktivitātes. Agrās jaunības vecumposmā īpaši nozīmīga ir pašapliecināšanās, pašizteikšanās, savu sasniegumu novērtēšana un drošības vajadzību apmierināšana.” (A.Šteinberga, I.Tunne, 1999 : 28)

I.Žogla pētījusi skolēnu attieksmes veidošanos pret mācībām, un analizējot pusaudžu attieksmes veidošanos pašaudzināšanas procesā, viņas atziņa ir pētījuma pamatā. “Uz izpratnes pamata par mācībās bagātinātu pieredzi un attīstītu prātu skolēns veido attieksmi pret to, ko mācās, ar ko kopā mācās, pret mācīšanos, sevi un citiem. Attieksme kā mācību mērķis un rezultāts ir komplicēta personības pamatīpašība, kas aptver cilvēka intereses, darbības motīvus, vērtības, pārliecību, uzskatus, ideālus.” (I.Žogla, 2001 : 121)

V.Zelmeņa didaktiskās teorijas ir vienībā ar atziņām par audzināšanu. „Audzināšana ir mērķtiecīgi iecerēts, organizēts un vadīts process[..]. Pašaudzināšana ir apzināta, mērķtiecīga sevis pilnveidošana[..]. Tā parasti sākas pusaudžu vecumā vecāku, skolasbiedru un skolotāju ietekmē[..]. Pašaudzināšanas rezultāti nav redzami tik konkrēti kā sekmes mācībās. Tie krājas nemanot. Pirmie to ievēro skolotāji un vecāki. Viņu atzinība sagādā audzēknim gandarījumu, stiprina ticību saviem spēkiem un sekmē turpmāko centību sevis pilnveidošanā.” (V.Zelmenis, 2000 : 47).

I.Maslo, pētot skolēnu komunikatīvo darbību, izdala audzināšanas vajadzības. „Tās ir:

- *vajadzība pēc mīlestības un drošības* – bērns vēlas stabilas, ilgstošas, uzticīgas un mīlošas attiecības ar vecākiem, vēlāk ar audzinātājiem, ar skolotājiem;
- *vajadzība pēc jaunas pieredzes* – bērns tiecas pastāvīgi paplašināt savu ideju, tēlu, jūtu, vēlmju, uzskatu un konfliktu krājumu;
- *vajadzība pēc uzslavas un atzinības* – bērniem, īpaši uzsākot mācības skolā, ir neizsmeltas attīstības iespējas, taču, lai stiprinātu viņu ticību sev, nepieciešama pozitīva nostādne pret mācībām kopumā un panākumiem skolā;
- *vajadzība pēc atbildības un patstāvības* – tiek uzsvērts skolas ieguldījums bērna pašattīstības stiprināšanā, skolēnu orientētajās mācībās, balstoties uz pētījumiem, kas rāda, ka skolu, „kas liek uzsvaru uz sadarbību, nevis sacensību”, ir stipri mazāk nekā skolu ar „labu slavu”. Visu šo vajadzību apmierināšana ir nepieciešama skolas vecumā”. (I. Maslo, 2006 : 28)

R. Hahele savos pētījumos uzsver pašnovērtējuma nozīmi, kas ir būtiska komponente pašaudzināšanā. „Pašnovērtējums kā pedagoģisks līdzeklis ir pamats sevis pazīšanai, no kuras veidojas sapratne par sevi... Pašnovērtējumam jābūt integrētam novērtējumā. Novērtēšanā kritērijus izvirza skolotājs, skola vai valsts, bet pašnovērtēšanā kritērijus izvirza cilvēks pats.” Uz sevi vērsti kritēriji ir svarīgi, jo dod iespēju skolēniem:

- kontrolēt savu mācīšanos;
- radot savus kritērijus, saprast, kāpēc ir jāmācās;
- ar paša pamatotiem kritērijiem atklāt iekšējo motivāciju;
- procesā, radot savus kritērijus, veicināt atbildību. (R. Hahele, 2006 : 85)

A. Špona izstrādājusi humānas personības audzināšanas mērķi – brīvības, patstāvības un atbildības vienību audzināšanā. Viņas atziņas par audzināšanas/pašaudzināšanas sakarību ir būtiskas pētījumā. „Audzināšanas pamats ir attīstības procesa atzīšana: mērķtiecīgi projektētas un dabiski evolucionāras struktūrizmaiņas cilvēkā. Šis pamatojums prasa audzināšanas praksē balstīties uz bērna, skolēna, jaunieša, pieauguša cilvēka pašattīstību vienībā ar brīvu, radošu, mērķtiecīgi organizētu sadarbību. Audzināšana ir cilvēka garīgās mijiedarbības process, kultūras cilvēka veidošanās. Mērķtiecīga bērna darbība sevis pašattīstībā, sava pašvērtējuma, paškontroles un pašregulācijas veidošanā ir pašaudzināšana. Audzinoša ir tā darbība, kas bērnam ir personīgi nozīmīga.” (A. Špona, 2001 : 71)

Pētījuma teorētiskā novitāte.

Pētījumā atklāta ideja par pašaudzināšanu kā audzināšanas pamatkomponenti, īpaši uzsverot pieraksta formu „audzināšana/pašaudzināšana”, kā arī par pašaudzināšanas prasmju veidošanos paaudžu sadarbībā un mījsakarībā ar attieksmju (vērtību) pilnveidošanās procesu.

Pētījuma praktiskā nozīmība.

Praksē ir izmantojama jebkurā mācību iestādē pusaudža vecumam pētījumā analizētās klašu audzinātāju funkcijas, to saturs sadarbībā ar pusaudžiem, piedāvātā pusaudžu audzināšanas/pašaudzināšanas programma un tās realizācijas metodika.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskās metodes:

Filozofiskās, pedagoģiskās, psiholoģiskās literatūras un dokumentu teorētiskā un kontentanalīze par skolēnu audzināšanu/pašaudzināšanu.

2. Empīriskās:

2.1. Novērošana: individuālās un grupu nodarbībās mācību stundās un ārpus stundām, lai noskaidrotu klašu audzinātāju funkciju saturu un sadarbības prasmes.

2.2. Aptaujas:

- a) mutiskās – pārrunas; intervijas; jautājumi un atbildes, lai padziļināti analizētu skolotāju, vecāku un skolēnu attieksmju pret audzināšanu/pašaudzināšanu,
- b) rakstiskās – anketas, kuras sekmēja pētījumā izvērtēt pašaudzināšanas prasmju un attieksmju mījaskarības, pusaudžu pašaudzināšanas līmeni.

2.3. Pedagoģisko situāciju veidošana un analīze, kas atklāja pusaudžu pašaudzināšanas programmas saturu.

2.4. Biogrāfiskā metode galvenokārt tika izmantota, lai analizētu pašaudzināšanas prasmju attīstības dinamiku.

3. Eksperiments: konstatējošais un veidojošais.

4. Statistiskās – datu apstrādes metodes.

Konstatējošā eksperimentā vecāku aptauju, skolotāju un vecāku anketu datu par skolēnu audzināšanas/ pašaudzināšanas vidi un saturu ģimenē apstrāde veikta ar izklājprogrammu "Microsoft Excel for Windows". Veidojošā eksperimenta dati apstrādāti ar statistiskās datu apstrādes sistēmas SPSS palīdzību, aprēķinot Pīrsona korelācijas koeficientu.

Pētījuma posmi:

- 2002. – 2003. gadā veikta zinātniskās literatūras apzināšana, metodoloģijas iestrāde, sākotnējās hipotēzes izvirzīšana un kritēriju noteikšana, pētījuma programmas projekta izveide, kā arī veikts konstatējošais eksperiments.
- 2003. – 2006. mācību gadā veikts veidojošā eksperimenta pirmais un otrais posms, audzināšanas/pašaudzināšanas programmas izstrāde, aprobācija eksperimentālajās klasēs, datu ieguve, analīze un interpretēšana.
- 2006. – 2007. gadam – rezultātu apkopojums un analīze, promocijas darba noformēšana.

Pētījuma bāze:

- Jēkabpils Valsts ģimnāzija: pusaudži, vecāki un klašu audzinātāji.
- Pļaviņu ģimnāzija: pusaudži un klases audzinātāji.
- Ventspils 1. ģimnāzija: pusaudži un klases audzinātāji.
- Līvānu 1. vidusskola: pusaudži un klases audzinātāji.
- Rīgas 19. vidusskola: pusaudži un klases audzinātāji.
- Cēsu rajons: pusaudži un klašu audzinātāji.

Kopā pētījumā piedalījušies 829 skolēni, 187 skolotāji, 58 vecāki = 1074 respondenti.

Darba struktūra:

Darbs sastāv no ievada, 2 daļām, nobeiguma, izmantotās literatūras saraksta. Pirmajā daļā analizētas pusaudžu audzināšanas/pašaudzināšanas mijšakarības. Otrajā daļā aprakstīta klases audzinātāja, skolotāju, vecāku un pusaudžu sadarbības pilnveidošanās kā pusaudžu pašaudzināšanas pedagoģisks nosacījums.

Saskaņā ar izvirzītajiem uzdevumiem pirmajā daļā analizēti teorētiskie avoti un izstrādāti psiholoģiski psihofizioloģiskie un pedagoģiski teorētiskie pētījuma pamati. Iztanalizēta filozofiskā, pedagoģiskā, psiholoģiskā un psihofizioloģiskā literatūra par audzināšanu un pusaudžu pašaudzināšanu. Izstrādāts pusaudžu un klases audzinātāja, skolotāju un vecāku sadarbības modelis. Izveidoti pusaudžu pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji. Otrajā daļā analizēts skolotāju un citu pieaugušo paraugs pusaudžu pašaudzināšanā, pusaudžu reālais pašaudzināšanas līmenis, analizēts reālais pusaudžu, klases audzinātāja, skolotāju, vecāku un vienaudžu sadarbības līmenis, pusaudžu attīstības reālās izmaiņas un pašaudzināšanas mērķtiecība. Izveidots pusaudžu audzināšanas/ pašaudzināšanas saturs, un tas eksperimentāli pārbaudīts. Izveidoti audzināšanas/pašaudzināšanas pedagoģiskie nosacījumi.

1. PUSAUDŽU AUDZINĀŠANAS/PAŠAUDZINĀŠANAS MIJSAKARĪBAS

1.1.Klases audzinātāja darbības būtība, tās vēsturiskā attīstība un perspektīva

1.1.1.Audzinašanas vēsturiskā attīstība pedagoģijā

Audzinašanā notiek sabiedrības kultūras pārmantošana un likts pamats tālākajai cilvēces attīstībai. Tāpēc arī prasības audzinātajam kā personībai, kā profesionālim ir augstas un pienākumu ir daudz. Tie visi ir apjomīgi un pedagoģiski nozīmīgi. Par to pedagoģijas vēsturē raksta ievērojami pedagoģijas pamatlicēji. Šajā nodaļā analizēts pedagoģijas klasiku devums audzinašanas un klases audzinātāja sistēmas veidošanās aspektā.

A. Špona raksta, ka pedagoģija kā patstāvīga zinātne no filozofijas tika atdalīta 1623. gadā (A.Špona, Čehlova Z. 2004). Frensiss Bēkons (1561-1626) 15 jau izveidotajām zinātnēm pievienoja piecas jaunas, kuras vēl veidojās. To skaitā bija pedagoģija. Tā bija pedagoģijas zinātnes atzīšana sabiedrības attīstībā.

Bēkona paustie uzskati ir joprojām aktuāli mūsdienu pedagoģijas zinātnē:

- a) pedagoģija izstrādā mācību par zināšanu nodošanu no paaudzes paaudzē;
- b) cilvēkam nepieciešama audzinašana, vēlams *koledžās*, kur kopā mācās vienaudži, ir laba darba organizācija.

Viņš atzina, ka pedagoģijai jāveic pieredzes analīze, kas cilvēka mācībās un audzinašanā veidojas jau no bērnības.(F.Bēkons, 1989)

Šīs pedagoģiskās atziņas tika papildinātas un padziļinātas daudzu gadsimtu garumā.

Jans Amoss Komenskis (1592 - 1670) turpina F.Bēkona idejas, uzskatot,ka civilizāciju iespējams attīstīt ar labi izstrādātu izglītību. Viņaprāt, zinātnei jānodrošina prāta, reliģijai – gribas un valstij – cilvēka spēju attīstība. Vienība, dabiskums un brīvība ir cilvēces lozungi, kas to pacels no neizglītības uz augstāku pakāpi. Cilvēkam vispirms jātop par cilvēku, attīstot sevī īstas cilvēciskas dziņas. Cilvēkam jāattīsta prāts, griba un sirds, tāvad nepieciešama: a) zinātniskā; b) tikumiskā; c) reliģiskā audzinašana.

Viņš atzina, ka skola dod zināšanas un audzina. Pēc Komenska domām, labākām, vieglākām, sekmīgākām, pamatīgākām un ātrākām mācībām nepieciešams ievērot vairākus nosacījumus: izvēlēties mācībām labāko laiku - dzīves pavasari (bērnību un jaunību); - dienas pavasari (rītu). Mācot skolēnus, prast skolotājiem viņus ieinteresēt; mācību saturu veidot, lai veicinātu dievbijību, tikumību, zinātniskumu; mācīt dzīvei noderīgo; mācības sākt ar vieglāko un pamazām pāriet uz nepazīstamo; ievērot pakāpenību; ar lietām iepazīties dabā; mudināt gribu un kāri mācīties. Mūsdienās J.A.Komenska atziņa, ka *audzinašanā nepieciešama disciplīna un tā panākama ar labiem piemēriem, laipniem vārdiem, sirsnību un atklātību* (J.A.Komenskis, 1992) ir aktuāla.

Darbā "Lielā didaktika" tiek dots pilnīgs jaunatnes audzinašanas plāns: mācību saturs prāta, tikumiskai un dievbijības audzinašanai visās skolās ir vienāds, bet audzinašanas uzdevums ir noteikts atbilstoši vienotām skolas idejām ar koncentriski iekārtotu mācību saturu

cilvēka audzināšanai. Labi tikumi ir *mērenība, tīrība, cieņa pret vecākiem, mīlestība pret tuvāko, uzticība, pacietība, izpalīdzība, laipnība un pieklājība*. Šie tikumi ieaudzināmi jau agrā bērnībā ar labu priekšzīmi – pamācību un pārmācību. Bērni ir jāsargā no visa, kas varētu kaitēt viņu tikumībai un dievbijībai. Galvenā pedagoģiskā doma ir cilvēka labklājība.(J.Komenskis, 1992)

J.A.Komenska izteiktās pedagoģiskās atziņas 16.gs. beigās 17. gs. sākumā nav zaudējušas savu nozīmi, un viņa izstrādātie didaktiskie principi un pieeja bērna audzināšanā ir vērtīgi.

Džona Loka (1632-1704) darbi raksturo filozofisko ideju attīstības laikmetu. Viņš uzskatīja, ka visas zināšanas un idejas rodas ārējās vai iekšējās pieredzes ceļā: 1) ārējās - kad mūsu apziņā iedarbojas jutekļu iespaidi; 2) iekšējās - kad mūsu apziņā iedarbojas pašas dvēseles pārmaiņas.(Dž. Loks, 1997). Dž.Loka atziņās atklājas 20.gs. izstrādātās interiorizācijas un eksteriorizācijas procesi.

Cilvēka darbības pamatmotīvs ir dziņa pēc laimes. Audzinātājs, kurš vēlas sagatavot cilvēku laimīgai dzīvei, audzina spēju apvaldīt savas iegribas. Sevišķa uzmanība jāveltī miesai, lai, attīstot jaunatnē pašsavaldīšanos un mērenību, veiktu pareizu audzināšanu. Audzinātājam jā rūpējas, lai audzēkņu miesu norūdītu un pieradinātu pie stingras mērenības, jo *tikumība* ir augstākais labums un galvenais audzināšanas uzdevums. Mērenības audzināšana pedagoģiskā izglītībā un praksē ir nozīmīgs audzināšanas komponents.

Prāta izglītībai audzināšanā ir liela nozīme, jo vajadzīgs spēcīgs un izglītots prāts. Izglītību spēj iegūt katrs cilvēks patstāvīgi, arī savā brīvajā laikā. Pēc Dž.Loka, garīgajā audzināšanā ievērojamas četras lietas: *tikumība, gudrība, pieklājības attīstība, zinātņu mācīšana*.(Dž.Loks, 1997)

Tikumiskās audzināšanas uzdevums ir attīstīt audzēkņos spēju savaldīties, uzstāties pret savām tieksmēm un sekot savai rīcībai ar prāta norādījumiem. Audzināšanas līdzekļi ir disciplīna un pieradināšana, piemēri un pārspriedumi. Ar vārdu "disciplīna" Džons Loks saprot iekšēju nosvērtību, pakļaujot gribu prātam. Viņa skatījumā agrā bērnībā attiecības starp bērniem un vecākiem noteic bailes un cieņa, bet turpmākos gados mīlestība un draudzība.(V.Dž.Loks, 1993)

Balvas un sodi ir disciplīnas līdzekļi. Dž.Loks noraida rupjus un pazemojošus sodus, jo pārāk liela stingrība panāk tikai ārēju labošanu, bet tajā pašā laikā kropļo garu.

Par vērtīgu audzināšanas līdzekli viņš uzskata *pārrunas ar bērniem*. Dzīvi, uzskatāmi piemēri noder kā paskaidrojumi. Svarīga loma bērna audzināšanā ir viņa dzīves apstākļiem. Takts, goda prāts un cildens gars ir labākie dzīves gudrības audzināšanas līdzekļi. Audzinot pieklājīgu uzvedību, gudrs audzinātājs ievēro divus padomus: 1) nedomāt par sevi zemu; 2) nedomāt par citiem zemu.(Dž.Loks, 1997)

Pieklājību nevar iemācīt ar noteikumiem un priekšrakstiem, te vislielākā nozīme ir sabiedrības priekšzīmei.

Aktuāla ir atziņa, ka *bezdarbība jaunatnei ir kaitīga*. Jaunieši tiek aicināti mācīties pilsoņu tiesības un vispārējos dzimtās zemes likumus, loģiku un retoriku, zīmēšanu, dejošanu,

jāšanu un amatu. Audzināšanā cieši jāievēro audzēkņa individualitāte. Audzinātāja uzdevums ir novērot trūkumus, attīstīt un nostiprināt dabas dotās spējas.

Rezumējot analizēto, šodien aktuālas ir Dž. Loka audzināšanas (pedagoģiskās) idejas: veselā miesā mājā vesels gars; apzinīga disciplīna; stingra griba, raksturs; pozitīvu paradumu veidošana. Galvenie audzināšanas līdzekļi pēc Dž.Loka ir paraugs, vide. Neko nevar panākt ar rupjību, vardarbību. Ievērojama ir pakāpenība paradumu veidošanā: vispirms nostiprina vienu paradumu, pēc tam citus. Lai audzinātu, ir nepieciešams iepazīt individuālās īpatnības un audzināt bez miesassodiem. Mācību priekšmeti gatavo dzīvei, t.i., dod zināšanas ar praktisku raksturu, bet audzinātāja uzdevums ir attīstīt zinātkāri, audzināt drosmi, neatlaidību. (V.Dž.Loks, 1993)

Žana Žaka Russo (1712 -1778) pedagoģiskie uzskati pamatojas uz tā laika *sensuālismu*, kas skaidro, ka bērna garīgā dzīve sākas un izaug no sajūtām. Līdz sajūtai dvēselē nekā nav.

Ž. Russo darbā „Emīls vai par audzināšanu” atzīst cilvēkā atsevišķi no prāta pastāvošu sirdsapziņu. Par cilvēka dzīves mērķi viņš uzskata laimi: laimīgs cilvēks ir tas, kam mazāk bēdu, bet nelaimīgs tas, kam vismazāk prieka. Lai audzēknis sasniegtu laimi, audzinātājam tiek izvirzīti divi uzdevumi: 1) vairot un attīstīt audzēkņa spēkus, 2) samazināt vēlēšanos.

No tā paša cilvēka laimes avota iziet arī tikumība, kas izpaužas cilvēku mīlestībā un līdzcietībā. (Ж..Ж.Руссо, 2002)

Audzinašanas uzdevums ir pilnīga cilvēku spēku attīstība jeb attīstīt spēcīgu cilvēka personību. Tāda personība pati par sevi tikumīga, līdzcietīga un laimīga. Audzināšana nesagatavo nekādai noteiktai profesijai, bet attīsta cilvēkā spējas visām profesijām, tātad veicina personības dabīgo attīstību. Uz audzēkņa pašdarbību cieši balstās individuālā, dabiskā audzināšana. Lūk, sākums pašaudzināšanai. (Ж..Ж.Руссо, 2002)

Russo skatījumā audzinātāja darbs nav mācīt patiesību un labo, bet pasargāt audzēkņa sirdi no ļauna un prātu no maldiem. Strādājot šinī virzienā, svarīga ir bērna brīvība, jo pieaugušo vara kropļo dabu vai modina bērnā naidu pret audzinātāju. Atzīstama ir dabiski nepieciešama disciplīna, kas izriet no pastāvošiem dzīves apstākļiem. Ideāla audzināšana ir saskaņā ar bērna dabu, ievērojot brīvību, sekmē pašattīstību un pašdarbību. (Ж..Ж.Руссо, 2002)

Russo atzina, ka zināma tikumiska sagatavošana ir iespējama. Viņš uzsvēra, ka bērns nevar izprast tikumiskās pamācības, bet ar ārējiem jutekļiem var pieņemt paraugus. Audzinātāja patiesums, tikumība un labestība ir priekšzīme bērnam atdarināšanai. Nepieciešams kopt jūtas. Šīs atziņas šim pētījumam bija īpaši nozīmīgas.

Ar derīgām zināšanām vien vēl dzīvē nepietiek, ikvienam cilvēkam vēl ir jāstrādā, jāprot maize nopelnīt, pārdzīvojot dzīves pārmaiņas. Audzinātājam jā rūpējas par to, lai katrs mācētu strādāt un strādātu.

Pusaudža gados īpaši svarīga ir: 1) labu jūtu; 2) pareizu spriedumu; 3) pareizu uzskatu; 4) labas gribas audzināšana. (Ж..Ж.Руссо, 2002)

Russo neatbalstīja abstraktas pamācības. Viņš ieteica nesteigties ar reliģijas mācību, jo Dieva idejas izpratnei vajadzīgs pilnīgi attīstījies un nobriedis prāts un spēja domāt.

Audzināšana ģimenē sākas ar vecāku pienākumu pašiem audzināt savus bērnus. Mātes rūpēm un gādībai par bērnu ir liela sabiedriska nozīme. Sieviete ir nozīmīga loma ģimenē. Viņai jābūt smalkjūtīgai, daiļai un pievilcīgai. Meitenei nepieciešamas zināšanas saimniecībā un rokdarbos, viņai jāprot zīmēt, dziedāt, dejot. Tas sasaucas ar latviešu tautas pedagoģijas atziņām.

Mūsu pētījumam bija nozīmīgi Russo izstrādātie pedagoģiskie principi. *Viņš uzsvēra bērna psiholoģiskās īpatnības*, audzināšana piemērojama bērna dabai; mācības nepieciešams saistīt ar bērna apkārtni; *lietot brīvo disciplīnu un mācīt amatus; attīstīt bērna juteklus un spējas; audzināt bērna sirdi un jūtas - līdzietību un cilvēku mīlestību.* (Ж..Ж.Рыцко, 2002)

Jāņa Gotlība Fihtes (1762 - 1814) uzskatos mēs rodam atziņas par "es" būtību, par tā tieksmēm pēc brīvības un sirdsapziņas. Tāpēc cilvēkam jāieaudzina prasme rīkoties pēc sirdsapziņas.(J.G.Fihte, 1991)

Audzināšanas uzdevums ir noteikti un droši vadīt audzēkņu attīstību uz īstu cilvēcību un uz cildenu dzīvi. Audzināšanai jārada nelokāma, nesatricināma un nešaubīga virzība uz labo. Tā kā cilvēks var gribēt tikai to, ko mīl, tad mīlestība ir vienīgā un īstā gribas ierosinātāja un vadītāja jauniešu uzvedībā, kas sagādā iekšēju apmierinājumu un baudu, uzskatīja Fihte.

Saskaņā ar audzināšanas ideālu un sava laika tikumisko līmeni, Fihte norādīja uz tā laika valdošo aprindu netikumiem. Viņa skatījumā, esošā pedagoģija varēja audzināt ārēji derīgus pilsoņus, bet iekšēji tikumiski viņi palika neaudzināti. Tāpēc jaunajai pedagoģijai vajadzīgi jauni ideāli. Jaunās audzināšanas ideāls ir *prāta, jūtu un gribas attīstība uz labo un tikumīgo.* Šādi audzinātu bērnu rīcību un tieksmes vadīs labas jūtas. (J.G.Fihte, 1991)

Fihte vēlas sekmēt nācijas attīstību un izglītību, tāpēc pedagoģijai, kura cenšas pēc augstākas personības attīstības, jāattīsta audzēknī mīlestība pret savu nāciju. Augstas tikumiskas personības attīstībai jāsakļaujas ar nacionālo audzināšanu. (J.G.Fihte, 1991)

Fihte uzskatīja, ka tikumiskās audzināšanas nolūkā nepieciešams, lai mācību iestāde būtu savienota ar darbu. Audzēkņos ieaudzināma cieša pārliecība, ka katram nepieciešams strādāt. Jaunatnei nepieciešama darba mīlestība, centība un praktiskums, pašdarbība, kā arī sabiedriska solidaritāte, garīgā interese un sociālā apziņa. (J.G.Fihte, 1991)

Jaunā audzināšana ir vispārīga, to organizē un vada valsts, un tā audzina ideālus pilsoņus. Svarīgas Fihtes atziņas ir: a) kultūrskolas ideja; b) darba skolas ideja; c) vienotās skolas idejas. (J.G.Fihte, 1991)

Johans Heinrihs Pestalocijs (1746-1827) uzsvēra, ka cilvēka audzināšana sākas ģimenē, ar nolūku sasniegt augstāko audzināšanas mērķi – cilvēcību. Viņš uzskatīja, ka cilvēkā slēpjas spēki, un audzināšanas uzdevums ir šos spēkus attīstīt un izglītēt.

Tēva mājas ir *cilvēka audzināšanas pamats. Tikumu veido valsts skola.* Katra cilvēka uzdevums ir *harmoniski attīstīt un izglītēt savas spējas* ar individuālo darbu. Tātad arī

Pestalocijs saskata audzināšanā pašaudzināšanu kā attīstības pamatu, kas ir būtiska atziņa mūsu pētījumam.

Audzinātājam labi jāiepazīst savi audzēkņi. Būtībā visu cilvēku vajadzību apmierināšanai ir viens ceļš – visi jāattīsta, jāizglīto. Izglītībai pamati liekami mājās, ģimenē. (J.H.Pestalocijs, 1996)

Pirmoreiz tika izteikta vēsturiski nozīmīga atziņa, ka mācītājam, tāpat kā skolotājam, jābūvē tauta un ka tas, ko baznīcai nav bijis iespējams sasniegt, panākams ar atjaunotu skolu. Ideja, ka tautas labklājības pamatā ir sistemātiski organizēta tautas izglītība, bija nozīmīga pedagoģijā.

Pestalocijs izsaka domu par to, ka cilvēka gara un viņa attīstības pamatā ir *uzskatāmība*, jo tā veicina lietu un parādību uztveri, apjēgšanu un apguvi. Daba ir vērtīga mācību grāmata. (J.H.Pestalocijs, 1996)

Augstākās audzināšanas mērķis ir vēlme sasniegt iespējami pilnīgu cilvēka attīstību. Cilvēkam jāklūst ideālam ar attīstītu prātu, cēlām jūtām un attīstītām spējām darbam. Ar savu audzināšanas mērķa izpratni Pestalocijs tuvojās Kantam, kurš arī cilvēcību uzskatīja par augstāko audzināšanas mērķi – augstāko cilvēka gara spēju attīstību virzībā uz labo, iekšējo cilvēka attīstību, jo ar to panākama visas cilvēces morāliska uzlabošanās.

Pestalocijs uzskatīja sociālo ģimenes atmosfēru par vislabāko "cilvēcības" audzinātāju. Mīlestības spēks ir svarīgs ne tikai mājās, bet arī skolas audzināšanas un mācīšanas darba pamatā. Mīlestība neizslēdz disciplīnu, bet prasa gudri vadīt un ar stingru roku apvaldīt bērna ļaunās tieksmes. (J.H.Pestalocijs, 1996)

Frīdrihs Šleiermahera (1768 – 1834) atziņās atrodam, ka audzināšanas galvenais uzdevums ir izaudzināt krietnus, darbīgus ģimenes, sabiedrības un valsts pilsoņus. F.Šleiermahers uzskatīja, ka piedzimstot cilvēks ieiet īpatnējā ģimenē, tautā, valstī un valodas sabiedrībā un šo īpatnību ietekmē cilvēks attīstās. Viņš uzskatīja, ka audzināšanai jācīnās pret visiem ļaunajiem dēģiem, bet viss, kas cilvēka dabā nav ļauns, jāveicina un jāattīsta. (F.Schleiermacher, 2002)

F.Šleiermahera audzināšanas mērķis ir cilvēks ar visu viņa īpatnējo dabu kā individuāls dabas un dievības produkts. Tā Ž.Ž. Ruso abstraktā humanitātes ideāla vietā izvirzās konkrēta cilvēka individualitāte. Audzināšanas darbā individuālajam blakus ir universālais. Ar universālo modeli jāsaprot konkrētas sabiedriskas vienības: ģimene, baznīca, valsts un valodas sabiedrība. F.Šleiermahers uzskatīja, ka audzināšanas uzdevums ir izaudzināt krietnus un darbīgus ģimenes, sabiedrības un valsts locekļus. (F.Schleiermacher, 2002)

F. Šleiermahers audzināšanu balstīja uz psiholoģijas un ētikas atziņām, kur pirmā rāda to, kā bērni ir jāaudzina, bet otrā norāda, kāds ir audzināšanas mērķis. Rezultatīvi tikumiski audzināt bērnu var vienīgi tas, kurš ir iepazinis viņa dabu un īpatnības. Bērns ir sagatavots dzīvei, ja viņa pašdarbība kļuvusi lielāka, spēcīgāka nekā audzinātāja ietekme (viņš ir kļuvis patstāvīgs). Tā, mūsaprāt, ir pamatota pašaudzināšana. Audzināšana skolās ir labāka nekā mājskolotāja audzināšana, jo, dzīvojot citu bērnu sabiedrībā, audzēknī attīstās sabiedriska

taisnības apziņa un patstāvība. Šī ideja sasaucas ar F.Bēkona ideju par nepieciešamību audzināt koledžās.

Audzināšana tika iedalīta trijās grupās: 1) mājas audzināšana; 2) zemākas skolas audzināšana; 3) augstākas skolas audzināšana. Tautas audzināšana jāveicina kopēji ģimenei un valstij. (F.Schleiermacher, 2002)

Pirmais audzināšanas posms norit ģimenē. Uz ģimenes drošā pamata izveidojas bērna tikumiskā apziņa. No šīs apziņas veidojas izpratne par to, kas ir cilvēka vērtība.

Otrais audzināšanas posms norit tautskolā. Sociālā slāņa atšķirības šeit nav vērā ņemamas, jo zemākā izglītība visiem viena (pedagoģijā politikai nav vietas). F. Šleiermahers vēlas, lai skola būtu brīva no atsevišķiem valsts norādījumiem.

Runājot par audzināšanas saturu, F.Šleiermahers uzskatīja, ka, attīstot un izkopjot audzēkņu individualitāti, audzinātājiem jāieaudzina jaunatnei valstiska apziņa, jāmodina viņā vēlēšanās veicināt valsts labklājību un tēvijas mīlestību. F. Šleiermahers uzskatīja, ka audzināšanas un zinātniskās pētīšanas darbam jābūt brīvam, tāpat kā brīvai jābūt arī bērna audzināšanai ģimenē. Audzināšanas darbā jācenšas labo atbalstīt, bet ļauno nomākt, pasargāt no ļaunuma.

F.Šleiermahera uzskatiem bija liela ietekme turpmākā pedagoģijas attīstībā, jo viņš nepiedāvāja absolūti derīgus audzināšanas noteikumus, bet ieteica rīkoties elastīgi un atbilstoši apstākļiem. Viņš cilvēku uzskatīja par sabiedrisku būtni un tāpēc atzina, ka, audzinot jaunatni, jāievēro sabiedrības kultūras un tikumības stāvoklis. Par galveno uzdevumu uzskatīja ar audzināšanu sasniegt iespējami augstu intelektuālu un tikumisku sabiedrības un visas tautas attīstību, redzamu vietu ierādot nacionālai audzināšanai. (F.Schleiermacher, 2002)

To, ka labākie audzināšanas līdzekļi ir autoritāte un mīlestība, pamatoja J.F. Herbarts. Johans Frīdrihs Herbarts (1776 -1841) tiek dēvēts par pedagoģijas galvu (par pedagoģijas dvēseli uzskata Pestalociju). Pedagoģijā uzskata, ka Herbarts pirmais mēģināja pedagoģiju zinātniski pamatot. Pēc viņa domām, tikumību kopumā nosaka piecas pamatidejas:

- 1) iekšējās brīvības ideja jeb gribas saskaņa ar pārlicību;
- 2) pilnības ideja jeb dziņa pēc pilnības;
- 3) labvēlīgas izturēšanās ideja jeb gribas harmonija ar citu cilvēku gribu;
- 4) tiesību ideja jeb vēlēšanās izlīgt konfliktu gadījumos;
- 5) taisnības ideja kā atmaksa par labiem un sliktiem darbiem.

J.F.Herbarta audzināšanas mērķis ir *attīstīt audzēkņos daudzpusīgas intereses un tikumīgu raksturu*. Zinātniskajai pedagoģijai vispirms jāizvirza audzināšanas mērķis un tad jāizvēlas līdzekļi šā mērķa sasniegšanai. Audzēkņa nākotnes mērķi var būt divējādi: 1) iespējamie un 2) nepieciešamie. Audzinātājam jā rūpējas par to, lai darbīga dzīves spēka audzēkņos būtu vairāk, lai tas būtu pilnīgāks un saskanētu ar audzēkņa vispārējo noskaņojumu, kas atbilst pilnības un brīvības idejām, lai tiesību un labvēlības idejas kļūtu par īstiem gribas objektiem, lai radītu viengabalainu, īsti tikumīgu raksturu. Tātad, pēc Herbarta domām,

audzināšanas mērķis, no vienas puses, ir attīstīt daudzpusīgu aktivitāti, no otras - labvēlīgu un taisnīgu gribu jeb tīstu tikumību. Protams, ka norādītie audzināšanas mērķi nav šķirami.

Daudzpusīgas intereses veicina spēju saprast un iedziļināties citu cilvēku ieskatos un jūtās. Vispusīga prāta attīstība ir tikumīgas personības attīstības noteikums, tāpēc daudzpusīga uzņēmība un atsaucība ir tuvākais audzināšanas mērķis, bet tikumība - vārda tiešā nozīmē - audzināšanas gala mērķis. Herbarti īpaši akcentē tikumiskās audzināšanas vajadzību un disciplīnu, jo tieši tikumiskā audzināšana izglītības nolūkā iespaido un rada bērna dvēseli, jūtas, gribu un darbību labā virzienā. Tai jābalstās uz labāko, kas atrodas audzēkņa dvēselē. Ja pedagogam nākas audzināt neaudzinātu bērnu, tad viņam jācenšas atrast bērna dvēselē arī ko labu. Šī ideja mūsdienās attīstījusies audzināšanas principā – balstīšanās uz pozitīvo cilvēkā.

J.F.Herbarts audzināšanā pieļauj arī sodus, bet audzinošie sodi nedrīkst izraisīt atmaksu, atreibību. Tiem vajadzētu izraisīt labvēlīgu biedu. Herbarti iesaka pārāk daudz nelietot spēku, kas varētu nomākt bērna prieku.

Audzinātāja uzdevums ir bērnam veicināt stipru gribu. Ciešas gribas attīstību veicina paša skolotāja stingrs raksturs un paraugs. Labākie audzināšanas līdzekļi ir autoritāte un mīlestība. Audzinātāja autoritāte bērnam modina gribu, vada to uz pozitīvo un pasargā no visa ļaunā - bērni nedara nekā ļauna, zinādami, ka ar to apbēdinātu audzinātāju. Autoritāte iegūstama ar gara pārākumu, atklātu dvēseli, plānveidīgu darbu un taisnīgu izturēšanos.

Ģimenē autoritāte pieder tēvam, bet mīlestība mātei. Tēvs ir pārāks un labāks par visiem cilvēkiem, bet māte - mīļāka par visiem. Ievērojot autoritātes un mīlestības nozīmi ģimenē, Herbarti ieteic vecākus tuvināt skolai un iet ar viņiem roku rokā. J.F. Herbarti atzīst trīs audzinātāja iedarbības veidus: 1) mācības; 2) audzināšanu; 3) vadību. Ar mācībām un audzināšanu izglīto un veido audzēkni, bet vadība tikai veicina audzināšanu un izglītību, atturot viņu no nekārtībām. (A.Kopeloviča, L.Žukovs, 2000) Tieši vadības un pašvadības saskaņošana audzināšanā mūsu pētījumā bija ļoti nozīmīgas idejas.

Atbildi uz to, kāpēc jāiepazīstas ar katra audzēkņa individuālajām īpatnībām, sniedz Frīdriha Ādolfa Dīstervēga (1790-1866) pedagoģiskie uzskati, kas veidojās Ruso un Pestalocija ietekmē. Viņš atzina, ka zināšanas jāuzņem ne ar atmiņu, bet ar prātu, ar paša skolēna spriešanas spējām. Audzināšanas mākslas uzdevums ir plānveidīgi veicināt cilvēka attīstību. Audzināšanas māksla ir ierosināšanas māksla. Viņa audzināšanas princips ir tāds, ka ierosme tikai tad pareizi iedarbojas, ja tā pieskaņota cilvēka dabai un individualitātei. Lai audzinātājs varētu sekmīgi strādāt, viņam jāiepazīst katra audzēkņa individuālās īpatnības. Tāpat jāpārzina arī kultūras attīstības līmenis, jo katrs cilvēks savā attīstības procesā (ontogēnēzē) atkārtoti cilvēces attīstību (filogēnēzi). Tātad audzinātājam jāpiemērojas ne vien dabai, bet arī kultūrai un līdz ar to arī laikam. *Attīstību un izglītību nevar cilvēkā iedēstīt no ārienes, tā iespējama vienīgi ar pašdarbību.* Tā ir pašaudzināšanas būtība.

Pie harmoniskas audzināšanas pieder miesas un gara rūpīga kopšana. Garīgā audzināšana būs harmoniska, ja audzinātājs pastāvīgi centīsies attīstīt audzēkņos mīlestību un dziņu uz patieso, labo un daiļo. Pedagoģijas zinātne dod likumus apzinātai cilvēka

audzināšanai. Audzinātājam allaž jātur prātā trīs pedagoģijas principi: piemērošanās dabai, kultūrai un attīstībai. Visaugstākais audzināšanas princips ir *brīva attīstība* – pašaudzināšanas misija ir pašattīstības brīva vadība.

F.A.Dīstervēga prasība, ka mācībām jākalpo audzināšanai. Arī skola pēc būtības audzina tikai ar mācībām. Mācības ir galvenais audzināšanas līdzeklis. Mācībām, tāpat kā audzināšanai, jābūt piemērotai dabai un kultūrai, jāattīsta un jāizveido cilvēka dabā dotie dārgi, kā arī jāattīsta *pašdarbība*, cenšanās pēc patiesā, labā un daļā ideāliem. Skolēna pašdarbība mācību darbā stiprina gribu un veicina tikumības izveidošanos un nostiprināšanos. (A.Kopeloviča, L.Žukovs, 2000)

F.A.Dīstervēga atziņas ļoti palīdzēja audzināšanas satura veidošanā šim pētījumam un pašaudzināšanas programmas izstrādē. Jāatzīmē, ka J.Cimze Berlīnē klausījās F.A.Dīsterveiga lekcijas, un Latvijas skolotāju izglītošanā J.Cimze balstījās uz humānās audzināšanas idejām.

Ivans Beckojs (1804-1895) ir nozīmīgu darbu veicis audzināšanas reorganizācijā Krievijā. Viņš mainīja mācību un audzināšanas darba nostādnes kadetu korpusos un ģimnāzijās. Novērtējot audzināšanas lomu sabiedriskajā dzīvē, viņš uzsvēra, ka visa pamatā ir audzināšana. Viņš cerēja ar audzināšanu radīt izglītotus muižniekus, kas humāni izturētos pret zemniekiem un taisnīgi vadītu valsti. Tāpat viņš cerēja, ka šie cilvēki ieaudzinātos uzskatus un paradumus nodos nākamām paaudzēm un tā mainīsies cilvēku tikumība, uzvedība un uzlabosies sabiedrība. Par galvenajiem līdzekļiem morālajā audzināšanā Beckojs uzskatīja dievbijības ieaudzināšanu ar pozitīvu paraugu. Viņš ieteica audzināšanas iestādēs uzturēt bērnu čaklumu, radīt viņos paradumu būt pieklājīgiem, līdzjūtīgiem pret nabadzīgiem un nelaimīgiem.

Lielu nozīmi I.Beckojs piešķīra fiziskajai un intelektuālajai audzināšanai. Viņš norādīja, ka mācīšanās procesam bērniem jābūt patīkamam, jābūtu bez piespiešanas, jābalstās uz bērnu interesēm, kategoriski prasīja aizliegt fiziskos sodus. I.Beckojs atzina sieviešu svarīgo lomu bērnu audzināšanā sevišķi pirmajos gados, viņš runāja, ka sabiedrībā ir jārada cieņa pret sievieti kā māti un audzinātāju. (A.Kopeloviča, L.Žukovs, 2000)

Konstantīns Ušinskis (1824-1870) uzskatīja, ka audzināšana nosaka tautas vēsturiskā attīstība. Audzināšanas sistēmu nevar izdomāt vai aizgūt no citām tautām. Tā ir nacionāla, un kā nacionāla sabiedriska parādība tā ir attīstāma. K.Ušinskis audzināšanu definēja kā mērķtiecīgu, apzinātu, harmoniski attīstītas personības veidošanas procesu. Galvenā ir morālā audzināšana. Tai jāattīsta bērnam cilvēcība, godīgums un patiesīgums, strādīgums, disciplinētība un atbildība, pašcieņa, cieņa un mīlestība, sirsnīga un labvēlīga, taisnīga attieksme pret cilvēku. Audzināšanai jāveido bērnam stingrs raksturs un griba, izturība, pienākuma jūtas. Saskaņā ar Ušinska tautiskuma ideju svarīga ir patriotisma, dzimtenes mīlestības audzināšana. Nepieciešama humāna izturēšanās pret bērniem, bet ne pārspīlēts maigums. Audzināšanas līdzekļi ir valodas izkopšana, zināšanu sniegšana un skolēnu morālā audzināšana; skolotāja personisks paraugs; pārliecināšana; pedagoģiskais takts; brīdināšana; pamudinājumi un sodi. (K.Ušinskis, 1980)

Audzināšanā svarīga ir: bērna darbība un aktivitāte, ikdienas vingrinājumi, kas attīsta cilvēkā darba mīlestību un čaklumu. Ušinska skatījumā, *īstai* audzināšanai jābūt starpniecei starp skolu, dzīvi un zinātni. Pedagoģa ietekme uz skolēniem ir tas audzinošais spēks, ko nevar aizstāt ne ar kādiem nolikumiem un programmām. Skolotājam jābūt atbildīgam par skolēnu. (K.Ušinskis, 1980)

Šīs atziņas ir pētījuma audzināšanas satura izveides pamatā.

Janušs Korčaks (Henriks Goldšmits 1878 - 1942) ir poļu pedagogs un ārsts, kas nodibināja un vadīja bērnu patversmi un bērnu internātu. Viņa darbā „Kā mīlēt bērnu?” J.Korčaks atklāj audzināšanas principus: bērna personības veidošanās kolektīvā, pašizziņas, paškontroles, pašpārvaldes iemaņu attīstīšana, stingri izprotot un ievērojot bērnu psiholoģiju. Šīs atziņas izmantotas pētījuma pašaudzināšanas organizēšanas pamatā.

J.Korčaks uzskata, ka bērni ir cilvēki ar citu domāšanu, ar citu pieredzi, ar citām tieksmēm, ar citādām jūtu izpausmēm. Atšķirība starp bērnu un pieaugušo ir pieredzē. (J.Korčaks, 1986)

Bērnību Korčaks uzskata nevis par dzīves sagatavotājposmu, bet gan par tās pamatu. Jautāts par to, ko no audzinātāja gaida sabiedrība, valsts, baznīca, darba devējs, J. Korčaks atbild, ka "valsts prasa oficiālu patriotismu, baznīca - dogmatisku ticību, devēji - godīgumu un visi kopā - viduvējību un lēnprātību". (J.Korčaks, 1986 : 17).

Ir jāveido garīgi brīva personība, kura cienīs cilvēciskās sadzīves likumus un cita cilvēka personību, kurai būs iekšēja patstāvība un attīstītas pašcieņas jūtas. Gan mājās, gan sabiedrībā jārada tāda atmosfēra, kurā bērns justu stabilitāti un personisko brīvību.

Lai audzinātu, ir par maz tikai pētīt un pazīt bērnu. Jāprot iejusties bērna pasaulē, jo bērns ir nākamais sabiedrības pilsonis. Viņa pārliecība ir tāda, ka problēma "sabiedrība - bērni" pirmām kārtām savā būtībā ir problēma "vecāki - bērni". (J.Korčaks, 1986)

Salīdzinot analizēto autoru viedokļus par audzināšanas prioritātēm, redzam, ka *audzināšanas rezultāts ir personības attīstības līmenis*. Lai bērnu audzinātu par personību, jāņem vērā gan viņa individualitāte, gan vide, kurā viņš aug, gan jāattīsta daudzpusīgas intereses darbībā. Tas ir jādara bez piespiešanas, ar pašu bērnu pārliecību, ieinteresētību, ar pašaudzināšanu.

Audzinātājam tiek izvirzītas augstas prasības: būt labam, gudram sava darba pratējam, prasīgam, izglītotam, tikumiski cildenam, *paraugam*, autoritātei ar lielu atbildību, taisnīgam, ar pedagoģijas un psiholoģijas zināšanām, cilvēkam, kas prot organizēt bērnu darbu.

Rezumējot analizēto pedagoģu atziņas, secinām, ka viņu idejas bija ar skatu nākotnē. Šodien aktuālo *mūža izglītību* savā laikā izvirzīja Dīstervēgs. Dž. Loks formulēja *audzēkņa iepazīšanas* nepieciešamību. Arī K.Ušinskis atzina, ka audzinātājam nepieciešamas zināšanas pedagoģijā un psiholoģijā. Tieši tādēļ šī pētījuma ietvaros bija nepieciešams padziļināti aktualizēt audzināšanas ideju vēsturisko attīstību.

Īss ieskats analizēto un citu pedagoģijas zinātnieku atziņu kopsavilkums ir atspoguļots 1. tabulā.

Atziņas par audzinātāja audzināšanas darbu pedagoģijā

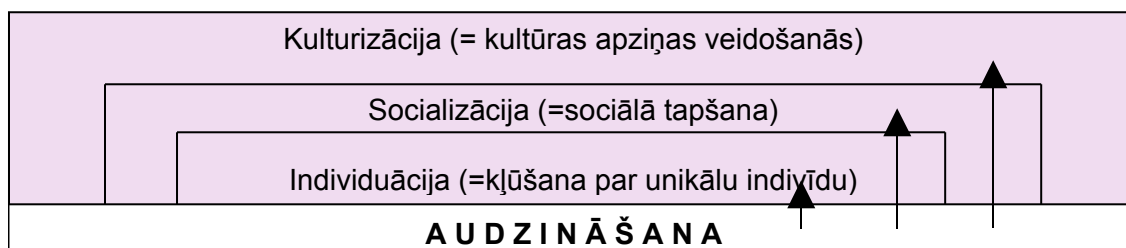
Autoru atziņas par audzināšanu
D.Ž. Loks (1632-1704). Audzinātājam svarīga prasme piemēroties bērna individualitātei. Personības vērtības ir tikumība, būt labam un gudram, prasmīgam darbā. Cilvēka darbības motīvs ir vērtību apguve.
Ž.Ž. Ruso (1712-1778) Prasme veidot un attīstīt tikumīgu, līdzcietīgu un laimīgu, spēcīgu personību. kura būs Audzinātāja vērtība gudrība un prasīgums personības attīstībai. Laime kā cilvēka augstākā vērtība.
J.H.Pestalocijs (1746-1827) Humānisma audzinātāja sūtība ir nesavtīgs darbs ar bērniem. Prast mācības apvienot ar praktisko izziņu. Rūpes par cilvēka pieredzes bagātināšanu. Mātes mīlestība, pašaieliedzība un nesavtība ģimenē ir paraugs skolotājam. Pacietīga un aktīva personība audzināma vārdu un darbu vienotībā.
F. Šleiermahers (1768-1834) Ģimenei, baznīcai, valstij, sabiedrībai kopīgi jāaudzina universālu, krietnu, darbīgu cilvēku. Audzinātājam augstas prasības: būt visattīstītākajam un visizglītotākajam cilvēkam sabiedrībā.
J.F. Herbarts (1776-1841). Audzinātājs veicina audzēkņos daudzpusīgas intereses, mērķtiecīgu darbību, taisnīgumu un stipru gribu, lai veidotos uzņēmīga, atsaucīga, tikumīga personība. Audzinātāja autoritāte iegūstama ar atklātību, plānveidīgu darbu un taisnīgu izturēšanos.
F.A. Dīstervēgs (1790-1866) Audzinātājam nepieciešams ievērot cilvēka individualitāti. Audzēkņa pašdarbība ir pamatā harmoniskai attīstībai. Cilvēks ir tikumiski cildena un spēcīga personība, kas turpina pašaudzināt sevi visu mūžu, savas zināšanas izmanto praksē.
F.A.Dīstervēga demokrātiskās un humānās idejas Latvijā izplata Jānis Cimze (1814-1881).
K. Ušinskis (1824-1870) Audzināšanas tautiskumu nosaka tautas vēsturiskā attīstība. Audzina ar personīgo paraugu. Skolotājs rūpējas, lai mācību saturs atbilstu skolēnu spēkiem. Atbildība par bērna attīstību un nozīmīgākais skolotāja darbā ir uzticība bērnam. Tiek veicināta audzēkņa harmoniska attīstība un līdzsvars starp darbu un izpriecām.
I. Beckojs (1804-1895) Atrāsīt bērna vēlmi patstāvīgi darboties. Ievērot bērnu noslieces. Audzināšanas aktīvu, patstāvīgu pilsoni. Uzsver sievietes lomu bērnu audzināšanā.
J. Korčaks (Henrihs Goldšmits 1878-1942) Audzināšanā nepieciešams radīt audzēkņim atbilstošu vidi. Audzinātājam ar labestību veicināt bērnu pašapziņu un paškontroli. Personība veidojas un pašpārvaldes iemaņas apgūst kolektīvā.

Izvērtējot atziņas, var rezumēt, ka ikvienā sabiedrības attīstības laika periodā pedagoģijā ir idejas par patstāvīgu un atbildīgu cilvēka audzināšanu.

Mūsdienās pastāv vairāki uzskati par audzināšanas paradigmām, kas veidojušies uz vēsturiskās pieredzes pamata.

H.Gudjons skaidro socializācijas, kulturizācijas un individualizācijas sakarības audzināšanā. Audzināšanā socializācija un kulturizācija ir mijiedarbībā. Kulturizācijā bērns apgūst kultūru, tā socializējoties sabiedrībā. Audzināšana uzsver šī procesa savstarpējo aspektu.

Audzinašana – kulturizācija – socializācija – individuācija audzināšanā uzskatāmi parādīta 1.1.attēlā.

1.1.att. Audzināšanas funkcijas

(Adaptēts pēc H.Gudjona, 1998 : 198)

Audzināšana raksturota kā socializācija – kā tapšana par sabiedrības pilsoni, kā kulturizācijas jeb kultūras vērtību apguve uz esošās kultūras bāzes, attīstoties par unikālu individualitāti.

Arī A.Šponas skatījumā audzināšana veic 3 funkcijas: personalizācijas, socializācijas un kulturizācijas. Tātad audzināšanā mērķtiecīgi tiek veicināta cilvēka personības pilnveide, ieaugšana sabiedrībā un kultūras vērtību apguve. (A.Špona, 2004)

Secinājumi.

Individuālās dabiskās audzināšanas pamatā audzēkņa pašdarbība, un tas ir sākums pašaudzināšanai un bērna brīvības audzināšanā.

Pieaugušo vara "kropļo dabu" vai modina bērnā naidu pret audzinātāju, kas joprojām ir plaši aprakstīta pedagoģiskajā literatūrā kā audzinātāja iedarbība uz audzēkni (S → O). Audzināšanā trūkst saiknes ar pašaudzināšanu.

Mācību priekšmeti fragmentāri gatavo bērnu dzīvei, apgūstot zināšanas un prasmes par dabu, sabiedrību un cilvēku bez veseluma pieejas.

Audzināšana ir vispārīga, to organizē un vada valsts, skola un ģimene, kur vienībā ar pašaudzināšanu veidojas sabiedrības pilsoņi. Mācībās bērns apgūst *patstāvību un pašdarbību*. Turpmāk analizēsim audzināšanas atziņu attīstību Latvijas pedagoģiskās domas vēsturē.

1.1.2. Audzināšanas atziņu vēsturiskā attīstība Latvijā

Latvijas teritorijā dzīvojošās ciltis dzimts kopienas periodā audzināja savus bērnus darba procesā. Audzināšana notika ģimenē. Pieaugušie nodeva nākamām paaudzēm dzīves un darba pieredzi, uzskatus, cilvēku savstarpējo attiecību normas, darba mīlestību, Dzimtenes mīlestību, izpratni par godu, ko uzskatīja par cilvēku tikumiskās dzīves pamatu. Pirmā bērnu audzinātāja bija māte. Garajos ziemas vakaros skalu gaismā viņa dziedāja un teica bērniem tautasdziesmas, teikas, pasakas, rūpējās, lai viņi pārmantotu kultūrintitāti. Mājās darbojoties kopā ar pieaugušajiem, bērni pārņēma savas ģimenes tradīcijas.

Baltijas vācu kundzības periodā 13. – 20.gs. zināma etnodiferencējoša loma bija baznīcai. Divu sociāli politisku kopību pastāvēšanu uzlūkoja kā Dieva noteikto kārtību, tāpēc katrai iedzīvotāju kārtai bija jāsamierinās ar savu stāvokli, ticot laimīgākai dzīvei. Baznīcas un

skolas uzdevumu būtību, attieksmi pret vietējiem iedzīvotājiem izteica Rīgas un Valmieras apriņķa baznīcas virspriekšnieks B. Kampenhauzens. 1739. gada ziņojumā viņš aicināja muižniekus nodarboties ar baznīcas un skolas jautājumiem, lai "mūsu zemniekiem, kuri patiesībā ir mūsu dzimtcilvēki, paliktu kaut kāda cerība pēc nāves stāties brīviem Dieva priekšā, lai viņi nedomātu, ka verga stāvokļa dēļ šajā pasaulē vajadzēs mūžīgi palikt par velna vergiem" (J.Anspaks, 1993 : 18). Skolā un baznīcā tika sludināts, lai pamatiedzīvotāji dzīvotu paklausībā un samierinātos ar pastāvošo kārtību.

Pēc Baltijas pakļaušanas vācu muižnieki vēl gandrīz piecus gadsimtus (13-17) liedza pamatiedzīvotājiem mācīties. Par ietekmīgāko audzināšanas līdzekli muižnieki izmantoja fizisko piespiešanu, bet baznīca - garīgo ietekmēšanu.

Pēc nonākšanas krievu jūgā 19. gadsimta 80. gados Latvijas skolas pakļāva gadsimta sākumā izveidotai Krievijas Izglītības ministrijai, kas veica pārkrievošanu. Mainījās mācību valoda, saturs, metodes. Lai īstenotu saviem mērķiem atbilstošu skolu politiku, vācu muižniecība un cara valdība sagatavoja šo interešu realizēšanai atbilstošus skolotājus. Latvijas brīvvalsts 1. periods no 1918.gada 18.novembra līdz 1940.gada 17. jūnijam lika pamatus nacionālas valsts izglītībai un audzināšanai, arī skolotāju izglītībai.

Pirmajā Latvijas brīvvalsts posmā nozīmīgas bija Latvijas pedagogu atziņas, kas sakņojās tautas pedagoģijā. Pētījumam nozīmīgas latviešu literātu, psihologu, pedagogu atziņas par cilvēka audzināšanu.

20. gs. 20.tajos gados Latvijas Republikas trešais izglītības ministrs

A.Dauge (1868 – 1937) grāmatā „*Audzināšanas ideāls un īstenība*” [1928] aktualizēja pedagoģiskās diskusijās izvērtētos trīs nozīmīgus audzināšanas principus:

- 1) katrā audzināšanas darbā vienmēr acu priekšā jāpatur viss *veselais cilvēks*. Šo ideju savā laikā pamatoja Pestalocijs, un tā uzsver, ka katras audzināšanas un mācīšanās galamērķis ir nevis izskolots labs profesionālis, bet gan izaudzināts pilnvērtīgs cilvēks. Tas ir *humanitātes* princips.
- 2) audzinot un mācot jācenšas nevis dot visu gatavu, bet gan radināt audzēkņus patstāvīgi meklēt un atrast vajadzīgās atziņas. Šis ir *aktivitātes jeb pašdarbības* princips.
- 3) audzēkņu darbībai iespējami lielāks *individualizēšanas* princips (A.Dauge, 1928)

Nozīmīgas Latvijas apstākļiem ir Aleksandra Dauges atziņas par audzināšanas līdzekļiem, metodēm, paņēmieniem, ierosinājumi skolai un ģimenei. Mācības un audzināšana veic socializāciju. Mācību un audzināšanas darba mērķis ir cilvēka audzināšana un profesionālā izglītošana. Audzināšanā tiek veicināta cilvēka vispusīga attīstība:

- 1) audzināšana cenšas padarīt cilvēkus par spējīgiem nodrošināt savu individuālo eksistenci, t.i., norūda, *gatavo fizisko un psihisko grūtību pārvarēšanai*, sniedz dzīvē nepieciešamās zināšanas u.tml.;

- 2) audzināšana gatavo cilvēkus apzinīgai un derīgai dzīvei sabiedrībā, dara tos spējīgus apzinīgi un labprātīgi *ievērot sabiedrībā pieņemtās normas un likumus*, dzīvot līdzī savas sociālās kopas dzīvei, veikt kopīgus uzdevumus;
- 3) audzināšana dod cilvēkam to, kas viņam *palīdz kļūt par personību*, kas viņā modina izpratni un izjūtu ne tikai par sociālu lietderību, bet arī par visaugstākām kultūras vērtībām, kas viņu dara spējīgu šīs vērtības sevī pārdzīvot un realizēt.

Visi audzināšanas veidi ir cieši savstarpēji saistīti un cits citu papildina.

A.Dauge norādīja, ka skolotājam saviem audzēkņiem jādod ne tikai zināšanas, bet arī jācenšas izaudzināt viņus par derīgiem pilsoņiem ar attīstītu intelektu, izkoptām jūtām, norūdītu gribu, nosvērtu raksturu, t.i., *jāveido patstāvīgas, brīvas, radošas un aktīvas personības*.

Audzināšanas mērķis ir radīt bērnam vajadzību pēc pašapziņas un gribu pašam sevi pilnveidot, jo "audzināšana prasa bērna paša aktīvu līdzdalību". (A.Dauge, 1928 : 3)

Tā A.Dauge ir licis pamatu pašaudzināšanai (A.Dauge, 1925)

Rainis (1865-1929), dzejnieks, dramaturgs, sabiedrisks darbinieks, izglītības ministrs, vienmēr uzskatīja, ka cilvēks ir pašvērtība un sociāla parādība. Viņa daiļradē, publicistikā ir daudzpusīgi audzināšanas jautājumi. 1921.gadā Bērnu saeimā Rainis uzrunā bērnus: „Jūsu rotaļās ir skaistums. Jūs ņemat savas spēlītes rokās, varbūt nabadzīgas spēlītes, jūs ņemat savu zirdziņu un domājat, ka tas ir īsts zirgs, jūs rakņājaties pa smiltīm un ceļat mājas. Jūs ņemiet savas spēlītes, un tā ir gaismiņa no skaistuma. Jūs arī ko citu mācāties. Jūs mācāties būt draugi, brāļi.” (Rainis, 1921)

Daudz mīlestības un prieka Rainis pauž pret bērniem. Viņš redz bērnu rotaļās skaisto, iespēju izkopt draudzības jūtas, bet arī bērnu rotaļās izpaužas pieaugušo dzīve. Rainis ir precīzi ievērojis, ka bērni sāk savas rotaļas no virsotnes, ko sasniegusi cilvēce. Viņš pauž viedokli, ka bērnu audzināšana prasa no skolotājiem ne vien to spēku, kas ir, bet arī nākotnes spēku, kas būs, viņš prasa no skolotājiem visu... Skolotājus, kas tautā nes gara gaismu, viņš uzskatīja kā kareivjus, kas iet kaujā. Šis darbs ir grūts – audzināt nākošo paaudzi krietnu, darbīgu, visos tikumos spēcīgu. Skolotājiem jāaudzina visas tautas, visas valsts pilsoņi. (Rainis, 1993)

Rainis izvirzīja skolas audzināšanas darba uzdevumus, kas balstīti uz pašu audzēkņu aktīvu darbību viņu personības pilnveidošanā. Rīkojumā skolu virsvaldes direktoram norādīts, ka mūsu skolas uzdevums ir izaudzināt pilnvērtīgus pilsoņus – demokrātiskās republikas suverēnās varas nesējus. Šis ideāls prasa, pirmkārt, lai ikviens pilsonis spētu valdīt pār sevi pats, otrkārt, lai viņš justos atbildīgs ne tikvien par saviem darbiem, bet arī par savas sabiedrības grupas un visas valsts darbību un, treškārt, lai viņš būtu aktīvs savstarpējās izpalīdzības un solidaritātes jūtu vadīts sabiedrības pilsonis...Pie programmu pārstrādāšanas jānovērš skolēna pārpūlēšana, kas panākams, samazinot mācību vielas teorētisko daļu un piegriežot mācīšanās un audzināšanās skolēna pašdarbībā lielāku vērtību.

Tātad jau pirmās Latvijas neatkarības laikā audzināšanas un pašaudzināšanas mījsakarība tiek izvirzīta kā aktuāls skolas uzdevums. Raiņa idejas ir aktuālas skolas darbam arī 21. gs., un šim pētījumam šīs idejas ir nozīmīgas.

Kārlis Dēķens (1866 - 1942), Cimzes skolotāju semināra un Baltijas Skolotāju semināra audzēknis, izveidojies par vienu no redzamākajiem Latvijas pedagoģijas teorētiķiem un praktiķiem. 1919. gadā tiek izdota K.Dēķena „Rokasgrāmata pedagoģijā”. Tā ir pirmā latviešu pedagoģijas grāmata, kas veidota uz tā laika progresīvām atziņām par mācībām un audzināšanu. K.Dēķens akcentē didaktiskās atziņas, kas nodrošina bērnu attīstību mācībās: skolotājam jābalstās uz bērnu aktīvu un apzinīgu darbību, kas prasa no audzēkņiem noteiktu garīgo un gribas piepūli, izziņas darbībai jāpalīdz skolēniem izprast sakarības starp atsevišķo un vispārējo, starp cēloņiem un sekām, apgūtās zināšanas jālieto dažādās variācijās un kombinācijās, mācībās jārosina izziņas intereses un jāattīsta spējas. „Rokas grāmata pedagoģijā” atrodamas mūsdienām derīgas atziņas par audzināšanu ģimenē, skolas un ģimenes prasību saskaņošanu un skolas kopšanu. Produktīvs ir K.Dēķena izdoto grāmatu klāsts. Pamatā viņa darbos ir humāna attieksme pret bērnu, nepieciešamība veicināt jebkurā darbā audzēkņa iniciatīvu un pašierosmi. Galvenais, ka K.Dēķens savās grāmatās un rakstos pedagoģiskajai darbībai cenšas dot psiholoģisku skaidrojumu. Tā ir nozīmīga mūsu atziņa, lasot K.Dēķena darbus, jo psiholoģijas un pedagoģijas atziņu integrācija nodrošina stihiskuma samazināšanos audzināšanā, bet mācību un audzināšanas process iegūst mērķtiecīgu virzību. K.Dēķena idejas turpinājuši Dz.Meikšāne, I.Plotnieks, A.Špona, V.Zelmenis, kuru darbos šo zinātņu atziņu integrācija ir pamatā pedagoģijas problēmu risināšanā.

Demokratizējoties izglītības sistēmai Latvijā pirmās brīvvalsts laikā, daudzi skolotāji kļuva izmēģinātāju kustības dalībnieki. Viņu darbībā ar bērniem un publikācijās atklājas mūsdienām daudz noderīgu pedagoģisku ideju. Viens no spilgtākiem tā laika skolotājiem bija Jānis Greste (1876 – 1951). 1931. gada 3. novembrī viņa rakstītā vēstulē Annai Brigaderei atklājas viņa nozīmīgas pedagoģiskas idejas: „Tas nu ir taisnība, ka pedagoģiskos jautājumos esmu drusku revolucionārs. Es domāju, ka *mūsu laikos citādi jā māca un jā audzina*. Audzināt?! Cik tas viegli izrunāt, bet ne tik viegli arī padarīt. Vai runāt jau ir audzināt?! Mēs domājam, ka vēl kaut kas ir vajadzīgs. Daudz kas vajadzīgs. Un, starp citu, lūk, kas vajadzīgs: pārdzīvojumi vajadzīgi. Skaisti momenti. Kas iespējams kaut kur uz laiku laikiem un dara cilvēku bagātāku. Un labāku arī... Lūk, tas ir skolotāju mērķis. Jūs esiet mums audzināšanas līdzeklis.” (J.Greste, 1990 : 269).

Eduards Pētersons (1882-1958) uzsvēra, ka skolā nepieciešama labvēlīga psiholoģiska vide. Skolotājam nepieciešams pazīt skolēnu spējas. Mācību un audzināšanas procesā skolotājs novēro skolēnus, prognozē viņu attīstību un uztur darbaspējas. Katrā mācību priekšmetā skolotājs ar personisko paraugu audzina patriotismu un pilsoniskumu, ievērojot valstiskās vajadzības, bet vienlaicīgi uzsver vispārcilvēcisko vērtību lomu kultūras cilvēka audzināšanā. E.Pēterona ievērojamākais darbs pedagoģijā ir monogrāfija „Vispārīgā didaktika” (1931), kurā pirmo reizi latviešu valodā apkopotu mācību un audzināšanas jautājumi, balstoties uz Rietumeiropas psihologu un pedagogu atziņām. Līdz mūsu dienām aktuāla ir E.Pēterona izvirzītā atziņa, ka mācības kalpo audzināšanai. „Raugoties uz mācību darbu vispār, redzam, ka pēc jaunāko laiku didaktikas atziņām mācība *nav vairs pašmērķis*, kā tas bija agrāk, bet

līdzeklis mērķa sasniegšanai, kas nozīmē, ka mācības uzdevums ir kalpot audzināšanai, jo mācība ir tikai audzināšanas darba sastāvdaļa. Audzēknis veidojas praktiskā darbībā, kas ir svarīgi mūsu pētījumam. Šo likumību pirmais nojauta J.H.Herberts (1776 – 1841), kas atzina tikai tādu mācību darbu, kas reizē arī audzina[...], lai mācību darbs ierosinātu ne tikai zināšanu *piesavināšanos*, bet zināšanu *iegūšanu*, lai bērns neuzņemtu zināšanas kā svešu vielu no ārienes, bet, *pašdarbībā pakāpeniski vingrinādams un attīstīdams savus spēkus*, pats tiektos pēc zināšanām un skolotāju vadībā šīs zināšanas iegūtu, padarīdams tās par savu garīgo (E.Pētersons, 1931).

Ideja par pašaudzināšanu kā audzināšanas komponenti pamatā ir skolēna darbībai mācībās. Tā nav tikai 21.gs. ideja Latvijā, bet šīs idejas pirmsākumi meklējami jau pirmās brīvvalsts pedagoģu darbībā.

Audzinašanas teorijas pamatu izstrādē lielu darbu paveicis

Jūlijs Aleksandrs Students (1898 – 1964), kurš studējis un zinātniskos, akadēmiskos grādus ieguvis Latvijas Universitātē, un savas zināšanas papildinājis Eiropas nozīmīgos pedagoģijas zinātnes centros. Daudzo pedagoģisko darbu sarakstā pats nozīmīgākais ir „Vispārīgā pedagoģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā” (1933).

Monogrāfijā par audzināšanu J.A. Students, analizējot, ģimenes, skolas un sabiedrības audzināšanas aktuālās problēmas, īpašu uzmanību velta arī pašaudzināšanai. „...Ciktāl otru audzinādami mēs paši augam, un vai, saņemot audzināšanas aizrādījumus no citiem, neesam spiesti visdziļāk pārdomāt un sevī pārkausēt? Citādi jautājot: vai ikviena audzināšana savos pamatos nav pašaudzināšana? ...Visam, ko mūsu gars saņem no ārienes, nozīme vienīgi tad, ja to ar pašpārdomāšanas un pašaudzināšanas palīdzību padarām par sava gara, savas apziņas īpašumu. Tā iznāk, ka katra audzināšana un ikvienas audzināšanas pamats ir pašaudzināšana.” (J.A.Students, 1998 : 145).

...”Pašaudzināšanu var uzlūkot arī par pašdarbību. Jo cilvēks patstāvīgāks savā darbībā, jo vairāk viņš sevi audzina. Patstāvīgs un pašdarbīgs cilvēks nav rīkojams un bīdāms, bet pilda savus uzdevumus, sekodams pašierosmei personīgai iniciatīvai.” (J.A.Students, 1998 : 146).

Šīs J.A.Studenta idejas apstiprināja atziņu, ka pieraksts „audzināšana/pašaudzināšana” ir precīzāks, jo pašaudzināšana ir pamats jeb pamatkomponente audzināšanā.

J.A. Students puda viedokli, ka audzināšanu par pareizu un pilnīgu var uzskatīt tad, ja audzinātājs ne vien dod audzināšanas norādījumus un pamācības, kā un kas jādara, bet pats rāda priekšzīmi un paraugu. Viņš iesaka skolotājam izvairīties no pamācību izteikšanas, bet pievērst lielāku uzmanību darbības seku metodei. Nozīmīgākie J.A.Studenta izvirzītie audzināšanas noteikumi ir šādi:

- audzināšana jāvirza tā, “lai netiktu traucēta skolēna individualitāte”;
- laikus jāpamāna un atzinīgi jānovērtē ikviens skolēna labi padarītais darbs;
- labi jāzina un jāsaprot katra skolēna īpatnības, lai pareizi īstenotu individuālo audzināšanu;

- jāizturas pret ikvienu audzēkni ar cieņu, jābūt taisnīgam attiecībās ar skolēniem;
- disciplīnai jāklūst par apzinīgu pienākumu pildīšanu, bet ne audzēkņu dresūru,
- jāņem vērā grūti audzināmo skolēnu īpatnības;
- skolai jāsadarbojas ar ģimeni bērnu audzināšanā.

Audzinašana, pēc J.A.Studenta domām, ir īpatnēja veida māksla, kas plaši izmanto zinātniskas atziņas, bet īpaši tiek uzsvērta audzinātāja personības darba prasme. 20. gadsimta 30. gados Students audzinātāju raksturo divējādi: kā cilvēku, kurš līdzinās amatniekam un savā darbībā tiecas uz vēlamo mērķi, izmantojot noteiktus līdzekļus un metodes, vai kā dārznieku, kurš kopjot un aizsargājot palīdz dabiski norisošam attīstības procesam (J.A.Students, 1935).

Padomju periodā Latvijas pedagoģijas darbojās centralizēti lielās valsts ietvaros. Tā tika stingri kontrolēta un ideoloģizēta, tāpēc bija nepieciešama liela meistarība, lai uzrakstītu ko vēsturiski nozīmīgu. Skolā padomju laikā bija kārtība, stingra disciplīna, bērni aizņemti. A.Špona šo laiku raksturo kā pasākumu pedagoģijas periodu, kad bija svarīgs pats skolas pasākums, bet gandrīz nevienu neinteresēja skolēnu izjūtas, vajadzības, intereses, pārdzīvojumi. Skolēnus audzināja sabiedrības vajadzībām. Tika veidotas tradīcijas un paradumi, bet autoritārajā pedagoģijā svarīgi bija ieaudzināt prasmi paklausīgi izpildīt pienākumu. Pedagoģijā vairāk bija metodiski līdzekļu meklējumi.

Padomju laikā Latvijā studēja, guva zinātniskā darba pieredzi Imants Plotnieks, Voldemārs Zelmenis, Dzidra Meikšāne, Ausma Špona, Leonards Žukovs, kas neatkarības atjaunošanas posmā iekļāvās mācību un audzināšanas teoriju izstrādē pedagoģiskā darba praksē.

1990.gada 4.maijā pieņēma Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. 1991.gada 19.jūnijā tika pieņemts Izglītības likums. Latvijas izglītībā tika veidotas jaunas konceptuālas nostādnes.

Izglītība būtiski nosaka sabiedrības attīstības perspektīvu, tautas vietu un nozīmi pasaules kultūras saimē. Latviešu likteņgaitās izglītība ir stiprinājusi nācijas apziņu, bijusi tās izveides, pastāvēšanas un virzības izšķirošs nosacījums. Latvijas uzplaukums, ieiešana un nostiprināšanās attīstītu valstu kopībā nav domājama bez nacionālās izglītības prakses un teorijas nepārtrauktas pilnveides.

Valsts ģeopolitiskais stāvoklis, ierobežotie izejvielu un enerģētiskie resursi nosaka, ka galvenie Latvijas konkurences spēju faktori ir cilvēku radošais potenciāls: izglītoti, kvalificēti iedzīvotāji un intelektuāli ietilpīga tautsaimniecība.

Izglītība rada vienīgo iespēju Latvijai savlaicīgi iekļauties pasaules civilizācijas attīstības trešajā vilnī - sabiedrības un personu intelektuālās darbības nozīmības ievērojamā pieaugumā. Izglītība ir prioritāra sabiedrības dzīves un cilvēkdarbības nozare. Mūsdienās nepieciešama tāda šīs nozares organizācija, kas

- rada labvēlīgus apstākļus personības un sabiedrības izaugsmei atbilstoši cilvēka individuālajām spējām, interesēm un pūliņiem;

- katram palīdz sagatavoties konkurētspējīgai, praktiskai darbībai saskaņā ar sabiedrības perspektīvajām vajadzībām;
- dod iespēju apgūt nacionālo kultūru un visas cilvēces kultūras pamatvērtības, tādējādi sekmējot personības kā kultūras cilvēka veidošanos.

Esošā izglītības sistēma tikai daļēji atbilst šīm prasībām. Nepieciešams ir veidot vienotu mūžizglītības sistēmu, dažādodot izglītības ieguves veidus un nodrošināt apstākļus to mērķtiecīgai un lietpratīgai izvēlei.

Izglītības koncepcija ir izglītības sistēmas attīstības stratēģiskais pamats. Tā nosaka galvenos principus ilgtermiņa, mūsdienu prasībām atbilstošas, izglītības politikas izstrādei un īstenošanai, iezīmē izglītības reformas perspektīvo virzību, kalpo par pamatu tās likumdošanas un normatīvās bāzes, zinātniskā un metodiskā nodrošinājuma izveidei. Koncepcija ir dinamiska. Tā pilnveidojama un koriģējama atbilstoši izglītības reformas gaitā gūtajiem rezultātiem un pieredzei.

LR Izglītības likumā atrodams formulējums: "Izglītības pamatprincipi ir humanitātes, demokrātiskuma, *individualizācijas*, radošās darbības, tautiskuma, tikumiskuma, profesionalitātes, *zinātniskuma*, sistemātiskuma un mūsdienīguma principi." Pētot didaktikas, audzināšanas un izglītības principus, noskaidroju, ka šajā formulējumā jauktā secībā ir ietverti izglītības organizācijas (tautiskuma, tikumiskuma, profesionalitātes, mūsdienīguma), didaktikas (*individualizācijas, zinātniskuma, radošās darbības, sistemātiskuma*) un audzināšanas (humānisms, demokrātija) principi.

Izglītības uzdevums ir sekmēt demokrātiskas sabiedrības vispusīgi un harmoniski attīstīta, brīva un atbildīga radoša kultūras cilvēka izaugsmi, kas spēj patstāvīgi saskatīt un lietpratīgi risināt dzīves problēmas, apzinās piederību ģimenei, tautai, Latvijas valstij un cilvēcei, atbild to priekšā par savu rīcību, ir brīvs un tolerantants kā uzskatos, tā darbībā. Tā īstenošanai nepieciešams ievērot visus, bet īpaši humānisma principu.

Jāuzsver, ka visā Latvijas attīstības vēsturē izglītība ir vērtība. Pedagoģijas zinātnieku skatījumā audzināšana ir mērķtiecīgs personības attīstības process un rezultāts.

Tautas pedagoģijas mantojums rāda, ka latviešu tautai ir bagāta vēsturiskā pieredze audzināšanā. Mūsu zinātnieki šo pieredzi veiksmīgi izmanto savu pētniecisko darbu izveidē. Šim promocijas darbam nozīmīgas ir arī dažu 20. gadsimta beigu jauno pedagoģijas zinātnieku atziņas.

Romāns Alijevs (1998) raksta par radošo spēju sekmēšanu kā pedagoģiskā (mācību un audzināšanas) procesa pilnveides līdzekli (R. Alijevs, 1998)

Beatrise Garjāne savā pētījumā norāda, ka brīva personība ir atbildīga personība. Dzīves jēgas meklējums un papildījums ir personiski un sabiedriski nozīmīgs, ja personībai ir spēja uzņemt atbildību un atbilstoši rīkoties. Mācību procesā noteicošais ir skolēna mērķu atrašana un papildīšana. Tas nozīmē, ka skolotāja uzdevums ir veicināt audzēkņu pašaktualizāciju. Pašapliecināšanās svarīga ir arī pusaudža vecumposmā (B. Garjāne, 1998)

Sandras Rones skatījumā pedagoģiskajā procesā nepieciešama brīva un radoša audzēkņu un skolotāja līdztiesīga sadarbība. Svarīga ir kopīga darbība, kas veicina pozitīvu attiecību veidošanos, spēju līdzpārdzīvot un priecāties par savu un klases biedru veiksmi. Pusaudža vecuma kļūdas un šaubas novēršamas ar skolotāja atbalstu (S.Rone, 2001).

2001. gadā tika izdota Ausmas Šponas audzināšanas darbības teorija kā pamats audzināšanas praksei. Pēctecīgi tiek aplūkota audzināšanas darbība, tiek dots ieskats audzināšanas saturā, uzskatot, ka audzināšana - tā ir attieksmju veidošanās. Profesores skatījumā, izglītība dod cilvēkam zināšanas, prasmes un iemaņas, un attieksmes cilvēks apgūst ilgstošā laika periodā, tās pilnveidojas visas dzīves garumā. Par audzināšanas stratēģiskajiem principiem tiek izvirzīti: mērķtiecība, balstīšanās uz pozitīvo cilvēkā, vārdiskās un praktiskās darbības vienotība. Audzināšana sākas ģimenē, tālāk turpinās bērnudārzos, skolās un pašaudzināšana turpinās visu mūžu. Zinātniski pamatota ir audzināšanas taktika, ko veido metodes un formas. Audzināšanas objektīvais un subjektīvais aspekts katrs veic savu funkciju, bet abu faktoru mīļsakarību realizācija veido audzināšanas būtību. Subjektīvais aspekts ietver katra cilvēka individuālo attīstības plānu. Kā veidot audzināšanu tā, lai tiktu veicinātas pusaudžu pašregulācijas attieksmes? 2004. gadā iznāk otra grāmata "Audzināšanas process teorijā un praksē". Šajā izdevumā ir akcentētas izglītības un audzināšanas funkcijas pedagoģijas zinātnē, analizētas objektīvā un subjektīvā aspekta funkcijas, padziļināta nodaļa par attieksmēm kā audzināšanas saturu. 2006. gada izdevuma saturs tiek padziļināts ar attieksmju un uzvedības sakarību analīzi (A.Špona, 2006), kas ir liels palīgs skolotājiem pusaudžu audzināšanas darbā mūsdienu vērtību mainīgajos apstākļos.

Atziņas par audzināšanas saturu, sadarbību kā nozīmīgu audzināšanas līdzekli pusaudža vecumā veido pamatu pusaudža pašaudzināšanas kritēriju un rādītāju izveidošanā un empīriskā pētījuma organizēšanā.

Secinājumi.

Latvijas kultūrkontekstā un atbilstoši Latvijas audzināšanas tradīcijām 20. – 30. gadu pedagogu izpratne par audzināšanas un pašaudzināšanas sakarībām dod iespēju izprast skolēnu pašaudzināšanu kā savas līdzsvarotas attīstības vadību.

Neatkarīgās Latvijas brīvvalsts pirmajā (1918-1940) periodā, kad latviešu tauta konsolidējās un izveidoja savu valsti, cilvēka vērtības problēma tika atspoguļota kultūras dzīvē, īpaši audzināšanā. Uzskatīja, ka cieņu pret cilvēku pauž arī pedagoģiskā darba principi.

Latvijas brīvvalsts periodā pedagoģiskās atziņās atklājās klasiskās pedagoģijas izvirzītie audzinātāju uzdevumi audzināšanā un pašaudzināšanā. Tajā laikā tika akcentētas audzēkņa derīgas zināšanas, audzinātāja atbalsts mācībās un audzināšanā. Tika uzsvērtā vajadzība veicināt skolēnu patstāvību, aktivitāti, pašdarbību harmoniskā attīstībā. Tās ir svarīgas atziņas pašaudzināšanas satura modeļa izveidē.

Uz minētajiem secinājumiem balstīta analīze par klases audzinātāja darbību un tās perspektīvām.

1.1.3. Klases audzinātāja darbības raksturojums un perspektīva

Pētot klases audzinātāja darbības būtību, tika apzināta arī citu valstu pieredze klases audzinātāja darbā. Atrodoties pieredzes apmaiņas braucienos tādās valstīs kā ASV (2001. gadā), Vācijā (1998. gadā; 2002. gadā; 2006. gadā), Dānijā (1999. gadā), Zviedrijā (1989. gadā; 1992. gadā; 2005. gadā), Norvēģijā (1990. gadā; 1993. gadā; 1997. gadā; 2000. gadā; 2002. gadā; 2004. gadā; 2007. gadā) un Krievijā (2003. gadā; 2005. gadā), tika noskaidrota klases audzinātāja loma skolā.

1.2. tabula

Dažu valstu pieredze

Valsts	Pieredze
ASV	Klases audzinātāju nav. Ir tikai divpakāpju sistēma informācijas apmaiņai: <ul style="list-style-type: none">○ Pirmie ir mājas skolotāji (HOMEROOM TEACHER), kuri paziņo vecākiem, kurā klasē ir viņu bērns, kad jānāk uz skolu, utt.○ Otrie ir skolas psihologi (SCHOOL PSYCHOLOGIST), kuri savāc informāciju no skolotājiem, ja nepieciešams, tad runā ar pašu skolēnu un viņa vecākiem.
Vācija	Skolotājs tiek pielīdzināts ierēdnim. Visi ārpusklases pasākumi notiek klubos, - mūsu izpratnē ārpusskolas iestādēs. Ja, piemēram, ir jādodas ekskursijās (tās ir konkrēti noteiktas ekskursiju dienas), tad dodas līdz skolotāji, kuri atbild par bērnu drošību. Ja ekskursija ieilgst, skolotājs, kuram, piem., darba laiks beidzas plkst. 15.00, atļauts pamest skolēnus vienus (tās ir viņa tiesības). Klases žurnālā ar likumu ir aizliegts uzrādīt vecāku darbavietas, bērnu mājas adreses. Šī informācija nav izpaužama.
Dānija, Zviedrija	Abās šajās valstīs piestiprināti atbildīgie skolotāji par klasi. Tos sauc par <i>kuratoriem</i> .
Norvēģija	No mācību procesa atsevišķi neizdala audzināšanas stundas. Garīgo un izglītojošo vērtību izskaidrošana ir audzināšana.
Krievija	Ir klases audzinātājs mūsu izpratnē, kurš veic visas funkcijas tāpat kā pie mums.

Analizējot klases audzinātāja darba pieredzi dažādās valstīs, radās šādas atziņas:

- 1) daudzu Eiropas valstīs audzināšanas darba pamatforma ir mācību stunda. Par audzināšanu atbildīgi ir visi skolotāji.,
- 2) ārpusklases darbu veic tikai ārpusskolas iestādes,
- 3) vairāku valstu (ASV, Vācijas, Zviedrijas, Dānijas) skolēnu vecāki savās aptaujās vēlas klases audzinātāju, t.i. vienu skolotāju, ar kuru vecāki var sadarboties par savu bērnu audzināšanu.

Ir pārlicēbība, ka nepieciešams cilvēks, kurš ir kopā ar noteiktu bērnu grupu. Tieši šis cilvēks, kuru mēs saucam par *audzinātāju*, vislabāk iepazīst šo bērnu grupu, kuru mēs saucam par klasi vai klases kolektīvu. Tas ir cilvēks - saikne - starp priekšmetu skolotājiem, skolas administrāciju un vecākiem, sabiedrību kopumā un bērniem.

Personība veidojas audzināšanā sociālās un kultūrvides ietekmē. Klases audzinātājs veicina pusaudžu interešu veidošanos, atbalsta ārpusskolas interešu nodarbību organizēšanu. Pusaudžiem ir izveidojies noteikts viedoklis par klases audzinātāja ideālajām īpašībām. Literatūras analīze par skolotāja īpašībām un pārrunas ar pusaudžiem par skolotāja mūsdienu

skolā liecina, ka viņu skatījumā ideāla klases audzinātājam vajadzētu būt labam organizatoram, padomdevējam un skolēnu draugam, ar kuru var konsultēties neskaidros jautājumos. Svarīgas klases audzinātāja personības īpašības ir sabiedriskums, komunikabilitāte, radošums, novatorisms, novērtēšanas spējas, darba spējas, aktivitāte, iniciatīva, uzmanība, mērķtiecība, principialitāte, neatlaidība, godīgums, organizētība, taisnīgums, koncentrēšanās spējas, pieklājība, taktiskums, patstāvība.

Pestalocijs savā laikā rakstīja:” Lūdzu, skolotāj, palīdzi man visu izdarīt pašam!”, un klases audzinātājs šodien cenšas atsaukties šim lūgumam. Skolotājs ir palīgs, draugs, atbalsts, nevis pedagoģiskās vadības speciālists. Pusaudži grib sev ideālu skolotāju. Pusaudžu aptaujā tiek minētas mūsdienu klases audzinātāja īpašības: *izglītots; atbildīgs; uzņēmīgs; paškritisks; organizēts; komunikabls; tolerants; atraktīvs; radošs; sabiedrīks; atvērts; pozitīvs saskarsmē; labs psihologs; gudrs pedagogs; iejūtīgs vadītājs; pārliecinošs orators; veiksmīgs organizators; līderis; atbalsta citu cilvēku viedokli; ieinteresēts sadarbībā; pieņem pārmaiņas; apveltīts ar gribasspēku; izvērtē taisnīgi.*

Vispārīgie noteikumi pieprasa klases audzinātājam savā darbā ievērot ANO konvenciju par bērnu tiesībām un 1998. gada 19. jūnijā Latvijas Republikas Saeimas pieņemto “Bērnu tiesību aizsardzības likumu”.

Pedagogs apzinās, ka klases audzinātājs un skolēni savstarpēji bagātina pieredzi: uzklausa dažādus viedokļus, risina gan pašiem, gan sabiedrībai un valstij nozīmīgus jautājumus, kā arī orientējas sabiedrībā notiekošajos procesos, politikā, kultūrā, tirgus ekonomikā.

Klases audzinātājs darba rezultātu izvērtē kopā ar skolēniem, kas ir komandas darbs.

Komandas darbs ir vērtība, kura pamatā ir vairāki nosacījumi. Lai izveidotu spēcīgu komandu – klases audzinātājs – skolēns, nepieciešama ticība komandas biedriem un pārliecība par komandas vajadzību prioritāti.

Klases audzinātājs vislabāk pārzina audzināmās klases skolēnu īpašības un, zinot efektīva komandas darba/sadarbības nosacījumus, to operatīvi koriģē ikdienā, lai: 1) sekmētu savstarpēju koncentrēšanos, vienotību, atbildību un uzticēšanos; 2) noskaidrotu mērķi un tiktos to sasniegt; 3) veicinātu izpratni par komandas darba priekšrocībām. Šim nolūkam efektīvā komandas darbā nepieciešams ievērot 10 mūsu praksē apstiprinājušos likumus:

- 1) brīva apmaiņa ar informāciju komandā,
- 2) saskaņot viedokļus: uz klausīt un iedziļināties cita viedoklī,
- 3) uzdrošināties jautāt pašam un rosināt jautāt citus,
- 4) godīgums, atklātība un savstarpēja uzticēšanās/ticība,
- 5) pastāvīgi mācīties un nemitīgi pilnīgot sevi,
- 6) iniciatīva problēmu apzināšanā un risināšanā,
- 7) prasme pieņemt racionālus lēmumus,
- 8) atbildība par savu rīcību,

- 9) atzīt kļūdas un mācīties no tām,
- 10) apzināties komandas darba vērtību.

Komandas darba 10 likumu/nosacījumu ievērošana nodrošina uzticēšanos, cieņu un spēku jebkurā komandā.

Pedagoģiskais pētījums liecina, ka panākumus dzīvē sasniedz cilvēki nevis vieni paši, bet ar līdzcilvēku palīdzību, kuri apzinās kopējā un individuālā labuma vērtību. Katras veiksmes pamatā ir gudrs iedvesmotājs. Līdzās katram lielam panākumam atrodas gādīgi cilvēki, kuri uzmundrina, atbalsta, palīdz.

Pacelšanās līdz kopīgām vērtībām ir izaicinoša un grūta. Ielūkoties sevī, lūgt palīdzību vai pieņemt palīdzību var būt riskanti. Saņemt var dodot un sevi disciplinējot, tāpat savstarpēja bagātināšanās notiek pedagoģiskā procesā.

Noskaidrojām, ka svarīgi pedagoģiskie nosacījumi klases audzinātāja darbā ir:

- 1) daudzveidīgs audzinātāja stundu darba saturs un formas: *lekcija; saruna; spēles; diskusija; debates; grupu darbs; dialogs; lomu spēles; intervija; praktiskais darbs; tikšanās; pētījumi; anketēšana*, kas virzītas uz pašaudzināšanas pašvadības pilnveidošanos, pasākumus vada skolēnu klases padome. To sekmē arī klases ārpusstundu darba formas: *klases vakari; ekskursijas; izstāžu, koncertu, teātra, sarīkojumu apmeklējumi; pārgājieni; talkas*. Daudzveidīgas Valsts svētku, gadskārtas svētku un skolas tradīciju organizēšanas formas: *Zinību diena; Dzejas dienas; Skolotāju diena; Desmito klašu skolēnu uzņemšana vidusskolēnos; Miķeļi; Mārtiņdienas tirgus; Lāčplēša diena; Latvijas Republikas proklamēšanas diena; Ziemassvētku sarīkojumi; Zvaigznes diena; Popiela; Meteņi; Pavasara Saulgrieži; Valentīndiena; Žetonu vakars; Mātes diena; Pēdējais zvans; Izlaidumi; Skolas salidojums; Vasaras Saulgriežu svinēšana*. Audzināšanas darba formas – *audzināšanas darba organizēšanas veids, lai sasniegtu konkrētu audzināšanas mērķi un paveiktu konkrētu audzināšanas uzdevumu*. Mācību darba organizācijas pamatforma ir klases stunda. Mācību stundā tiek veikts audzināšanas darbs, tomēr attieksmju un pozīcijas veidošana ir plašs un daudzveidīgs pedagoģisks uzdevums, un to mācību procesā īsteno tikai daļēji. Pieredzes attīstības gaitā ir izveidojušās dažādas ārpusstundu nodarbības un tām atbilstošās organizācijas formas, mācību priekšmetu pulciņi, mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi, sporta komandas u.c., kuros skolēni iesaistās atbilstoši savām interesēm.
- 2) izglītojošā mācību darba formas, kas padziļina zināšanas – konkursi, olimpiādes, sacensības: *projektu darbs (projekti stundās, projektu dienas, starpskolu projekti, starpvalstu projekti); erudīcijas konkursi; mācību priekšmetu konkursi; mācību priekšmetu olimpiādes skolā, rajonā, novadā, valstī; mācību pētniecisko darbu izstrāde; sporta spēļu turnīri, stafetes, interešu pulciņi skolā; skolas avīze; radošo darbu studijas, lekcijas skolēniem par drošību, veselību, profesionālo izvēli*.

3) sadarbība ar vecākiem daudzveidīgās darba formās: *individuālās pārrunas; grupu diskusijas; frontālais darbs; klases vecāku sanāksmes; klašu grupu sanāksmes; skolas pilnsapulces; skolēnu vecāku diena; pateicība vecākiem; apaļā galda diskusija; saruna neformālos apstākļos: izbraukumā, pārgājienā, skolas vecāku konferencē; darbība skolas padomē; kopīgi pasākumi.*

4) Klases audzinātāja portfolio veidošana:

- *Klases audzinātāja dienasgrāmata.*
- *Skolēnu un viņu ģimeņu izpētes materiāli, personas lietas.*
- *Klases audzinātāja darba plāns mācību gadam.*
- *Atskaite-izvērtējums par klases audzinātāja darbu klasē.*
- *Ekskursiju (pārgājienu) pieteikumi un izvērtējumi.*
- *Liecības, sekmju žurnāli, kavējumu uzskaitē, skolēnu pašaudzināšanas plāni un izpildes sekmēšanas darba saturs un formas.*

Projekta *Bērniem draudzīga skola 455* projektā iesaistīto Latvijas skolu materiālos par tiem tika noskaidroti skolēnu viedokļi par draudzīgu (demokrātisku) skolu. Tie tika uzklauti un par tiem tika izdiskutēts 10 tematiskās darba grupās, klases stundās aktuāli ir: 1) konkurētspējīga izglītība; 2) skolēnu vardarbība; 3) skolas un vecāku sadarbība; 4) skolēnu un skolotāju tiesības un pienākumi; 5) mūsdienu skola skolēnu, vecāku, pedagogu, pašvaldības un valsts vērtējumā; 6) vai skolai jāsniedz tikai zināšanas? 7) skolēnam saistošas brīvā laika pavadīšanas iespējas; 8) skolēna ieinteresētība iegūt izglītību.

Veidojot demokrātisku skolu, ir svarīgi, lai attīstībā tiktu aptvertas visas skolas dzīvē svarīgās jomas: skolas vide; skolotāja kompetence; skolēna kompetence; skolas administrācijas darbības stils; pedagoģiskais process: mācības un audzināšana/pašaudzināšana; skolēnu, skolotāju, vecāku, skolas administrācijas savstarpējā sadarbība un sadarbība ar citām institūcijām un pašvaldību.

Klases audzinātājs ir tas, kas veido skolēnu un skolotāju komandu. Viņa uzdevums ir efektīvi organizēt darbu un vadīt to atbilstoši mainīgajiem apstākļiem. Klases audzinātājs ikdienā veic daudzveidīgas funkcijas: organizators, atbalstītājs, padomdevējs, novērtētājs.

1.3. tabula

Klases audzinātāja funkcijas

Funkcija	Darbība
Organizētājs	<ul style="list-style-type: none"> • analizē un novērtē pedagoģiskās situācijas • plāno darbu kopā ar skolēniem • organizē sadarbību ar vecākiem un citiem pieaugušajiem
Atbalstītājs	<ul style="list-style-type: none"> • stimulē pusaudžus aktīvi darboties • saskaņo darbību skolēni – pieaugušie
Padomdevējs	<ul style="list-style-type: none"> • konsultē pusaudžus individuāli un klasē • iesaka variantus uzdevuma veikšanai klasē
Novērtētājs	<ul style="list-style-type: none"> • pārbauda darbu un koriģē, māca paškontroli skolēniem • novērtē paveikto, iekļaujot pašvērtējumu

Audzinātājam nepieciešamas analītiskās, konceptuālās, saskarsmes un vadīšanas prasmes. Prasme izmantot zināšanas un pieredzi raksturo viņa kompetenci.

1.4. tabula

Klases audzinātāja prasmes

Prasmes	Klases audzinātāja darbības veidi
Organizatora vadības	<ul style="list-style-type: none"> • racionāli organizē darbu kopā ar skolēniem • vada audzēkņus un panāk klases mērķu izpildi • uzstājas auditorijā un pauž savu viedokli • pārstāv pusaudžu intereses
Saskarsmes	<ul style="list-style-type: none"> • operatīvi uztver pusaudžu psiholoģiskās īpašības un stāvokļus • iejūtas pusaudžu emocijās • ieklausās viedokļos un arī uzklausa individuāli • savlaicīgi un taisnīgi pieņem lēmumus
Sadarbības	<ul style="list-style-type: none"> • atrod optimālu veidu mērķa izvirzīšanai • saskaņo pienākumus mērķa sasniegšanai • palīdz atrast līdzekļu variantus darbībai • novērtējot māca pašnovērtēšanu • kopīga līdztiesīga darbība
Analītiskās Konceptuālās	<ul style="list-style-type: none"> • nosaka un formulē pastāvošo un iespējamo problēmu būtību • prognozē attīstības perspektīvu

Mūsdienu apstākļos klases audzinātājam nepieciešamas zināt menedžmenta teoriju, darbības stimulēšanas metodes, mārketingu, rezultātu analīzes metodes (audits), prast veidot biznesa plānu. Mērķtiecīgs klases audzinātājs balstās uz garīgām vērtībām un principiem, kas atspoguļo labo, patieso, skaisto un godīgo. Sadarbībā realizējas saskarsme – divu vai vairāku cilvēku savstarpējās attiecības. Pedagoģiskās attiecības ir īpašs sabiedrisko attiecību veids. Tā ir savstarpēja atbildība, saikne un atkarība. To raksturo pedagoģiskā darba stils. Skolotāja darba stils ir pedagoģiskā procesa pazīme.

Jēdzienu “stils” ir izmantojis Alfrēds Ādlers, lai izskaidrotu dzīves ceļa individuālo savdabību, un atklāj to kā personības globālu raksturojumu (Ā.Karpova, 1998). Pedagoģiskā darbībā skolotājam nosacīti var būt autoritārs, liberāls vai demokrātisks darbības stils ar skolēniem.

Autoritāram (Špona, Zelmenis, Žukovs, Builis)/ autokrātiskam (Balsons) klases audzinātājam raksturīgas šāda stila izpausmes, pēc kurām noteicām klases audzinātāja darbības stilu izpausmes ar skolēniem:

- lēmumus bieži izstrādā un pieņem vienpersonīgi;
- pats sadala pienākumus un sniedz tehnisku palīdzību;
- neņem vērā citu priekšlikumus, bet diktē savus noteikumus;
- darbu novērtē viens, un viņam ir pastiprināta tieksme novērtēt cilvēkus pozitīvi vai negatīvi pēc saviem ieskatiem;
- galvenokārt izmanto *tiešās prasības* – *instrukcijas, norādījumus, pavēles*, kas tieši iedarbojas uz skolēnu apziņu un tā sekmē vai bremzē skolēnu darbību.;

- atbildības mērs: klases audzinātājam 100%, skolēnam - 0%
- autoritārs klases audzinātājs pats atbild par visu: mācību organizāciju; skolēnu darbības procesu; uzvedību; skolēnu darba rezultātu;
- kompetents, bet prasībās formāls, stereotipa domāšana;
- necieš iebildumus, atzīst tikai oficiālo viedokli;
- tendence apspiest personību;
- akcentē negatīvo, akli tic savai taisnībai;
- seko instrukcijas burtam, tā izpildei;
- prasīgs mācībās, lai celtu savu "imidžu";
- verdziski pakļaujas līderim.

Autoritārs klases audzinātājs reti izmanto netiešās prasības (īpaši pozitīvās vai neitrālās). Skolēnam nav jāatbild ne par darbības procesu, ne produktu. Šāda stila klases audzinātājs neaudzina skolēnu patstāvību un atbildību, bet gan bremsē to attīstību.

Otrs klases audzinātāja stils ir liberālais (Špona, Žukovs)/ jeb neiejaukšanās stils (Balsons). Liberālais klases audzinātājs:

- ir pasīvs izvēloties un nosakot darba veidus un līdzekļus;
- grupai un personām ir absolūta brīvība jautājumu izlemšanā;
- sniedz informāciju un tehnisku palīdzību tikai tad, ja viņš tiek palūgts, ‘
- nemēģina mainīt un ietekmēt notikumu gaitu;
- nenovērtē citu darbu;
- atbildības mērs: klases audzinātājam 0%, skolēnam - 0%;
- paviršas, nenoteiktas prasības;
- bezatbildība par skolēna: ✦ sekmēm; ✦ dzīvesdarbību skolā; ✦ pārdzīvojumiem; ✦ paradumiem.

Uzskatu, ka liberāla klases audzinātāja darbā ar pusaudžiem ir pozitīvas iezīmes:

- aktualizējas un pilnveidojas, kaut arī nevienmērīgi, daļai skolēnu dzīves pieredze;
- patstāvība klases pasākumu organizēšanā, kurā izvirzās līderi;
- veidojas organizatori un iniciatoru grupas, bet var būt arī atstumtie.

Kā negatīvu liberāla klases audzinātāja darbībā varam minēt to, ka daudzi pusaudži neiesaistās klases dzīvē, tā kļūstot par neitrāliem vērotājiem vai izpildītājiem, kā arī meklē savu interešu papildīšanu ārpus klases. Var veidoties ielu bērnu grupas.

Mūsdienu apstākļiem visatbilstošākais ir demokrātisks klases audzinātājs (Špona, Builis, Balsons, Žukovs):

- piedalās grupas darbā un atbalsta iespējamo lēmumu pieņemšanu;
- iesaka skolēniem pašiem izvēlēties veidus, ko darīt un līdzekļus, kā veikt iecerēto;
- darba procesā organizē skolēnus patstāvīgi sadalīt darba pienākumus;
- paveikto darbu vērtē objektīvi, kritizējot un slavējot cenšas uzturēt labas savstarpējās

- attiecības starp grupas dalībniekiem un balstās uz pašnovērtējumu;
- līdztiesība saskarsmē;
 - dalīta atbildība - atbildības mērs 50% klases audzinātājam, 50% skolēnam.
 - nodrošina skolēnu pašrealizāciju;
 - optimizē skolēnu pašizjūtu;
 - produktīva mācību darbība;
 - S ↔ S pozīcija;
 - dialogiskas mācību un audzināšanas metodes;
 - brīva satura un formu izvēle;
 - savstarpēja uzticēšanās, atklātība un atbildība;
 - kompetents, domājošs, prasībās elastīgs;
 - cilvēciski pievilcīgs, izprot otru cilvēku;
 - atbalsta personību, arī kļūdīšanos piedod, jo tā ir dabiska;
 - izceļ labo otrā cilvēkā, neuzspiež savu viedokli;
 - neprasa formālo, veicina pašdisciplīnu;
 - pamatoti prasīgs mācībās, pašaudzināšanā;
 - brīvi pauž savus uzskatus.

Triju analizēto klases audzinātāja stilu raksturīgāko īpašību kopsavilkums ir apkopots pārskatāmi salīdzinošā tabulā, kas dod iespēju atšķirt klases audzinātājus pēc viņu darbības stila.

1.5. tabula

Audzināšanas stili

Autoritārais	Demokrātiskais	Liberālais/neiejaukšanās
Kontrole, izmantojot apbalvojumus un sodus. Autoritāte, kas izpaužas kā vara	Savstarpēja uzticēšanās un cieņa Dalīta atbildība	Attiecību veids mainīgs, nenoteikts
Vienpersoniska prasību izvirzīšana, vienvadība	Izvēles iespējas katram skolēnam	Neiejaukšanās
Darbības galvenais mērķis – sasniegt visaugstākos rezultātus, svarīgāka kvantitāte	Akcenti uz kvalitāti, darbības procesa produktivitāti, individuālajām spējām	Mērķis – veikt brīvprātīgi darbu
Sacensība	Sadarbība, dalīta atbildība	Nerēķināšanās ar citiem
Disciplīnas nodrošināšana un skolotāja kontrole	Pašdisciplīna	Visatļautība
Virzītājspēks - stimuli	Vides radīšana skolēnu motīvu attīstībai	Pašplūsma, individuālais temps
Kļūdu un trūkumu akcentēšana, nepieļaušana	Sasniegumu akcentēšana, kļūdu un trūkumu pieļaušana	Izvērtējumam netiek piešķirta īpaša vērtība

Triju audzināšanas stilu stiprās un vājās puses ir salīdzinātas 1.6. tabulā.

Triju stilu līderu uzvedības salīdzinājums

(adaptēts pēc Robert Kreitner. Management, 4th ed. Boston: Houghton Mifflin, 151)

Stils	Autoritārais	Demokrātiskais	Neiejaukšanās
Izpausme	Līderim pieder autoritāte un atbildība Līderis norīko dalībniekus skaidri noteiktu uzdevumu veikšanai Lejupejoša, vertikāla, vienvirziena komunikācijas un informācijas plūsma	Līderis deleģē autoritāti dalībniekiem, bet ir atbildīgs Darba un pienākumu dalīšanā brīvprātīgi piedalās visi dalībnieki Abpusēja komunikācijas un informācijas plūsma	Līderis noliedz atbildību un atsakās no autoritātes No dalībniekiem netiek prasīts darboties patstāvīgi un pēc iespējas labāk Horizontāla komunikācija starp dalībniekiem
Stiprās puses	Uzsver tūlītēju, kārtīgu un noteikumus ievērojošu darbību	Veicina personīgu piedalīšanos un iesaistīšanos, iekļaujošā līdzdarbību	Pieļauj pašpūlsmu un iniciatīvu darboties pēc personiskiem uzskatiem
Vājās puses	Slāpē dalībnieku individuālo iniciatīvu	Demokrātisks process patērē daudz laika, brīvprātīgas iespējas visu aktivitātei	Dalībnieki var bezmērķīgi darboties norādījumu trūkuma dēļ

Demokrātiska klases audzinātāja pedagoģiskā darbība veicina: skolēnu pašaudzināšanu; apzinātu paradumu un pašregulācijas veidošanos. Tādēļ nepieciešams skolotāju ↔ vecāku ↔ skolēnu kopīgs darbs, pedagoģiskā dzīvē trīsstūra reāla darbošanās, kas balstīta uz savstarpēju cieņu, ieinteresētību un argumentāciju.

Audzināšanas satura izveidei nākamajā tabulā apkopoti klases audzinātāja autoritāra un demokrātiska skolotāja attieksmes raksturojumu pret skolēniem, sevi, sadarbību, audzinātāja personību, pret savu profesiju, mācību vidi, audzināšanas mērķi, kas nosaka audzināšanas stila izvēli.

Analizējot audzinātāja darbu praksē atbilstoši viņa darbības stilu, par galvenajiem var izdalīt demokrātisko un autoritāro stilu. Liberālais stils ir retāk sastopams ikdienas pedagoģiskajā darbībā. Raksturīgākie audzinātāju attieksmju veidi apkopoti 1.7. tabulā.

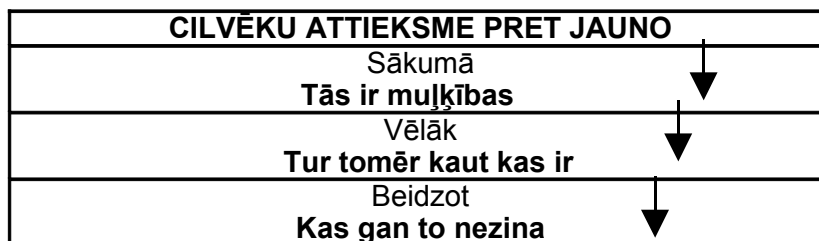
Audzināšanas stila izvēles nosacījumi

Autoritārais	Demokrātiskais
Attieksme pret skolēniem	
<ul style="list-style-type: none"> skolēni – pasīvi klausītāji, ko skolotājs piepilda uztver skolēnus kā pakļautos neuztver skolēnus kā personības nenovērtē skolēnu tiesības un iespējas neuzticēšanās 	<ul style="list-style-type: none"> skolēni – aktīvi sevis atklājēji un pilnveidotāji uztver skolēnus kā līdztiesīgus uztver skolēnus kā personības atzīst skolēnu tiesības un iespējas uzticēšanās
Attieksme pret sadarbību	
<ul style="list-style-type: none"> nepiešķir būtisku nozīmi sadarbībai bailes zaudēt autoritāti 	<ul style="list-style-type: none"> piešķir galveno nozīmi sadarbībai autoritātes deleģēšana

Audzinātāja personības iezīmes	
<ul style="list-style-type: none"> • dominē loģiskā jautājumu risināšana • bailes no kritikas • noslēgtība 	<ul style="list-style-type: none"> • dominē emocionālā jautājumu risināšana • attīstīta kritiskā domāšana • atvērtība
Audzinātāja attieksme pret sevi	
<ul style="list-style-type: none"> • nav pārliecības par sevi (kompensācija-varaskāre) • savu <i>vājumu</i> slēpšana (kompensācija-pārākuma izjūta) • zems pašvērtējums (kompensācijas-vēlme izcelties, pievērst uzmanību) 	<ul style="list-style-type: none"> • pārliecība par sevi • savu trūkumu pieņemšana, analīze • pozitīva pašvērtība • līdzvērtības izjūta
Attieksme pret savu profesiju	
<ul style="list-style-type: none"> • pēc diploma iegūšanas mācīties nav nepieciešams • bailes kļūdīties • neprofesionalitāte • vēlēšanās prognozēt rezultātu, bet nevērtē procesu 	<ul style="list-style-type: none"> • nepārtraukta izaugsme, mūžilga mācīšanās • uzdrīkstēšanās, riskēšana • profesionalitāte • procesu uzskata par nepieciešami līdzvērtīgu rezultātu analīzē
Mācību vides izvēle	
<ul style="list-style-type: none"> • individuāla darbošanās • sacensība • paklausība, disciplīna • klusums • galvenais skolēnu uzdevums – klausīt un izpildīt • aizliegts kļūdīties 	<ul style="list-style-type: none"> • kopīga grupu, visas klases darbošanās • sadarbība, mijiedarbība • izvēles brīvība, radošs darbs, pašdisciplīna, brīvība • darba troksnis • nozīmīga skolēnu patstāvība, pašdarbība • atbalsta mācīšanos no kļūdām
Audzināšanās mērķa izpratne	
<ul style="list-style-type: none"> • attīstīt skolēnos noteiktas īpašības • uzsvars uz audzināšanas rezultātu • uz rezultātu virzītas audzināšanas metodes 	<ul style="list-style-type: none"> • radīt vidi skolēnu iespēju attīstībai • uzsvars uz audzināšanas procesu un rezultātu • uz procesu virzītas audzināšanas metodes
Personīgā pieredze mācībās	
<ul style="list-style-type: none"> • tika mācīts tādā pašā veidā • nav bijusi cita audzināšanas stila pieredze 	<ul style="list-style-type: none"> • tika mācīts tādā pašā veidā • ir bijusi dažādu audzināšanas stilu pieredze
Vides, sabiedrības ietekme	
<ul style="list-style-type: none"> • autoritāra, noslēgta sabiedrība • tradīcijas, stereotipi • nav iespējas pieejai jaunām zināšanām 	<ul style="list-style-type: none"> • demokrātiska, atvērta sabiedrība • tradīcijas • iespējams iegūt jaunu pieeju, papildināties ar jaunām zināšanām
Stila izvēles nosacījumi	
<ul style="list-style-type: none"> • skolēni nav pieraduši pie cita stila • vieglāk strādāt 	<ul style="list-style-type: none"> • radošs darbs, skolēni toleranti • iespēja pašapliecināties

Klases audzinātāja vadības stils un metodes nosaka savstarpējās attiecības un darba rezultātus. Vadīšanas efektivitāte ir atkarīga no plānošanas un mērķu apzināšanas procesa. Mērķa izvirzīšana ir plānošanas galvenais nosacījums. Mērķis ir domās paredzēts ideāls darba rezultāts, ko cenšas sasniegt kopīgā darbā. Klases audzinātājs stimulē pusaudžus aktīvi darboties, rada apstākļus, kas veicinātu pusaudžu motivāciju. Motivāciju nosaka indivīdu vajadzības, ietekmē psihofizioloģiskās īpašības un kompetence. Motivācijas faktori ir: pašapliecināšanās vajadzība; atbildības izjūta; piederības izjūta; Motivāciju veicina: individuāla pieeja; vērtēšana; kopīga plānošana; vadības stils; komunikācija; vajadzību ievērošana; palīdzība un atbalsts. Vajadzību apmierināšana un sekmīga darbība veicina cilvēku motivācijas pilnveidošanos.

Zināšanas ir uzkrātā informācija, bet kompetence ir uzkrāto zināšanu un prasmju pielietošana. Organizācijas veiksmīgu darbību sekmē prasmīgs vadītājs (A.Baldiņš, 2001). Taču atcerēsimies, ka jaunais ar grūtībām tiek pieņemts. Tas attiecas arī uz jauna vadības stila pieņemšanu un lietošanu pedagoģiskajā darbībā. Attēlā ir uzskatāmi parādīta jaunā satura apguves secība.

1.2. att. Jaunā satura apguves secība (A.Builis, 1992)

Pedagoģiskais novērojums liecina, ka mūsdienās skolā sastopami visi pedagoģiskā darba stili. Bet vai ir iespējama S↔S pozīcija, ja skolotājam ir autoritārs vai liberāls darba stils?

Paraugš ir īpašs dzīvesdarbības modelis, kas kalpo kā uzskatāms apstiprinājums, konkretizējums idejām, īpašībām, uzvedības normām, ko mācām vai vēlamies ieaudzināt skolēnos. (A.Špona). Normu izpratnei, apgūto paradumu apzināšanās pakāpei ir fundamentāla nozīme audzināšanā, kas nav iedomājama bez paraugu atdarināšanas. Tas ir pārmantojamības pamats.

Skolotājs atbilstoši *savam darba stilam organizē* mācības un audzināšanu. Ir atšķirīgi pedagoģisko prasību formulējumi. Pētījuma vajadzībām tika salīdzinātas V.Zelmeņa, L.Žukova un A.Šponas formulētās prasības. (1.8. tabulā)

1.8. tabula

Pedagoģiskās prasības

Pedagoģiskās prasības (pēc A.Šponas)			
Tiešās	Netiešās		
<ul style="list-style-type: none"> instrukcijas norādījumi pavēles rīkojumi 	<u>Pozitīvās</u> <ul style="list-style-type: none"> aicinājums padoms pateicība uzslava 	<u>Neitrālās</u> <ul style="list-style-type: none"> spēle žests situāciju analīze mīmika stāja 	<u>Negatīvās</u> <ul style="list-style-type: none"> nosodījums piezīme administratīvs sods drauds
Pedagoģiskās prasības (pēc V.Zelmeņa)			
Tiešās	Netiešās		
<ul style="list-style-type: none"> norādījumi instrukcijas aizliegums (ir negatīva prasība) 	<u>Pozitīvās</u> <ul style="list-style-type: none"> lūgums uzslava 	<u>Negatīvās</u> <ul style="list-style-type: none"> pārmets nosodījums brīdinājums neuzticēšanās 	
Tieša iedarbība uz audzēkni	Netiešās prasības izvirzot, mērķis var būt tiešs vai apslēpts		
Pedagoģiskās prasības (pēc L. Žukova)			
Tiešās	Netiešās		
<ul style="list-style-type: none"> orientē uz mērķi aizliegums 	<u>Pozitīvās</u> <ul style="list-style-type: none"> lūgums uzslava uzticēšanās 	<u>Negatīvās</u> <ul style="list-style-type: none"> neuzticēšanās 	

Izmantotās prasību formas A.Šponas skatījumā, to izvirzīšanas mērķis ir ārējais pedagoģiskā stila raksturojums. Prasības iedala: tiešās; netiešās. Atšķirībā no Zelmeņa un Žukova Špona netiešās prasības iedala sīkāk (pozitīvās; neitrālās un negatīvās), izdalot neitrālās.

V. Zelmenis raksta, ka pedagoģiskajā darbībā ir tiešas negatīvas prasības aizlieguma formā (Nedrīkst! Neslinko! Nemelo! u.c.) Bieži tās izsaka asā *apsaukuma formā*, ar paceltu balsi, neiecietīgi. Tas izraisa pusaudžu negatīvismu un spītību. Jebkurā gadījumā ir nepieciešams aizlieguma pamatojums (kāpēc nedrīkst). Ļoti nozīmīga norāde ir, ka instruktīvās prasības nepieciešams realizēt „ar speciālas pedagoģijas tehnikas palīdzību: formulējot vārdiski, lietot stingru noteiktu intonāciju, formulējot asi, skarbi, izteiktā prasība nedrīkst apvainot pusaudzi. Radošu darbu veicina netiešās prasības, piemēram, *lūgums*. Pedagoģs uzrunā pusaudzi kā līdzīgs līdzīgu. Tas modina vēlmi palīdzēt, ieinteresē un mobilizē pusaudžus darbībai. V.Zelmenis kā nozīmīgu netiešu prasību raksturo *uzticēšanos*. Uzticēšanos pusaudzis atceras uz mūžu. Ar uzslavu Zelmenis iesaka nepārcensties, nenostādot pusaudzi privileģētā stāvoklī, audzinošos nolūkos to lietot nedisciplinētiem pusaudžiem vai lietot to avansveidīgi. Netiešo pedagoģisko prasību grupā viņš ierindo arī *pārmetumu, brīdinājumu un neuzticēšanos*. Prasības īsteno ar vingrinājumu palīdzību. *Vingrinājumi ir sistemātiska, atkārtota darbība, kuras mērķis – rīcības veidošana*. No vingrinājumiem Zelmenis izdala *lietišķās spēles* un, atšķirībā no A.Šponas, kas situāciju analīzi iedala neitrālajās prasībās, *speciāli veidotas pedagoģiskās situācijas*. Parasti tās veidojas stihiski, taču par klases audzinātāja meistarību liecina prasme veidot pedagoģiskās situācijas. Pozitīvais ir pusaudža iniciatīva, prasme spriest un vērtēt, sadarboties. Pozitīvais skolotāja darbībā ir spēja un gatavība riskēt. (V.Zelmenis, 2000)

L.Žukovs norāda, ka saskarsmē ar pusaudžiem nozīmīga ir *pamudinoša informācija, kas izpaužas rīkojuma, padoma, lūguma formā*, tā stimulējot darbību. Nav ieteicamas *tiešas pavēles*, bet vēlams to pašu *formulēt jautājuma veidā*. Netiešās prasības rada pozitīvu pārdzīvojumu, centienus izpildīt prasības. (L.Žukovs, 1997)

A.Špona uzsver, ka sadarbībā ar skolēniem skolotāja vadošā darbība ir objektīvi nosacīta. Tā tas ir arī pusaudža vecumā. Prasību iedzīvināšanā skolotājs līdzdarbojas uzdevumu izvirzīšanā, pamato tā izpildes vajadzību, palīdz uzturēt prasības rezultātu novērtēšanu. Atbilstoši audzināšanas darbības organizēšanas posmiem skolotājs lieto šādas metodes: sniedz informāciju, darbam orientē ar vārdu un paraugu, piedāvā skolēnam vingrināties.

Pusaudža uzdevums ir zināt uzdevumu, atzīt vajadzību, izpildīt prasības un koriģēt rezultātu. Pusaudža darba metodes ir pašanalīze un paškontrolē. Atbilstoši darbības 4 posmiem: 1) darbības psiholoģiskās sagatavošanas posmā pusaudzis iegūst zināšanas par mērķi, saskaņo to ar vajadzībām, interesēm, 2) praktiskā sagatavošanas posmā pusaudzim rodas pārliecība par saviem spēkiem veikt uzdevumu, jo iepazīst līdzekļus, kā to darīt, 3) darbības veikšanas posmā pusaudzis ar regulāru vingrināšanos ikdienas dzīvesdarbībā iegūst

paradumus, 4) darbības novērtēšanas posmā, izvērtējot rezultātu, iegūst pašregulācijas attieksmes. Prasību iedzīvināšana ir attēlota 1.9. tabulā.

1.9. tabula

Prasību iedzīvināšanas process

(pētījuma vajadzībām adaptēts pēc V.Zelmenis, 2000)

AUDZINĀTĀJS	AUDZĒKNIS	METODES	REZULTĀTI
izvirza prasības	zina prasības	informācijas sniegšana	jauna pieredze zināšanas
pamato prasības	atzīst prasības	orientē uz mērķi ar vārdu, paraugu	pārliecība par iespējām
uztur prasības	izpilda prasības	vingrinājums – atkārtota darbība	paradums ievērot prasības
novērtē	izvērtē darbību koriģē	pašanalīze pašvērtējums	pašregulācija

Taču pusaudža gados vērojama pusaudžu pretošanās audzināšanai. Tas ir skaidrojams ar to, ka pusaudžiem ir uzkrājusies zināma dzīves pieredze. Sastopoties ar pieaugušo (skolotāju, vecāku) autoritārām iedarbības metodēm (pārliecināšana, sodi u.c.), pusaudzis to pārdzīvo kā grūtības, nevar to pieņemt un, izsakot savu viedokli, pretojas dažkārt arī derīgiem ieteikumiem.

Tādēļ pedagoģiskajā darbā skolotājam nepieciešams takts.

„Takts ir mēra izjūta skolotāja darbā, īpaši attieksmēs ar skolēniem. Pedagoģiskais takts pamatojas uz vispārcilvēciskām un konkrētām pedagoģiskām vērtībām un ir viena no skolotāja uzvedības un rakstura izpausmēm. Takta satura būtiskākais elements ir uzmanīga, pārdomāta, humāna attieksme starp skolēniem, skolotājiem un vecākiem, elastīga un pamatota audzināšanas paņēmienu (konkrēta ietekmēšana konkrētā situācijā) izvēle un lietošana” (A.Špona, 2001 : 142). Takts izpaužas daudzveidīgās prasmēs: prasmē savaldīt savu pašizjūtu saskarsmē (apvainojumi, slikts noskaņojums, rupjības); prasmē ātri orientēties situācijā – ievērot, pārslēgties, atrast vajadzīgos vārdus un uzvedību saspringtās situācijās; prasmē izprast otra viedokli, pasargāt, izrādīt jūtas – prieku, lepnumu, naidu, humoru; prasmē izvēlēties īsto laiku un vietu sarunām – mājās, divatā, kopā ar vecākiem vai citu skolotāju, pārgājienā, skolotāju istabā vai klasē; prasmē sarunāties, pārvaldīt valodu, žestus, manieres; prasmē izvirzīt prasības, prasmē koriģēt un līdzsvarot audzināšanas līdzekļus (A.Špona, 2001).

Pedagoģiskais takts veidojas un izpaužas pedagoģiskajā darbībā. Takts nav iedzimts, bet veidojas mācībās un audzināšanā un ir svarīga klases audzinātāja darbības satura komponente. Tāpēc ir nepieciešama pusaudžu audzinātības un klases audzinātāja kompetences sakarību analīze klases audzinātāja darbībā.

Secinājumi.

Klases audzinātājs veicina pusaudžu vajadzību apmierināšanu darbībā un interešu veidošanos, atbalsta ārpusskolas interešu nodarbību organizēšanu. Mūsdienu apstākļiem visatbilstošākais ir demokrātisks klases audzinātāja darba stils. Demokrātiska klases audzinātāja pedagoģiskā darbība veicina skolēnu pašaudzināšanu, apzinātu paradumu un

pašregulācijas veidošanos. Tādēļ nepieciešams skolotāju ↔ vecāku ↔ skolēnu kopīgs darbs, pedagoģiskā dzīvē trīsstūra reāla darbošanās. Klases audzinātājs stimulē pusaudžus aktīvi darboties, rada apstākļus, kas veicinātu pusaudžu mācību un audzināšanas motivāciju. Pedagoģiskais takts nav iedzimts, bet veidojas mācībās un audzināšanā un ir svarīga klases audzinātāja darbības satura komponente.

1.2. Klases audzinātāja darbības kompetence

Mūsu sabiedrībā turpinās pārkārtošanās process, vērtību pārvērtēšana. Izrādās, ka bieži vien klases audzinātājs ir tas, kurš kopā ar skolēniem un viņu vecākiem meklē dzīves vērtības. Tieši klases audzinātājs ir viens no sabiedrības pārkārtošanās procesa aktīvākiem līdzdalībniekiem.

I.Jurgena "Vispārīgā pedagoģijā" raksta, ka Rietumu pedagoģijā un psiholoģijā ir trīs teorētiskie modeļi, kas raksturo attīstības un audzināšanas sakarības: „Pirmais skaidro attīstību kā *audzināšanas rezultātu*. Šī viedokļa pārstāvji Dž.Vatsons un B.Skiners uzskata, ka, izņemot zināmās sensorās un motorās spējas, kas ir dotas no dzimšanas, un dažus loģiski ieprogrammētus nobriešanas procesus pirmajos dzīves gados, visa cilvēku uzvedība var tikt iemācīta” (I.Jurgena, 2001 : 24). Tas, ko apzīmē ar psiholoģisko attīstību, viņu izpratnē ir mācīšanas un audzināšanas daudzu atsevišķu, savstarpēji saistītu procesu rezultāts. Vides faktori būtiski ietekmē audzināšanu.

Otrais viedoklis skaidro attīstību kā *audzināšanas priekšnosacījumu*. Šī viedokļa pārstāvji uzskata, ka attīstība ir spontāna parādība. Tas nozīmē, ka spontāni vecumam piemītoši kognitīvi un uzvedības raksturotāji attīstās saistībā ar iekšējiem nobriešanas procesiem. Bērns var izmantot dažādas mācīšanās iespējas savā tuvākajā vidē. Tas tāpēc, ka cilvēks no dabas ir apveltīts ar aktīvās informācijas apguves un tālākās attīstības mehānismiem, pie kam attīstības gaitā veidojas sistemātiskas viņa kognitīvās struktūras. Raugoties no šī viedokļa, audzināšanai ir tikai atbalsta loma (I.Jurgena, 2001).

Trešā virziena pārstāvji atzīst, ka attīstība ir mijiedarbībā ar *audzināšanas procesu*. Pēc šī uzskata kognitīvās struktūras nevar tieši iemācīt, taču spontānās attīstības procesiem ir vajadzīgs sociālās vides atbalsts un palīdzība, lai viņi nepaliktu relatīvi nenobriedušā pakāpē vai pat regresētu uz iepriekšējo pakāpi (I.Jurgena, 2001).

Daudzi empīriskie pētījumi ir apliecinājuši, ka cilvēka attīstības dažādas šķautnes prasa atšķirīgas pieejas. Tā kā pētījumi sabiedrībā balstās ar humānisma pieeju cilvēkam, tad nepieciešams humānisma jēdziena pētījums no senatnes.

Senie romieši bija pirmie, kuri, apgūstot grieķu garīgās vērtības, sāka variēt ar jēdzienu *humanitas*, kas antīkajā pasaulē izteica cilvēku ideālu. *Humanitas* saknes Griekijā, no vienas puses, tika saistītas ar audzināšanu (*paideia*), no otras – ar cilvēka mīlestību (*philanthropia*). Jau 4. gs. p.m.ē. tika norādīts, ka grieķis no barbara atšķiras nevis ar izcelšanos, bet ar audzināšanu, izkoptu domāšanu un runu. Tika uzskatīts, ka uz *paideia* būtību balstās visa kultūra un civilizācija. Tā tika uzskatīta par līdzekli cilvēcības audzināšanā.

No latīņu autoriem vārdu *humanitas* lietoja Cicerons, padarot to par civilizācijas izteicēju. Pateicoties viņam, šis vārds tiek lietots zinātnē. Šim terminam ir divējādas funkcijas: 1) sociāls tikums; 2) individuāla cilvēka audzināšanas ideāls. Tas ietvēra sevī attieksmi pret līdzcilvēkiem un izvirzīja augstākās cilvēciskās esības normas.

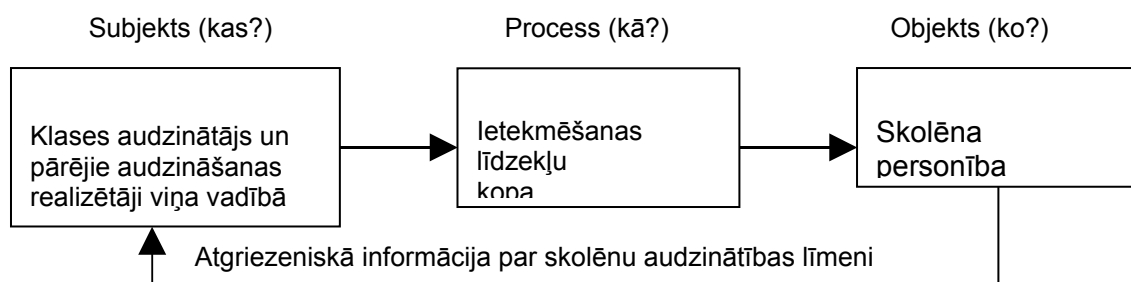
Humānisma atdzimšana sākās ar renesansi, bet veidojās ar grūtībām audzināšanas procesā Eiropā. Humānisms ir metodoloģiska pieeja. 14.–16. gs. Rietumeiropā atdzimst antīkā kultūra, parādās rūpes par cilvēku. Humānisti – Mišels de Montēns (1533–1592), Tomass Mors (1478–1535, Anglija), Fransuā Rablē (1494–1553, Francija), Džovanni Domeniko Kampanella (1568–1639, Itālija) vērsās pret viduslaiku cilvēku askētismu, pret baznīcas absolūto varu. Centrā izvirzīja cieņu pret cilvēku, dzīvesprieku. Radās aktīvās darbības pedagoģija. Humānisti aicināja mācīties ne tikai no grāmatām, bet arī no dabas. Viņi uzskata, ka bērnu audzināšana un mācīšana ir viens no pamatiem, uz kuriem balstās saprātīgas sabiedrības veidošanās.

Skolā apgūstamas reālas zināšanas, kuru pamatā zinātnes – matemātika, astronomija, dabas zinātnes, valodas. Vispirms bērniem jāiepazīst lietas, tikai tad tās jānosauc vārdos. Lai to realizētu, humānisti ierosina skolā organizēt pastaigas, spēles. Bērniem vispirms nepieciešams apgūt dzimto valodu, tad citu zemju valodas un latīņu un grieķu valodu. Angļu humānists R. Ašams izveidoja latīņu valodas apguves metodi: no latīņu valodas tekstu iztulkot dzimtajā valodā, tad – otrādi – no dzimtās – latīņu valodā. Tas bija solis uz izpratni agrākās iekalšanas vietā.

Humānisti rūpējās par bērnu veselību un ieteica vingrošanas, peldēšanas, jāšanas, paukošanas, šaušanas ar loku, cīņas un medību nodarbības. Par galveno skaistuma izjūtas attīstības līdzekli humānisti izvirzīja zīmēšanu, mūziku un veidošanu. Audzināšanas galvenais līdzeklis, viņuprāt, bija audzinātāja paraugs un reliģija (A.Špona, Z.Čehlova, 2004).

Par klases audzinātāja darbu Latvijā ir rakstījuši daži autori: Ā.Milta (Klases audzinātājs, 1988), I.Čamane (Klases audzinātājam, 1998), A.Baldiņš (Klases audzinātāja darbs skolēnu personības izpētē, 2001) un E.Pagraba (Klases audzinātājam darbā ar vecākiem, bērniem un sevi pašu, 2006).

Ārija Milta pauž autoritārās pedagoģijas atziņas par klases audzinātāja darbu. Klases audzinātāja pienākumi, audzināšanas darbs, pētīšanas metodes u.c. aprakstītas autoritārā stilā.

1.3. att. Klases audzinātāja darbības sistēmas pamatmodelis (Ā.Milta, 1985 : 7)

Atbilstoši 20. gadsimta padomju skolas prasībām skolēns bija pozīcijā kā iedarbības objekts. "Klases audzinātājs veic savas klases skolēnu audzināšanas darbu. Tā kā ar

audzināšanu saprot apzinātu, mērķtiecīgu iedarbību uz audzēkņa personību, personības attīstības vadīšanu, tad tā arī var formulēt klases audzinātāja darba galveno uzdevumu: vadīt katra sava audzēkņa personības attīstību.” (Ā.Milta, 1985 : 5). Kā gan to iespēt ar 30 skolēniem klasē?

Ā.Miltas skatījumā, audzēkņu izpētei noderīgas ir šādas metodes: novērošana, pārruna, interviņa, anketēšana jeb rakstiska aptauja, darbības rezultātu analīze, dokumentu izpēte, konstatējošs eksperiments, psiholoģiskie testi, nepabeigto teikumu analīze, sociometrija. Ir ieskicēts arī darbs ar vecākiem. Taču nozīmīgas un aktuālas ir viņas atziņas par skolēna darbu sevis pašaudzināšanā.

Nodaļā *Audzināšanas process* tiek analizētas audzināšanas metodes: 1) apziņas veidošanas: domu apmaiņa, viedokļu salīdzināšana un 2) rīcības paradumu izkopšanas metodes: rīcības vērtēšana, pamudinājums, sods), darba formas (atsevišķs, laika ziņā norobežots pedagoģiskās ietekmēšanas līdzeklis, kam ir savs metodisks pamats, praksē to sauc par audzināšanas pasākumu) un paņēmieni (paņēmiens ir līdzeklis neliela pedagoģiska uzdevuma, konkrētas situācijas risināšanai (Ā.Milta, 1985).

Alvars Baldiņš un Astrīda Raževa (A.Baldiņš, A.Raževa, 2001) dod ieskatu vispārējās empīriskās un speciālās skolēnu izpētes metodēs, kā 21. gadsimta prasībām nozīmīgākās minamas kontentanalīze, situāciju analīze, ekspertu metodes un pedagoģiskā novērošana. Doti arī daudzi pētījuma anketu paraugi. Analizējot Baldiņa, Raževas un Pagrabas atziņas, skaidri jūtams, ka autori nebalstās uz audzināšanas teorijām, tāpēc viņu atziņas neiegūst stratēģisku nozīmi, jo pieredzes analīze bez teorijas nedod drošu pamatu vispārējai izmantošanai praksē. Ir teikts, ka JĀDARA tā, bet nav skaidrots, KĀPĒC tā jādara. Nav teorētiskā pedagoģiski psiholoģiskā pamatojuma. Praksē tos ir grūti izmantot.

Edītes Pagrabas grāmatā ir informatīvs materiāls par ģimenes vērtību skolēna audzināšanā, par vecāku un pusaudžu attiecībām, pusaudža personību skolā, skolas un vecāku sadarbību. Ir ietverti daži anketu un ziņojumu paraugi skolotāja sadarbībai ar vecākiem. (E.Pagraba, 2006).

Ikdienas darba pieredze rāda, ka visa atbildība par skolēnu personību, par viņu attieksmi pret darbu, vērtībām, disciplīnu u.c. jautājumiem tiek prasīta tieši no klases audzinātāja.

Klases audzinātājs ir *starpnieka* lomā starp skolas darba sistēmu un katru atsevišķo savas klases audzēkni. Viņš it kā sintezē ģimenes un pārējo pedagoģu paveikto, lai līdzsvaroti attīstītos personības svarīgākās iezīmes, audzinātājs ir arī tas, kurš raugās, lai kopīgajā darba sistēmā katrs skolēns atrastu un izmantotu savai individualitātei visatbilstošāko.

Klases audzinātāja darba sistēma veidojama tā, lai tā veicinātu audzēkņu personības attīstību. Šāds uzskats valda humānpedagoģijā, bet pētījums atklāja, ka Latvijā ir skolotāji, kas nav elastīgi un ar grūtībām pieņem jaunas atziņas, līdz ar to starp skolotāju un skolēnu, līdzīgi kā Ā.Miltas modelī, pastāv S → O pozīcija. Tas ir skatāms 1.4. attēlā un 1.10. tabulā.

Normatīvās pedagoģijas S → O pozīcija (Ā.Milta, 1988)

Subjekts (audzinātājs)	→	Process (pedagoģiskās iedarbības līdzekļi)	→	Objekts (skolēna personība)
Ietver personas un iestādes, kas piedalās attiecīgās klases skolēnu personības izveidē.	→	Tos nosaka attiecīgā laika posma izvirzītie galvenie audzināšanas uzdevumi un ar tiem saistītais, konkrētās klases skolēnu audzinātības līmenim atbilstošais darba saturs.	→	Centrs, kas vieno klases audzinātāja darba elementus. Būtiski ir redzeslokā arvien paturēt šīs personības attīstības dinamisko raksturu.

Klases audzinātājs skolā turpina ģimenēs sāktu audzināšanas darbu. Pedagoģiskais novērojums rāda, ka bieži vien klases audzinātājs ir vienīgais, kurš kopā ar pusaudžiem iedziļinās dzīves vērtībās. Tas ir sarežģīts un atbildīgs darbs. Tāpēc klases audzinātājam ir nepieciešamas bagātas zināšanas. Klases audzinātājs skolēnus iepazīstina ar "ANO konvenciju par bērna tiesībām", ar "Bērnu tiesību aizsardzības likumu", ar visām ikdienas aktualitātēm.

Klases audzinātāja funkcijas:

- veicina zinošas un aktīvas personības izaugsmi (prasmīgi, mērķtiecīgi plānojot savu darbu un tajā iesaistot savus audzēkņus);
- sekmē neatkarīgas un atbildīgas personības veidošanos (izzinot un virzot audzēkņu intereses un spējas);
- ietekmē personības veidošanos, kas radoši apgūst un bagātina nacionālās un cilvēces kultūras vērtības (organizējot klases kolektīva darbu un kopīgu atpūtu, izglītojot audzēkņus saskarsmes kultūrā, attīstot prasmi veidot veselīgu dzīvesveidu);
- sagatavo dzīvei reālajos apstākļos (organizējot un vadot sadarbību ar vecākiem).

Izanalizējot un izvērtējot savu un kolēģu pedagoģisko novērojumu klases audzinātāja darbā, nonācu pie zināma skatījuma klases audzinātāja darba izvērtējumā (skat. 1.11. tabulu).

Pozitīvie un negatīvie faktori klases audzinātāja darbā

" + "	" - "
Pats plāno darbu (iesaistot savus audzēkņus)	Pārāk mazs stundu skaits klases audzinātāja darbam.
Pats izvēlas sava darba prioritātes	Ja kolektīvs ir liels, tad grūti izvirzīt prioritātes.
Var izzināt un virzīt audzēkņu intereses un spējas	Nevēlas pārvarēt pretestību, ja saskaras ar audzēkņu vienaldzību.
Veicina personības veidošanos kopīgā darbā un atpūtā.	Maz iespēju, ka paveikto kāds novērtēs. Atpūtas pasākumi - papildu laika patēriņš.
Ciešs kontakts ar vecākiem	Vecāki nav pietiekami izglītoti savu bērnu audzināšanai un aizņemti ikdienas rūpēs.

Šo uzskaitījumu varētu turpināt, ja runā par klases audzinātāju tradicionālajā/autoritārajā izpratnē. Ikdienā lielākā atbildība par skolēnu personību, par viņu attieksmi pret darbu, par disciplīnu, u.c. jautājumiem tiek prasīta tieši no klases audzinātāja.

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka elastīgāk darbotos (attiecībā pret audzēkņiem) tā sistēma, kad klases audzinātājs ir tas, kurš stāv klases kolektīva priekšā, ar noteiktu klases kolektīvu ir partnerattiecībās, viņiem ir savstarpēja uzticēšanās un atbildība.

Tad klases audzinātājus varētu iedalīt šādos tipos pēc darbības/vadības stila.

Tradicionālais audzinātājs	Audzinātājs, kas vada mācību stundu	Tas, kurš organizē ārpusstundu pasākumu
----------------------------	-------------------------------------	---

1.4.att. Klases audzinātāju tipi

Vērtējot pedagoga profesionālo kvalifikāciju, normatīvajos dokumentos apjomīgu vietu ieņem "audzināšana", kur tiek vērtēts tas, vai

- o skolēnos tiek radīta izpratne par tiesībām un morāli (veidojot emocionāli pozitīvu attieksmi pret tiesību normu ievērošanu un morālo vērtību īstenošanu dzīvē);
- o tiek veikta skolēnu pilsoniskuma veidošana, kultūras vērtību apguve un bagātināšana (attīstot skolēnu spēju apzināti, atbildīgi darboties Latvijas labā, bagātināt kultūras vērtības);
- o tiek veidota skolēnu darbības un uzvedības motivācija (veidojot skolēnu spēju mērķtiecīgi un radoši darboties, prognozēt savas darbības rezultātus);
- o tiek sekmēta skolēnu spēja patstāvīgi saskatīt un lietpratīgi risināt dzīves problēmas (attīstot skolēniem prasmi patstāvīgi veidot pamatotu viedokli un publiski aizstāvēt to);
- o tiek sekmēta skolēnu spēja veidot, pamatot un aizstāvēt savu viedokli (attīstot skolēniem prasmi patstāvīgi veidot pamatotu viedokli un publiski aizstāvēt to);
- o tiek audzināta brīva un atbildīga personība (sekmējot personības spēju darboties brīvas pašrealizācijas un personiskās, sociālās atbildības vienotībā).

Var secināt, ka audzināšana nav atsevišķi nodalāms process, bet gan pedagoģiskā procesa komponente, kurā tiek iekļauts gan mācību, gan audzināšanas darbs.

A.Špona uzsver, ka "audzināšana ir daudzpusīga mācību un ārpusklases, skolas, ģimenes un sabiedrības darbība, kas virzīta uz attieksmes veidošanu pret sevi un citiem cilvēkiem, sabiedrību un valsti, pret darbu, pret dabu". (A.Špona, 2001 : 14)

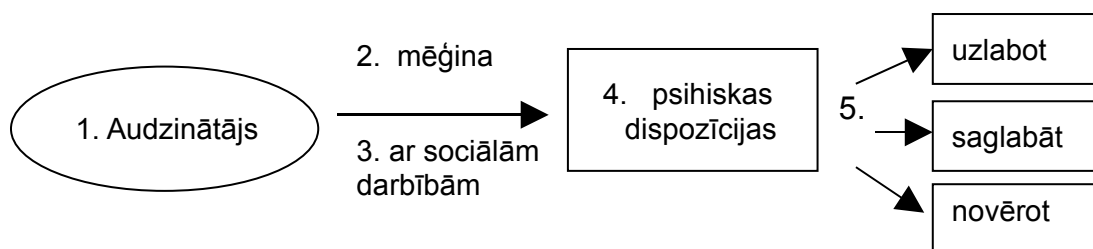
Audzināšanas darbības struktūrās var izdalīt četrus posmus: psiholoģiskā sagatavošana, praktiskā sagatavošana, darbības realizācija un rezultātu novērtēšana, kur katrā posmā notiek konkrēta klases audzinātāja un audzēkņa darbība. Esmu adaptējusi pētījuma vajadzībām un ikdienas darbam klases audzinātāja un audzēkņa sadarbības organizēšanas posmu saturu 1.12. tabulā.

Klases audzinātāja un audzēkņa sadarbības organizēšanas posmi

Darbības posmi	Klases audzinātāja darbs un audzēkņu darbība S ↔ S	Audzināšanas darbības efektivitātes rādītājs
Psiholoģiskā sagatavošana	Klases audzinātājs rosina izvirzīt mērķi Skolēns uztver ideju atbilstību savām interesēm, apspriež, izvirza subjektīvo mērķi	Uzdevuma nozīmības pārdzīvojums, interese par priekšmetu, vajadzība sasniegt mērķi
Praktiskā sagatavošana	Klases audzinātājs piedāvā metodes un formas. Veido grupas, pamatojoties uz pieredzi, plāno praktisko darbību, lai sasniegtu mērķi	Bagātinās pieredze, apgūtas jaunas zināšanas, pilnveidotas savstarpējās attiecības
Sadarbības realizācija	Pieredzes apmaiņa. Savstarpēju attieksmju bagātināšanās vadība Praktiskā darba veikšana, sadarbība, daudzveidīgi līdzekļi, darbs komandā	Bagātinātas savstarpējās attiecības, apgūtas jaunas zināšanas, prasmes, pilnveidojas pieredze
Analīze un novērtēšana	Klases audzinātāja novērtējums par mērķa un rezultāta atbilstību. Darba kvalitāte. Skolēns pašnovērtē jaunas zināšanas, prasmes, attiecību izmaiņas. Veic pašanalīzi, pašvērtējumu.	legūtas pašanalīzes, novērtēšanas prasmes, darbības motivācija pilnveidojas, apmierinātība vai neapmierinātība ar darbu

Pozitīva saskarsme un sadarbība ir audzināšanas līdzekļi gan ģimenē, gan skolā. *Saskarsme ir prasme uzklaustīt, ieklausīties otrā cilvēkā, prasme izvērtēt cita viedokli, prasme izdarīt secinājumu, prasme ar cieņu uztvert atšķirīgu viedokli. Sadarbība ir skolotāja un skolēna kopīga virzīšanās uz mērķi.* Saskarsmē un sadarbībā skolēns un skolotājs apgūst un pilnveido dzīvesdarbības pieredzi, mācās pieņemt lēmumus, būt patstāvīgs, atbildīgs un brīvs. Tā kā katras skolas kolektīvu veido konkrēti skolotāji, skolēni un saimnieciskais personāls, jāatceras, ka audzināšanas pamatā būs nobrieduša cilvēka emocionālā attieksme pret topošo personību, jo ikvienam pedagogam ir savs viedoklis par cilvēku. (A.Špona, 2001)

Noderīga ir pedagoga V.Brecinkas piedāvātā shēma, kurā attēlota audzinātāja pedagoģiskā darbība.

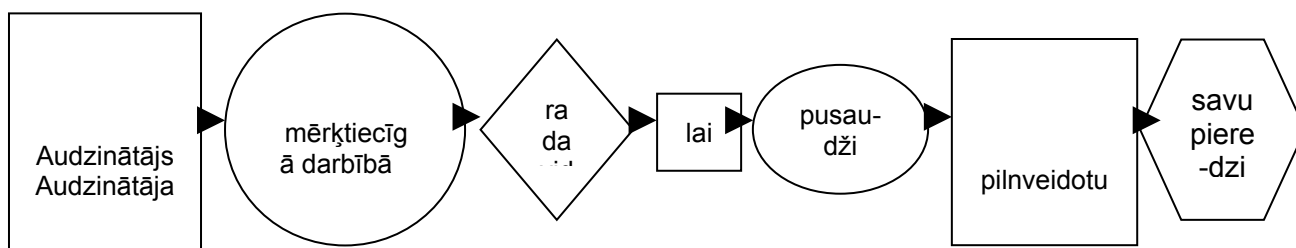
1.5. att. Audzinātāja pedagoģiskā darbība (Gudjons, 1998 : 206)

Ikvienam klases audzinātājam vajadzētu atrast optimālās iespējas novērošanai, uzlabošanai vai saglabāšanai.

Notiekošo pārmaiņu rezultātā skolēna personībā notiek fiziskā, psihiskā un sociālā attīstība. Lietojot sabalansētu audzināšanas saturu, ir iespējama līdzsvarotas skolēna harmoniskās attīstības sekmēšana. Eiropas Komisijas Baltās grāmatas saturā ir formulēts, ka

izglītības galvenais uzdevums ir palīdzēt katram skolēnam attīstīt un pilnveidot viņa potenciālu. II.sk.v. „Potenciāls – spēku, spēju, līdzekļu kopums, ko noteiktos apstākļos iespējams izmantot kādai darbībai, piem., militārais potenciāls, radošais potenciāls” (EK Baltā grāmata, 594). A.Maslovs(Мацной) raksturo radošo potenciālu: „Katrs cilvēks kopš dzimšanas ir radoša personība. Katrs top par to, kas viņš potenciāli var būt”. (V.Reņģe, 1999 : 162). „Potenciāls – cilvēka spēju, iespēju pakāpe, kas izpaužas un attīstās darbībā, rīcībā” (A.Špona, 2001 : 10). Tāpēc zināšanu apguve notiek vienlaikus ar rakstura izveidi, redzesloka paplašināšanu un attieksmes veidošanos pret sevi, citiem cilvēkiem, darbu un kultūru.

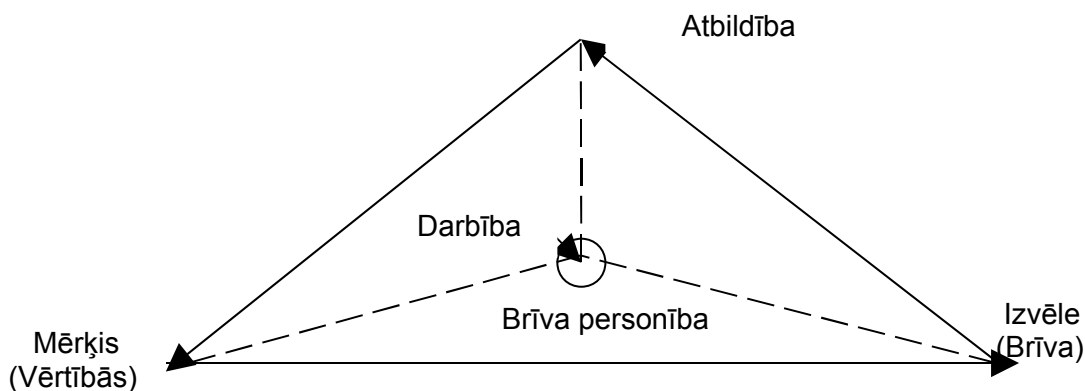
Sekmīga skolēnu attīstība realizējas mācību procesā, nostiprinoties horizontālām attiecībām. Tās ir demokrātiska un humānistiska mācību procesa pazīmes, kas veido un sekmē skolēna kā mācību subjekta pozīcijas izpratni no līdztiesīgas līdzdalības pāraugšanas komandas fenomenā. Skolotāja un skolēna sadarbība rada mācību procesu kā subjektu dažādo potenciālu, prioritāšu un savstarpējo vērtību apmaiņu, nodrošināšanu un pilnveidošanos. Attēlā ir redzams, ar kādu nolūku darbību veic klases audzinātājs.

1.6. att. Audzināšanas uzdevumi: palīdzēt, radīt vidi sevis izzināšanai

Pedagoģiskajā procesā (mācībās un audzināšanā) nozīmīga ir klases audzinātāja audzināšanas darbības kompetence.

Skolas pedagoģisko personālu nodarbina jautājums par to, *kā klases audzinātāja audzināšanas kompetenci* realizēt skolas pedagoģiskajā procesā. Atbilde ir vienkārša: „Ar humānās izglītības un audzināšanas palīdzību”. Humānā izglītība ir orientēta uz cilvēcisko vērtību apguvi, mīlestību, cieņu, sirsnību pret cilvēkiem, atsaucību, cilvēku kā augstāko vērtību. Kas realizēs šo humānās izglītības mērķi, lai radītu ikvienam cilvēkam iespējas veidoties par garīgi un fiziski attīstītu, brīvu un atbildīgu radošu kultūras personību, kas izprot galveno laikmetā un ir gatavs rīcībai, darbībai? Arī skolotājs, bet tikai kā brīva personība. Garīgi brīva personība viņš būs tad, ja apvienos vērtību galveno motivējošo spēku ar tipisko uzvedības veidu patstāvību. Cilvēka garīgo brīvību nosaka viņa personības pašaktualizācijas pašreizējais līmenis. Ja vide neļaus cilvēkam realizēt pašaktualizācijas vai sevis izteikšanas vajadzības, cietīs garīgā brīvība, un līdz ar to neveiksmei būs pakļauta pozitīvās identitātes veidošanās. Tāpēc brīva personība darbībā izvirzīs mērķus, izdarīs izvēli un uzņemsies atbildību. Skolotāja mērķa, atbildības un izvēles sakarības ir uzskatāmas 1.7. attēlā.

1.7. att. Skolotāja mērķis, atbildība un izvēle

Analizējot literatūru, veidoju audzināšanas mērķu un uzdevumu salīdzinošo aspektu normatīvajā, alternatīvajā un humānpedagoģijā (1.13. tabula).

1.13. tabula

Audzināšanas mērķi un uzdevumi dažādos pedagoģijas virzienos

Formulējums	Normatīvā pedagoģija	Alternatīvās pedagoģijas		Humānā pedagoģija
		Montesori	Šteiners	
Audzināšanas mērķis	Atrasisīt bērnu zinātkārei, jaunradei, izkopt patstāvīgu domāšanu, attīstīt fiziskos spēkus, ieaudzinaīt rakstura īpašības, kas nepieciešamas valstij	Iemācīt bērnam sajūst; Dot iespēju bērnam justies brīvam un dabiskam	Izveidot bērnu par patiesi brīvu, radošu, dzīvespriecīgu personību, kas spētu dzīvot saskaņā ar sevi, apkārtējo pasauli	Radīt vidi, kas veicinātu bērna zināšanu saikni ar dzīvi, apziņas un uzvedības vienotību, pašaudzināšanu
Audzināšanas centrs/būtība/pamats	Obligātais rezultāts	Bērna individualitāte, patstāvība	Bērna būtības (garīguma) izkopšana, bērna atvēršanās dzīvei un pasaulei	Bērns un viņa vēlmes, pasaules uztveres veids
Audzināšanas uzdevumi	Sasniegt vēlamo rezultātu, neievērojot bērna īpatnības, vēlmes	Sniegt bērnam palīdzību attīstīt individualitāti, sajūtas un brīvību	Attīstīt pašapziņu, palīdzēt bērnam izkopt savu brīvību	Veicināt bērna sevis apzināšanos, citu apzināšanos, vides un citu sakarību apzināšanos
Mērķa sasniegšanas līdzekļi	Sodi, stimuli, pamudinājumi, regulēšana, koriģēšana, pārliecināšana, skolotājs kā paraugs	Individuālā audzināšana, brīvība (neiejaukšanās bērna augšanas procesā), bērnam sagatavota vide	Fiziskā, dvēseles un gara vienotība audzināšanā, mākslinieciska pieeja visos mācību priekšmetos, darbība transcendentālajā pasaulē	1) informācijas apmaiņa; 2) saskarsme; 3) sadarbība 4) mijiedarbība

Tālāk nepieciešams aktualizēt, ka audzināšanas kvalitāti ietekmē objektīvi un subjektīvi faktori. Tie ir uzskatāmi parādīti tabulā 1.14.

1.14. tabula

Faktori, kas ietekmē audzināšanu

Objektīvie faktori	Subjektīvie faktori
<ul style="list-style-type: none"> • iedzimtība, veselības stāvoklis, personas īpatnības • bērns nav nejauši radusies būtne vai Tabula Rasa • caur pieredzi iegūtās uzvedības normas • profesionālais, ekonomiskais un sociālais statuss; piederība noteiktai kultūrai; • valsts un vēsturiskā laika posma ietekme • skolas kā mikrosistēmas ietekme (audzinātāja/audzinātājas personība, profesionalitāte) • citu mikrosistēmu (ģimene, vienaudži, draugi...) ietekme: vide, kurā bērns atrodas ārpus skolas 	<ul style="list-style-type: none"> • psihiskās īpašības, pasaules skatījums, vērtīborientācija, • personīgās intereses un vajadzības (gan audzēkņa, gan audzinātāja) • attieksmju sistēma ar sociumu • citu cilvēku, grupu, apvienību un visas sabiedrības plānotais dotā cilvēka audzināšanas process • izjūtas konkrētā vidē • attieksme pret vienaudžiem

Teorētisko informāciju par skolotāja - audzinātāja darbu pedagoģijas augstskolu studenti saņem studiju procesā. Ir iespēja mācīties un izprast, ka būtiski ir veidot savu pašaudzināšanas programmu un palīdzēt skolēnam veidot pašam savu pašaudzināšanas programmu.

Skolotāja svarīgas audzināšanas darba kompetences ir apkopotas tabulā 1.15., izmantojot pieredzi praksē un analizējot literatūras avotus.

1.15. tabula

Klases audzinātāja kompetences

1.	Prasme organizēt mācību procesu
2.	Māka veidot audzināšanas programmu
3.	Māka ieinteresēt par savu mācību priekšmetu, radot skolēnos aizrautību, izziņas atklājuma prieku
4.	Prasme veidot mijiedarbību ar vecākiem
5.	Prasme veidot klasē labvēlīgu mikroklimatu
6.	Prasme īsā laikā sagatavoties mācību stundām
7.	Prasme aizsargāt audzēkņu tiesības
8.	Prasme panākt audzēkņu uzticēšanos
9.	Prasme plānot savu un citu laiku
10.	Prasme zināt un lietot jaunākās tehnoloģijas
11.	Prasme rast risinājumu nestandarta situācijās
12.	Prasme koordinēt ārpusklases pasākumus
13.	Iecietība saskarsmē ar apkārtējiem
14.	Prasme veidot un vadīt dialogu

Prasme ir māka veikt kādu darbību atbilstoši nepieciešamajai kvalitātei un apjomam; darbības izpildes priekšnosacījums, tā ir tāda zināšanu, darbības paņēmieni apguves pakāpe, kas ļauj apgūto izmantot mērķtiecīgā darbībā. Daļu prasmju cilvēks apgūst dabiskā pieredzes procesā (piem., prasmi staigāt), citas- apzināti vingrinoties pats vai speciālista vadībā (piem., datora lietošanas prasmi). Prasme veidojas daudzpusīgos, atkārtotos vingrinājumos un var pilnīgoties bezgalīgi.

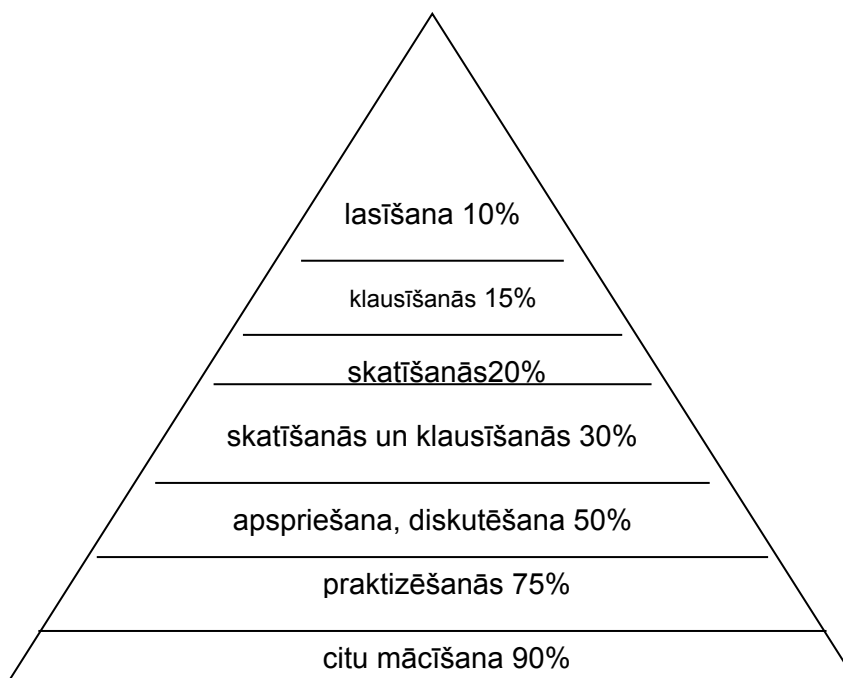
V.Zelmeņa formulējums ir šāds: "Gatavību izmantot zināšanas dažādu darbību izpildē sauc par prasmēm. Vingrinājumu rezultātā automatizētas prasmes sauc par iemaņām" (V.Zelmenis, 2001 : 29).

Kompetence ir nepieciešamās zināšanas, profesionālā pieredze, izpratne kādā noteiktā jomā, jautājumā un prasme zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā.

Tāpat klases audzinātāja kompetence ir prasme/māka orientēties apstākļos un pielietot savu pieredzi darbā ar skolēniem.

Skolotāja prasmju uzskaitījumu var papildināt, jo ikdienā skolotājs nonāk daudzveidīgās, neparastās, neprognozējamās situācijās un lomās. Arī skolēni nonāk neierastās situācijās, kurās bieži vien apjūk.

Tāpēc skolotājiem nepieciešama profesionalitāte un kompetence neprognozējamās situācijās. Skolotāja izaugsme sākas ar zināšanu lietošanu. Tieši tāpēc GLASERA mācīšanās metožu piramidā visa pamatā ir praktizēšanās. Attēlā redzama mācīšanās metožu nozīmība pēctecībā.

1.8. att. Glasera mācīšanās piramīda (<http://vosoruosona.ihouse.lv>)

Skolotāju zināšanas kā kompetences pamats savu vērtību iegūst tikai praksē.

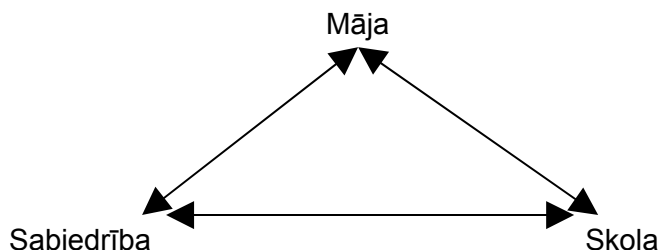
Latvijas Pedagoģijas augstskolās topošiem skolotājiem - studentiem ir iespēja iejusties skolas darba atmosfērā, veicot studiju prakses. Studiju sākumā ir novērošanas prakse, vēlāk studenti apgūst arī profesionālās praksēs skolās, strādājot un gatavojoties eksāmenam.

Aizejot strādāt patstāvīgi skolā, ar iegūto pieredzi ir par maz, jo skolās skolotāji strādā tā, kā ir audzināti savos skolas gados. Tādēļ jaunajiem skolotājiem savās darba vietās vajadzētu saņemt pieredzējušu demokrātisku darbaudzinātāju vispusīgu atbalstu. Izvērtējot paraugu un praktisko atbalstu, jaunie skolotāji iegūs gandarījumu par darbu skolā. Tā jaunais

skolotājs veiksmīgi adaptēsies pedagoģiskā vidē, turpinās radoši strādāt par skolotāju un bagātinās gan praktisko pieredzi, gan teorētiskās zināšanas.

Pēc Sorosa fonda atziņām klases audzinātājs savas audzināšanas kompetences var bagātināt, ja zina, kādā veidā viņš visveiksmīgāk var iegaumēt jauno saturu. Lekcijās iegūtajai informācijai ir tikai 5% lietderība, lasīšanai ir 10% derīgums, audiovizuālā mācīšanās dod 20%, uzskates materiālu demonstrēšanai (ilustratīvi izskaidrojošām mācībām) ir 30% efektivitāte studiju satura noturīgumā. 50% derīgums ir diskusijām grupā, praktiskai darbībai ir 70%. Par visoptimālākajām zināšanu apguves formām ir 100% atzītas: citu mācīšana un tūlītēja iemācītā izmantošana praksē. Skolotāja darbības pilnveidošanās iespējas ir neierobežotas. Konkrētu mācīšanas un audzināšanas prasmi izvērtēt ir sarežģīti. Darba uzlabošanai ir izstrādātas dažādas sistēmas, kas atspoguļo visus daudzveidīgos pedagoģiskās darbības komponentus. Tie ir: atbalstošie, veicinošie, kontekstuālie komponenti. Būtiski ir *atbalstošie komponenti*:

- savstarpēji iedarbīgs mācību plāns;
- virzība uz augstāku kvalitāti profesionālajā attīstībā;
- sistemātisku programmu kompleksa veidošana, kas palīdz veidot skolēnā motivāciju savu potenciālu realizēšanai. Skolotājs var nodrošināt apstākļus, kuros skolēna motivācija pieaug. Paraleli atbalstošajiem komponentiem jāmin ne mazāk svarīgi *veicinošie komponenti*:
- efektīvas attiecības mājās-sabiedrībā-skolā.

1.9. att. Efektīvu attiecību sakarības

Pamatā ir jābūt izpratnei, ka visām iesaistītajām institūcijām ir svarīga jaunās paaudzes brīva attīstība. Tādēļ tiek veidota:

- uz mācībām un sava potenciāla realizēšanu centrēts mācību plāns, programma, jo būtiski ir saprātīgi izmantot cilvēka rezerves;
- saprātīga vērtēšanas sistēma, lai tā būtu pamatota, ar skaidriem kritērijiem un ietvertu gan skolēna vērtējumu, gan skolotāja, gan programmas prasības;

Apvienojot atbalstošos un veicinošos komponentus, tiek iegūti *kontekstuāli komponenti*, kuri veido aizsargājošu un atbalstošu skolēna potenciāla atmosfēru:

- nākotnes sapņi vai mērķi, zināšanu prestižs, uzvedības normas, vīzija;
- komandas darbs – “es” – “skolotājs” – “klasesbiedri”, jo komandas darbam ir lielāka un ilgstošāka ietekme. Vadošo pozīciju, protams, saglabā skolotājs;
- sistemātiska sava darba uzlabošanas plānošana.

Mācīšanas māksla ir radoša darbība, veidojot oriģinālas un kvalitatīvas mācību metodes, tā ir pieredze un intuīcija, humora izjūta, spēja riskēt un improvizēt, kā arī atbildība par profesijas izvēli, par skolēniem, par sabiedrības uzskatiem un masu saziņas līdzekļiem, kuri bieži mēģina konfrontēt skolotājus un sabiedrību. Jautājumi, kas saistīti ar mācībām: mācību procesu, mācīšanu, mācīšanos, ir risināmi, pamatojoties uz praktizējošu skolotāju ilgstošu darba pieredzi.

Mācību process ir mērķtiecīgi organizētas mācīšanas un mācīšanās tiešā norise kā pedagoģiskā procesa sastāvdaļa, kurā ciešā skolotāja un skolēna (skolēnu) mijiedarbībā tiek apgūta jauna informācija, papildinot zināšanas, tiek attīstītas jaunas prasmes un iemaņas un tiek nostiprinātas iepriekš gūtās zināšanas, prasmes un iemaņas. Tas ir izziņas, saskarsmes un personības attīstības process. Mācību process var risināties arī ārpus pedagoģiskā procesa ietvariem, ja izglītība tiek apgūta patstāvīgi, bez skolotāja klātbūtnes – pašmācības ceļā. (A.Špona, 2004).

Mācīšanās ir process, kurā indivīds pārņem uzkrāto pieredzi, apgūst zināšanas, prasmes, attieksmes, pilnveido savu pieredzi, patstāvīgi un atbildīgi darbojoties un izzinot sevi, dabu un sabiedrību. Šo procesu sekmē aktīvas sociālās mijattiecības, apkārtējās sabiedrības atsaucība. Mācīšana ir skolotāja mērķtiecīga darbība mācību procesā – zināšanu, prasmju un attieksmju apguves organizēšana, sniedzot informāciju, stāstot par iepriekšējo paudžu pieredzē apgūto un veicinot skolēnu attīstību un aktivitāti sevis, dabas un sabiedrības izziņas procesā. Mācīšana saistīta ar mācību uzdevumu risināšanu, kontroli, rezultātu novērtēšanu (A.Špona, 2004). Tātad mācīšana ir amats, zinātne un māksla, ko skolotājs apgūst un, organizējot skolēnu potenciāla apguvi, spēj pielietot automātiski, diendienā strādājot un izvēloties saistošas mācību metodes un materiālus.

Lūkojoties nākotnē, skolotājs uz jebkuru lietu skatās globāli un apzinās, ka:

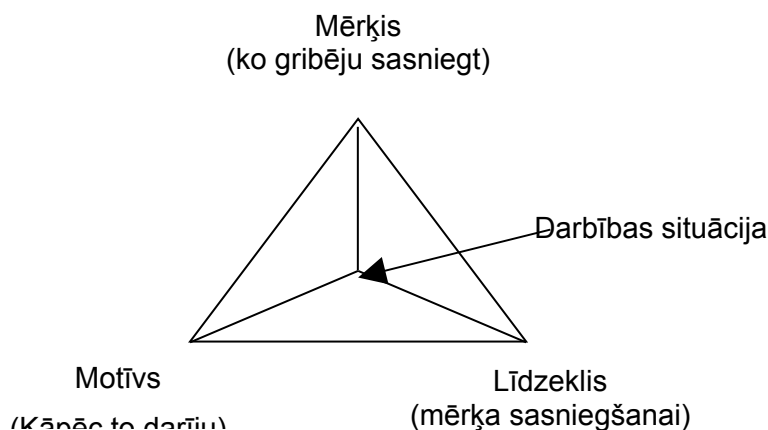
- 1) *mācīt* nozīmē palīdzēt skolēniem apgūt zināšanas un iemaņas, kā arī izpratni par kopsakarībām un problēmām;
- 2) *audzināt* nozīmē sekmēt skolēna personības attīstību un pašnoteikšanos;
- 3) *novērtēt* nozīmē orientēties skolēna sekmēs, kā arī diagnosticēt skolēnu individuālās attīstības un izaugsmes iespējas;
- 4) *konsultēt* nozīmē palīdzēt skolēniem risināt skolas problēmas un pārvarēt grūtības uzvedības jomā;
- 5) *ieviest jauninājumus* nozīmē, ka skolotājs ir reformu galvenais īstenotājs. Skolas izglītības reformas atrodas skolotāju, nevis tikai zinātnieku vai izglītības ministrijas kompetencē.

Skolotāja daudzveidīgie jauninājumi sabiedrībā izraisa rezonansi, jo skolotājs veic šādas funkcijas:

- vienlaikus ir bērnu *advokāts* (kas ņem vērā bērna individuālos dzīves apstākļus) un *tiesnesis* (kas ar iespējami objektīvi izvērtē skolēna zināšanas);
- izmanto dotās rīcības brīvību un tomēr ievēro administratīvos priekšrakstus;

- sekmē katra bērna individuālo attīstību un vienlaikus izdara atlasī;
- ir gan autoritāte, gan skolēnu partneris;
- ņem vērā skolēna intereses un vienlaikus īsteno mācību saturu.

Tas ir nepieciešams, lai spētu orientēties pusaudža rīcībā, jo pedagoģiskais novērojums rāda, ka bieži vien pusaudžu rīcība nav prognozējama, viņi nespēj izskaidrot mērķi, motīvu un līdzekļa izvēli.

1.10. att. Pusaudža darbības galvenie komponenti

Bieži redzams tikai līdzeklis, jo tas ir ārējais komponents. Mērķis un motīvs ir iekšējie psihiskie komponenti. Tos audzinātājs var noskaidrot pārrunās, neuzspiežot savu viedokli. Būtiski ir tas, ka iekšējais un ārējais internalizējas, mijiedarbojas. (A.Špona, 2001)

Skolotājam nepieciešams regulāri ar jaunām zināšanām padziļināt savas kompetences: *zinātnisko, konstruktīvo, organizatorisko* un *komunikatīvo* kompetenci. Jaunāko pedagoģisko atziņu apguvi nodrošina tālākizglītība. Skolotājs izvēlas, kurā nozarē papildināties: psiholoģijā vai fizioloģijā, filozofijā vai pedagoģijā.

Klases audzinātājs ir radošs pārmaiņu un jaunievedumu ieviesējs. Kompetenču rādītāji ir prasmes. Komunikatīvajai kompetencei ir svarīgas saskarsmes prasmes, kuru rādītāji saskarsmē ar skolēniem un viņu vecākiem ir: prasme vienoties, runāt ar cieņu, uzmundrināt un iedrošināt, uzklautīt un pieņemt atšķirīgus viedokļus, formulēt vērtējumu. Izziņas kompetence izpaužas prasmē papildināt savas zināšanas. Klases audzinātāja organizatoriskajā kompetencē nozīmīga ir mērķa apzināšanās, kas izpaužas prasmē izvirzīt mērķi, paredzēt attīstības gaitu, prasme plānot mācības un brīvo laiku, atbalstīt pusaudžu centienus pildīt uzdevumu un saskaņot klases audzinātāja vērtējumu ar pašvērtējumu. Konstruktīvā kompetence izpaužas klases audzinātāja pieejā darbā ar pusaudžiem radoši veidot darba formas, rūpējoties, lai pusaudži atbilstoši spējām apmierinātu savas vajadzības: piederības, pašapliecināšanās, pašvērtēšanas pašaudzināšanas programmas izstrādē.

Tātad klases audzinātājam *ir svarīgi* elastīgi veidot pozitīvas attiecības ar skolēniem un vecākiem, nodrošinot bagātu saturu un daudzveidīgas darba formas.

Klases audzinātāja darbības paraugs ir nozīmīgs līdzeklis pusaudžu pašaudzināšanā. Katras klases kolektīvu veido konkrēti skolēni, kas savstarpēji ar savu individualitāti mijietekmējas.

Skolotāju izglītība ir nepārtrauktā attīstībā un turpinās mūža garumā. Klases audzinātājs mācās, lai savā darbā ieviestu inovācijas. Izglītība ir nozīmīgs faktors, kas nosaka individuālās dzīves kvalitāti un visas sabiedrības nākotnes kvalitāti kopumā. Ikviens personiskā meistarība ir gan īpašība, gan process, disciplīna dzīves garumā. Mācīšanās nodrošina pārmaiņas un pārmaiņas rosina mācīties. Mācīties spējīgai sabiedrībai nepieciešams kompetenta skolotāja paraugs. Skolotāju darba metodes un paņēmienus pārņem skolēni savā garīgajā darbībā un tas ir pamats viņu mūžizglītībai.

Augstskolu studijās nākamie skolotāji mācās veidot dialogu, apgūst pētījuma metodes, mācās runas, rakstu, uzskates, praktiskās metodes un citu ko. Ļoti nozīmīgi ir tas, ka, sākot ar 1. kursu, topošie skolotāji praksē vēro mācību un audzināšanas darbu praksēs skolās.

Skolas pedagoģiskajā procesā klases audzinātāja radošā darbība ir mijsakarībā ar skolēna personības attīstības iespējām. Klases audzinātājs sadarbībā ar vecākiem nodrošina sava radošā potenciāla pilnveidošanos ikdienā, realizējot un apliecinot sevi mācībās, ģimenei un sabiedrībai derīgā darbā.

Secinājumi.

Klases audzinātājs ir radošs pārmaiņu un jaunievedumu virzītājs klases skolēnu dzīvē. Prakse pierāda, ka tikai to klašu audzinātāji, kuri sistemātiski turpina tālākizglītību, savā darbā ievieš inovācijas. Skolas pedagoģiskajā procesā klases audzinātāja radošā darbība ir mijsakarībā ar skolēna personības attīstības iespējām. Mūsdienā skolā kompetenta skolotāja paraugu, viņa darba metodes un paņēmienus pārņem skolēni savā garīgajā darbībā un tās kļūst par skolēnu personīgām vērtībām.

Nākamā nodaļā tiks analizēta pusaudžu pašaudzināšanas kompetence kā pašattīstības vadība.

1.3. Pusaudža pašaudzināšana kā mērķtiecīga pašattīstība

Pusaudžu vecumposms saistīts ar skolēna personības attīstības procesu, darbības pārkārtošanos un tādēļ prasa radikālas izmaiņas savstarpējo attiecību formās. Par pusaudža vecumposmu ir atšķirīgi viedokļi.

Psihologi uzskata, ka pusaudžu vecumposma periods ir no 11– 15 gadiem un šo vecumu dēvē par lūzuma periodu. Šajā vecumā notiek savdabīga pāreja no bērna uz pieaugušu cilvēku.

Psihologs D. Elkoņins pusaudžu periodu uzskata no 12 – 15 gadiem (Д.Б.Эльконин, 1989.)

Mūsdienā apstākļiem atbilst pusaudžu iedalījums no 11 – 15 gadiem, jo šī perioda īpašā nozīme ir saistāma ar bērna pubertāti un sociālo attīstību, kā arī identitātes vai pašvērtējuma nostiprināšanu.

20. gadsimta 80. gadu beigās Ā.Milta norādīja, ka audzinātāja darbā nepieciešams ievērot pusaudžu individuālās īpatnības. Individualitāti nosaka kā bioloģiskais - iedzimtības ceļā

pārmantotais, tā sociālais - dzīves laikā iegūtais. Individualitātes veidošanās priekšnoteikums bez pozitīvas iedzimtības ir bagāta sociālā pieredze, t. i., aktīva iekļaušanās mācību un ārpusstundu darbā; labvēlīgs mikroklimats ģimenē; intensīva pašaudzināšana un rosinoša saskarsme. Jāatceras, ka cilvēka anatomiski fizioloģiskā uzbūve (veselība, CNS, ārējais izskats) ir bioloģiski nosacīta. Arī psihisko procesu īpatnības: 1) *izziņas jeb intelektuālie procesi; domāšana un valoda; uzmanība; 2) jūtu jeb emocionāli procesi; 3) gribas jeb voluntārie procesi* un ar tiem saistītie dotumi ir cilvēka spēju attīstības nosacījums. Tā kā apgūtās zināšanas, prasmes, paradumus un spējas sauc par uzkrāto pieredzi, tad individuālo atšķirību ievērošana saistīta ar diferencētu pieeju. Jēdzienā *virzība* tiek iekļautas *tieksmes, intereses, vajadzības, rīcības motīvi un mērķi, uzskati, pārliecība, vērtīborientācija un pasaules uzskats*. Nozīmīgs ir arī katra skolēna *raksturs* (Ā. Milta, 1985)

Katram pusaudzim attīstība notiek atšķirīgi, tomēr raksturīgas kopīgās pazīmes – ķermeņa intensīva augšana, sirds un asinsvadu sistēmas attīstības nevienmērīgums, dzimumnobriedums, rakstura nenosvērtība, paaugstināta uzbudinātība, rakstura, gribas iezīmes, mērķa sasniegšana. Psihiskā attīstībā pusaudžiem iezīmējās identificēšanās; “es” identitāte, identificēšanās ideāliem.

Pusaudžu gadi ir nozīmīgi gan ar anatomiskajām izmaiņām vispār, gan jo īpaši ar primāro un sekundāro dzimumpazīmju attīstību. Fiziskā attīstība šajā vecumā ir intensīva un nevienmērīga.

Pusaudžiem notiek strauja ķermeņa augšana: straujāk aug kājas, rokas, bet viduklis it kā atpaliek. Zēni viena gada laikā var izaugt pat par 10 cm un vairāk. Tā kā pusaudžim strauji mainās ārējais izskats, viņš pastiprināti koncentrējas uz savu ķermeni, uz savu ārējo izskatu. Ārējais izskats kļūst par dažādu pārdzīvojumu cēloni, kā rezultātā var mainīties pašvērtējums.

Savukārt I. Puškareva klasifikācijā šī stadija aptver vecumu no 11 – 15 gadiem meitenēm un no 12 – 16 gadiem zēniem (I. Puškarevs, 2001).

I. Puškarevs atzīmē šajā vecumposmā biežāk sastopamās problēmas. Sirds intensīvi aug, tomēr tās augšanas temps var atpalikt. Dažiem pusaudžiem asinsrites orgānu sistēma savā attīstībā netiek līdzī augumam, un viņiem var rasties asinsrites traucējumi, kas izpaužas kā reiboņi, galvassāpes, ģībšana, sirdsdarbības ritma izmaiņas, elpas trūkums, paaugstināts asinsspiediens, traucēts sirdsdarbības ritms, pusaudži ātri nogurst. Pusaudžiem var novērot tā saucamo ortostatisko ģībboni, ko var izraisīt ilgstoša stāvēšana nekustīgā pozā (I. Puškarevs, 2001).

Šī iemesla dēļ pusaudžu uzvedībā var novērot uzbudinātību, ātrsirdību, dusmu uzliesmojums, kas reizēm izpaužas brāzmainās un asās reakcijās. Uz pusaudzi var iedarboties iespaidu pārbagātība, spēcīgi nervu satricinājumi, saviļņojoša notikuma ilgstoša gaidīšana. Vieni pusaudži tā iespaidā kļūst glēvi un vienaldzīgi, izklaidīgi, miegaini, nervozi, slikti uzvedas, uzvedas neadekvāti. (I. Puškarevs, 2001) Ar laiku asinsrites orgānu sistēma nobriest.

Pusaudžu vecumā strauji attīstās iekšējās sekrēcijas dziedzeri un pastiprinās hormonu veidošanās. Sevišķi daudz veidojas dzimumhormonu, tāpēc pusaudžu ārējais izskats kļūst

līdzīgs pieauguša cilvēka ārējam izskatam. Iestājas dzimumgatavība, parādās interese par pretējo dzimumu, tieksme patikt. Organismā trakojošā "hormonālā vētra" pusaudžus nereti padara nervozus. Šim vecumam raksturīgas straujas garastāvokļa maiņas.

Pusaudža gadiem, tāpat kā jebkuram citam vecumposmam, ir raksturīga noteikta psihiskās attīstības situācija, kuru savstarpējās mijattiecībās un nosacītībā veido ārējo jeb sociālo attīstības nosacījumu un topošā cilvēka iekšējo fizioloģisko un psihisko norišu kopums.

Saglabāt kontaktu ar pusaudzi palīdz pieaugušo iecietība, izpratne, pozitīvi paraugi, skolā un mājās droša, tīra, veselību veicinoša vide, veselīgs uzturs, labs psiholoģiskais klimats un interesanta brīvā laika piepildīšana (sports, pulciņi, māksla, mūzika u. c.) (I.Puškarevs, 2001).

Šajā vecumposmā vērojama arī pusaudžu depresija. Pusaudžu depresiju ir grūti konstatēt, jo tās simptomi atšķiras no pieaugušo depresijas simptomiem. Viegla depresija izpaužas fantazēšanā un sapņainībā. Vidējas depresijas gadījumā domās un runā dominē nomācoši temati – nāve, patoloģiskas problēmas un krīzes. Bez tam pusaudzis savu depresiju māk slēpt, izlikties, ka viss ir kārtībā, kaut arī jūtas slikti. Pusaudžu depresiju rašanās cēlonis visbiežāk ir nepareiza audzināšana un nelabvēlīga gaisotne ģimenē, mājinieku nesaskaņas, alkoholisms vai arī psihiska slimība. Tomēr visvairāk pusaudžu psihi iespaido ģimenes locekļu savstarpējās attiecības. Vissmagāk psihi ietekmē vecāku šķiršanās. Pusaudzis to pārdzīvo, jo viņš jūtas vainīgs, nevajadzīgs, nemīlēts.

Tādēļ ikvienam pieaugušajam būtu jāzina pusaudža īpatnējo psihiskās attīstības pretrunu cēloņi un būtība, kā arī šo pretrunu pareizais risinājums, lai veiksmīgi sadarboties ar pusaudzi.

Pusaudzis ir skolēns, kuru lielākoties nodarbina rūpes par savstarpējām attiecībām kolektīvā. Šajā vecumā psihiskā un fizioloģiskā attīstība notiek ļoti strauji, bet sociālā brieduma pakāpe vēl ir zema, pusaudzis pieaugušā stāvokli sabiedrībā vēl nav ieņēmis. *Vajadzība pēc cieņas ir viena no svarīgākajām personības vajadzībām.* Pusaudzis nespēj ilgstoši uz klausīt aizrādījumus un kritiku. Tas ir spēcīgs stressors, kas katru darbu padara nevēlamu un rada izraisa diskomfortu.

Pusaudzis identificējs dzimuma lomā, viņš sāk apzināties sevi un pašauties uz sevi. Skolā pusaudži vēlas, lai skolotāji viņiem uztic pildīt tādus mājas darbus, kurus pusaudzis var izpildīt. Kad darbs tiek veikts pozitīvi un ir gūts atzinums par izdarīto, pusaudzim rodas lielāka pašaušanās uz sevi. Līdz ar sevis apzināšanos, izmaiņas skar "Es" tēlu. Pusaudža vecumposmā pieaug interese par savu iekšējo pasauli, ar laiku padziļinās pašizziņa. Pusaudzis grib zināt, kāds viņš ir, kāds grib būt, to palīdz noskaidrot ieskatīšanās savos vienaudžos, viņu uzvedībā, rīcībā. Viņi bieži kritiski un pārspīlēti vērtē šķietamos trūkumus savā izskatā (I.Puškarevs, 2001). To izzināt varētu sekmēt pašaudzināšanas plāns. To mēģināsim eksperimentāli veidot.

Ir pusaudži, kuri nemaz nepievērš uzmanību savam izskatam, citi savai ārienei velta pastiprinātu uzmanību. Piemēram, zēnus satrauc mazs un vārgs augums, meitenes – tuklums, kā arī pārāk liels nesievišķīgs augums. Ārējais izskats ietekmē arī pusaudžu apziņu, un ir

nepieciešams audzinātāju padoms un paskaidrojums, ka īslaicīgās ārējās nepilnības, ne visai pievilcīgais izskats, ir pārejoša parādība. Pusaudži ir norūpējušies ne tikai par savu ārēni, bet arī par savu prestižu kā vienaudžu, tā pieaugušo vidū. (I.Puškarevs, 2001).

Vienlaikus ar straujām fizioloģiskajām pārmaiņām un augšanas lēcieni izpaužas arī pusaudžu psiholoģiskās īpatnības. J.A.Students raksta: "Pusaudžu vecumposmam raksturīgās īpatnības - *vēlēšanās būt patstāvīgam un neatkarīgam, vajadzība pēc vienaudžu draudzības, zināma attālināšanās no ģimenes, emocionalitāte, nesavaldība; jūtīgums pret kritiku, nereti konflikti ar pieaugušajiem, satraukums par savu izskatu un citiem trūkumiem, pašapliecināšanās meklējumi, riska pilna uzvedība, pakļaušanās grupu ietekmei.* Pusaudžu attīstība ir pretrunīgs process, kura izpausmes var būt gan mācību problēmas, gan eksperimentēšana ar narkotiskas darbības vielām, nelaimes gadījumi, kā arī seksuāli transmisīvās slimības un pusaudžu grūtniecība. Tieši tāpēc ir tik svarīgi radīt iespējas pusaudžiem apliecināt sevi pozitīvā veidā. Pusaudžiem ir jādod pašapliecināšanās iespēja veselīgai attīstībai ģimenē un skolā, zināšanu iegūšanai, tai skaitā arī par savu attīstību un nobriešanu, celt savu pašcieņu, iegūt dzīvei nepieciešamas prasmes (pieņemt lēmumu, atvairīt spiedienu, savstarpējo attiecību prasmes u. c.), uzņemties atbildību, izvirzīt mērķi un to īstenot" (J.A.Students, 1998 : 47).

Pusaudzis meklē risinājumu šajā situācijā, atrodot savam pašvērtējumam atbalstu apkārtējos. Parasti pusaudzis atrod grupu, kuras pašvērtējums atbilst viņam vai ir zemāks. Šādā vidē pusaudzi ciena, viņš iegūst komforta izjūtu no piederības grupai. *Saskarsme ar vienaudžiem* kļūst par darbības veidu, kas tālāk pilnveido un attīsta pusaudzi. Īpaša nozīme ir grupai, ar kuru viņš sevi identificē, jo tā nosaka jaunieša uzvedību. Referentā grupa ir sociāla kopa, kurai pusaudzis jūtas piederīgs, kura tieši vai netieši ietekmē cilvēku un viņa uzvedību (piem., ģimene, darba kolektīvs, skola) un kuras normas, vērtības un uzskati viņam un arī šai kopai (grupai) ir nozīmīgi.

Bieži šī sociālā grupa ir ārpus skolas. Pozitīvi, ja šai grupai ir sabiedrības normām atbilstoša vērtību sistēma. Vienaudžu grupā ir psiholoģiski vieglāk apspriest pusaudžiem svarīgus jautājumus par dzimumnobriešanu, attiecībām ar pretējo dzimumu, mīlestību, seksu, vecāku un skolotāju kompetenci u.c. Tie ir draugi, kas pasauli uztver līdzīgi, uzklausa, saprot un emocionāli atbalsta. Vienaudžu vidū risinās arī pirmie nopietnie konflikti un tiek iegūta pieredze tos risināt. Šajā vecumposmā pusaudzis apgūst konkrētajai sabiedrībai raksturīgās sociālās normas un vērtības, saskarsmes iemaņas, veido savu pasaules uzskatu (I.Kons, 1985).

Saskarsme ar vienaudžiem ir būtiska, jo jaunākam pusaudžim ir nepieciešami draugi, to trūkums var radīt depresiju, tādēļ būtu jārespektē šī vajadzība. Tomēr arī vajadzība pēc draugiem ir ļoti individuāla. Vienam pusaudžim pilnīgi pietiek ar 2 - 3 noturīgiem draugiem, citiem šī vajadzība ir izteiktāka. Biežāk viņš draudzējas ar sava dzimuma pārstāvjiem. Piederība grupai ir ļoti būtiska pusaudža vajadzība. Grupa pusaudža dzīvē pilda vairākas funkcijas. Pusaudža aktivitāte un piederība, un viņa priekšstats pašam par sevi šajā vecumā ir nestabili un izplūduši, un tajos gadījumos, kad pusaudzis pats nesaprot savas ķermeņa

iespējas, tās var pārbaudīt un salīdzināt ar vienaudžiem. Grupas ietekmi uz pusaudzi nevar interpretēt viennozīmīgi. Vienaudžu grupa pusaudzi aizsargā, dodot kopības izjūtu. Grupā viņš spēj justies psiholoģiski drošāk. Taču grupā iekļauties ne vienmēr ir viegli un vienkārši, jo tā pret pusaudzi izvirza noteiktas prasības, grupas likumus. Sevišķi nežēlīgi pusaudži mēdz izturēties pret tiem, kuri kaut kādā ziņā atšķiras no citiem. Vajadzību būt iesaistītam grupā var uzskatīt par vienu no vecumposma īpatnībām. Pusaudžu savstarpējās attiecībās parasti pastāv arī savs nerakstīts morāles kodekss, kurš reglamentē to, kas pusaudžu izpratnē ir draudzība. Pusaudži ir jūtīgi, arī ļoti koncentrējušies uz sevi. Viņu emocionālie stāvokļi mēdz būt pretrunīgi, tāpēc savus noteikumus viņiem pašiem gadās pārkāpt samērā bieži, taču viņi gaida, lai tos ievēro citi. Šis ir viens no iemesliem, kāpēc pusaudžu draudzības bieži izjūk. *Jo vairāk pusaudzis virzās no bērnības uz jaunību, jo vairāk viņu saista nevis pati grupa, bet gan attiecību kvalitāte, kas ietver intimitāti saskarsmē.* Pusaudžu vērtību sistēma kopumā atspoguļo viņu uzskatu pašreizējo ne konsekvenci, pretrunīgumu un individuālismu. Atsevišķās grupās vērtību orientācijas pamatā nav bijuši skaidri vērtību priekšstati, un vēlāk nav nostiprinājusies skaidra un stipra vērtību sistēmā. Tikai vienai daļai pusaudžu ir pārliecība, ka darbs ir dzīves nepieciešamība un vērtība. Šie jaunieši tādēļ arī novērtē labas izglītības nepieciešamību. Tajā pašā laikā ir būtiski mazinājusies vispārcilvēcisko, nacionālo un kultūras vērtību (grāmatas, muzeji, teātra izrādes, koncerti) nozīme. Daļa pusaudžu zemu vērtē arī sportu un sabiedrisko darbu.

Pusaudžu pašapliecināšanās attīstās pakāpeniski un sākas ar sava ķermeņa robežu noteikšanu. 13 – 15 gadu vecumā pusaudzim personiskā ķermeņa robežas kļūst par ļoti svarīgu problēmu. Pieaugušie uztraucas, kā palīdzēt savam bērnam mācīties, bet pusaudžus satrauc paša izskats: svars, garums, sejas krāsa. Šis pašvērtējums ļoti daudz ietekmē pusaudža pašizjūtu un tātad arī viņa vispārējo intelektuālo un garīgo attīstību. Pusaudža fiziskais briedums liecina par to, ka cilvēks kļūst pieaudzis. Pusaudža *psihes galvenais jaunveidojums ir refleksija, sevis kā personības apzināšanās, savas vienreizības izjūta.* Ar to izskaidrojama viņa interese par savām iekšējām problēmām, domām un jūtām. Līdz ar refleksiju parādās šim vecumam specifiskas vajadzības: *pašapliecināšanās un pašizteikšanās vajadzības.* Savas personības apzināšanos papildina pašvērtējums, sevis salīdzināšana ar citiem, tieksme atrast ideālu atdarināšanai un sevis pilnveidei. Pusaudzim vienlaikus var būt tieksme pēc pašapliecināšanās, patstāvības un neticība sev; tieksme pēc draugiem un vajadzība būt vienam (L. N. Geidžs, D.C. Berliners, 1999).

Pats būtiskākais, kas raksturo pusaudža psiholoģisko attīstību, ir tā saucamā pieauguša cilvēka izjūtas, respektīvi, rodas jauna “es” identitāte, proti, “ es kā pieaugušais”. Taču pusaudzis joprojām nav neatkarīgs, viņš nevar dzīvot bez vecāku aprūpes. No vecākiem pusaudzis gaida iejūtību un padomu, kā tālāk rīkoties, ja rodas kādas domstarpības.

Izmaiņas krīzes norisēs skar personības attīstību kopumā un ir nozīmīgas turpmākajā cilvēka dzīvē. Izmaiņu rezultāts parādās specifiskā indivīda psiholoģiskās un uzvedības vienībā, ko sauc par indivīda vecumu. Pusaudzis grib būt pieaugušāks. Tas izpaužas šim vecumam

raksturīgā uzvedībā – meitenes vēlas izskatīties vecākas un sāk lietot dekoratīvo kosmētiku, puisi paslepus sāk smēķēt un kļūst bravūrīgi. Tomēr vēl aizvien viņi vēlas just vecāku uzmanību un atbalstu. (A.Tūna, A.Kalniņa, 1995)

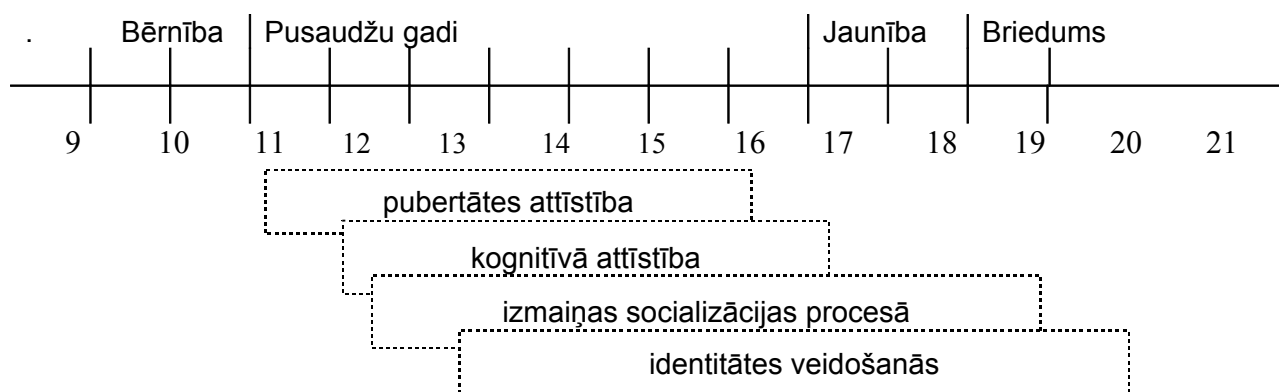
Pedagoģiskais novērojums liecina, pusaudzis arī caur savu it kā noliedzošo attieksmi dažreiz vēlas gan vecāku, gan skolotāju atbalstu un padomus. Tikai pieaugušajam vajadzētu zināt, ka, dodot padomu, pusaudzim nepieciešamas izvēles iespējas. Tas darbā ar mūsdienu pusaudžiem ir īpaši nozīmīgi.

E.Ēriksons atzina, ka šajā vecumā pusaudzis pārdzīvo identitātes krīzi. Identitātes krīze – personības dzīves cikla periods, kad pusaudzis uz saglabāto bērnības priekšstatu un nākotnes apjausmu pamata izveido savas turpmākās dzīves perspektīvu (E.H.Ēriksons, 1998).

Pusaudzim, pārdzīvojot identitātes krīzi, rodas *augsts pretenziju līmenis*. Viņš vairs nav bērns, bet vēl nav pieaugušais. Ļoti aktuāla ir *vajadzība apliecināties*. Svarīgi, lai pusaudzim būtu iespēja pozitīvai darbībai, līdz ar to sava pašnovērtējuma un pašcieņas celšanai. Tādēļ nepieciešams nodrošināt iespējas piedalīties sabiedriskā darbā skolā, kur pusaudzim ir iespējams saņemt atzinību par paveikto. Mācību darbs klasē veidojams tā, lai skolēni varētu aktīvi darboties un pierādīt, ka viss, kas tiek uzdots, ir izdarāms. Pusaudžiem ir kāda aizraušanās arī ārpus skolas mācībām. Te rodas iespēja lietderīgi izmantot savu brīvo laiku, kā arī celt savu pašcieņu par izdarīto darbu un iegūto rezultātu (Lapiņa L., Rudiņa V., 1997). Tas ir viens no nozīmīgiem virzieniem veidojošā eksperimentā.

I. Jurgena raksta, ka “pusaudžu vecumā attiecības ar vecākiem kļūst par vienu no svarīgākajām problēmām, kuras pareizam risinājumam ir liela nozīme jauniešu un pusaudžu sekmīgā audzināšanā. Lai nerastos nepārvarama barjera starp vecākiem un bērnu šajā vecumā, vecākiem ir jāmācās cienīt pusaudzi, jāuzklausa, ko viņš saka, jāprot paraudzīties uz problēmu ar bērna acīm” (I.Jurgena, 2001 : 82)

Galvenās pusaudžu attīstības zonas ir uzskatāmas attēlā 1.12.

1.11.att. Galvenās pusaudžu attīstības zonas (pēc M. Klē)

Līdzīgs ir V. Reņģes veiktais pusaudža vecumposma izmaiņu raksturojums. Pakāpeniski pusaudžu uztvere kļūst plānveidīgāka, tiešāka, daudzpusīgāka. Pusaudzis spēj veikt

ievērojamu analīzi un sintēzi, taču labāk tas veicas ar pedagoga atbalstu. Ieteicams veidot ilustratīvi izskaidrojošās mācības visu sajūtu sekmēšanai. Pusaudžiem patīk krāsainība, dinamika un dažādība. Uz viņiem spēcīgi iedarbojas viss vizuālais. Uztveres secība ir šāda: vispirms uztver 1) *attēlu*, pēc tam 2) *virsrakstu*, tad 3) *citātu* un tikai pēc tam 4) *tekstu*. Pusaudži joprojām labāk uztver to, ko var iztēloties. Grūtības vēl rada jēdzienu izpratne, taču parādās arī domāšanas kritiskums. Turpina attīstīties abstraktā domāšana. Pusaudži, iebilstot pieaugušo kritikai, izmanto dažādus psiholoģiskās aizsardzības paņēmienus. Pusaudžus pozitīvi ietekmē: labas savstarpējās attiecības, pozitīvs emocionālais noskaņojums, interaktīvās mācību formas, mācību motivācijas izraisīšana, skolotāja un skolēna laba sadarbība, skolotāja personība, skolotāja pedagoģiskā meistarība, skolotāja tolerance pret skolēna viedokli, relaksācijas aktivitātes, darbības veidu maiņa (V.Reņģe, 1999).

Negatīvas izjūtas pusaudžiem mācību procesā izraisa vairāki cēloņi, kad pusaudzis nepieņem skolotāja viedokli un vērtējumu, dažkārt ieslīgst negatīvismā, nonāk konfliktā ar pieaugušajiem, ārēja vienaldzība pret skolotāja viedokli un atzīmēm, dažkārt arī bravūru, kaut gan īstenībā pusaudzis rēķinās ar pieaugušo cilvēku domām, negatīva attieksme pret gatavām zināšanām, neizpratne par skolā apgūstamo mācību priekšmeti lietderību nākotnē. Pusaudžiem nostiprinās plašie izziņas motīvi, interese par jaunām zināšanām. Plašo izziņas motīvu attīstību šajā vecumā sekmē daudzveidīgas aizraušanās ārpus klases un skolas. Izziņas motīvu attīstību šajā vecumā kopumā nosaka pusaudžu aktīvā tieksme pēc patstāvības mācību darbā. (D.Lieģiniece, 2002)

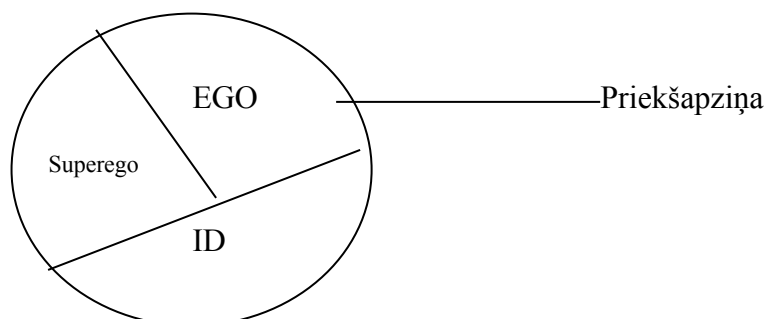
Pusaudžiem strauji mainās emocijas. Emocionālais noskaņojums ietekmē skolēnu psihiskos procesus: uzmanību, atmiņu domāšanu u.c. Ja emocijas nepiepildās skolā, skolēni tukšumu aizpildīs citur. Svarīgi skolas mācību programmā ietvert mākslas un mūzikas nodarbības, jo tās audzina pusaudžu emocijas. Informācija, kuru skolēni uztver ar iekšēju emocionālu pārdzīvojumu, saglabājas atmiņā un kļūst skolēnam personīgi nozīmīga (E.H.Ēriksons, 1998)

Emocionāli piesātinātu informāciju ir vieglāk atcerēties, tāpēc vērtīga ir *zināšanu emocionāla apguve*. Pedagoģiskais novērojums apstiprina, ka emocionāli izglītoti skolēni ir daudz produktīvāki gan skolā, gan personiskajā dzīvē. Šie skolēni ir ar augstu motivāciju, pacietību mērķa sasniegšanā, spēj savaldīties stresa situācijās, konstruktīvi risināt konfliktus un iejusties citu cilvēku lomā. Tas ir emocionālais intelekts. Tādēļ klases audzinātāja darbā nepieciešams ievērot pusaudžu vēlmes.

Psihes strukturālais modelis pirmo reizi ir aprakstīts 1923. gadā grāmatā "Es un Tas". Saskaņā ar šo priekšstatu psihi aparātu veido trīs struktūras Id, Ego, Superego. Šie ir latinizēti nosaukumi. Z.Freids lietoja tikai Id latīņu oriģinālu, Id – nekatrā dzimtē. Vāciski tas ir "Es", krieviski – "Оно", latviešu valodā, kā zināms, nekatrās dzimtes nav, tāpēc parasti šo vārdu apzīmē ar Tas. Ego tas ir "Es", Superego – "Virs – es", "Pār – es". (З. Фрейд, 1991)

Psihes strukturālajam modelim ir pavisam atšķirīgs skatījums uz cilvēka psihi nekā topogrāfiskajam modelim. Saskaņā ar topogrāfisko modeli mēs skatāmies uz psihi,

salīdzinājumos runājot, kā uz tortei izgrieztu gabalu, turpretī strukturālajā modelī kā uz nozāģēta koka stumbra ar visām tā kārtām. Psihes kodols ir Id, kas ir pilnīgi neapzināts un vispār nav pieejams apziņai. Cilvēka saskare ar ārējo, apkārtējo pasauli notiek ar Ego palīdzību. Galvenā Ego funkcija ir pielāgošanās realitātei, apkārtējai pasaulei, jo Id ir bioloģiski nosacīts, instinktīvs, iedzimts, “akls” pret apkārtējo pasauli. Ego, kas ir atvērts pret apkārtējo pasauli, ir “Id” “acis un ausis”. Superego jeb “morālā cenzūra” atrodas kaut kur starp Ego un Id. (З. Фрейд, 1991)

1.12. att. Psihes strukturālais modelis (pēc Z.Freida) (З. Фрейд, 1991 : 362)

K.G.Jungs vairāk lietoja vārdu “psihe” jeb “dvēsele”, tikpat kā nemaz nelietojot vārdu “personība”. Runājot par personību, viņš rakstīja, ka ja jūs man uzdodat jautājumu, kas ir personība, tad es atbildu, ka personība ir tas, ko jūs iedomājaties ar šo jautājumu – „Personība ir dvēseles veselums” (K.Г Юнг, 1995 : 188) Runājot par psihes struktūru, faktiski ir runa arī par t.s. psihiskā aparāta struktūru, kā to dēvēja Z.Freids. Tāpēc mēs varam to attiecināt uz personību kopumā. Junga izpratne par psihes struktūru ir komplicētāka, sarežģītāka. Junga saka, ka Ego ir apziņas centrs, tāpēc Ego ir tur, kur ir maksimāli koncentrēta mūsu uzmanība. Z.Freids uzskatīja, ka Ego tikai daļēji darbojas apzināti, jo Ego funkcijas ir arī neapzinātas un ietiecas bezapziņā. Literatūrā sastopam dažādus apzīmējumus. Dažkārt ir minēta “personīgā “bezapziņa”, bieži “bezapziņas” vietā raksta “zemapziņa”. Personisko bezapziņu veido tā dēvētie kompleksi, kas rodas cilvēka dzīves laikā. Ja mēs sakām, ka cilvēkam ir kompleksi, tad parasti kompleksus uztveram kā sarežģījumus, barjeras. Šim vārdam bieži ir negatīva nozīme. Junga uztveres komplekss ir asociāciju kopums, veids, kādā organizējas mūsu psihe. Kas ir asociācijas? Tās ir mūsu jūtas, tēli, kas veido noteiktu kopumu. Junga runā par to, ka komplekss ir emocionāli piesātināts, emocionāli nozīmīgs, tam ir emocionāls lādiņš. Kompleksa ideju pēc analogijas var salīdzināt ar dzelzs skaidiņām un magnētu. Ja uzliktu uz kādas virsmas dzelzs skaidiņas un apakšā paliktu magnētu, tad redzētu, ka šis dzelzs skaidiņas savāktos ap abiem magnēta poliem. Tieši tā saprot kompleksus. Tie ir savstarpēji saistīti domu tēli, idejas kopumā.

Cilvēka psihe ir organizēta īpašā veidā. Ne vienmēr cilvēks apzinās, kas ir viņa pamatkompleksi, kas ietekmē viņa rīcību un darbību. Ja mēs vēlamies cilvēku saprast, noskaidrot kaut ko par viņa personību, mums ir jāmēģina saprast viņa vadošos kompleksus, īpaši tos, kas saistīti ar cilvēka reālajām darbībām, ar to, ko viņš dara, ar viņa attiecībām. Runājot par personisko bezapziņu, Junga norāda, ka tā ir tas, kas parasti nav apzināts, bet kam vajag tikt apzinātam. Tam, cik lielā mērā cilvēks sāk apzināties, pārvērst šo personisko

bezapziņu personiskā apziņā, ir liela nozīme cilvēka personības izaugsmē, cilvēka spējā apzināties tos psihes spēkus, kas viņam piemīt. Junga uzskata, ka cilvēka garīgā, psiholoģiskā attīstība notiek, virzoties uz savu patību, ka cilvēks aizvien vairāk sāk apzināties savu patību, sevi kā vienotu veselu. (K.Г Юнг, 1995)

A.Maslova (Maslova) humānistiskās psiholoģijas idejas ir saistītas ar cilvēka pašstenošanos, kur viņa izstrādātajā vajadzību hierarhijā cilvēka vajadzības attēlotas šādā nozīmīguma secībā:

- 1) fizioloģiskās vajadzības (uzturs, miegs, siltums, kustību iespējas),
- 2) vajadzība būt drošībā (būt pasargātām no dažādām ietekmēm),
- 3) vajadzība būt piederīgam (mīlēt un būt mīlētam),
- 4) vajadzība pēc pašcieņas (vajadzība būt piederīgam),
- 5) vajadzība sevi apliecināt/aktualizēt (saņemt novērtējumu) (A.Maslova, 1999).

Pašstenošanās līmenī par svarīgāko kļūst darba saturs, iespēja šajā darbā likt lietā savu radošo potenciālu, pieredzi, zināšanas – realizēt sevi. Bieži vien to nodrošināt ir visgrūtāk, bet tas ir interesants, saistošs darbs, kurš atbilst cilvēka dzīves aicinājumam, ar kura palīdzību var sasniegt patiesu gandarījumu un dzīves jēgas piepildījumu.

Pusaudža vecumā cilvēks ir sevišķi jūtīgs pret iekšējām, psiholoģiskām problēmām. Pusaudža vai jaunieša priekšstats par sevi salīdzināts ar grupas “Mēs” tēlu – tipisku sava dzimuma vienaudzi, taču nekad tas nesakrīt ar šo “Mēs” pilnīgi.

Pedagogu un psihologu pētījumos ir pierādījies, ka neviena audzināšanas iestāde nespēj dot bērnam to, ko dod normāla ģimenes gaisotne, bērna saskarsme ar vecākiem.

Pusaudža personības attīstībā piedalās gan pats pusaudzis, gan ārēji apstākļi, gan audzinātāji. Personības attīstības process norisinās dažādās darbības sfērās. Katrā pusaudzī ir svarīgi attīstīt pašapziņas un pašcieņas jūtas, lai viņš apzinātos savas īpašības, spējas un spēkus, kā arī prastu tos izmantot. (A.Šteinberga, I.Tunne, 1999).

Pēc manām domām, pašattīstība ir pašapziņas un pašcieņas sekas, kas ir saistībā ar audzināšanu, jo tieši pašaudzināšanas procesā mēs varam pusaudžos veicināt šo jūtu attīstību.

Vecāku un skolotāju kopīgo pūliņu mērķis ir panākt, lai dažādos apstākļos, ar dažādiem līdzekļiem veidotu pamatu bērna pašattīstībai. Ir svarīgi ievērot audzināšanas stratēģisko principu *balstīšanās uz pozitīvo cilvēkā*, kas ir pamatā labajam cilvēkā.

Bērnībā rodas svarīgs jaunveidojums – sevis kā subjekta apzināšanās. Līdz ar to rodas jauna, spēcīga vajadzība – vajadzība pēc patstāvības. Sākumā tas var nomākt visas citas vajadzības. Šī vajadzība ir ne tikai jāņem vērā, bet arī jāapmierina – saprātīgi, necenšoties piepildīt visas bērna vēlmes, taču arī nenomākt tās. (A.Šteinberga, I.Tunne, 1999).

Ir būtiski veidot pozitīvas attiecības ar pusaudzi, veicināt viņa iniciatīvu un patstāvību.

Neievērojot vecumposma īpatnības, tiek bremzēta pusaudža garīgā attīstība. Šādas audzināšanas rezultātā zūd ticība sev un saviem spēkiem, viņš sāk baidīties no pieaugušajiem. Pusaudzim šķiet, ka viņš tiek atgrūsts, viņš baidās no savas darbības rezultāta. Tāpēc pedagogu uzdevums ir nodrošināt pozitīvu gaisotni un attīstīt bērnus:

- 1) ticību saviem spēkiem, kas balstās uz savas vērtības apzināšanos;
- 2) savu un citu cilvēku priekšrocību un nepilnību pareizu izpratni sevī un citos cilvēkos;
- 3) vēlēšanos darboties;
- 4) intelektuālo zinātkāri un gatavību pētnieciskajam riskam, vēlēšanos izzināt pašam;
- 5) paradumu paļauties uz saviem spēkiem, prasmi būt atbildīgam par savu uzvedību;
- 6) prasmi rast kopēju valodu un saskarsmes prieku ar bērniem un citiem cilvēkiem.

Personība ir vadošā psihes instance, kas nodrošina cilvēka lēmumu pieņemšanu un atbild uz jautājumu "Kāpēc cilvēks dara to, ko viņš dara?" Atšķirībā no jēdziena "individualitāte" personība paredz izaugsmi tikai pašaudzināšanas (pašveidošanās) ceļā, kā arī var būt it kā pazaudēta (depersonalizācijas fenomēns) vai sadalīta daļās (personības šķelšanās). Personība sāk veidoties un izpausties ne agrāk par dzīves trešā gada beigām, kad bērns kļūst par vairāk vai mazāk patstāvīgu subjektu sociālā mijiedarbībā, vienlaikus ar gribas un apzinīguma attīstību. (E.H.Ēriksons, 1998) Jebkurš cilvēks izpaužas kā personība tad, kad viņš pieņem un realizē patstāvīgi pieņemtu lēmumu atbilstoši saviem ideāliem un vērtībām. Personību var raksturot tikai ar savām sociālajām attiecībām un darbības motivāciju. (E.H.Ēriksons, 1998)

Personības attīstība ir personības tapšanas ontogēnēze. Z.Freida, E.Ēriksona, D.Elkoņina pētījumos skatīta personības daudzpusīgā attīstība. Personība sāk veidoties un izpausties, kad bērns, realizējot savas vēlmes, ņem vērā sociālos apsvērumus (prasības, noteikumus, cerības). Personības attīstībā jaunveidojumi tiek raksturoti divējādi:

- 1) jaunievedumi kā jauni pašregulācijas mehānismi, kuri nodrošina sociāli nepieņemamās aktivitātes kavēšanu (atteikšanās no savām vēlmēm vai labvēlīga momenta sagaidīšana, kad šo vēlmi ir iespējams izteikt),
- 2) jaunveidojumi kā jaunas darīšanas iespējas.

Tomēr visvairāk par personības attīstību ir iespējams pateikt tad, kad cilvēkam nākas atteikties no patīkamām un pieejamām lietām.

Pēc Ļ.Vigotska viedokļa, personības attīstība eksistē kā stabilie posmi, tā arī kritiskie posmi, kur arī notiek galvenās pārmaiņas. (Л.С.Выготский, 1997)

Pēc E.Ēriksona uzskata, personības attīstība notiek, pateicoties katra vecumposma specifisko galveno pretrunu atrisināšanai. (E.H.Ēriksons, 1998)

Personība attīstās, apmierinot savas vajadzības: izziņas un sociālās. Cilvēka vajadzības attīstās pakāpeniski no pamatvajadzībām - uzturs, pašsaglabāšanās u.c. - līdz augstākām jeb intelektuālām, morālām, estētiskām vajadzībām. Personībai attīstoties, mainās tās struktūra. No skolas pirmās klases līdz pieaugušā cilvēka posmam kvalitatīvi mainās gribas īpašības, attieksme pret sevi, attieksme pret darbu, spējas, pārliecība. Mainās arī attieksme pret mācībām, pret mācību grāmatām, pret skolu, skolotāja darba stilu. (A.Špona, 2001)

Ja 5. klases skolēniem ļoti svarīgas ir izziņas intereses un attieksme pret pedagogiem, tad 8. klasē skolēniem dominē sociālās vajadzības: viņi vairāk interesējas par klasesbiedriem, nopietni izturas pret sabiedriskajiem pienākumiem un nākotnes nodomiem. Nākamo triju gadu laikā spēcīgi izpaužas emocionāli dinamiskās īpašības un jaunā nozīmē parādās intereses un

tieksmes. Pedagogam ir svarīgi zināt audzēkņu vecuma iezīmes, lai sekmīgi varētu koriģēt personības attīstības gaitu, mēģināt iedziļināties personības attīstības likumsakarībās.

Personība attīstās stadijveidīgi, turklāt katrā stadijā indivīda un sociālās vides mijiedarbības rezultātā parādās kāds noteikts personības jaunveidojums, kurš kļūst par indivīda psihes, dzīves un izturēšanās centru.

E.Ēriksons norāda, ka cilvēks, pateicoties savai fiziskajai, intelektuālajai un emocionālajai izaugsmei, katrā noteiktajā vecumposmā spēj risināt tos uzdevumus, kurus viņam izvirza sabiedrība. Katrai mūža stadijai raksturīga sava brieduma pakāpe un savi sabiedrības izvirzītie uzdevumi. Viņš izdala 8 personības attīstības stadijas. Pirmajā viņš balstās uz Z.Freida priekšstatiem par bērna seksuālās attīstības dabisko nosacītību, taču E.Ēriksonam dabiskais faktors nav dominējošais. Audzināšanas paņēmieni adekvātums – atbilstība konkrētai kultūrvēsturiskajai videi nosaka individuālās attīstības stadiju. Katrā stadijā tiek izvirzīta alternatīva: kura no divām pretējām pretrunām sevis un pasaules izjūtām kļūs par dominējošo? Pētījuma vajadzībām tiks ieskicētas pirmās 4 stadijas, jo personības attīstībai vecumā no 1 līdz 11 gadiem ir liela ietekme uz personības tālāko attīstību visa mūža garumā. (E.H.Ēriksons, 1998)

1. Inkorporatīvā stadija. Šīs stadijas krīze noris 1. mūža gadā. Stadijas pretpoli ir uzticēšanās vai neuzticēšanās ārējai pasaulei, kas izpaužas nedrošībā, sasprindzinājumā. Sākotnējā izjūta bieži vien izrādās svarīgs priekšnoteikums tālākajai attīstībai.

2. Agrās bērnības stadija aptver 2. un 3. mūža gadu, kad bērnam vadošā kļūst patstāvīguma, apņēmīguma vai arī kauna un šaubu sajūta. Ja pieaugušie cenšas visu padarīt bērna vietā (arī to, ko bērns spējīgs veikt pats), bērnam veidojas nedrošības izjūta. Šaubu atrisinājums lielā mērā nosaka cilvēka spēju turpmākajā mūžā brīvu gribu savienot ar pašdisciplīnu, dumpīguma garu ar atbildības sajūtu.

3. Lokomotoriskā stadija aptver 4 – 5 gadu vecumu. Šajā stadijā bērnam vai nu nostiprinās iniciatīva, vai arī parādās patstāvīga visu saprotošā vainas izjūta, izraisot agresivitāti un atbaidību. Ja bērna nodarbošanos uzskata par nevajadzīgu un traucējošu, jautājumus uzbāzīgus, rotaļas muļķīgas, bērnam izraisītā vainas izjūta turpinās vēlākās stadijās.

4. Skolas vecuma stadija ir 6 – 11 gadu vecumu. Bērnam rodas interese par apkārtējiem priekšmetiem. Ar vecāku atbalstu bērnam attīstās tehniskās jaunrades iemaņas. Attīstot intelektu un fizisko veiklību, bērni sevi identificē ar noteiktu profesiju pārstāvjiem, kas veicina viņu iekļaušanos *tehnoloģiskajā kultūrā*. Ja audzināšanas vai citu sociālo cēloņu dēļ bērna attīstība šajā stadijā tiek traucēta, viņš sāk justies infantili nepilnvērtīgs. Šajā vecumā bērnu ietekmē ne vien ģimene, bet arī citi pieaugušie un it sevišķi skola, kura audzināšanas trūkumus ģimenē var vai nu kompensēt, vai arī pastiprināt.

5. Agrās jaunības stadija ir no 12 – 18 gadu vecumam. Pusaudzis, kurš jau ir apguvis spēju vispārināt, sāk apvienot visu, ko viņš zina par sevi kā par skolēnu, sportistu, draugu, dēlu vai meitu, par savām dažādajām sociālajām lomām. Visas lomas tiek apvienotas vienā

veselumā, kas sasaistās ar pagātni un projicē nākotnē. Identitātes krīzi veiksmīgi atrisinot, pusaudzis iegūst psihosociālo identitāti, ja ne – nonāk identitātes difūzā stāvoklī. Ar identitāti saprot indivīda “Es” stabilitātes un nepārtrauktības sajūtu, kura saglabājas, neraugoties uz vides pārmaiņām. Identitātes veidošanos ietekmē uz indivīda iekļaušanu konkrētajā sociālajā grupā orientēta audzināšana. Personības viengabalainības izjūtu E.Ēriksons saista ar cilvēka iesaistīšanu tradīcijās, ievirzēs, priekšstatos, ko sniedz konkrētā sabiedriski kultūrvēsturiskā vide. Identitāte raksturo cilvēka personības briedumu. (E.H.Ēriksons, 1998) Attīstības īpatnību veidošanās bija nozīmīga biogrāfiskās metodes izmantošanai pētījumā.

Pēc cilvēka darbības kvalitātes tiek novērtētas cilvēka personības īpašības – arī patstāvība un atbildība. Personības sociālās kvalitātes attīstībā nozīmīgi ir iedzimtie dotumi. Saistībā ar apkārtējās vides īpatnībām un subjekta aktivitātes raksturu nosaka personības atšķirīgo statusu sabiedrībā un attīstības tendences. Ir uzskats, ka individuālais faktors meklējams personības bioloģiskajā dabā, taču tas saistāms ar sabiedrības ietekmi. Personības kā sociālas būtnes radošais potenciāls nosaka viņa spēju veikt radošu darbību, pilnveidot sevi.

Bērna personības veidošanos ietekmē bioloģiskie, sociālie, psihofizioloģiskie un pedagoģiskie faktori. Stiprā ģimenes sastāvs, vecāku izglītības līmenis ietekmē bērna attīstību: veselību, aktīvu dzīves pozīciju. Savukārt nenokārtoti dzīves apstākļi un nepārvarētās pretrunas negatīvi ietekmē vecāku pedagoģisko darbību. Tas viss rada nepilnības un kļūdas bērna personības attīstībā. (Z.Mauriņa, 1980)

Tāpēc pieaugušajiem - pedagogiem un vecākiem ir nepieciešamas zināšanas, lai spētu ieraudzīt un saprast katra bērna individualitāti un vienreizīgumu viņa ģimenē. Saņemot ģimenē atbalstu, bērni aug neatkarīgāki, prot adaptēties sociālajā vidē, viņiem ir augstāka pašapziņa. (Z.Mauriņa, 1980) Varam secināt, ka pašnovērtējums veidojas pakāpeniski. Tabulā 1.16. redzama makrovīdes ietekme uz bērnu attīstību mezovīdēs.

1.16. tabula

Mezovīdes un makrovīdes mijietekme (I.Puškarevs, 2001)

Sabiedrības
Ģimenē → bērnudārzā → skolā → interešu izglītībā → vienaudžu vidē
ietekme

Galvenie faktori, kas ietekmē bērna personības veidošanos ģimenē, ir uzskatāmi tabulā 1.17.

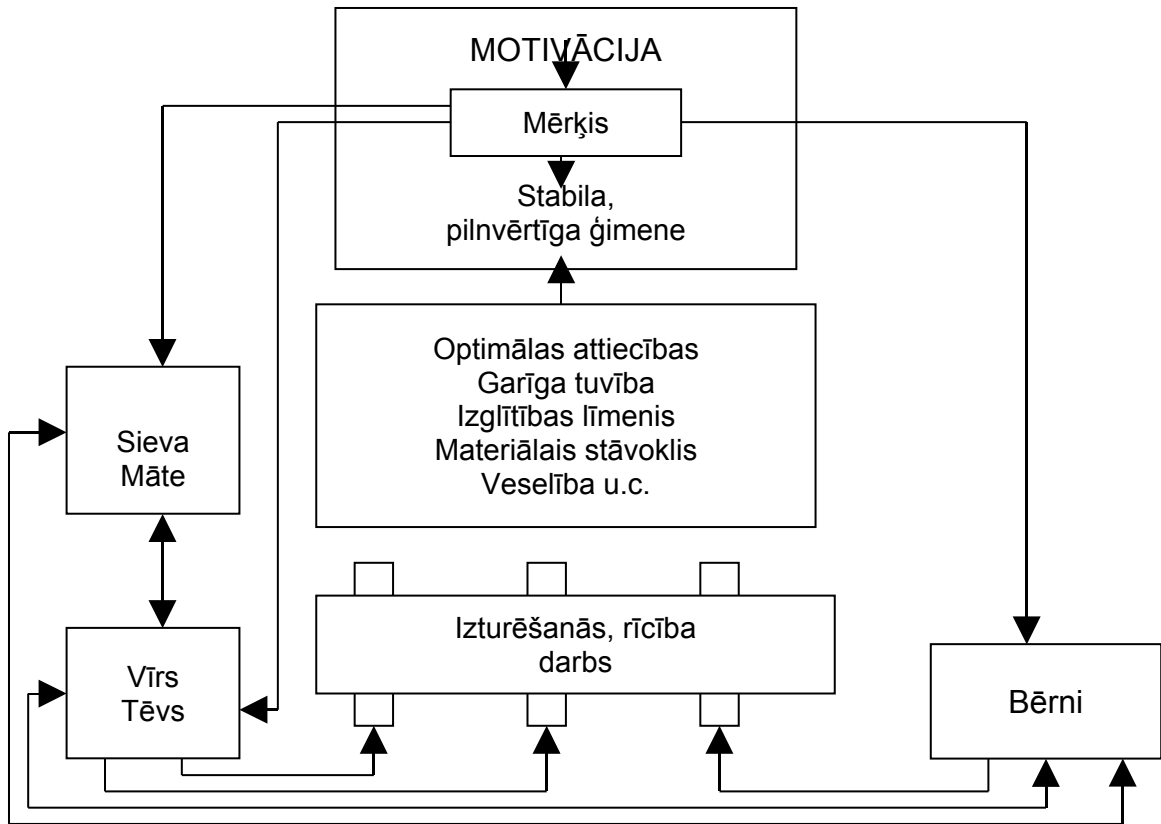
1.17. tabula

Bērna personības veidošanās ietekmējošie faktori ģimenē (I.Puškarevs, 2001)

Faktori	To izpausme
Vecāku sabiedriskā virzība	vajadzības intereses attieksme pret garīgo un fizisko darbu attieksme pret kultūras vērtībām attieksme pret ģimenes tradīcijām
Audzināšanas mērķis ģimenē	pedagoģisko spēku pareiza sadale ģimenē
Ģimenes klimats	labvēlīgas bērnu un vecāku savstarpējās

	attiecības savstarpējā palīdzība taisnīga mājas darbu sadale
--	--

Ģimeni kā pašregulējošu sistēmu var attēlot shematiski.

1.13. att. Ģimene kā pašregulējoša sistēma (I.Puškarevs, 2001)

Nozīmīga ir pusaudža pašizjūtas attīstība. Pētot jēdzienu *pašizjūta*, sastapu neviennozīmīgu jēdziena skaidrojumu. Šis jēdziens tiek tulkots gan kā *labsajūta*, gan kā *pašsajūta*. Lai izprastu pašizjūtas jēdzienu, tika noskaidroti faktori, kas ietekmē pašizjūtas veidošanos. Tie ir attēloti 1.18. tabulā.

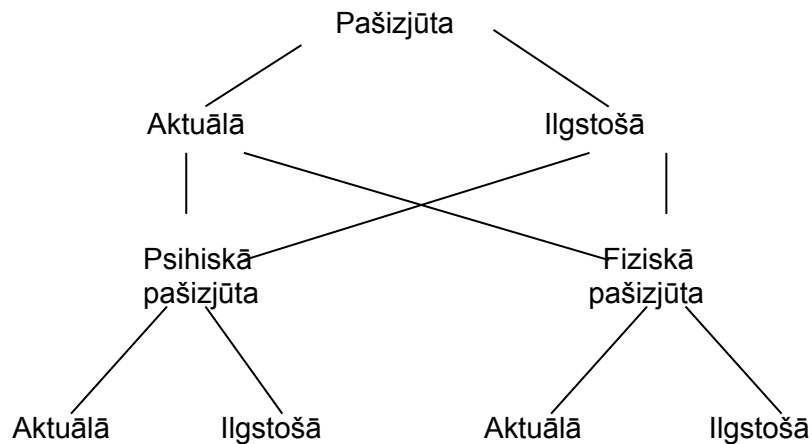
1.18. tabula

Ārējie un iekšējie faktori (I.Puškarevs, 2001)

Faktori	Izpausmes
Ārējie (eksogēnie)	ģimene skola sabiedrības vide
Iekšējie faktori (endogēnie)	personības motivācija vajadzības vērtības
Konkrētās personas dzīvesveids	sporta darbība veselības stāvoklis u.c.

Šie faktori atrodas nepārtrauktā dinamikā un ir cieši saistīti. Zinātnieku skatījumā ir divi pašizjūtu veidi:

- aktuālā pašizjūta, kurai raksturīgas pašreizējās, momentānās izjūtas,
- ilgstošā pašizjūta ar relatīvi stabilām īpašībām.

1.14. att. **Pašizjūtas struktūrmodelis** (A.Šteinberga, I.Tunne, 1999 : 11)

Cilvēka dzīves mērķis ir nevis būt laimīgam, bet dzīvot jēgpilnu dzīvi. Laime ir blakusprodukts, kas rodas, izpildot paša noteiktos uzdevumus. Būt radošam, spēt ietekmēt apkārtējos vai pārdzīvot likteņa triecienus, kura rezultātā rodas nepieredzēta drosme – tie ir vismaz trīs veidi, kā rast dzīves jēgu. (A.Šteinberga, I.Tunne, 1999 : 11)

A.Kempbels, apkopojot ASV Sociālo pētījumu institūta nozīmīgākos rezultātus, konstatē, ka pašizjūta ir atkarīga no triju vajadzību apmierināšanas:

- 1) vajadzība, lai kaut kas piederētu,
- 2) vajadzība pēc saskarsmes,
- 3) vajadzība būt.

Identitāte satur divus komplektus: individuālais “Es” un sociālais “Es”:

Personīgā identitāte jeb individuālais “Es” rodas no konkrētā cilvēka pieredzes un ir paša domas par sevi.

Sabiedriskā identitāte jeb sociālais “Es” ir apkārtējo veidotais tēls par konkrēto cilvēku. (R.Kemblers, 1998)

Lai gan kopumā jauniešiem ir pozitīvs paštēls, tomēr ir daļa jauniešu, kuri jūtas nomākti, viegli ievainojami un sevi uzskata par neinteresantiem. Interessants ir fakts, ka meiteņu identitātes atrašana ir problemātiskāka dzimumpiederības dēļ.

Starp skolēnu pašizjūtu un produktīvu darbību pastāv mijsakarības, kas ir svarīgas tieši pusaudžu vecumposmā.

1.19. tabula

Pašizjūtas un pusaudžu produktīvas darbības mijsakarības (M.Balsons, 1995 : 163)

1. mījsakarība	Pašizjūtas un skolēnu produktīvās darbības mījsakarības optimizēšanai būtisks nosacījums ir skolēna un skolotāja sadarbība dominējošās subjekta – subjekta pozīcijās, dialogiskās mācību metodēs mācību un audzināšanas darbā, kurā ir brīva izvēle, savstarpējā uzticēšanās, personiskā patstāvība, atbildība.
2. mījsakarība	Pašizjūta ir subjektīva, integrāla personības parādība, kura apvieno sevī fizisko un psihisko komponenti, var izpausties kā aktuāla vai ilgstoša pašizpētība un atrodas savstarpējā mījsakarībā ar saskarsmi un pašvērtējumu.
3. mījsakarība	Pašizjūta un darbības produktivitātes mījsakarība ir optimāla, ja skolēns ir apmierināts ar saskarsmi skolā un ģimenē, ja pastāv atbildība pašvērtējumam un citvērtējumam, un ja paštēls ir pozitīvs.

Mījsakarība var būt daļēji optimāla vai neapmierinoša.

Mījsakarība ir daļēji optimāla, ja

- ✓ skolēns ir daļēji apmierināts ar saskarsmi skolā un ģimenē;
- ✓ pašvērtējums tuvinās citvērtējumam;
- ✓ paštēls ir vairāk pozitīvs nekā negatīvs vai arī vairāk negatīvs nekā pozitīvs.

Mījsakarība ir neapmierinoša, ja

- ✓ ir subjektīvi neapmierinoša saskarsme skolā un ģimenē;
- ✓ pašvērtējums neatbilst citvērtējumam;
- ✓ paštēls ir negatīvs. (M.Balsons, 1995: 163)

Pašvērtības apzināšanās problēmas pētīšana ir svarīga cilvēka uzvedības izpratnei, panākumu un neveiksmju cēloņu izzināšanai pusaudžu vecumā.

Skolotāji un vecāki zina, ka bērnu un pusaudžu adaptācijas spējas ir vājākas kā pieaugušajiem sakarā ar organisma veidošanos, tāpēc viņi jāargā no krasām dzīves apstākļu maiņām. Tāpēc audzinātājam personības veidošanas process veicams kompleksi un individuāli, sadarbībā ar vecākiem, uzsverot domu, ka izglītības līmenis, gribasspēks un pamatoti augsts sevis pašnovērtējums ir pamats cilvēka labklājībai. Taču bezatbildība, neapmierinātība un vienaldzība jauniešu vidū ir saistīta ar ģimenes saišu nestabilitāti. Līdz ar to cilvēciskās iejūtības trūkst jau no bērnības.

Pusaudžu pozitīvai pašizjūtai nepieciešami labvēlīgi apstākļi - sakārtota vide:

- ērta mājvieta rada drošības un pasargātības izjūtas;
- sabalansēts uzturs veicina organisma funkcijas;
- grāmatas, prese, kino, televīzija, internets ļauj uzzināt jaunumus pasaulē.

Skolas praksē nākas sastapt skolēnus, kuriem piemīt negatīva pašizjūta, zems pašvērtējums, pašcieņas trūkums. Viņiem raksturīga nenoturīga uzvedība, zems sekmju līmenis, neticība savām spējām, neprasmē risināt radušās problēmas, kā arī vāji attīstīta "sociālā interese".

Problēmas, kas saistītas ar negatīvu priekšstatu par sevi, pieaug tieši pusaudžu vecumā. Izjūtot, ka pieaugušie un vienaudži nenovērtē un neatzīst indivīda pašizjūtu, turklāt nespēj sabalansēt sava "Es" dažādos aspektus ar sev nozīmīgiem mikrovides etaloniem, pusaudzis kļūst nelīdzsvarots, dažkārt pat agresīvs. Vienlaicīgi pusaudži bieži vien nespēj patstāvīgi izprast tās neskaidrās tieksmes un vēlēšanās, kuras mudina viņus nepārtraukti

apliecināt savu "Es". Ar personības negatīvo pašizjūtu saistīto problēmu aktivitāte nemazinās, pusaudzim kļūstot vecākiem. Skolēniem, kuri turpina mācības vidusskolā, šaubas par savu pašizjūtu rodas, ja izpaliek panākumi viņu interešu sfērā, kura bieži vien saistīta ar nākamās profesijas izvēli. Dažkārt pusaudži, lai palielinātu savas personības nozīmīgumu, izvēlas sabiedrībai nepieņemamu uzvedības veidu, tādējādi radot konfliktsituācijas un pat atklātus konfliktus. Vērojot notiekošo sabiedrībā, rodas iespaids, ka pašvērtības izjūtas zudumu sekmē apkārtējie cilvēki, jo pieaugušo attiecības ar pusaudžiem bieži orientētas uz personīgām vēlmēm, mērķiem, prasībām, aizmirstot, ka ikvienam pusaudzim ir arī savas vērtības, viedokļi un vērtējumi. Taču jāatceras arī tas, ka patstāvīgas pašizjūtas un pašvērtības apzināšanās process bez pieaugušo palīdzības pusaudžiem ir apgrūtināts.

Tādēļ sociālai videi ir būtiska nozīme pusaudža attīstībā. Ar vārdu "vide" pedagoģijā saprot visu apkārtējās vides īstenību, kurā noris cilvēka attīstība un viņa personības veidošanās. Vide ir fiziskā un garīgā (materiālā un nemateriālā, taustāmā un netaustāmā). Vide ir sociālās apkārtnes apstākļu, objektu un indivīdu, kā arī to savstarpējo attieksmju un mijietekmes kopums. Vide ietver sevī dzīvās un nedzīvās dabas objektus, nodrošina eksistenci un saikni, kā arī saskarsmi starp objektiem, vai (un) indivīdiem. Vidē pastāvošās likumsakarības ietekmē indivīdu pastāvēšanu, attīstību un tamlīdzīgi, jo indivīdi ir vides sastāvdaļa. Sociālā vide ir indivīda dzīves sabiedriskās apkārtnes, eksistences un darbības, sociālo, materiālo un garīgo apstākļu kopums, kurā attīstās personība. Sociālajā vidē visi faktori atrodas lielākā vai mazākā mijiedarbībā, tāpēc arī saka, ka sociālā vide uz cilvēka personības attīstību iedarbojas kompleksi.

Viens no sociālās vides mērķiem personības veidošanās procesā ir radīt iespējas skolēnam pamatīgi un daudzpusīgi vingrināties dzīves situāciju izpratnē, izvērtēšanā un lēmumu pieņemšanā. Aktuāli tas ir tāpēc, ka viņam iespējami vieglāk un ātrāk jāprot iesaistīties sabiedrības darbības veidos un formās, apzinoties savas spējas un iespējas. Šis mērķis realizējas sabiedrības audzināšanas sistēmā, bet pedagoģiskā teorija apvieno to ar praksi. Cilvēka darbība tiek skatīta kā dažādu sociālās vides attieksmju summa:

- cilvēks – daba,
- cilvēks – cilvēks,
- cilvēks – sabiedrība.

Attieksmju ārējā savstarpējā pastiprināšanās izveido kompleksu, kurš raksturīgs noteiktai sociālai videi.

Pedagoģijas saistībai ar sociālo vidi veidojas pedagoģiskā koncepcija, kas atlasa līdzekļus, ar kuru palīdzību zināšanu sniegšana zinātņu nozarēs veic arī bērna darbaudzināšanu, tikumisko, fizisko un estētisko audzināšanu; pie tam tādā mērā un ar tādām formām, kādas izvirzītas pret personību sociālajā vidē. (R.Garleja, 2003)

Mācību stundās to iespējams realizēt, pielietojot interaktīvās mācību metodes. Viens skolēns mācību saturu apgūst un izprot, strādādams grupā, cits no redzētā, dzirdētā vai pašrocīgi veiktā. Piedāvājot daudzveidīgas darba formas, tiek ievērotas skolēnu individuālās,

ģenētiskās un psiholoģiskās īpatnības. Šādā veidā tiek radīta iespēja katram bērnam izteikt sevi tā, kā viņam vieglāk, interesantāk, saprotamāk. Pedagoģs, šādi rīkojoties, dod iespēju skolēnam vingrināties, kā rezultātā sevi izvērtēt un apzināties stiprās puses. Tieši spēja apzināties stiprās puses palīdzēs izlemt, kā rīkoties daudzveidīgajās dzīves situācijās. Iespējams, ka rosinās cilvēku uz to spēju attīstīšanu, kuras ir pietiekami augstā līmenī. Piemēram, skolēns, kurš prot un vēlas uzklaustīt citus cilvēkus, domājams, ka būs labestīgs.

Mūsdienu sociālajai videi raksturīgas savas notiekošo procesu likumsakarības, kuras atšķiras no 20. gs. vidū vai citā laika posmā esošajām. Sociālais process katrā cilvēces un sabiedrības attiecību ciklā neveido jaunas attiecības. Katra nākamā paaudze, balstīdamās uz līdzšinējiem sasniegumiem, pilnveido sabiedrības un cilvēces saiknes un nostiprina cilvēka apziņas, valodas un sociālā dzīvesveida saites. Sociālā būtība, tās veselums sintezējas no pamataktivitātēm, tādām kā ražošana, apziņa, valoda u.c. Sociālo procesu atributīvās saites dažādās sfērās cilvēku darbībā ļauj attīstīties sociālo procesu izpausmēm materiālās, politiskās un garīgās dzīves veidā. Cilvēka personība veidojas daudzo sociālās vides faktoru iedarbībā, jo cilvēks ir saistīts savā dzīvē un darbībā ar tiem gan apzināti, gan neapzināti. Sociālās sfēras ietekmju virziens un izpausmes ietekmē esošā laikmeta iezīmes, ar kurām nevar nerēķināties. (S.Omārova, 1996)

20. gs. sākumā reformpedagoģi norādīja, ka laikmetu maiņā radušos haosu dēļ visvairāk cieš bērni un pusaudži. Ja vides kairinātāji ir spēcīgāki vai ekstremāli par ierasto ritmu, organisms nonāk spiedzes, tas ir, stresa stāvoklī, un jāmeklē spēks sevī tikt ar to galā vai pielāgoties – adaptēties jaunajos apstākļos. Adaptācijā realizējas organisma mobilizācija, radot papildu enerģiju un paaugstinot aizsargspējas. Bērnam kā sociālai būtnei patstāvīgi jāpielāgojas mainīgajiem sociālās vides apstākļiem un jāizstrādā uzvedības reakcija, jo arī bērns ir vides sastāvdaļa (H.Gudjons, 1998).

Pārspīlējot tehnikas izmantošanu, cilvēka uztvere tiek maksimāli pieblīvēta, kas traucē skolēna saskarsmi klases kolektīvā. Tāpēc skolotājam nepieciešams izpētīt pusaudžu vecumposma attīstības īpatnības. Pirmkārt, tā ir centrālās nervu sistēmas darbība:

- pirmo signālsistēmu veido neitrālā darbība, kas nodrošina konkrēto ārējās vai iekšējās vides kairinātāju uztveri, sajūtu attīstību (ārējo pasauli uztver ar redzi, dzirdi, ožu tausti un garšu).
- otrā signālsistēma veidojas cilvēka sociālās attīstības gaitā un darba procesā, nodrošinot spēju abstrahēt un vispārināt, uztvert vārdisko informāciju, veicinot pusaudžu domātāja tipa vai mākslinieka tipa attīstību (H.Gudjons, 1998).

Tāpēc pusaudža vecumā ir svarīgi apgūt saskarsmes pamatiemaņas. Pētījuma vajadzībām tālāk tiks analizēta saskarsmes būtība, raksturojums un jēdzieni.

Cilvēkdarbības procesos cilvēku un to grupu mijiedarbībā, informācijas apmaiņā (saziņā) u.tml. uz savstarpējām attiecībām balstīta garīgā saskare, iekšējā saikne. Saskarsmes raksturs atkarīgs no personības īpašībām, saskarsmes prasmes. Nonākot saskarsmē ar lielām personībām, cilvēks bagātinās. Uz personības attīstību savu ietekmi atstāj arī saskarsme ar parādībām un notikumiem apkārtējā sabiedrībā un dabā.

Saskarsme ir savstarpējo attiecību realizācija uzvedībā. Ar jēdzienu saskarsme vienlaikus apzīmē gan komunikāciju, gan mijiedarbību, gan sociālo percepciju. Jēdziens „saskarsme” ir mēģinājums latviskot krievu jēdzienu “obščēņije”, kuru plaši lietoja padomju laikā un kurš tiek lietots arī mūsdienu krievu psiholoģijā. Rietumu psiholoģijā jēdziens saskarsme aptuveni atbilst jēdzienam komunikācija, savukārt pats komunikācijas skaidrojums ir atšķirīgs dažādās teorijās.

Komunikācija (lat. *communico*- padaru kopēju, sasaistu)- informācijas apmaiņa, viens no saskarsmes procesiem. Pēc *komunikācijas līdzekļiem* izšķir vārdisko (verbālo) komunikāciju (rakstisko un mutisko) un neverbālo (žesti, mīmika, intonācija u.c. komunikāciju. Pēc *komunikācijas tipa* tā var būt starppersonu, publiskā un masu. Reizēm ar vārdu komunikācija tiek apzīmēta saskarsme kopumā. (E.Kramiņš, 2005)

Sociālā percepcija- (lat. *socialis*- sabiedriska; *perceptio*- uztvere)- cilvēku savstarpējā uztvere, priekšstata veidošanās par citu cilvēku vai cilvēku grupu. Sociālajai percepcijai ir subjektīvs raksturs, to ietekmē cilvēka iepriekšējās dzīves pieredze, viņa mērķi un nodomi. Sociālā percepcija atšķiras no uztveres vispār ar to, ka lielāka loma ir emocionāliem faktoriem, interpretācijām un vērtējumiem.

Savstarpējo attiecību speciāliste S. Omārova raksta: “Saskarsme - galvenā cilvēka esamības forma. Saskarsme - neatņemams cilvēka raksturojums.” (S.Omārova, 1996).

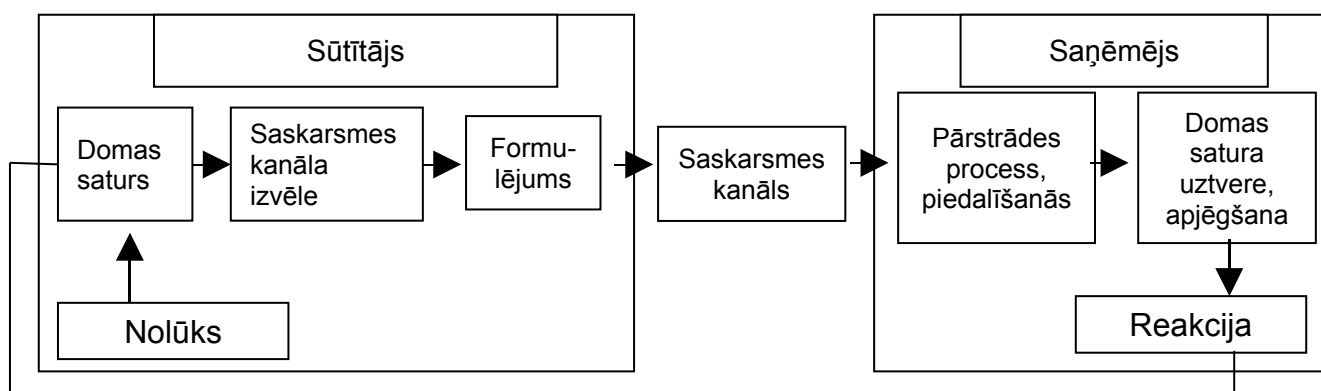
Cilvēks dzīvo sabiedrībā. Viņam apkārt atrodas citi cilvēki, tāpēc notiek savstarpēja kontaktēšanās, mijiedarbība. Mijiedarbība vistiešākajā mērā ir saistīta ar informācijas apmaiņu dažādās formās: vārdos, žestos un citos veidos.

R. Garleja saskarsmi akcentē kā attieksmju veidu, kā cilvēka esības un eksistences veidu. Arī R. Garleja atzīmē, ka saskarsme ir “mijiedarbības process, kurā notiek informācijas apmaiņa verbālā un neverbālā formā, cilvēku savstarpējo attiecību veidošanās un attīstības priekšnosacījums. Personība nav iedomājama bez saskarsmes ar sabiedrību un otrādi. Saskarsme ir cilvēka sociālās dabas izpausme un realizācija cilvēku mijiedarbībās.” (R.Garleja, 2003 : 51)

Saskarsme ir kontaktēšanās process, kas var būt gan tiešs, gan netiešs. Šī procesa mērķis ir ietekmēt partnera uzvedību, emocijas, dispozīcijas (nostādnes, attieksmes, aktivitātes, darbību), kas veido mijattiecības. Saskarsmē liela nozīme ir personības struktūrai, jo mijattiecībās cilvēks uzvedas atbilstoši savam rakstura tipam, intelektam, sociālai pozīcijai un nostādnei. Saskarsme izpaužas jau pašā cilvēka esībā, spējā pašapliecināties. Saskarsmē tiek paaugstināta izziņa un informētība, notiek socializācijas process. Saskarsmē notiek ne tikai kontaktpersonas ietekmēšana, bet cilvēks iepazīst arī pats sevi. Notiek interaktīvā saskarsme. (R.Garleja, 2003)

Pētnieki par saskarsmi runā kā par cilvēka sociālās dabas izpausmi un realizāciju cilvēku mijattiecībās, jo saskarsmes procesā notiek cilvēku savstarpējā apmaiņa gan ar informāciju un zināšanām, gan pieredzi un idejām, gan viedokļiem, jūtām un pieņēmumiem.

Kā saskarsmes līdzekļus izdala valodu, darbību, tās organizācijas formas, attieksmes, attiecības un informāciju. Tas ir komunikatīvās saskarsmes process.

1.15. att. **Komunikatīvās saskarsmes process** (R.Garleja, 2003 : 51)

Saskarsmes procesu pēta viena no jaunākajām sociālajām zinātnēm - saskarsmes psiholoģija. Ir dažādi saskarsmes veidi. Ņemot vērā noteiktus saskarsmes procesa aspektus, zinātnieki ir izstrādājuši kritērijus saskarsmes veidu klasificēšanai.

1. Atkarībā no *saskarsmes oficialitātes pakāpes* izšķir:

- 1) formālo (lietišķo) saskarsmi. Te dominējošā ir lomu atveidošana (kolēģis- kolēģis, skolotājs - skolēns u.t.t.);
- 2) neformālo (neoficiālo) saskarsmi. Te saskarsmi nosaka vispārpieņemtās normas un standarti.

2. Pēc *saskarsmes ievirzes* tiek izdalīta:

- 1) *anonīmā* saskarsme, piemēram, sabiedriskajā transporta līdzeklī, kur cilvēki viens otru nepazīst;
- 2) *individuālā* saskarsme. Šajā gadījumā saskarsmē tiek iesaistīti atsevišķi cilvēki;
- 3) *masu* saskarsme. Šāda veida saskarsme visbiežāk īstenojas ar masu saziņas līdzekļu starpniecību.

3. Atbilstoši *saskarsmes struktūrai* izšķir:

- 1) *vertikālo* saskarsmi. Kontaktējas sociālā statusa ziņā nelīdzvērtīgi partneri;
- 2) *horizontālo* saskarsmi. Kontaktējas sociālā statusa ziņā līdzvērtīgi partneri.

4. Pēc *informācijas stila* iespējama:

- 1) *pamudinošā* saskarsme. Šāda veida saskarsmes procesā kaut kas tiek lūgts, pieprasīts;
- 2) *ritualizētā* saskarsme. Te galvenais uzdevums ir atveidot pareizos rituālus, lai apliecinātu cieņu un uzmanību pret saskarsmes partneri;
- 3) *pārlicinošā* saskarsme. Tās mērķis ir mainīt domas, uzskatus, pierunāt partneri.

Saskarsmes mērķis ir informācijas iegūšana, partnerattiecību izveidošana, cieņas un uzmanības apliecinājumu parādīšana, starppersonu attiecību noregulēšana, aktīvas pozīcijas veidošana, partnera uzvedības ietekmēšana. (R.Garleja, 2003)

Izšķirami divējādi *saskarsmes līdzekļi*:

- 1) verbālie līdzekļi. Tie ir vārdi, frāzes, valoda;
- 2) neverbālie līdzekļi. Te jāmin žesti, pozas, mīmika, dažādu ķermeņa daļu motorika, vizuālais kontakts u.t.t.

1.20. tabula

Saskarsmes funkcijas

Saskarsmes funkcijas:	Saskarsmes funkcijas realizējas:
<ul style="list-style-type: none"> • izziņas, izpratnes, informētības paaugstināšana • ekspresija (emociju paušana) • sociālās kontroles regulatīvā funkcija; • socializācijas funkcija; • ietekmēšanas funkcija. 	<ul style="list-style-type: none"> • darbībā, dialogā; • vajadzību apmierināšanas procesā; • personības darbībā; • pašvērtējumā, pašatklāsmē; • starppersonu attiecībās u.c.

Saskarsmes kvalitāti ietekmē komunikācijas barjeras: domāšanas stereotips, uzskatu neelastība, negatīvas starppersonu attiecības, intereses trūkums, nepietiekama argumentācija, vārdu, simbolu izvēle, domu formulējuma slikta redakcija, izplūdusi, grūti uztverama informācija, atmiņas trūkums, traucētas atgriezeniskās saiknes, nepiemērota telpa, vieta, laiks u. c. Ļoti būtiski saskarsmes kvalitāti nosaka kontaktpersonu attieksme. Ja saskarsmes barjeras pastāv ilgstoši, tad to ietekmē cilvēkā var izveidoties diskomunikācijas sindroms, kura izpausmes ir šādas:

- 1) nespēja atrast sarunu partneri (vientulības izjūta darbā, skolā, mājās);
- 2) nespēja izveidot vai turpināt iesākto saskarsmi, pat atrodoties sev patīkamā vidē (komunikatīvā bezpalīdzība);
- 3) saskarsmes apnikums (izolācija, negatīva attieksme pret saskarsmi).

Kā savstarpēju mijattiecību formu izdala *saskarsmes stili*. Tos klasificē pēc procesa pazīmēm.

1. *Īslaicīgais* saskarsmes stils. Partneru attiecības pastāv tikai neilgu laiku. Saskarsme beidzas, tiklīdz ir apmierinātas un realizētas saskarsmes ierosinātāja vajadzības, vēlmes un ieceres. Tas ir izteikti primitīvs saskarsmes stils.
2. *Standartizētais* saskarsmes stils. Saskarsme noris visai oficiāli, jo ne vienmēr partneriem ir īsta vēlēšanās kontaktēties un sadarboties. Šis stils neveicina radošu darbību.
3. *Manipulatīvais* saskarsmes stils. Šajā gadījumā partneris tiek uztverts kā sāncensis, konkurents. Izdarot dažādas manipulācijas, partneri cenšas pārspēt viens otru, gūt virsroku, uzvarēt. Viens no partneriem vienmēr uzvar, bet otrs zaudē.
4. *Konvencionālais* saskarsmes stils. Saskarsme noris kulturāli un civilizēti atbilstoši labajam tonim un etiķetei. Dažkārt vērojama pārspīlēta laipnība un samākslotība, bet trūkst operatīvas un lietišķas rīcības. Saskarsmes efektivitāte ir zema.
5. *Distancētais* saskarsmes stils. Saskarsmē tiek saglabāta distance, piemēram, starp vadītāju un padotajiem, starp skolotāju un skolēniem. Šis stils rada grūtības veidot "subjekts-subjekts" attiecības. (Z.Freids, 1996 : 54)

ASV psiholoģe Virdžīnija Satira izdala piecus saskarsmes pamatstilius un sakārto tos %:

- 1) *plakātiskā* pielāgošanās (glaimotājs) - 50%. Raksturīga pielāgošanās mīļā miera labā, nav savas "Es" pozīcijas;
 - 2) *pārmetoši nosodošais* (vainotājs) - 30%. Šis stils ir agresīvs, ārišķīgs, kritizējošs, vainu meklē citos nevis sevī;
 - 3) *aprēķinātāja* stils - 15%. Raksturīga distancētība, loģiska pamatotība, maz personiskā viedokļa, runā fakti, instrukcijas, likumi;
 - 4) *neadekvātais* stils - 0,5%. Nerespektē nedz sevi, nedz citus. Ignorē situāciju, cenšas paust jautrību, bezrūpību, smejas nevietā;
 - 5) *līdzsvarotais* (nosvērtais) stils - 4,5%. Tā ir veselīga saskarsme bez izlikšanās. Tiek respektēta situācija, brīvi izteiktas domas, cieņa pret sevi un partneri. (R.Garleja, 2003 : 55)
- Saskarsmes vadīšanas procesā tiek izmantoti dažādi līdzekļi: 1) vara; 2) ietekmēšana; 3) manipulēšana; 4) upurēšana; 5) agresija; 6) sadarbība.

Saskarsmes aktiem ir gan *redzamā*, gan *neredzamā* dimensija. Tas ir sakārtots tabulā 1.21.

1.21. tabula

Saskarsmes aktu dimensijas (R.Garleja, 2003 : 55)

Saskarsmes aktu dimensija	
Redzamā dimensija izpaužas	Neredzamā dimensija izpaužas
Uzvedībā, kustībās, mīmikā, intonācijā, ieteikumos, rekomendācijās	Motīvos, mērķos, jūtās, attieksmē

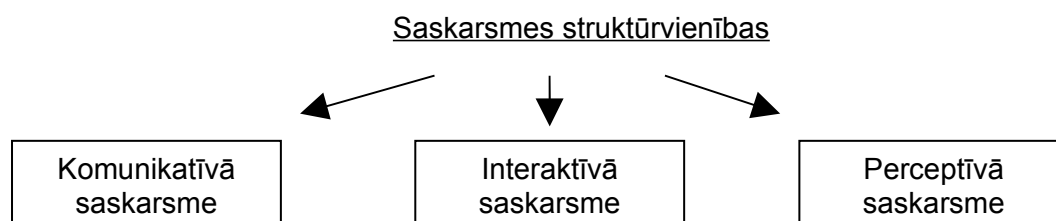
Saskarsmes rezultativitāte ir atkarīga gan no subjektīvā iespaida, kādu saskarsmes partneris atstāj uz otru cilvēku, gan no informācijas uztveramības un kontaktdistances, kā arī atgriezeniskās saiknes. Saskarsmes prasmes un spējas raksturojums uzskatāms tabulā.

1.22. tabula

Saskarsmes prasmju un spēju raksturojums (R.Garleja, 2003 : 57)

Saskarsmes prasmju un spēju raksturojums	
1.	Prasme sekot savai uzvedībai, saglabāt mieru un līdzsvarotību
2.	Uzklausīt otru cilvēku kulturāli un ar cieņu
3.	Novērtēt savu lomu sociālā vidē, veidot tolerantas, lojālas attiecības;
4.	Prasme kontaktēties, veidojot lietišķas attiecības;
5.	Prasme pārliecināt un pamatot savu viedokli
6.	Atklātuma iespaida radīšanas prasme, dabiskums
7.	Prasme noturēt līdera pozīciju saskarsmē, ja esi tās iniciators
8.	Prasme prognozēt saskarsmes rezultātus
9.	Informācijas selektīvās uztveres spēja
10.	Prasme saistīt verbālās un neverbālās komunikācijas līdzekļus
11.	Māka uzturēt iekšējās un ārējās kultūras vienotību, fiziskā un garīgā darba līdzsvaru, humora un nopietnības optimālu attiecību
12.	Prasme zināšanas un dzīves pieredzi izmantot saskarsmē
13.	Spēja iedvesmot, ieinteresēt, ietekmēt un nemanot vadīt kontaktpersonas izvēli.

Saskarsmes sarežģīto procesu veido savstarpēji cieši saistītas daļas, kuras sauc par saskarsmes struktūrvienībām.

1.16. att. **Saskarsmes struktūrvienības** (Garleja R., 2003 : 59)

1. Komunikatīvā saskarsme. Notiek apmaiņa ar informāciju (priekšstatiem, idejām, nostādnēm, interesēm, centieniem). Tā var norisināties verbāli (valoda: monologs, dialogs, diskusija) vai neverbāli (ķermeņa pozas, žesti, mīmika).
2. Interaktīvā saskarsme. Savstarpējā mijiedarbība, kas izpaužas kā kooperācija, konkurence vai sacensība.
3. Perceptīvā saskarsme. Izpaužas kā savstarpējā uztvere - identifikācija (cita cilvēka pielīdzināšana sev), empātija (emocionāla iejušanās saskarsmes partnera stāvoklī), refleksija (sevis radītā iespaids apzināšanās).

Ļoti svarīga saskarsmes prasme ir prasme klausīties un uz klausīt. Dz. Boulbijs uzskata, ka klausīšanās prasa laiku un enerģiju, taču tā ir prasme, ko var apgūt ikviens cilvēks, ja vien viņam ir pietiekami daudz pacietības. Prasmīga klausīšanās sākas ar apņemšanos kļūt par efektīvāku sarunu partneri. Viņš domā, ka cilvēki, kas prot uz klausīt citus, ir arī labi līderi. Izmantojot savu spēju uz klausīt, viņi var apkopot daudz cilvēku izteiktos viedokļus un tad izstrādāt visiem kopējo virzienu. Ja tu proti ieklausīties citos, vari uzskatīt sevi par līderi. (Dž. Boulbijs, 1998)

Saskarsmes procesā pastāv vairāki psiholoģiskās iedarbības veidi.

1. Atdarināšana. Tā visspilgtāk izpaužas mazajās grupās, rezultātā rodas grupas normas un vērtības. Atdarīnot kādu cilvēku, viņš tiek ietekmēts netieši - ar grupas starpniecību. Grupa savā noteiktā veidā reaģē uz cilvēkam raksturīgo un ar atdarināšanu pastiprina uzvedību. Atdarināšana savukārt ir tā, kas bieži vien izraisa grupas locekļu konformismu.
2. Konformisms. Tā ir pielāgošanās, kuras mērķis ir nolīdzināt pretrunas grupas locekļu vidū. Par konformistu dēvē cilvēku, kas piekrīt vairākumam, lai gan viņa uzskati patiesībā ir atšķirīgi. Bieži konformisma rezultātā cilvēkā rodas iekšējie konflikti. Pozitīvā nozīme grupas locekļu savstarpējo attiecību attīstībā ir tā, ka konformisms palīdz nonākt pie zināma kopsaucēja starp daudziem atšķirīgiem viedokļiem.
3. Iespaidošana jeb suģestija. Tā ir saistīta ar cilvēka uzvedības emocionālu iedvesmošanu. Viena no izpausmēm ir aizrautības radīšana kā emocionālās manipulācijas līdzeklis.
4. Sociālā fasilitācija. Tā ir viena cilvēka klātbūtnes stimulējoša ietekme uz citu cilvēku uzvedību (J. Kupčs, 1997).

Irēna Žogla atzīst, ka *mācības ir komunikatīva darbība, apzināts, atklāts dialogs, diskusija starp skolotāju un skolēniem par mācību mērķiem, līdzekļu izvēli, sadarbības raksturu, atbilstoši individuālajām interesēm, vajadzībām, iespējām*. Saskarsme ir nepieciešama procesa sekmīgai norisei, tā atvieglo gan skolotāja, gan skolēnu darbību un pienākumu izpildi,

bagātina mācību procesu. Gala rezultātā ieguvēji ir abi subjekti. Saskarsme ļauj atklāt motīvus, atrast abpusēji pieņemamu sadarbības un komandas darbības veidu. Tikai šāda rakstura saskarsme uzskatāma par pedagoģisku. Pedagoģiskā saskarsme - tā vienmēr ir skolotāju un skolēnu intelekta, emociju un gribas mijiedarbība. Jo labāk viņi viens otru izprot, jo produktīvāks ir viņu dialogs un kopīgā darbība, savstarpēji kontakti ir noturīgāki un mazāk pakļauti dažāda veida deformācijai. (I.Žogla, 2001)

Skolotāja pozitīvu saskarsmi ar skolēniem nodrošina spilgta personība, kam piemīt spēcīga, labestīga ietekme.

I. Žogla uzsver, ka pedagoģija aizvien drošāk attīstās kā komunikatīva zinātne, kur pastiprinās gan saskarsmes izpēti pedagoģiskajā procesā, gan tās pedagoģiskais potenciāls. Saskarsme kļuvusi par vienu no svarīgākajām pedagoģijas kategorijām. To var aplūkot gan kā mijiedarbības veidu, gan kā pastāvīgu kategoriju. Saskarsme ietekmē visu mācību procesu, skarot visus tā komponentus, kā arī to savstarpējās sakarības. (I.Žogla, 2001)

Viens no svarīgākajiem pedagoģijas uzdevumiem ir nodrošināt skolēna kā līdztiesīgas personības dalību saskarsmē, bet līdztiesīgu saskarsmi var mācīties tikai pašā saskarsmes procesā.

Skolā pusaudži pakāpeniski apgūst saskarsmes prasmes. Saskarsmē ļoti svarīgas ir empātijas spējas, t.i., spēja iejusties cita cilvēka pārdzīvojumos. Tādēļ skolotājiem nepieciešams apgūt saskarsmes metodikas, kas sistemātiski lietojamas stundās.

Grupu, klases darbībā saskarsme starp pusaudžiem nesagādā grūtības. Sarežģīti veidojas skolotāju un pusaudžu saskarsme, jo autoritāri audzināts skolotājs pedagoģiskajā praksē ar grūtībām pieņem līdztiesīgu sadarbību un pieļauj nepilnības darbā ar pusaudžiem.

Pozitīvs emocionālais fons ir svarīga skolas pedagoģiskā procesa sastāvdaļa. Skolas vidē pusaudži mācās apgūt emocijas. Pusaudžu emocionālo attīstību veicina skolotāja individuālā pieeja visiem pusaudžiem (L.Lapiņa, V.Rudiņa, 1997). Pozitīvās emocijas nodrošina darba efektivitāti.

1.23. tabula

Nepilnības darbā ar pusaudžiem (adaptēts pēc L.Lapiņa, V.Rudiņa, 1997)

Nepilnības formulējums	Izpausme
Tiešas prasības – pavēles, norādījumi liecina par cenšanos valdīt pār skolēniem.	Nejautā, bet dari, kā teicu! Starpbrīdī pienāc pie manis! Šis uzdevums jāizpilda obligāti! u.c.
Draudi – izsauc bailes, pakļaušanos, naidīgumu.	Ja tu vēlreiz nokavēsi stundu, es izsaukšu uz skolu tavu tēti! Ja tu turpināsi stundā sarunāties, es tevi ekskursijā līdzī neņemšu! u.c.

Aizskaroši teicieni	Ko gan citu es no tevis varēju sagaidīt? – “Stulbumam jau robežu nav. u.c.
Sabiedriski negatīva kritika, kas ietekmē arī citu skolēnu negatīvu attieksmi	Tu jau nekad rūpīgi nestrādā! Kāpēc citi ir apmierināti ar mācīšanos manā stundā, bet tu nē? Kāpēc? Pasaki!?
Nevajadzīga iztaujāšana, kas modina neuzticību	Kur tu vakar biji? Ar ko tu kopā biji diskotēkā? Vai tu iesi uz diskotēku?” – “Ar ko kopā tu iesi?”;
Neprasme uz klausīt, padoms nevietā	Es taču tev teicu, kā jādara! Kāpēc tu mani neklausīji? Es tur neredzu problēmu! Nav ko apspriest! Vienkārši nepievērs tam uzmanību! Neuztraucies, viss būs labi!

Pamatojoties uz ieteikumiem negatīvas uzvedības iespējamai korekcijai, tika izstrādāti ieteikumi pusaudžu patstāvības veicināšanai.

1. 24. tabula

Klases audzinātāja atbalsts pusaudžu patstāvības veicināšanai

1. Drošības vajadzību apmierināšanai
<ul style="list-style-type: none"> • Atbalstīt un palīdzēt ikdienā • Pastāvīgi uzmunšināt • Parādīt rakstiskus vai vizuālus paraugus • Nodrošināt iespēju vadīt sarunu • Radīt situācijas, kas prasa ātri orientēties
2. Piederības vajadzību apmierināšanai
<ul style="list-style-type: none"> • Izcelt pusaudža talantus • Izzināt pusaudžu intereses • Iesaistīt kopējo darbu izvērtēšanā • Radīt situāciju būt līderim/sekotājam • Uzticēt šefības darbu
3. Mērķtiecīgai sasniegumu vajadzību apmierināšanai
<ul style="list-style-type: none"> • Uzticēties pusaudža spējām • Noskaidrot pusaudža intereses • Noskaidrot, kas viņš/viņa grib būt • Iemācīt izvirzīt īstermiņa/ilgtermiņa mērķus • Iemācīt prognozēt saprātīgus rezultātus • Plānot atpūtu
4. Prasmju pilnveidošanai
<ul style="list-style-type: none"> • Rosināt patstāvīgi darboties • Izvirzīt perspektīvo mērķi • Novērtēt panākumus, ieteikt risinājumus • Konsultēt • Akcentēt pusaudža iekšējo potenciālu • Pozitīvi novērtēt paveikto
5. Identitātes pilnveidošanai
<ul style="list-style-type: none"> • Sekmēt personīgu interešu, rūpju veidošanos • Uz klausīt nesteidzoties • Izteikt atzinību par labi paveiktu darbu • Atbalstīt pozitīvo rīcībā • Runāt mierīgā tonī • Uzsvērt pusaudža iekšējās vērtības

Tāpat pusaudža vecums ir vispateicīgākais pašaudzināšanas intensīvai organizācijai. Secinājumi.

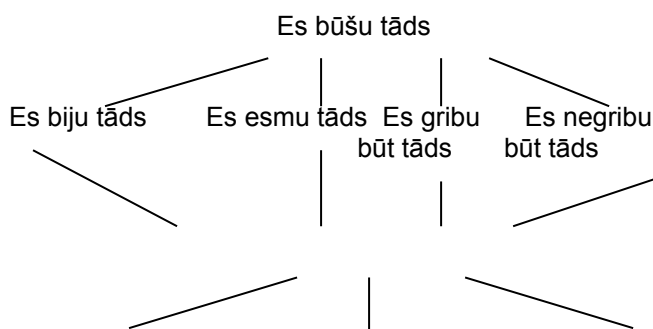
Pusaudža psiholoģiskā gatavība sevi pilnveidot, virzīt savu attīstību dod iespēju klases audzinātājam kopā ar pusaudzi veidot viņa pašaudzināšanas prasmju attīstības programmu. Individualitātes veidošanās priekšnoteikums bez pozitīvas iedzimtības ir bagāta sociālā pieredze, aktīva iekļaušanās mācību un ārpusstundu darbā; labvēlīgs mikroklimats ģimenē; intensīva pašaudzināšana un rosinoša saskarsme. Apgūtās zināšanas, prasmes, paradumus un spējas pilnveido uzkrāto pieredzi. Pusaudža vecumā cilvēks ir sevišķi jūtīgs pret iekšējām, psiholoģiskām problēmām. Pusaudža personības attīstībā aktīvi piedalās pats pusaudzis ārējo apstākļu ietekmē, ko mērķtiecīgi koriģē audzinātājs. Personības attīstības process norisinās dažādās darbības sfērās. Katrā pusaudzī ir svarīgi attīstīt pašapziņas un pašcieņas jūtas, lai viņš apzinātos savas īpašības, spējas un spēkus, kā arī prastu tos izmantot savā pašattīstībā. Pēc cilvēka darbības kvalitātes tiek novērtētas cilvēka personības īpašības – arī patstāvība un atbildība. Pusaudzim nepieciešamas izvēles iespējas. Pusaudžu pašaudzināšanas struktūrai ir apgūstamas attīstības vadības prasmes. Pamats tam ir pašvērtējuma prasmju veidošanās. Jebkurš cilvēks izpaužas kā personība tad, kad viņš pieņem un realizē patstāvīgi pieņemtu lēmumu atbilstoši saviem mērķiem, ideāliem un vērtībām. Skolotājs, zinot skolēna dabiskos attīstības nosacījumus, var stimulēt pusaudžu motivāciju rūpēties par savu vispusīgo (fizisko, psihisko un sociālo) un harmonisko (intelektuālo, emocionālo un gribas) līdzsvarotu attīstību.

1.4. Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji

Pusaudža vecumā ir daudzi aktuāli jautājumi: pašanalīze, motivācija, pašregulācija, pašaktualizācija, pašpilnveidošanās, paškritika, pašizvērtēšana, pašrealizācija. Pusaudžu *vērtības* ir viņa ķermeņa pilnveide, domāšanas attīstība, prasme pašapliecināties, saskarsme ar vienaudžiem un vecākiem, pusaudža neatkarības un viedokļa respektēšana. Pusaudža vecumposma dabiskā attīstība prasa vecākiem un pedagogiem būt pacietīgiem un censties izprast šī vecuma īpatnības. Tas nodrošinās pieaugušo sekmīgu sadarbību ar skolēniem. Kāda tā ir realitātē mūsdienu skolā, noskaidrosim konstatējošā eksperimentā.

Pašapziņa. Ja līdz pusaudžu vecumam vecākiem un skolotājiem bērna dzīvē ir noteicošā loma, tad pusaudžu vecumā lielāka loma ir draugiem gan personības tālākajā attīstībā, gan socializācijā. Arī identitātes veidošanās procesā identifikācijai ar vienaudžiem ir būtiska loma. Pusaudža vecumā un agrā jaunībā tiek meklēti draugi, tie var mainīties un to skaits var būt dažāds.

Pašapziņas daudzpusība parādīta 1.18. attēlā.

PAŠAPZIŅA

Zināšanas

Pārdzīvojums

Uzvedība

1.17. att. **Pašapziņas komponenti un to veidošanās** (izveidots pēc R.Kembela, 1991.)

Attēlā redzama skolēna pašanalīze, kurā skolēns īsteno savu uzvedības modeļa izvēli.

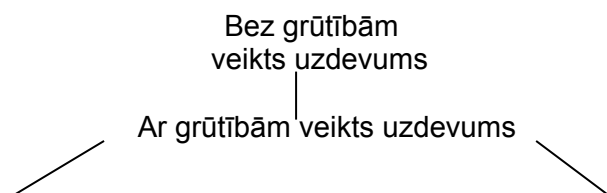
Pamatojoties uz pašapziņas komponentiem, tika veiktas pārrunas ar pusaudžiem. Iegūtie rezultāti bija daudzveidīgi. Analizējot pārrunās iegūto informāciju, konstatēju, ka kopš brīža, kad viņi sevi sāka apzināties, ir bijuši atšķirīgi vērtējumi. Atbildes ir apkopotas tabulā 1.25.

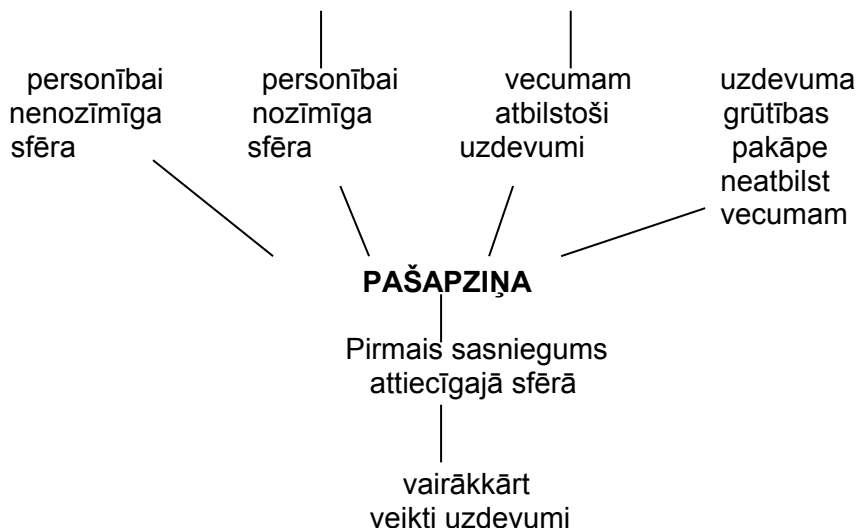
1.25. tabula

Pusaudžu atbilžu izvēles trīs iespējas

ES BIJU TĀDS		
A (47,1 %)	B (29,4 %)	C (23,5 %)
jautrs, dzīvespriecīgs labsirdīgs, gudrs, mīļš, mīlēts, aktīvs, bezbailīgs	kluss, kautrīgs, nopietns, pieklājīgs, bailīgs	izlutināts, nerēķinājos, ar citiem, bezbailīgs, teicamnieks, bagāts
ES ESMU TĀDS		
A (35,3 %)	B (45,6 %)	C (19,1 %)
aktīvs, izpalīdzīgs, labestīgs, optimistiski noskaņots	atstumts, kautrīgs, slimīgs, vārgs, nespēju sevi aizstāvēt	augstās domās par sevi, labinieks, pārticis, sevi cienošs, godkārtīgs
ES GRIBU BŪT TĀDS		
A (32,4 %)	B (27,9 %)	C (39,7 %)
izpalīdzīgs, tāds, kurš visiem palīdz, tāds, kurš nedara citiem pāri, cilvēcis, lai citi mani izprastu	kāds esmu, vēlos palikt tāds, kurš prastu sevi aizstāvēt, kurš labāk mācās, kurš neļauj sev darīt pāri	kāds esmu, līdzināties slavenībām, bagāts, pārāks par citiem
ES NEGRIBU BŪT TĀDS		
A (23,5 %)	B (48,5 %)	C (27,9 %)
darīt jaunu citiem, jauns, nepaklausīgs, netikumīgs	kāds esmu, kluss, bailīgs, nabadzīgs, vienaldzīgs, nesekmīgs, no tādas ģimenes	bezdarbnieks, kuram nav kabatas, naudas, tāds, kuru komandē

Pamatojoties uz iegūtajiem datiem, tika uzskatāmi atspoguļota pusaudžu sasniegumu ietekme uz pusaudžu pašapziņu

1.18. att. Sasniegumu ietekme uz pašapziņu (izveidots pēc R.Kembela, 1991.)

Pašapziņa ir sevis, sava “es” apzināšanās. Pašapziņas svarīgākie veidotāji ir:

- *pārliecība*, kas ļauj rīkoties un uzvesties apzināti, saprātīgi novērtējot konkrēto situāciju un uzvedības nosacījumus;
- *pašvērtējums* kā savas rīcības un uzvedības morālais novērtējums;
- *paškontrolē* kā savas rīcības un uzvedības nepārtraukta regulēšana, pārbaudīšana.

Pašapziņas būtiska ietekmētāja ir pārliecinātība. Tā pauž ticību savai taisnībai, rīcības un uzvedības pareizībai. Pārliecinātība veido, attīsta un nostiprina pašapziņu.

Kaut gan Izglītības ministrijas dokumentos tiek atzīts, ka izglītībai jābūt vērstai uz personības attīstību, mūsu sabiedrībā pastāv vairākas problēmas, kas kavē personības attīstības gaitu skolēnos. Problēma ir skolēnu zemā pašapziņa, jo ikdienā mācībās joprojām pārsvarā valda iedarbība nevis sadarbība. Pašapziņa attīstības un problēmu risināšanas prasmju veidošanās ir viens no galvenajiem ģimenes un skolas uzdevumiem. Pedagogam, plānojot mācību un audzināšanas darba procesu, nepieciešams izvērtēt katra skolēna attīstības īpatnības.

Tā kā cilvēks ir būtne, kas apzinās pati sevi, spēj sevi vadīt un pilnveidot, tad jebkurš ceļš uz sevis pilnveidi, uz attīstību sākas ar sevis apzināšanos. Mērķtiecīga attīstība notiek tad, ja ir pietiekami augsta pašapziņa. Pašapziņa ir viena no apziņas formām, kas izpaužas sevis pazīšanas un attieksmes pret sevi vienotībā. Pašapziņa veidojas pakāpeniski, ar pasaules un sevis iepazīšanu. Pašapziņa ir cilvēka apzināšanās, ka viņš ir personība, spēj patstāvīgi dzīvot un pieņemt lēmumus, un uz šī pamata iesaistīties attiecības ar dabu un citiem cilvēkiem, uzņemties atbildību par sevi, saviem lēmumiem un rīcībām. (J.Azarovs, 1983)

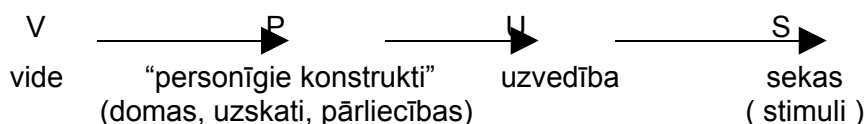
Analizējot *pašapziņu*, tiek pētīta arī *apziņa*. Filozofi apziņu definē kā *caur cilvēku praktisko darbību pastiprinātu īstenības atspoguļojumu, ko var salīdzināt ar īstenības ideālu kopiju. Apziņa ir mūsu psihiskās darbības process, kura rezultātā tiek atveidota apkārtējā realitāte. Apziņa ietver cilvēka uztveri, domāšanu, gribu un jūtas.* (M.Kūle, 1989). Lai apziņā būtu savs paštēls, tad, dzīvojot sabiedrībā, cilvēkam jāprot skatīties uz sevi citu acīm.

Pašapziņa veido apziņas kodolu un veidojas no agras bērnības caur pakāpeniski sarežģītākām diferenciācijām “Es – ne – Es”, “Es – citi”, “savējie – svešie”, utt. Lielākā daļa no mūsdienu pētījuma metodēm (intervija, aptauja, tests u.c.) ir orientētas uz pašapziņas saturu. Par informatīvāko apziņas pētīšanas veidu var uzskatīt Dž.Kellija “repertuāro režģu” metodi. Pēc psihoanalīzes, pašapziņā nav pārstāvēti visnozīmīgākie cilvēka motīvi. Pēc citiem uzskatiem, motīvi ir pārstāvēti, bet vissvarīgākie no tiem ir maskēti.

I.Tunne raksta, ka pašapziņa ir cilvēka apzināšanās, personības spēja regulēt savu darbību kā kaut ko veselu, pakļautu mērķiem un vērtībām. Viņš ir indivīds un ieņem zināmu vietu cilvēku sabiedrībā. Pašapziņa cilvēkam dod paškontroles spēju, iespēju patstāvīgi virzīt un kontrolēt savu rīcību un sevi audzināt. Pašapziņai piemīt reāls spēks, kas rodas nevis vienkāršās pārdomās, bet gan dzīves pieredzē, kurā pakāpeniski apziņā veidojas individualitātes kā vienota veseluma tēls, t.i., “Es” tēls jeb personība (I.Tunne, 1998).

Cilvēka pašapziņa ir analoga “Es” koncepcijas veidošanai. “Es” koncepcija – samērā noturīgs, vairāk vai mazāk apzināts, neatkārtojams indivīda priekšstats pašam par sevi. “Es” tēls, sevis paša novērtētājs, ietver sevī šādus komponentus:

- 1) kognitīvo priekšstatu par sevi, savām īpašībām, spējām, ārieni un sociālo nozīmību

- 2) emocionālo priekšstatu par sevi – sevis paša cienīšanu, pazemošanu u.c.

Es koncepcija ir pakļauta sociālai ietekmei un pieredzei, kas veido indivīdā dažādus *Es* tēlus:

- 1) reālais “Es” (priekšstats par sevi šodien);
- 2) ideālais “Es” (priekšstats par sevi, kādam man ir jābūt);
- 3) dinamiskais “Es” (kāds es vēlos kļūt);
- 4) fantastiskais “Es” (kāds es vēlos būt, ja būtu vēlamie apstākļi).

Cilvēkam bērnībā sāk attīstīties pašapziņa – priekšstats par sevi. Morālās un sociālās normas attīstās saskaņā ar savu kultūras vidi. Bērns sevi apzinās kā noteikta dzimuma pārstāvi, kas pieder pie noteiktas sociālās grupas, kam ir noteikts empātijas līmenis un paškontrole.

Tikai tad, kad cilvēks sevi ir izzinājis un novērtējis, viņam rodas zināms priekšstats par sevi. Pašvērtējums ir savas rīcības, morālo īpašību, pārliecības un motīvu novērtējums. Pašnovērtējums dod cilvēkam iespēju patstāvīgi veikt un kontrolēt savu darbību un sevi audzināt. “Es” koncepcija un pašnovērtējums nav viens un tas pats. “Es” koncepcija ir sevis apraksts, bet ne vērtējums.

Kādi ir pašapziņas zemā līmeņa vai pat tā trūkuma cēloņi? Kā atšķirt un pareizi novērtēt šādus bērnus? Uzskatu par noderīgām atziņas, ka dažkārt ārēji bravurīgam, skaļam pusaudzim šķietamā augstā pašapziņa patiesībā ir tikai maska, zem kuras slēpjas bērns ar zemu pašapziņu. Zems pašapziņas līmenis ir tiem pusaudžiem, kuriem nav apziņas, ka viņi ir unikāli, vienreizēji, neatkārtojami. Šie pusaudži ierobežo savas izvēles spējas, pārējiem nepieņemamā

veidā pieprasa sev īpašu uzmanību, ko nespēj panākt citādā veidā, reti ar savām idejām piedalās sarunās (ko nu es, vai par mani kāds nesāks smieties); pielāgojas citu vēlmēm un idejām, ātri uztraucas, kad aptver, ka paši dara kaut ko citādi nekā pārējie; izrāda mazu emocionalitāti un jūtas; tendence mazināt savas sekmes. Lai pusaudzis apzinātos savu unikalitāti, viņam ir nepieciešams:

- 1) respektēt pašam sevi;
- 2) apzināties, ka viņš ir unikāls;
- 3) zināt, ka viņš spēj darīt kaut ko tādu, ko citi nespēj;
- 4) zināt, ka citi viņu uzskata par unikālu;
- 5) apzināties spējas savā veidā un savā vietā,
- 6) patikt būt unikālam.

Pašapziņas līmenis ir zems arī tad, ja pusaudzim trūkst piederības izjūtas grupai. Šādi bērni parasti izvairās no lielākām grupām, negrib izteikties, neinteresējas par ģimenes saitēm. Parasti šādu pusaudzi neieredz citi bērni, jo viņš izliekas slinks un ir agresīvi prasīgs pret citiem bērniem. Viņš labprātāk izvairās no citiem bērniem. Lai šī situācija mainītos, viņam ir nepieciešams apzināties, ka viņš ir daļa no sabiedrības. Bērna pašapziņa paaugstinās, ja viņš:

- 1) zina, ka par viņu kāds gādā un domā;
- 2) zina, ka viņš ir saistīts ar grupu vai vairākām grupām (ģimēni, klasi, u.c.),
- 3) jūtas piederīgs savai tautai un ģimēnei;
- 4) jūt, ka saites ar grupu ir svarīgas arī citiem;
- 5) jūt, ka ir citiem vajadzīgs.

Lai būtu augsts pašapziņas līmenis, pusaudzim nepieciešama apziņa, ka viņš spēj ietekmēt citus. Ja spēka izjūtas pietrūkst, viņš parasti ir valdonīgs, stūrgalvīgs, stūrgalvīgs. Viņš jūtas bezspēcīgs, raud pie pirmajām grūtībām un grib citu palīdzību, jo parasti ir arī fiziski neveikls. Viņi neuzņemas pienākumus, neko neuzsāk patstāvīgi, pat vairāk, viņi mēģina kontrolēt citus, jo pašiem nav spēka izjūtas un līdzsvara. Šie bērni izvairās spraut lielākus mērķus, jo baidās, ka tos nerasniegs. Pusaudža pašapziņu pozitīvi ietekmē pieaugušo atbalsts.

Pašapziņas svarīgi veidotāji ir: pārliecība (ļauj rīkoties un uzvesties apzināti, saprātīgi novērtējot konkrēto situāciju un uzvedības nosacījumus); pašvērtējums (savas rīcības un uzvedības morālais novērtējums); paškontrolē (savas rīcības un uzvedības patstāvīga regulēšana, pārbaudīšana) (V.Veics, 1998)

Pašapziņas veidošanās sākums un tās turpmākā attīstība ietekmē visu pusaudžu dzīvi, viņa mācību darbu, viņa attieksmi pret apkārtni, viņa savstarpējās attiecības ar vienaudžiem. Vajadzību pēc pašapziņas rada dzīves nepieciešamība, praktiskā darbība, to nosaka turpmākā sadarbība ar citiem cilvēkiem.

Nenoliedzami, pusaudžu pašapziņas attīstības iedīgļi meklējami agrīnajā bērnībā kā sekas smadzenēs atspoguļotajiem elementārajiem kairinātājiem, kuri rodas bērna organismā, kad bērna darbība ir pievērsta sev pašam.

Šajā vecumā jau rodas priekšstati un domas par savas personības īpašībām un to vērtējums. Pusaudžu vecumam raksturīgo, sarežģīto pašapziņas formu rašanos sagatavo visa skolēna psihi attīstības gaitu.

R.Kembels uzskata, ka personības noturīgās īpašības, kuras radušās, apgūstot noteiktas uzvedības un darbības formas, atgriezeniski sāk noteikt bērna uzvedību, viņa darbību un mijattiecību raksturu ar apkārtējiem cilvēkiem. Šī iemesla dēļ skolēniem rodas vajadzība izzināt šīs īpašības, lai varētu pareizi organizēt savu uzvedību. Vajadzību pašam izzināt sevi pastiprina arī vairāki papildapstākļi: vidējā skolas vecuma augošās prasības pēc pusaudžu patstāvības tiklab mācību darbā, kā arī uzvedībā; bērnu centieni atrast savu vietu kolektīvā; šinī periodā topošā pusaudžu interese vienam pret otru. Visi šie apstākļi rosina pusaudžus izzināt sevi pašu, salīdzināt sevi ar citiem un vērtēt savas personības īpašības. (R.Kembels, 1991)

Eiropas Komisijas Baltās grāmatas dokumentos uzsvērts, ka tas ir iespējams, ja bērnam ir tāds dzīves pieredzes un psihi attīstības līmenis, kad viņš jau kļūst spējīgs izzināt un novērtēt tik sarežģītu darbību veidojumu, kāds ir cilvēka morālpsiholoģiskais veidols. Sevišķi liela spēja un nozīme šai gadījumā ir pusaudža spējām domāt jēdzienos, kā arī kvalitatīvi augstāk attīstītām viņa valodas īpatnībām. (EK Baltā grāmata, 2006)

Par pašapziņu raksta E.Ēriksons. Svarīgākā no šīm īpatnībām ir tā, ka sakarā ar gramatikas jēdzienu apgūšanu pusaudzis spēj padarīt valodu par savas apziņas objektu, kas viņā izraisa apzinātu un tīšu attieksmi pret savu runu, bet, padarot par apziņas objektu savu runu, viņš vienlaikus kļūst spējīgs padarīt par apziņas objektu arī savu domu. Tas ir viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem, lai pusaudžu vecumā skolēnam izveidotos jauns pašapziņas līmenis. (E.H.Ēriksons, 1998)

No personības īpašībām pusaudži parasti mēdz izdalīt tās, kuras vai nu traucē, vai arī veicina darbības sekmīgu izpildi un labu attiecību nodibināšanu ar citiem cilvēkiem, kuru esamība jeb trūkums, pēc skolēnu domām, atkarīgs no viņiem pašiem. Viņi bieži min tādas īpašības kā uzticību vai spītību, ļoti reti jautrību, apķērību, sapņainību, gudrību. Skolēnu īpašību izvēle laika posmā no 5. – 7. klasei būtībā nemainās, tomēr ir zināma tendence palielināties spriedumu skaitam par tām īpašībām, kuras nosaka mijattiecības ar citiem cilvēkiem un raksturo viņu visās viņa vitālajās izpausmēs. (S.Omārova, 1996)

Taču izmaiņas visvairāk jūtamas nevis tajā ziņā, kuras personības īpašības kļūst par pusaudža apziņas objektu, bet gan sakarā ar to, ka viņš savos spriedumos kļūst patstāvīgāks un gūst prasmi izvirzīt noteiktu īpašību savas uzvedības un darbības konkrētajos gadījumos. Pirmajos pašapziņas veidošanās posmos skolēni bieži lieto vispārīgos jēdzienus, kurus viņi patapina no apkārtējiem cilvēkiem; viņi runā par gribu, drošsirdību, uzticību un pat par principālītāti. Tomēr viņu apziņā visiem šiem aizgūtajiem jēdzieniem nav satura bagātības un konkrētības. (S.E.Fjelds, 1998)

Par to liecina ne vien tas, ka parasti viņi neprot izskaidrot, kādēļ viņi domā, ka viņiem piemīt šīs īpašības, bet arī tas, ka, kļūdami vecāki, viņi pāriet no vispārīgajiem jēdzieniem uz savas rīcības raksturošanu un novērošanu, tas ir, sāk par sevi pašu spriest daudz konkrētāk,

pēc tam viņi sāk izdalīt sev raksturīgākās darbības, jau skaidri apzīmējot un nosaucot ar tām saistītās iezīmes: “vienmēr apzinīgi gatavoju stundas”, un tikai pakāpeniski skolēna apziņā sāk gūt noteiktu apveidu arī pati personības īpašība, pie tam tāda īpašība, kas raksturo nevis atsevišķos rīcības gadījumus, bet gan visu viņa uzvedību kopumā: “neprotu pārvarēt grūtības”. Tā jau ir liecība, ka pusaudžu pašapziņas attīstības procesā ieguvusi patiesi vispārinātu raksturu un viņa spriedumu vairs netiek aizgūti no pieaugušajiem, bet veidojas uz pašapzināšanās pamata.

Nozīmīgas ir H.Gudjona atziņas par personības īpašībām. Lai cilvēks varētu izzināt un novērtēt savas īpašības, viņam vispirms jāiemācās izzināt un novērtēt otra cilvēka īpašības. Pētījumi rāda, ka tas īpašību loks, ko pusaudzis apzināti atklājis sava biedra personībā, kā arī rīcība, kādā viņš tās apzinājies, ir pilnīgi adekvāti tam, kā viņš tās apzinās attiecībā pret sevi pašu. Taču pastāv ievērojama atšķirība tajā ziņā, kādā līmenī viņš apzinās savas īpašības un kādā – otra cilvēka īpašības. (H.Gudjons, 1998)

Salīdzinot pusaudža spriedumus par sevi un par otru cilvēku, var teikt, ka spriedumiem par otru cilvēku piemīt lielāka patstāvība, satura bagātība un konkrētība. Tajos izpaužas spriedumi par tām personības īpašībām, kuras saistītas ar attieksmēm pret citiem cilvēkiem, raksturojot otru cilvēku, tās tiek izvirzītas pirmajā vietā. Šie fakti liecina, ka otra cilvēka izzināšana apsteidz pašapziņu, tādēļ pusaudžu vecumā skolas darba praksē uzmanība pievēršama sabiedrisko attiecību paplašināšanai.

Valda uzskats, ka cilvēks pats sevi slikti pazīst, un, jo bērns mazāks, jo maldīgāki esot viņa spriedumi par sevi. Taču saskaņā ar Kolominska pētījumiem (J.Kolominskis, 1984) izrādās, ka šāds uzskats neapstiprinās.

20. gs. 60. gadu sociologu pētījumā, salīdzinot apkārtējo cilvēku sniegtos pusaudžu vērtējumus ar pusaudžu vērtējumiem par sevi, noskaidrojās, ka visvairāk sakrišanas gadījumu ir 5. klasē (70 %), 6. klasē sakrišanas gadījumu skaits samazinās (47 %), bet 7. klasē tas atkal pieaug (60 %). Pusaudži spriedumos par sevi bieži vien atkārtoti pieaugušo spriedumus par (sevi) viņiem. Tieši ar to izskaidrojams lielais sakrišanas procents pusaudžu un pieaugušo spriedumos. Iespējams, ka jaunākajā skolas vecumā šī sakrišana ir vēl lielāka. Vēlāk pusaudžu spriedumi par sevi kļūst patstāvīgāki, to pamatā ir savas uzvedības un darbības analīze. Tādēļ rodas vairāk kļūdainu spriedumu, viņu spriedumi retāk sakrīt ar citu cilvēku spriedumiem, bet pusaudžu vecuma beigās skolēnu spriedumi tuvinās apkārtējo cilvēku spriedumiem. Šīs atziņas raksturo pusaudžu pašapziņas veidošanās procesu un ļauj gūt noteiktu pedagoģisko secinājumu, proti, lai kāpinātu audzinošās iedarbības efektivitāti, pieaugušajiem vajadzētu nevis izvērtēt pusaudža personības īpašības, bet gan viņa darbības un uzvedības rezultātus. Šādos apstākļos pusaudžiem izvirzās nepieciešamība sasniegt prasīto rezultātu, bet tas pusaudži izraisa vajadzību pēc tādām personības īpašībām, kuras nodrošina viņa uzvedības vislielāko atbilstību apkārtējo prasībām un novērtējumam.

Pašapziņas veidošanās process spēcīgi ietekmē pusaudža uzvedību un personības īpašības. Pusaudžu vajadzība izzināt un novērtēt savas personības īpašības no vienas puses,

un tas vispārinājuma līmenis, kurā noris šī izziņa, no otras puses, veido samērā daudzas īpatnības, kas raksturīgas pusaudzīm vispār. Vajadzība izprast un novērtēt savas personības īpatnības rada pusaudžos paaugstinātu jūtīgumu pret apkārtējo cilvēku vērtējumiem. Bet, tā kā viņos vēl nav izveidojies priekšstats par sevi un viņu pašnovērtējums ir svārstīgs, tad līdz ar to pusaudži ļoti asi uztver un pārdzīvo citu cilvēku ieskatu par sevi un visas viņu attieksmes nianšes. Ar to arī izskaidrojams pusaudžu jūtīgums, kas izpaužas nemotivētā vētrainā reakcijā kā uz apkārtējo cilvēku vārdiem un rīcību, tā arī uz noteiktiem dzīves apstākļiem. Tikpat asi pusaudzis pārdzīvo savas darbības veiksmes un neveiksmes (I.Puškarevs, 2001).

Veiksmes vai neveiksmes cēloņi tiek saistīti ar savām personiskajām īpašībām. Ar to izskaidrojams fakts, ka šī vecuma bērnu reakcija nav adekvāta radušos kavēkļu grūtību pakāpei, tam vai citam bērnu darbības un uzvedības rezultātam. Nejausa veiksmes vai uzslava, kurai pieaugušais varbūt pat nepievērstu uzmanību, pusaudzī var izraisīt:

- a) pacilātu garastāvokli;
- b) savu iespēju pārvērtējumu;
- c) radīt pašpārliecinātību un pat iedomību.

Savukārt īslaicīga neveiksme nereti izraisa pusaudzī:

- a) neticību saviem spēkiem;
- b) nedrošības izjūtu un bīklumu.

Visos pusaudžu psihes pētījumos atzīmēts viņu pārdzīvojumiem un personībai piemītošais pretrunīgums. No analizētā var secināt, ka arī šī īpatnība ir izskaidrojama ar savdabīgām izpausmēm pusaudžu pašapziņas veidošanās procesā, kas rada svārstīgumu, nepastāvīgumu viņu attieksmēs pret apkārtni un sevi. (V.Veics, 1998)

Ar pusaudžu neprasmī novērtēt visu cilvēka personību, pārņemt viņa viedokli, ievērot un apsvērt visus viņa rīcības apstākļus, mērķus un motīvus izskaidrojama tāda pusaudžiem piemītoša īpatnība, ka viņu spriedums par cilvēku ir ļoti vienkāršots: tajā viņas īpašības novērtējums nereti attiecināts uz visu personību. (A.Vorobjovs, 1996)

Dažreiz pietiek, lai cilvēks vienreiz būtu rīkojies godīgi vai, otrādi, vienreiz kļūdījies, lai uz ilgu laiku noteiktu pusaudža attieksmi pret sevi. Tieši tādēļ iekarot pusaudža autoritāti ir ļoti viegli vai arī ļoti grūti. Ar to izskaidrojams arī tas, ka šajā vecumposmā skolēni sāk izvirzīt citiem sevišķi augstas prasības, stingri, pat nesaudzīgi spriest tiesu par viņu rīcību, par viņu attieksmi pret kolektīvu, kopīgiem uzdevumiem, saviem pienākumiem. (F.Voterhauzs, 1999)

Ar to skaidrojamas arī pusaudžu attiecības pret tuviniekiem un citiem pieaugušajiem. Pusaudzīm nepietiek ar apziņu, ka tie ir pieaugušie, ka tie ir viņu vecāki: tiem jāiekaro viņu cieņa un mīlestība ar savām pozitīvajām īpašībām. Ar to izskaidrojams arī fakts, ka tieši pusaudžu vecumā daži vecāki zaudē savu autoritāti, turpretī citi to iemanto. (V.Zelmenis, 2000).

Kā atzīst Igors Kons, patstāvības pieaugums bērnam liecina par pāreju no "ārējās" vadības sistēmas uz "pašvadību". Taču jebkurai vadībai nepieciešama informācija par objektu. *Pašvadībā* tai jābūt subjekta informācijai pašam par sevi, respektīvi, pašapziņai. Pašapziņas

līmenis un “Es” tēla sarežģītības, integrācijas stabilitātes līmenis cieši saistās ar intelekta attīstību. (I.Kons, 1985) Tas ir eksperimenta pamats.

Pašvērtējums. Lai izprastu cilvēka uzvedību, rīcību, it īpaši panākumu un neveiksmju cēloņus, liela loma ir pašvērtības apzināšanai.

Skolēniem bieži ir noliedzoša, negatīva attieksme pret sevi, tātad zems pašvērtējums.

Kā noteikt pusaudža pašnovērtējuma līmeni? Kas liecina par pozitīvo vai negatīvo pašnovērtējumu? Izstrādājām šādus rādītājus:

pusaudzis ar pozitīvu pašvērtējumu:

- pozitīvi uztver sevi, savu ārieni, apzinās savu “Es”;
- vairāk uzticas pieaugušajiem, ir drošāks, nebaidās no svešiem cilvēkiem;
- rotaļās ar bērniem cenšas pārliecināt par savu nodomu;
- priecājas par saviem sasniegumiem un dalās savā priekā ar pieaugušajiem;
- spēj saskatīt un pārdzīvot cita sāpes;
- izvēlas sev sarežģītākus uzdevumus gan rotaļās, gan darbā, gan mācībās.

Pusaudzi ar pazeminātu pašnovērtējumu raksturo:

- daudz paškritisku izteicienu,
- negatīvi paredzējumi – “man neiznāks”,
- kritiska attieksme pret citiem vienaudžiem,
- interešu trūkums,
- nevēlēšanās sasniegt noteiktus rezultātus,
- grūtības iejusties jaunajā vidē, kontaktēties ar citiem.

Skolas prakse rāda, ka daudziem skolēniem ir raksturīga savas unikalitātes pārspīlēšana. Ar gadiem tas parasti pāriet, taču tas nenotiek uz individualitātes mazināšanās rēķina. Gluži otrādi – jo vecāks un attīstītāks ir cilvēks, jo vairāk viņš pamana atšķirību starp sevi un “vidusmēra” vienaudzi. Cik objektīvi un adekvāti ir cilvēku pašnovērtējums? *Pašvērtējuma* adekvātuma pārbaudi apgrūtina objektu un pašvērtēšanas paņēmienu lielā dažādība. Vienā gadījumā pašvērtējums tiek pārbaudīts, nosakot tajā izteikto pretenziju līmeņa sakritību vai nesakritību ar faktiskajiem darbības rezultātiem – panākumiem sportā, atzīmēm, testu datiem. Citos gadījumos pašvērtējums tiek salīdzināts ar to, kā jaunieši vērtē citi cilvēki (skolotāji, vecāki), kuri tiek ņemti kā eksperti.

Pašrealizācija. Pašrealizācijas vajadzības ir cilvēka vajadzību hierarhijas virsotnē. Tā ir vajadzība pēc savu iespēju īstenošanas, pastāvīgas sevis pilnveidošanas.

Pašaudzināšana (character building) – mērķtiecīgs, apzināts, ar gribas piepūli saistīts process, kuru patstāvīgi un pastāvīgi, balstoties uz pašanalīzi un pašapziņu, vada pats cilvēks jebkurā vecumā, veidojot sevi atbilstoši savām tieksmēm, ideāliem, attīstot un pilnveidojot personības īpašības, personīgi nozīmīgu attieksmi pret sevi, cilvēkiem, dabu, darbu, kultūras vērtībām, sabiedrību un valsti, arī sociālās kompetences un prasmes. Tātad pašaudzināšana ir

savas pašattīstības mērķtiecīga vadība. Tas ir mūsu eksperimenta process un mērķis – sekmēt katra pusaudzņa pašattīstības vadības prasmes jeb pašaudzināšanu.

Pašcieņa ir uzticība sev un savām spējām. Tā nepieļauj pazemot sevi un citus, nonicināt, apvainot, kā arī būt negodīgam un netaisnīgam. Pašcieņa vairo ticību saviem spēkiem un spējām, iedvesmo jauniem darbiem. Tā ietekmē cilvēka pašattīstību, kas veicina izaugsmi.

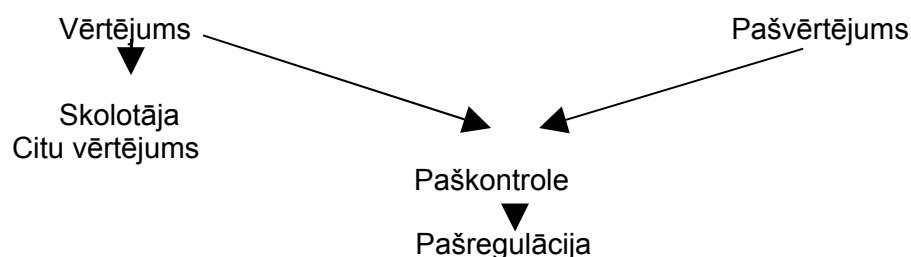
Vispusīgās pašattīstības vadība jeb pašaudzināšana ir pusaudzņa prasme novērtēt savu psihisko, fizisko un sociālo attīstību un virzīt šo komponentu attīstību līdzsvarā. Cilvēka dabiskā attīstība (fiziskā un psihiskā) norāda, ka cilvēks ir dabas daļa. Sociālā – norāda, ka cilvēks ir sabiedrības daļa. Senatnē audzināšana izrietēja no nepieciešamības izdzīvot. Cilvēcei attīstoties, pilnveidojās audzināšana. Ar fizisko attīstību saprotam spēka, izturības, veiklības un ātruma pakāpenisku pilnveidi, kas sekmē labu fizisko veselību. Psihiskā attīstība ir intelektuālā, emocionālā un gribas līdzsvars, kas raksturo cilvēka harmonisku attīstību.

Intelektuālie procesi (uztveršana, izprašana, iztēle, domāšana, atmiņa, sajūtas) nodrošina pusaudzņa intelektuālo attīstību. Griba izpaužas mērķtiecībā, neatlaidībā un prasmē pārvarēt grūtības un to vingrināšana nodrošina stipras gribas veidošanos. Emocionālais – ko pārdzīvo, kā pārdzīvo, kāda ir jūtu gamma un to pilnveidošanās nodrošina emocionālo attīstību.

Sociālā attīstība ietver saskarsmes prasmes kā spējas, sadarbības prasmes kā spējas ikdienā attieksmē un uzvedībā pret sevi un citiem.

Veselums ir meklējams attīstībā, iekšējās psihiskās struktūrās, organisko, sociālo un psiholoģisko īpašību kopums veido veselumu. (Ā.Karpova, 1998)

A.Špona personības attīstībā uzsver, ka audzināšana ir pašaudzināšanas kā pašattīstības vadības sekmēšana. (A.Špona, 2001)

1.19.att. Pašaudzināšanas sekmēšana

Kā šis process reāli noris audzināšanas praksē un kā to pilnveidot, tas ir veidojošā eksperimenta uzdevums. Nepieciešams noskaidrot, kādi pedagoģiski līdzekļi pastāv skolā, lai nodrošinātu iespējas pašattīstībai.

Strukturālais (sistēma, kur visi komponenti ir secīgi sakārtoti) modelis – stāvoklis, tātad pašattīstības būtība. Procesuālais modelis (gan fiziskais, psihiskais, sociālais līdzsvarā, attīstībā). Procesuāli strukturālo modeli veido pašattīstības būtība un līdzsvarota fiziskā, psihiskā un sociālā attīstība. Dzīve ir paštapšanas process.

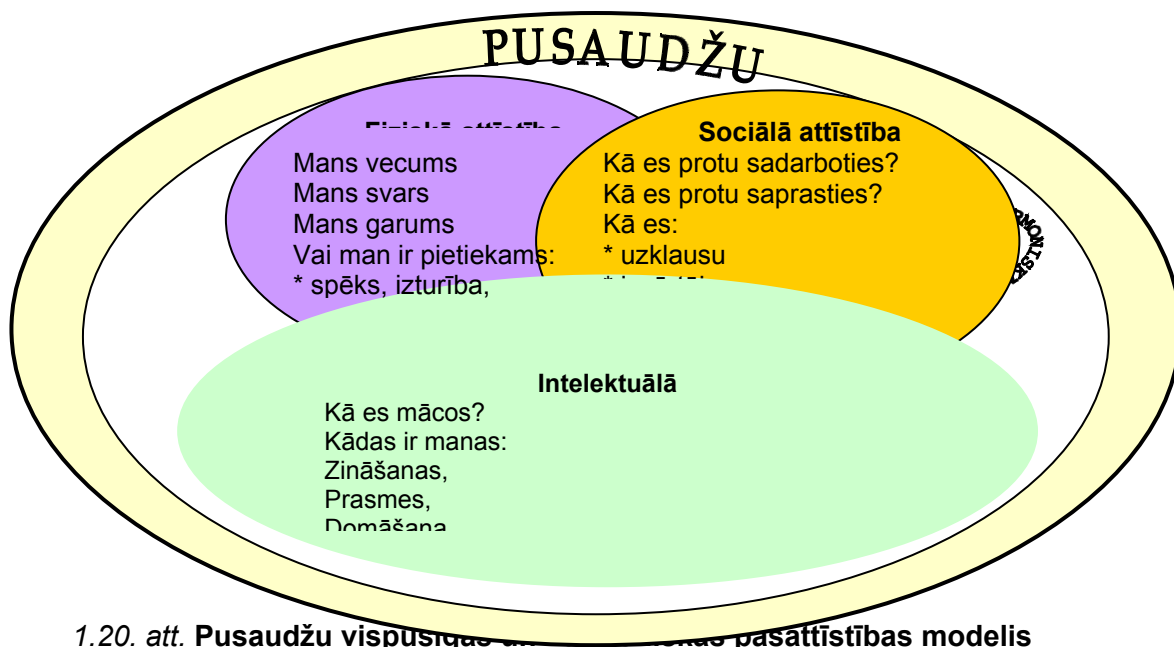
Mācīšanās notiek pašattīstības procesā. Šajā procesā svarīga ir *lietu vides un sociālās vides ietekme*. Pašattīstības procesā veidojas attieksme pret sevi, vienaudžiem, skolotājiem, vecākiem, sabiedrību, dabu, darbu. Attieksmes veidojas personīgi nozīmīgā darbībā.

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka mūsdienu skolā attieksmju veidošanās ir liela problēma, jo skolēniem nav personīgi nozīmīga mācību darbība. Pusaudžu pašattīstības kvalitāti ietekmē arī viņa dotumi. Dotumi ir iedzimtas un dzīves laikā iemantotas personības iezīmes, kas atvieglo kāda darbības veida apguvi un ļauj to īstenot augstā kvalitatīvā līmenī. (I.Plotnieks, 1989)

No tā varam secināt, ka pusaudžu pašaudzināšanā pastāv mijsakarības dotumi ↔ sociālā ↔ lietu vide ↔ personīgi nozīmīga darbība.

Veidojot modeli, ņēmu vērā šo sakarību attīstību, lai pusaudzis pats varētu sevi vadīt un ietekmēt pašregulācijas attieksmju veidošanos (skat. 1.21.att.).

PSIHISKĀ, SOCIĀLĀ)
(FIZISKĀ, VISPUSIĀ)

1.20. att. Pusaudžu vispusīgās attīstības modelis

Pusaudžu attīstības mijsakarība (vecums, garums, svars, sekmes) kā mācību darba rezultāts ir attīstības rādītājs attieksmju un uzvedības veidošanas procesā.

Notiekošo pārmaiņu rezultātā skolēna personībai tiek izvirzītas jaunas prasības. Saskaņā ar Eiropas Komisijas Baltās grāmatas atziņām, izglītības galvenais uzdevums ir

palīdzēt katram skolēnam attīstīt un pilnveidot viņa spējas. Tāpēc zināšanu apguvei jānotiek paralēli rakstura izveidei, redzesloka paplašināšanai un attieksmes veidošanai, lai uzņemtos atbildību sabiedrībā.

Par vienu no pusaudžu vecuma raksturīgākajām iezīmēm tiek uzskatīta pusaudžu tieksme pēc *pašapliecinājuma*. Acīm redzot, arī tā ir saistīta ar viņu psihes attīstības loģiku, proti, ar pašapziņas attīstību, ar tieksmi atrast savu vietu vienaudžu vidū un vēlēšanos apliecināt savu pieaugušā pozīciju apkārtējo acīs. Taču šīs iezīmes konkrētā izpausme un tās iekšējais psiholoģiskais raksturs ir ļoti atšķirīgi dažādiem bērniem, kuri aug un attīstās dažādos dzīves un audzināšanas apstākļos. Lietas būtība meklējama motivācijas īpatnībās, kas rosina skolēnu viņa attiecībām ar apkārtējiem cilvēkiem. Egocentrisms un egoisms, sava pārākuma izjūta mudina skolēnu uz pašapliecinājumu visdažādākajos veidos, bieži vien arī vissliktākajā nozīmē. Skolēni cenšas izcelties, komandēt savus vienaudžus, tiecas pierādīt savu pārākumu, kļūst spējīgi uz tādu rīcību, kas nodara ļaunumu citiem.

Pašapliecinājums, kas saistīts ar personības individuālo virzību, bieži izraisa pusaudža konfliktus ar apkārtējiem, veido grūti audzināmo pusaudzi. Taču pašapliecinājumam var arī būt cits raksturs. Tas var saistīties ar pusaudža vēlēšanos iemantot apkārtējo cilvēku cieņu, pierādīt savu patstāvību, savu prasmi un spēju atrasties pieaugušo cilvēku prasību līmenī. Šāds pašapliecinājuma veids dažkārt piemīt pusaudžiem ar *sabiedrisko personības virzību*, un tas nav saistīts ar negatīvajām parādībām. Skolēniem nereti vērojami uzvedības pārkāpumi, kas saistīti ar izkropļotām pašapliecinājuma formām. Tas izskaidrojams ar to, ka ievērojamai daļai skolēnu tomēr veidojas *personības individuālā virzība*. Taču var būt arī citi iemesli, proti, apkārtējo cilvēku nepareiza attieksme pret šī vecuma skolēnu jaunajām vajadzībām un centieniem, motivācijas sfēru. (L.Berk, 1996)

Vēl viena skolēnu psihes attīstības īpatnība, kas saistīta ar vidējā skolas vecuma bērniem, ir tāda, ka pastāv zināma neatbilstība starp tām iespējām un centieniem, kas pusaudzī jau izveidojušās, un viņa objektīvo stāvokli. Šī neatbilstība ietekmē pusaudža *uzvedību* un attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem, bet šī darbība izraisa pusaudžos tieksmi izrauties no ikdienas apstākļiem, rada viņos tieksmi pēc romantiskā, neparastā un noslēpumainā. Ja pieaugušie ar cieņu izturas pret pusaudžu vecuma īpatnībām, tad veidojas veiksmīga sadarbība ar pusaudžiem.

Pozitīvs vērtējums izraisa pusaudžos pozitīvu pārdzīvojumu, kas ir nepieciešams priekšnosacījums personības normālai attīstībai. *Pašvērtējuma* vērtību pusaudžu vecumos palielina arī tas, ka pārdzīvojumi dziļi ietekmē rakstura veidošanos. Skolēnam piemīt tieksme reaģēt pārspīlēti un neadekvāti, viņš ātri apvainojas, ar agresīvu un neuzticīgu, aizdomīgu, stūrgalvīgu. Tas traucē saskarsmi ar apkārtējiem cilvēkiem, izraisa nesaticību kolektīvā. Ja šāda veida uzvedība un šādas mijattiecības saglabājas ilgāku laiku, tad minētās afektās uzvedības formas nostiprinās un var kļūt par noturīgākām rakstura iezīmēm. Tātad negatīvās iezīmes kā pašaisargāšanās pret smagiem pārdzīvojumiem veidojas tieši pusaudžu vecumā. (L.Miltina, 1991)

Noturīgs pašvērtējums, tāpat arī noturīgāki ideāli, kuros izpaužas skolēnu pretenzijas attiecībā uz savas personības īpašībām, kļūst pusaudžu vecuma beigu posmā par to attīstības svarīgākajiem faktoriem. Tas nenozīmē, ka šinī periodā aizvien lielāku nozīmi iegūst attīstības iekšējie faktori, kuru ietekmē izveidojas jauns bērna apkārtējās vides mijattiecību raksturs: pusaudzis jau ir nobriedis patstāvīgai attīstībai pašaudzināšanas un pilnveidošanās ceļā. Šis attīstības posms sagatavo pusaudža pāriešanu jaunā vecuma pakāpē, attīstības faktori kļūst par dominējošiem.

Cilvēks nemitīgi atrodas saskarsmē ar apkārtējo vidi. Pusaudža personības veidošanos sekmē skola, jo tur pusaudži iemācās pieklājīgi uzvesties, sadarboties ar vienaudžiem. Tā ir viena no mikrovidēm, kurā viņš darbojas, atrodas saskarsmē ar dažāda vecuma skolēniem un skolotājiem.

Saskarsmē tiek koriģēta un mainīta katra atsevišķa cilvēka psiholoģiskā attīstība un uzvedība. Saskarsme ir viens no galvenajiem personībai pieejamiem izzināšanas paņēmieniem, jo saskarsmē pusaudzis, vērojot un atdarinot citu cilvēku uzvedību, veido savu saskarsmes stilu.

Cilvēku mijiedarbības procesu mēs saprotam kā saskarsmi. Tajā atklājas gan cilvēku attiecības, gan tieši saskarsmē šīs attiecības arī veidojas. Saskarsme atklājas kā īpaša, patstāvīga cilvēku aktivitātes forma, un tās rezultāts ir attiecības starp cilvēkiem. Šinī procesā izpaužas cilvēku individualitāte, notiek tās attīstība. Prasmes un iemaņas saskarsmē palīdz:

- izprast saskarsmes partnera vēlmes un vajadzības;
- veidot labas attiecības skolā, mācību darbā;
- pārvaldīt savas emocijas, izmantojot pašiedvesmu, mainīt uzvedību;
- risināt radušās konfliktsituācijas.

Skolā realizējas skolēna un skolotāja saskarsme, notiek audzināšanas/pašaudzināšanas mijšakarību realizācija. Strādājot ar pusaudžiem, saskarsmi nepieciešams veidot atbilstoši skolēnu personības attīstībai, ņemot vērā viņu prasmes un iemaņas, kā arī būt paraugam, lai pusaudzis varētu mācīties no skolotāja.

Prasmes ir māka veikt kādu darbību atbilstoši nepieciešamajai kvalitātei un apjomam, darbības izpildes priekšnosacījums. Tāda zināšanu, darbības paņēmieni apguves pakāpe, kas ļauj apgūto izmantot mērķtiecīgā darbībā. Pusaudžos prasmes veidojas daudzpusīgos, atkārtotos vingrinājumos un var pilnveidoties bezgalīgi, arvien gūstot jaunas zināšanas un tās pielietojot mācību darbā (Zelmenis, 2000 : 28).

Prasme ir tāda zināšanu un darbības paņēmieni apguves pakāpe, kas ļauj zināšanas izmantot mērķtiecīgu darbību veikšanai. Darbībā prasmes pakāpeniski pilnveidojas, pārāugot iemaņās. V.Zelmeņa skatījumā, iemaņas ir automatizētas prasmes, kas ir mērķtiecīga darba rezultāts. Prasmes un iemaņas veidojas arī skolotāju saskarsmē ar pusaudzi.

Saskarsmē ir divi galvenie veidi: kooperācija un konkurence. Skolā bieži parādās konkurence starp pusaudžiem. Mācībās tā ir laba uzvedības izpausme, bet savstarpējā

saskarsmē tā izpaužas pusaudžu negatīvā uzvedībā. Skolotāja uzdevums mācību darbā ir to savlaicīgi pamanīt un novērst konfliktus.

Saskarsmē ar skolēnu spilgti atklājas ikviena skolotāja personība un individualitāte. G.Keršenšteiners min četras skolotāja audzināšanas/pašaudzināšanas svarīgas jomas. Tās ir:

- 1) tieksme kopt individuālo cilvēkā;
- 2) spējas izkopt audzēkņa dvēseli saskaņā ar tās iekšējām iespējām;
- 3) strādāt pozitīvā saskarsmē ar pusaudzi;
- 4) palīdzēt un atbalstīt pusaudzi atbilstoši individuālajam katrā.

Skolēni skolotāja personībā grib redzēt ideālu, tādēļ katram skolotājam ir pienākums ievērot laikmeta prasības un profesionāli un sabiedriski pilnveidoties. Pieaugušā pozitīva uzvedība ir labs paraugss pusaudzīm.

Uzvedība ir ne tikai pieklājības ārējā izpausme saskarsmē ar citiem, bet arī svarīga morālā īpašība, kas raksturīga tādām cilvēkiem, kuram cieņa un pieklājība pret citiem ir kļuvusi par ikdienas nepieciešamību un normu. Tomēr katram pusaudzīm ir savas būtiskas, raksturīgas uzvedības izpausmes mācību darbā.

Izpētot J.A.Studenta, S.Lasilas, R.Tavares, V.Veica analizētās uzvedības izpausmes veidus, noskaidroju, ka tie iedalās pozitīvajos un negatīvajos. Apkopēju tos tabulā 1.26.

1.26.tabula

Pusaudžu uzvedības izpausmes

Uzvedības izpausmes pusaudžos mācību darbā	
Pozitīvas uzvedības izpausmes	Negatīvas uzvedības izpausmes
1)smalkjūtība; 2) patiesīgums; 3) taktiskums; 4)izpalīdzība; 5) vienkāršība; 6) pašapziņa; 7) savaldība; 8)cieņa pret citu cilvēku; 9) iecietība; 10) cilvēcība; 11) godīgums	1) divkosība; 2) stūrgalvība; 3 iedomība; 4)nesavaldība; 5) godkāre; 6) runāšana pretī; 7) skaudība; 8) mazdūšība; 9) ietiepība; 10)slinkums; 11) rupjība

Saskarsmē uzvedības kultūra ir cilvēka rīcība, izturēšanās, savstarpējo attiecību izpausmes ikdiena, skolas mācību darbā. Šeit savdabīgi atspoguļojas cilvēka pasaules uzskats, viņa inteliģences pakāpe, raksturs. Uzvedības kultūra mācību darbā ir ne tikai pieklājības ārējā izpausme saskarsmē ar citiem vienaudžiem, bet arī svarīga morālā īpašība, kas raksturīga katram cilvēkam, arī pusaudžiem. (F.Voterhauzs, 1999)

Tradīcijas uzvedībā tiek apgūtas tieši mājās, par to raksta S.Lasila. No mājām katrs kaut ko paņem līdzi. Arī pusaudzis skolā mācību darbā no mājām, saviem tuviniekiem mācās uzvedību. Vecāki, kuri izturas viens pret otru ar patiesu cieņu un mīlestību, savos bērnos ieaudzina labestību un mīlestību pret vienaudžiem (S.Lasila, 1994)

Katram pusaudzīm ir savs īpašs uzvedības veids, ar ko viņš atšķiras no citiem vienaudžiem. Ir savs viedoklis par sevi un attieksme pret apkārtējo vidi. Klases audzinātājs redz pusaudžu pozitīvas vai negatīvas uzvedības izpausmes.

Pusaudžu attīstība ir nepārtraukts process, katru jaunu attīstības periodu raksturo savas īpatnības, ko nosaka galvenokārt garīgā un fiziskā attīstība, kā arī dzīves un sociālie apstākļi audzināšanā, pašaudzināšanā (L.Steinberg, 1989)

Audzināšanas procesā pusaudžos parādās jauns faktors – *pašaudzināšana – skolēna apzināts, sistemātisks darbs, kas virzīts uz to, lai izveidotu sevī sabiedriski vērtīgas personības īpašības, pārvarētu nepilnības uzvedībā, negatīvās rakstura īpašības un iezīmes*. Pašaudzināšanā svarīga gribas piepūle, kuru, balstoties uz pašanalīzi un pašcieņu, vada pats cilvēks. Pakāpeniski pilnveidojas personības īpašības un sociālās prasmes.

Audzināšanas darbā pusaudžu pašaudzināšanas sekmēšanai skolotājs izvirza četrus uzdevumus:

- Attīstīt sevī pozitīvās rakstura īpašības un vēlēšanos atbrīvoties no dažādām nevēlamām izpausmes uzvedībām.
- Palīdzēt pusaudžim kritiski novertēt savu rīcību, rūpīgi un objektīvi izanalizēt savas uzvedības īpatnības, skaidri saskatīt savus trūkumus, apzināties pieļautās kļūdas.
- Palīdzēt pusaudžim izveidot pašaudzināšanas programmu, apzināt nepieciešamās pozitīvās rakstura īpašības.
- Norādīt saprātīgus pašaudzināšanas veidus: darboties mērķtiecīgi un veidot sevī pozitīvas rakstura īpašības.

Galvenais ir ar paraugu parādīt, ka personība veidojas, pārvarot reālas grūtības mācību darbā ikdienā. Tas ir nozīmīgs mūsu pētniecības uzdevums.

Uzvedības kultūrā redzamās cilvēka pozitīvās īpašības, piemēram, godīgums, taisnīgums, pienākuma apziņa, biedriskums, izpaudīsies arī mācību darbā. Novērojumi rāda, ka kulturāls cilvēks ciena savu un citu darbu, ir disciplinēts, izturas ar cieņu pret citu cilvēku tiesībām un jūtām. Viens no galvenajiem kulturālas uzvedības priekšnoteikumiem ir prasme valdīt pār sevi. Cilvēki ir atšķirīgi. Tāpēc vienmēr būs svarīga pašsavadīšanās un paškontrolē. Ar nevēlamām uzvedības izpausmēm - rupjību, kļūdzieniem un apvainojumiem - vēl neviens nav sevi pozitīvi apliecinājis. Atcerēsimies, ka pusaudžiem ir saasināta taisnīguma izjūta. Viņi ātri uztver pretrunas starp teoriju un praksi, starp vārdiem un darbiem. Tāpēc audzināšanā ir svarīgs maksimāls taisnīgums, atklātība un patiesīgums (V.Veics, 1998).

Pusaudžu uzvedību lielā mērā ietekmē arī ģimene. Ja ģimenē valda savstarpēja cieņa un labestība, tad tiek veicinātas pusaudžu pozitīvas īpašības. Audzināšanas/pašaudzināšanas uzdevums ir šādu pozitīvu īpašību izkopšana pusaudzī: *smalkjūtība, taktiskums, vienkāršība, savaldība, iecietība, godīgums, neatlaidība, patiesums, izpalīdzība*, kas tiks raksturotas tālāk.

Svarīga pozitīvās uzvedības izpausme ir V.Veica, R.Taveres raksturotā - *smalkjūtība*. Smalkjūtība pauž pozitīvu un vēlamu attieksmi pret citiem cilvēkiem, kā arī siltas un labvēlīgas savstarpējas attiecības ar apkārtējiem. Tā ietver gādību par citu cilvēku vajadzībām, prasībām, vēlmēm, kā arī uzmanīgu izturēšanos pret viņu interesēm (V.Veics, 1998). Smalkjūtīgs pusaudzis mācību darbā centīsies izprast līdzcilvēku uzvedības motīvus, taktiski izturēties pret skolotāju. Smalkjūtība pusaudžu audzināšanā veicina labas attiecības ar vienaudžiem.

Nākamā uzvedības izpausme ir *taktiskums*. Ar taktiskumu saprot mēra izjūtu un izpratni jebkurā situācijā. Takta izjūta ir prasme ikdienas dzīvē ievērot pieklājības, uzvedības normas un noteikumus. Takta izjūtas veicināšanai M.Balsons iesaka vispirms smalkjūtīgi, izprotoši un objektīvi uztvert, analizēt un novērtēt radušos situāciju, noteikt tās cēloņus un iespējamās sekas, tad izvēlēties atbilstošāko rīcību un piemērotāko uzvedību attiecīgajā situācijā (M.Balsons, 1995).

Taktiski un smalkjūtīgi cilvēki cenšas uzkrītoši neizrādīt savas simpātijas vai antipātijas; savu patiku vai nepatiku; savu mīlestību vai naidu; skaļu sajūsmu vai apbrīnu.

Vērojams, ka pusaudži šīs iezīmes mācību darbā reti ievēro. Ja kāds viņam nepatīk, tad pusaudzis izrādīs nepatiku, bet, ja pusaudzis savaldās un uzvedas pieklājīgi nepatīkamā situācijā, tad viņa naidis uz āru izpaužas vienaudžu vidē, bet iespējams, ka no šīm izpausmēm cietīs pavisam citi cilvēki. Tas novēršams, ievērojot taktiskumu verbālajā (galvenokārt sarunā) un neverbālajā saskarsmē (ķermeņa valodā – žestos, mīmikā).

Pusaudžu vērtīga iezīme ir *vienkāršība* – prasme nevērtēt sevi pārāk augstu, neslavēt, nelieļt un neizcelt sevi, kā arī neizrādīt savu pārākumu pār citiem. Būt vienkāršiem nozīmē izturēties prasīgi un kritiski pret sevi, savām domām, iespējām, sasniegumiem un panākumiem. Domāju, ka vienkāršība pusaudžos var izraisīt konfliktus savā starpā, jo pusaudžu saskarsmē ir situācijas, kad pusaudzis grib izrādīties ar savām savdabīgām īpašībām. Šāda izrādīšanās pusaudžu vidū var izraisīt nevēlamas sadursmes – konfliktus.

Uzvedības izpausmi *savaldību* raksturo V. Veics, J.A.Students. Savaldība ir spēja valdīt pār sevi, savām jūtām. Tā izpaužas prasmē kontrolēt savas emocijas, vēlmes, paradumus un saskaņot savu rīcību un uzvedību ar sadzīves prasībām un normām (V.Veics, 1998).

Ja mācību darbs ir saistošs, tad pusaudzis valda pār sevi, uzmanīgi klausās, ko stāsta skolotājs. Tādā stundā, kurā nav saistošs saturs un skolotājs monotoni stāsta, viņa pacietība zūd un stundas gaita viņu vairs neinteresē. Raksturojot savaldību un izturību, S.Lasila un R.Tavare norāda, ka tās nav šķiramas no *ieciētības*. Iecietība raksturo attieksmi pret citu cilvēku interesēm, pārliecību, ticību un paradumiem. Iecietība izpaužas tieksmē panākt savstarpēju saprašanos, saskaņot dažādas intereses un viedokļus, nelietojot piespiešanas līdzekļus (S.Lasila, 1994).

Pusaudžus nevar piespiest ar varu darīt darbu labāk, bet nepieciešams radīt iespēju izvēlēties uzdoto darbu paveikt. Tas nodrošina pusaudžu pozitīvu pašizjūtu un pašapziņu.

Skolā tiek audzināts pusaudžu *godīgums*. M. Balsons un R. Tavare godīgumu raksturo kā principālītāti, uzticību normām un saistībām, pārliecinātību, savas rīcības un uzvedības motīvu neslēpšanu, citu tiesību respektēšanu (M.Balsons, 1995).

Godīgums ir viens no galvenajiem uzvedības izpausmes veidiem mācību darbā. Saņemot adekvātu novērtējumu, pusaudzim veidojas gandarījums izjūta un pozitīvisms saskarsmē. Lai godīgums pusaudžos veidotos kā rakstura īpašība, svarīgs ir *patiesīgums* saskarsmē. Patiess cilvēks ir uzticams un labs sadarbības partneris.

J.A.Students raksta, ka, "audzinot cilvēku par personību, nav jāaizmirst dēstīt viņā patiesīguma un taisnīguma dīglus, jo tikai, būdams patiess un taisnīgs, cilvēks var uzņemties cīņu ar netaisnību un meliem un iznākt no šīs cīņas kā uzvarētājs" (J.A.Students, 1998 : 189).

Arī pusaudži savā vidē necieš, ja kāds melo, tad to viņi neuzskata par draugu.

Pusaudžu vidē un mācību darbā svarīga ir *izpalīdzība*, kuru var raksturot kā darbību pēc paša iniciatīvas piedāvātai palīdzībai. Būt izpalīdzīgam nozīmē laikus saskatīt, kas otram cilvēkam vajadzīgs, un piedāvāt palīdzību, negaidot viņa lūgumu. Izpalīdzība ir viens no veidiem, kā veidot draudzību un sniegt atbalstu nelaimē. Skolotāja uzdevums ir paskaidrot un izpalīdzēt pusaudžiem, kuri nesaprot mācību saturu vai kādu citu uzdevumu. Ir pusaudži, kas, negaidot aicinājumu palīdzēt, izpalīdz arī skolotājiem.

Pusaudžiem mācību darbā nepieciešama cieņa vienam pret otru, kas ir nosacījums saskanīgam darbam. Paveiktā darba vērtējums lielā mērā nosaka pusaudža centību veikt darbu kvalitatīvi. Uzvedības kultūras pamats ir *cilvēcība*, kas apvieno visas vēlamās uzvedības izpausmes. Saskarsmē ar citiem cilvēkiem vienaudžiem tas ir nozīmīgs faktors. Līdztekus labajam un pozitīvajam mīt arī sliktais un nevēlamais, kas negatīvi ietekmē saskarsmi ar citiem cilvēkiem un uzvedības kultūru kopumā. Pusaudži ir norūpējušies ne tikai par savu ārieni, bet arī par savu prestižu kā vienaudžu, tā pieaugušo vidū. Ja nevar izcelties ar neko labu, pozitīvu, patīkamu, skaistu, tad ar apšaubāmu uzvedību pusaudži izraisa sabiedrībā pieņemto normu pārkāpumus.

Tālāk raksturošu pusaudžu nevēlamās uzvedības izpausmes. Nekulturālības un neaudzinātības izpausmes, uzvedību normu neievērošana pasliktina cilvēku savstarpējās attiecības (S.Lasila, 1994)

Viena no negācijām, kas izpaužas pusaudžu uzvedībā, ir *divkosība* – tā ir raksturīga ar to, ka cilvēks izliekas, tēlo. Bieži tāds cilvēks cenšas būt pieklājīgs, galants, izpalīdzīgs, it īpaši, kad citi redz un vēro, kas atrodas sabiedrībā (V.Veics, 1998).

Divkosība ir bieži vērojama pusaudžu vidū. Pusaudzis mājās uzvedas pieklājīgi, bet skolā viņa uzvedība mainās uz slikto pusi. Viņš citus apvaino, mācību darbā neklausās, ko saka skolotājs. Skolotājs to var mainīt, balstoties uz pozitīvo cilvēkā.

Pusaudžu vidē un arī mācību darbā var parādīties tāda izpausme kā *iedomība*. Iedomība piemīt cilvēkiem, kuri zaudējuši kritisku attieksmi pret sevi, pārvērtē savas spējas, necenšas ievērot citu domas, nepamatoti noraida vispāratzītās patiesības. Mācību darbā katrs pusaudzis parāda savas zināšanas. Iedomība var izraisīt konfliktsituāciju.

Blakus iedomībai ir *godkāre*. Godkāri raksturo izteikta cenšanās pēc slavas, apkārtējo cilvēku labvēlības, uzmanības, sajūsmas un skaudības. Nereti godkāri cilvēki zaudē spēju objektīvi novērtēt savu rīcību un uzvedību. Viņi cenšas būt pieklājīgi tik ilgi, kamēr tas atbilst viņu alkām pēc godkāres (V.Veics, 1998).

Skaudību raksturo kā naidīgu un nelabvēlīgu attieksmi pret citu cilvēku panākumiem, augstāku stāvokli, popularitāti. Skaudība negatīvi ietekmē jebkuru cilvēku.

Ja tiek uzdots darbs, kurš ir jāizpilda, bet tas nepatīk, tad pusaudžos var izpausties *ietiepība*. Tā ir cenšanās uzspiest citiem savas domas un gribu, neuzklaustīt saprātīgu padomu. Ietiepība var izpausties kā skaļa nesavaldība, var būt arī pieklusināta un jaunieši neatbild uz jautājumu, neizpilda uzdevumus (V.Veics, 1998).

Stūrgalvība ir nerēķināšanās ar citu spriedumiem, bet neatlaidīga sava nodoma īstenošana. Bieži stūrgalvības pamatā ir nezināšana, neizpratne vai nevēlēšanās izprast lietas būtību. Ja pusaudži sastopas ar stūrgalvību, tad to var mazināt ar lietišķām sarunām, pierādījumiem, argumentiem un pārliecinošiem faktiem.

Ietiepību un stūrgalvību mēdz pavadīt *nesavaldība*, par kuru raksta V.Veics un S. Lasila. Nesavaldīgi cilvēki pārāk ātri izpauž savas dusmas pat par sīkumiem. Viņi var būt arī valdonīgi un agresīvi. Tādi cilvēki dusmu uzplūdos bieži kļūst netaktiski un nekulturāli, kā mēdz teikt, "iziet no rāmjiem" (V.Veics, 1998).

Mācību darbā skolotājs ar skolēniem kopā izvirza stundas darba mērķi, taču ne vienmēr pusaudži spēj to īstenot.

Kulturāli uzvesties traucē *mazdūšība*. Tā parāda cilvēka gribas vājumu un izpaužas viņa nespējā aizstāvēt un īstenot tikumiskos principus. Mazdūšīgi cilvēki netic saviem spēkiem, baidās no grūtībām, nelabvēlīgām sekām. Īpaši tas ir raksturīgs pusaudžu vecumā. Skolotājam vajadzētu atbalstīt, iedvesmot un iedrošināt tiekties uz iecerēto mērķi. Ja vienu reizi izdosies darbu izpildīt veiksmīgi, tad radīsies spēks tālāk turpināt.

Kā raksta profesors Veics, *slinkums* neiedzimst, tas rodas, ja vecāki mājās bērnu pārlietu lutinājuši. Bieži slinkumu sekmē *apnikums*. Lai izaugtu par darbīgiem un čakliem cilvēkiem, ieteicams iesaistīt bērnus viņa spēkiem atbilstošā darbā kopš agras bērnības, rosināt darīt ne tikai to, kas patīk, bet arī to, kas vajadzīgs ikdienas dzīvē, mācēt pārvarēt grūtības, prasīt precīzu un kvalitatīvu darba izpildi, rūpēties par aktīvu un lietderīgu brīvā laika izmantošanu, ieinteresēt. Slinkums pusaudžos nedrīkst pārvērsties par bailēm no darba.

Analizētās un citas rakstura īpašības nevēlami ietekmē cilvēka rīcību un uzvedību, rada negatīvu attieksmi pret viņu un pavada visu mūžu. Nevēlamu un negatīvu rakstura īpašību cilvēkiem ir daudz, bet, lai tās mazinātu, katram cilvēkam ir jāsāk ar sevis iepazīšanu, izpratni, pilnveidi, jaunu izpildāmu mērķu, uzdevumu izvirzīšanu un sasniegšanu.

Pusaudžu pašaudzināšana ir sekmējama mācību darbā.

I.Puškarevs raksta, ka, prasmīgi organizējot mācību darbu, iespējamās lielas pārmaiņas no sākumā elementāras prasmes izveidot pusaudžos spēju pašiem organizēt patstāvīgu darbu, gan mājās pildot skolā uzdevumus, gan arī skolā darinot rokdarbus (I.Puškarevs, 2001).

Piekrītu I. Puškareva teiktajam par pusaudžu pārmaiņām mācību darbā, jo, attīstoties apzinātai attieksmei pret īstenību, pusaudžu uzvedībā manāmi pastiprinās apzināta pozitīva attieksme pret mācību darbu. Savā mācību darbībā viņi pamazām pāriet uz jaunu augstāko pakāpi, kas saistīta ar jaunu attieksmi pret dziļām zināšanām, kuras iegūst personisko jēgu.

Visbūtiskāko lomu pusaudžu pozitīvas attieksmes veidošanā pret mācību darbu veic prasmīga mācību satura organizācija: saistība ar dzīvi un praksi, emocionālas mācības,

pusaudžu izziņas darbības organizēšanā, kas dod iespēju pārdzīvot patstāvīgu atklājuma prieku. Ir ļoti svarīgi iemācīt pusaudžiem racionālus mācīšanās paņēmienus, kas ir mācību darba sekmju priekšnosacījums.

Lai atrastu piemērotāko veidu, kā organizēt mācību darbu pusaudžiem, skolotājam jāzina pedagoģiskā procesa organizēšanas prasības: 1) didaktiskās prasības; 2) audzināšanas prasības; 3) organizatoriskās prasības.

Svarīgs nosacījums ir mācību procesa *emocionālais fons*. Emocionālo fonu rada gan skolotājs, gan skolēni paši. Skolotāja darbība stundā, pozitīva attieksme pret skolēnu izdarītajiem darbiem, kā arī skolēnu pieklājīga uzvedība ietekmē klases emocionālo fonu.

Mācību stunda ir mācību organizācijas forma, kas nodrošina noteikta vecuma, sastāva un sagatavotības līmeņa, audzēkņu klases aktīvu un plānveidīgu mācību izziņas darbību, kura vērsta uz izvirzīto mācību un audzināšanas uzdevumu risināšanu. (R.Andersone, 2001)

Stundās nepieciešamas daudzveidīgas mācību metodes un satura apguves paņēmieni, lai skolotājs būtu gatavs tos operatīvi mainīt atbilstoši pusaudžu vecumposmam, tā sekmējot pusaudžu pozitīvu uzvedību stundā un ārpus tās.

Pedagoģiskais novērojums darbā ar pusaudžiem rāda, ka stingra kārtība pusaudžu uzvedībā izraisa negatīvu attieksmi pret darbu. Tādēļ skolotājam nepieciešamas metodes, kas netieši veicinātu pusaudžu pozitīvu uzvedību: kopā ar pusaudžiem izvēlēties audzinošus uzdevumus, pašiniciatīvu veidot pozitīvu uzvedību; saskarsmē un sadarbībā ievērot pusaudžu attīstības līmeni un psiholoģiskās īpašības. Domāju, ka šīs prasības nepieciešams ievērot kā mācībās, tā klases audzinātāja stundās un ārpusmācību audzināšanas darbā, ko realizē skolā un arī ģimenē. Organizējot darbu, klases audzinātājam nepieciešams konkrēts darba plāns, precizitāte darbā un racionāla mācību līdzekļu izvēle un lietošana.

Svarīgs nosacījums ir vecumposmam atbilstošs *nodarbību emocionālais fons*. No mācību procesa organizācijas atkarīgi skolēna pārdzīvojumi par mācību procesa personīgo nozīmību. Mācīšanās skolā, zināšanu iegūšana un prasmes lietot tās, atrast un apstrādāt informāciju par personīgām vērtībām kļūst tikai aizraujošā izziņas darbības procesā. Personīgi nozīmīga mācīšanās kļūst cilvēkam par nozīmīgu viņa attīstības un audzināšanas līdzekli. (L.Božoviča, 1975).

Pozitīvas emocijas mācību procesa laikā rosina pusaudžus aktīvi strādāt arī mājās. Ja stundā būs jūtamas negatīvas emocijas, pusaudžu izvairīsies strādāt mājās. Pozitīvās emocijas veidojas, ja skolotājs un pusaudži ir ieinteresēti kopīgā mācību darbā. Skolotāja patiesa ieinteresētība pusaudžu darba rezultātā, radošs darbs, humora izjūta ir audzināšanas līdzekļi, kas rada nepieciešamo emocionālo fonu aktīvai darbībai, nodrošina darba efektivitāti.

Pedagoģiskais novērojums pārliecina, ka tie pusaudži, kuri paši aktīvi piedalās dažādos pasākumos, audzina arī mazāk aktīvus klases biedrus.

Audzināšanas darbā uzvedības emocionālo fonu veicina jūtas, gribas, izpratni par pašattīstību. Klases audzinātāja saskarsme ir viens no faktoriem skolēnu pašaudzināšanas sekmēšanai.

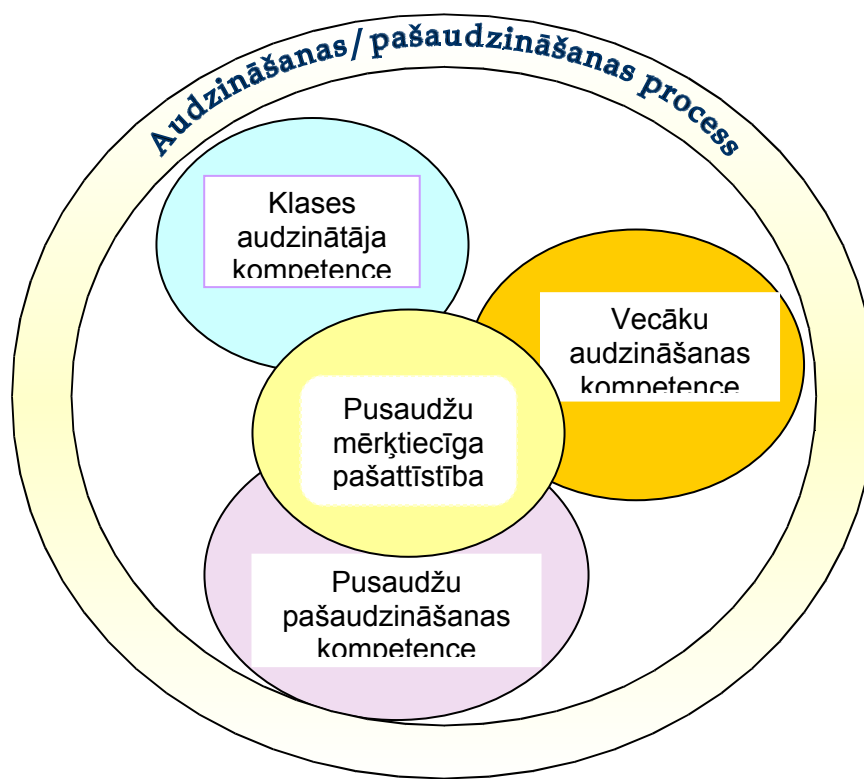
Padomju pedagoģijā audzināšanas rezultāts bija pašaudzināšana. Tas atrodams gan Babanska, gan Iljina, gan latviešu padomju laika un arī daudzos mūsdienu zinātniskos un praktiskos pedagoģiskos pētījumos.

Mūsdienās normatīvās skolas pārstāvji savas audzināšanas pozīcijas neatdod humānpedagoģijai. Piemēram, RPIVA absolventi pārrunās dalās vērojumos, kurus ir ieguvuši gan īsākās un garākās pedagoģiskajās praksēs, gan tūlīt pēc beigšanas vērojuši pirmajā skolotāja darba gadā. Pedagoģiskais novērojums liecina, ka skolotāji skolā cīnās pret, viņuprāt, pusaudžu negatīviem paradumiem un uzvedību. Tas, kas ir raksturīgs pusaudža vecumam, pieaugušajiem šķiet nepieņemami. Tāpēc visi labie skolotāju un vecāku audzināšanas pasākumi un ieteikumi izraisa pusaudžu pretdarbību/ pretošanos audzināšanai. Jaunie skolotāji, uzsākot citu darbību, pusaudžu klasēs sastop autoritāru skolotāju neizpratni un iebildumus pret viņu humānām metodēm. Nespējot neko mainīt, daudzi jaunie skolotāji nevēlas turpināt skolotāja darbu normatīva tipa skolās Latvijā.

Humānpedagoģijā sadarbības pedagoģijā pašaudzināšana ir audzināšanas pamatkomponente. Tas veido audzināšanas būtību. Audzinātājs mērķtiecīgā darbībā palīdz pusaudzim mērķtiecīgi kļūt pat līdzsvarotu vispusīgi (fiziskā, psihiskā un sociālā) un harmoniski (intelektuālā, emocionālā un gribas) attīstītu personību.

Tas ir klases audzinātāja, pusaudžu un vecāku kopīgs uzdevums, kas nav panākams viena vai piecu gadu laikā. Nepieciešamas zināšanas par audzināšanas/pašaudzināšanas procesu un izpratne par klases audzinātāja, pusaudža un vecāku sadarbības rezultātu

Pamatojoties uz teorētisko avotu analīzē gūtajām atziņām par pusaudža personības attīstību un pašaudzināšanu, izveidoju audzināšanas/pašaudzināšanas procesa sadarbības modeli.

1.21. att. Audzināšanas/pašaudzināšanas procesu veicinošs sadarbības modelis

Audzināšanas/pašaudzināšanas procesa komponentes ir klases audzinātāja kompetence, vecāku audzināšanas kompetence un pusaudžu pašaudzināšanas kompetence. Klases audzinātāja, vecāku un pusaudžu saskarsmē sadarbībā tiek nodrošināta atklātība un savstarpēja uzticēšanās un cieņa. Sadarbībā notiek visu triju komponentu mijiedarbība (savstarpēja uztveršana, vērtēšana un ietekmēšanās), kas veicina pusaudžu mērķtiecīgu pašattīstību, savstarpēju mācīšanos.

Tālāk empīriskā pētījuma vajadzībām tika izstrādāti pusaudžu pašaudzināšanas kritēriji un rādītāji.

1.27. tabula

Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji

Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi
-----------	----------	--------

1. Prasme vērtēt savu augšanu	1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās	Vienmēr protu orientēties 3 Reizēm protu orientēties 2 Reti protu orientēties 1
	2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu	Vienmēr protu plānot savu svaru 3 Reizēm protu plānot savu svaru 2 Reti protu plānot savu svaru 1
2. Mācīšanās kvalitāte	1. Ieinteresētība mācīšanās procesā	Vienmēr man ir interesanti mācīties 1 Reizēm man ir interesanti mācīties 2 Reti man ir interesanti mācīties 3
	2. Darbība interešu pilnveidošanā	Sistemātiski mācos ārpusstundu nodarbībās 3 Reizēm mācos ārpusstundu nodarbībās 2 Reti mācos ārpusstundu nodarbībās 1
	3. Mērķtiecība	Vienmēr sasniedzu mērķi 3 Reizēm sasniedzu mērķi 2 Reti sasniedzu mērķi 1
	4. Rūpes par mācību sasniegumiem	Vienmēr cenšos pēc sasniegumiem mācībās 3 Dažreiz cenšos pēc sasniegumiem mācībās 2 Reti cenšos pēc sasniegumiem mācībās 1
3. Līdzdarbība mājas un skolas vides pilnveidošanā	1. Lietderīgi darbi citu labā	Vienmēr veicu lietderīgus darbus 3 Dažreiz veicu lietderīgus darbus 2 Neveicu lietderīgus darbus 1
	2. Patstāvīgie darbi mājās	Vienmēr man ir patstāvīgi darbi mājās 3 Dažreiz man ir patstāvīgi darbi mājās 2 Man nav patstāvīgi darbi mājās 1
	3. Lietderīgie darbi skolā	Vienmēr līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā 3 Dažreiz līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā 2 Reti līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā 1
4. Attieksme pret citiem cilvēkiem	1. Attieksme pret vienaudžiem	Vienmēr protu draudzēties ar vienaudžiem 3 Dažreiz protu draudzēties ar vienaudžiem 2 Neprotu draudzēties ar vienaudžiem 1
	2. Attieksme pret pieaugušajiem	Vienmēr ar cieņu izturas pret pieaugušajiem 3 Dažreiz ar cieņu izturas pret pieaugušajiem 2 Neizturas ar cieņu pret pieaugušajiem 1
	3. Interese pret valsts un sabiedrības norisēm	Vienmēr interesējos par valsts un sabiedrības norisēm 3 Dažreiz interesējos par valsts un sabiedrības norisēm 2 Neinteresējos par valsts un sabiedrības norisēm 1
5. Prasmes sadarboties	4. Sadarbība ar skolotājiem	Sadarbība ar skolotājiem man ir vērtība 3 Sadarbība ar skolotājiem man ir daļēja vērtība 2 Sadarbība ar skolotājiem man nav vērtība 1
	5. Sadarbība ar vecākiem	Sadarbība ar vecākiem man ir vērtība 3 Sadarbība ar vecākiem man ir daļēja vērtība 2 Sadarbība ar vecākiem man nav vērtība 1
	6. Sadarbība ar vienaudžiem	Sadarbība ar vienaudžiem man ir vērtība 3 Sadarbība ar vienaudžiem man ir daļēja vērtība 2 Sadarbība ar vienaudžiem man nav vērtība 1

Kā liecina pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji, pašaudzināšana ir savas pašattīstības mērķtiecīga sekmēšana. Tāpēc arī tas ir pamats eksperimentāli empīriskā pētījuma rezultātu izvērtēšanai.

Secinājumi.

Audzināšana kā sabiedriska parādība ir vēsturiski konkrēta. Tā attīstījusies vienībā ar atbalstu personībai, īpaši psihiskā un sociālā attīstībā ar vēlmi un spēju ietekmēt sociālo vidi.

Atbalstu bērnam iepriekšējo paaudžu pieredzes pārmantošanā vēsturiski ir nodrošinājuši gan vecāki, gan skolotāji.

Latvijas skolās izveidojies īpašs klases audzinātāja atbalsts skolēnam, kas mērķtiecīgi sekmē viņa personības pilnveidošanos sadarbībā.

Mūsdienās klases audzinātāja darbība ir atbildīga un nepieciešama, jo sarežģītākas kļuvušas cilvēku savstarpējās attiecības kā starp paaudzēm, tā starp sociālām grupām.

Sadarbības pedagoģijai attīstoties, tuvinās audzināšana/pašaudzināšana, par kuru vienotības produktivitāti atbildīgs arī klases audzinātājs.

Uz teorētisko avotu analīzes bāzes tika izveidots klases audzinātājam lietojams pārmantojamības modelis, pieaugušo un pusaudžu sadarbības modelis. Balstoties uz darbības procesuāli strukturālo pieeju, izstrādāti pašaudzināšana kritēriji: prasme vērtēt savu augšanu, mācīšanās kvalitāti, līdzdarbību mājas un skolas vides pilnveidošanā, attieksmes pret citiem cilvēkiem, prasmes sadarboties un rādītāji atbilstoši pusaudžu darbības un vecuma īpatnībām prasme orientēties sava garuma, svāra un vecuma proporcijās, prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu; interese mācīties, darbība interešu pilnveidošanā, mērķtiecība, rūpes par mācību sasniegumiem; lietderīgi darbi citu labā, patstāvīgie darbi mājās, lietderīgie darbi skolā; attieksme pret vienaudžiem, attieksme pret pieaugušajiem, interese par valsts un sabiedrības norisēm; sadarbība ar skolotājiem un sadarbība ar vecākiem.

2. KLASES AUDZINĀTĀJA, SKOLOTĀJU, VECĀKU UN PUSAUDŽU SADARBĪBA KĀ PUSAUDŽU PAŠAUDZINĀŠANAS PRASMJU PILNVEIDOŠANĀS PEDAGOGISKS NOSACĪJUMS

2.1. Empīriskā pētījuma metodes un organizācija

Hipotēzes pārbaudei par pusaudžu mērķtiecīgu pašaudzināšanu tika veikts empīriskais pētījums, kurā piedalījās 7.- 9. klašu skolēni.

Konstatējošā eksperimenta mērķis – izanalizēt audzināšanas un pašaudzināšanas saistību pusaudžu, vecāku un skolotāju reālajā darbībā.

Uzdevumi.

1. Noteikt pusaudžu attieksmi pret pašaudzināšanu, vecāku izpratni par savu bērnu pašaudzināšanu.
2. Noskaidrot pusaudžu reālo pašaudzināšanas un sociālo prasmju līmeni.
3. Noteikt reālo pusaudžu un klases audzinātāja sadarbības līmeni.
4. Noteikt vecāku izpratni un attieksmi pret pašaudzināšanu.

Konstatējošā eksperimentā pētījumā tika veikta aptauja, kurā tika iesaistīti 829 skolēni, Jēkabpils Valsts ģimnāzijas skolotāji un dažu republikas skolu skolotāji. Aptaujā tika noskaidrota attieksme pret pusaudžu pašaudzināšanu. Aptaujas tika veiktas skolotāju tālākizglītībasursos, metodisko apvienību informatīvajās apspriedēs, intervijās.

Lai noskaidrotu vecāku attieksmi pret pusaudžu pašaudzināšanu un izpratni par pusaudžu vecumposma iezīmju izpratni, pētījumā tika iesaistīti pusaudži, skolēnu vecāki, skolotāji.

Pamatojoties uz iegūtajiem rezultātiem, tika izvirzīti uzdevumi veidojošam eksperimentam.

Veidojošā eksperimenta mērķis

1. posma mērķis: izveidot pusaudža pašaudzināšanas programmu un klases audzinātājam sadarbībā ar pusaudžiem uzsākt to realizēšanu audzināšanas/pašaudzināšanas darbībā.

Uzdevumi:

1. Uz pašaudzināšanas būtības teorētiskā pamata izveidot 7. – 9. klašu pusaudžu pašaudzināšanas programmu.
2. Izveidot 7. – 9. klasē pusaudžu pašaudzināšanas programmas realizācijas galvenos virzienus un klases audzinātāja atbalsta programmu.

Eksperimenta 2. posma mērķis: noskaidrot pusaudžu attieksmi pret sadarbību un organizēt sadarbības pilnveidošanu skolēns – vecāki – skolotāji klases audzinātāja vadībā.

Uzdevumi.

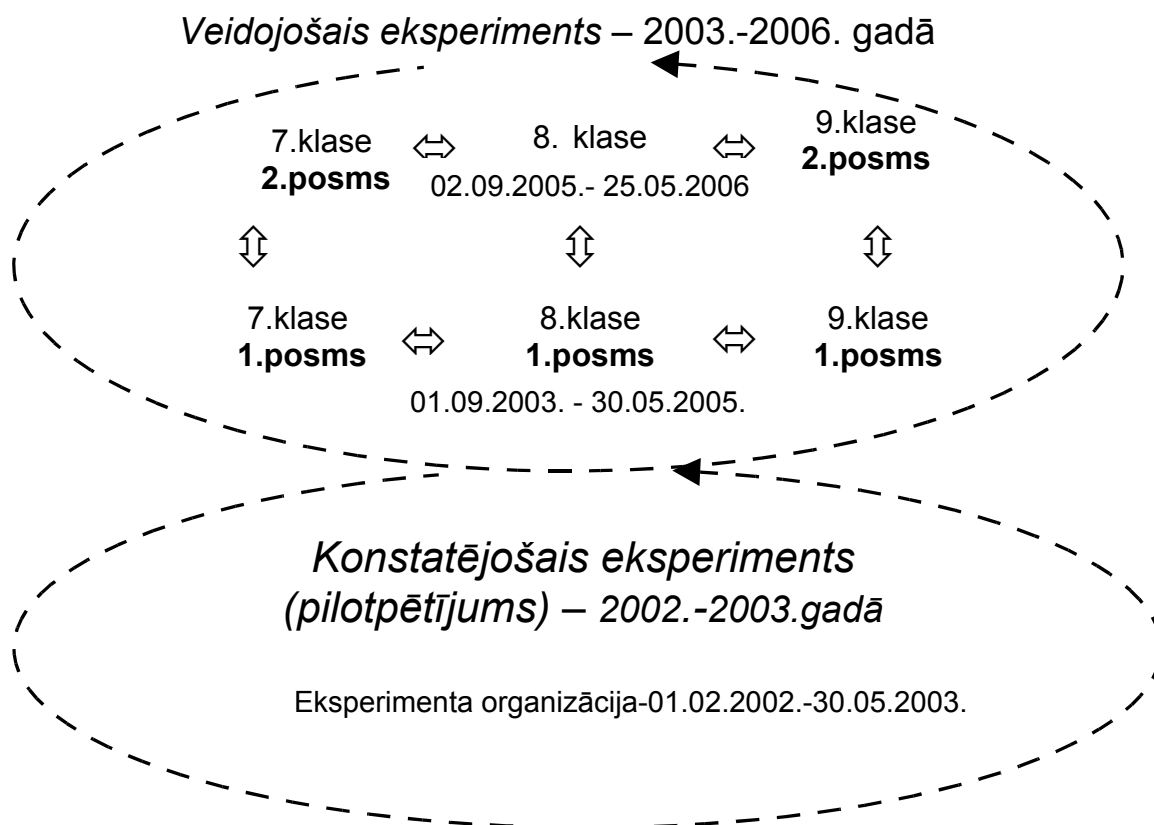
1. Izveidot pusaudžu un klases audzinātāja sadarbības modeli.
2. Organizēt pusaudžu programmas realizāciju sadarbībā

P ⇔ P P ⇔ Sk P ⇔ Sk ⇔ V

Pētījuma norise.

Konstatējošais eksperiments tika veikts 2001./02. un 2002./03. mācību gados Jēkabpils Valsts ģimnāzijā. Eksperimentā iegūtie rezultāti sekmēja veidojošā eksperimenta mērķa un uzdevumu apzināšanu.

Kopā pētījumā piedalījās: 829 skolēni, 187 skolotāji, 58 vecāki = 1074 respondenti. Veidojošā eksperimentā piedalījās 57 skolēni.

Pētījumā piedalījās: Latvijas 187 klašu audzinātāji.

- Jēkabpils Valsts ģimnāzijas 35 klašu audzinātāji.
- Pļaviņu ģimnāzijas 31 klases audzinātājs.
- Ventspils 1. ģimnāzijas 29 klases audzinātāji.
- Līvānu 1. vidusskolas 32 klases audzinātāji.
- Rīgas 19. vidusskolas 17 klases audzinātāji.
- Cēsu rajona 43 klašu audzinātāji.

Balstoties uz teorētisko pētījumu problēmas izzināšanā, tika izmantotas šādas empīriskā **pētījuma metodes:**

1. Aptaujas:

- mutiskās – pārrunas, intervijas, jautājumi un atbildes.
- rakstiskās – anketas – respondenti skolēni, skolotāji, vecāki.

Uzsākot konstatējošo eksperimentu, tika veikta aptauja, pārrunas, jautājumi un atbildes ar vecākiem par pusaudžu pašaudzināšanas iespējām ģimenē, kurās piedalījās cilvēki, kas bija kopā ar bērnu biežāk par citiem: dažāda vecuma vecāki un vecvecāki.

Intervijās tika noskaidrota vecāku kompetence un attieksme pret pusaudžu pašaudzināšanas saturu skolā un ģimenē, vecāku kompetenci un vēlmi uzzināt par pašaudzināšanu kā līdzsvarotas attīstības veicinātāju.

2. Pedagoģiskā novērošana:

- stundās;
- ārpusklases nodarbībās;
- atklātajās nodarbībās vecākiem (2x gadā katrā klasē).
- svētkos.

Konstatējošo eksperimentu uzsāku ar 7.-9. klases skolēnu/pusaudžu pedagoģisko novērojumu, pārrunām, jautājumiem un atbildēm, lai noskaidrotu saturu pašaudzināšanas sekmēšanai, kas sekmētu pusaudžu harmonisku un vispusīgu attīstību un nodrošinātu pašattīstības pēctecību.

Klases audzinātāja stundās, kas notika 1x nedēļā (30 – 35 stundas gadā), noskaidroju pusaudžu attieksmi pret pašaudzināšanu. Pārrunās ar pusaudžiem konstatēju mājas – mikrovides audzināšanas līmeni. Tika noskaidrota ģimenes (brāļi, māšas, radi) un masu saziņas līdzekļu ietekme uz pusaudžu pašattīstību. Konstatēju uzmanības noturības spēju, prasmi darboties grupā un, īpaši, saziņas un sadarbības prasmes.

Klases audzinātāja stundās veidoju pedagoģiskās situācijas un analizēju tās gan nodarbību laikā, gan pēc nodarbībām, plānojot darbu grupas attīstībai un individuāli, veidojot sabalansētu tematisku klases audzinātāja stundu saturu pusaudžu pašaudzināšanai.

3. Statistiskās – datu apstrādes metodes: konstatējošā eksperimenta pusaudžu, skolotāju un vecāku aptauju datu apstrāde un analīze par pašaudzināšanas attīstības vidi un saturu skolā un ģimenē veikta ar izklājprogrammu Microsoft Word un “Microsoft Excel for Windows”. Pamatojoties uz iegūtajiem datiem, tika izvirzīti uzdevumi veidojošajam eksperimentam un apkopoti iegūtie rezultāti. Veidojošā eksperimenta dati apstrādāti ar statistiskās datu apstrādes sistēmas SPSS palīdzību.
4. Dokumentācijas analīze: apmeklējumu ieraksti 35 nodarbību apmeklējumu uzskaites žurnālos (2001-2003), 300 personas lietas, 25 pedagoģisko sēžu protokoli, 5 mācību gadiem izstrādātos 7.- 9. klašu audzināšanas plānus. Analizēju personas datus (skolēni).
5. Veicu nodarbību apmeklējumu uzskaiti un analīzi, atklāju sakarības starp regulāru nodarbību apmeklējumu un pašaudzināšanas attīstību.
6. Klases audzinātāja darbības integratīvā satura analīze un pamatojums pašaudzināšanas sekmēšanai (2002– 2003) un attieksmju veidošanai pret sevi.
7. Regulārās individuālās pārrunās tika noskaidrota vecāku attieksme pret bērnu pašaudzināšanu.

Pedagoģiski un psiholoģiski pamatotais izstrādātais pusaudžu mērķtiecīgas pašattīstības modelis tika eksperimentāli pārbaudīts veidojošā eksperimenta 2 posmos.

Pētījumā tika iesaistīti pusaudži, lai viņi apgūtu prasmi objektīvi izvērtēt savu pašaudzināšanas attīstības līmeni, iespējas un attīstības perspektīvu pašaudzināšanas sekmēšanai. Empīriskā pētījuma programmu veidojot, pamatojos uz novērojumiem savā direktora vietnieces ārpusstundu darbā. Kā kontroles metodes tika izvēlēta vecāku 1) anketēšana par attieksmi pret pusaudžu pašaudzināšanu; 2) pusaudžu pašaudzināšanas attīstības salīdzinošā analīze eksperimentālo grupu ietvaros; 3) pedagoģisko situāciju veidošana; 4) pedagoģiskais novērojums ārpusklases pasākumos.

Veidojošā eksperimenta vajadzībām tika veikta dažu teorētisko avotu analīze ar ieteikumiem Klases audzinātāja darbam un pašas 1998. gadā izdotā papildinātā un pārstrādātā palīgmateriāla *Klases audzinātājam* satura kontentanalīze.

Atbilstoši empīriskā pētījuma metodikām tika noteikts pusaudžu pašaudzināšanas līmenis. Pamatojoties uz pusaudžu pašaudzināšanas reālo līmeni, tika izveidota *veidojošā eksperimenta programma*.

Veidojošā eksperimenta rezultātā tika pilnveidota pusaudžu pašaudzināšanas programma. Tika izstrādāti audzināšanas/ pašaudzināšanas pilnveidošanas pedagoģiskie nosacījumi klases audzinātāja darbībā.

Konstatējošajā eksperimentā tika noteikts pusaudžu pašaudzināšanas līmenis, izveidots saturs pašaudzināšanas sekmēšanai.

Eksperimenta teorētisko pamatu veidoja atziņa, ka pašaudzināšana ir savas pašattīstības veicināšanā.

Pusaudžu darbībā tika ievērotas vecumposma attīstības likumsakarības un tas, ka pusaudzis respektē vienaudžus.

Pamatojoties uz psihologu un pedagogu atziņām, darba organizācijā tika izvēlētas darba metodes pašaudzināšanas veicināšanai.

Organizētā sadarbībā ar vecākiem (pārrunas, aptauja, diskusija, lekcijas, informatīvi ziņojumi), tika izvēlēts kā grupu darbs, tā individuālais darbs. Tika stimulēta bērnu un vecāku sadarbība, skolotāju, klases audzinātāja un skolēnu sadarbība kā mācīšanās process pašaudzināšanas sekmēšanai.

Pašaudzināšanas satura apguves padziļināšanu un operatīvas izmaiņas nodarbību procesā noteica pusaudžu vajadzību un interešu iepazīšana, vecumposmam raksturīgi attīstības nosacījumi, pusaudžu vēlmes un vecāku ieteikumi.

Konstatējošajā un veidojošajā eksperimentā tika pārbaudīti audzināšanas un pašaudzināšanas mījsakarību kritēriji un rādītāji.

Laika periodā no 2005.-2007. gadam tika veikta datu apstrāde, izstrādātas rekomendācijas klašu audzinātājiem un noformēts promocijas darbs.

2.2. Pusaudžu pašaudzināšanas izpēte pedagoģiskajā sadarbībā

Strādājot atbilstoši laikmeta prasībām un veidojot mūsdienu skolas modeli, pirmajā vietā izvirzās klases audzinātāja darba jautājumi, tā funkcijas, jo sabiedriskajā domā tiek diskutēts par skolas darbu, par skolotāja pienākumiem, tātad ir virkne problēmu, piemēram, slēpts vai atklātāks *uzbrukums* skolotājiem presē, pārrunās.

Ikdienā veicot direktora vietnieces ārpusstundu darbā pienākumus, tika meklētas atbildes uz daudziem jautājumiem, piemēram: *Ko nozīmē būt klases audzinātājam? Kā klases audzinātājam radīt pārliecību par klases audzinātāja darba nepieciešamību? Kā pārliecināt klases audzinātāju par skolas administrācijas un skolēnu vecāku sadarbības nepieciešamību? Kā organizēt klases audzinātāja darbu, lai tas būtu mērķtiecīgs? Kā atslogot klases audzinātāja darbu, efektīvizēt audzināšanas vērtības mūsdienu humānpedagoģijā un iesaistīt skolēnus un vecākus sadarbībā? Kā palīdzēt klases audzinātājam darba plānošanā?*

Pārrunas klašu audzinātājiem, anketēšana un intervijas gan savā skolā, gan citās republikas skolās, darbs ar skolēnu vecākiem rosināja izveidot materiālu, kas palīdzētu saplānot 35 klases audzinātāja stundas un optimāli organizēt sadarbību skolēns–skolotājs–vecāki. Palīgmateriāls *Klases audzinātājam* tika izdots 1996. gadā. Pēc aprobācijas Latvijas skolās padziļināts 2. izdevums tika izdots 1998. gadā. Tajā ir informācija par aktuālo klases audzinātāja darbā, klases audzinātāja darba pēctecību, audzināšanas saturu.

Izstrādātajā materiālā ietvertas Latvijas Izglītības un ZM konceptuālās nostādnes, izglītības formulējums, pieņemts, ka izglītība ir mērķtiecīgs personības attīstības process un rezultāts. Katram pusaudzim ir jāapzinās, ka izglītība ir personiska, sabiedriska un vispārcilvēciska pamatvērtība un izglītības mērķis ir radīt ikvienam cilvēkam iespējas veidoties par garīgi un fiziski attīstītu, brīvu un atbildīgu radošu personību.

Šo mērķi realizē skolu kolektīvi sadarbībā ar skolēnu vecākiem. Gribētos šo domu turpināt ar “un sabiedrību”, bet diemžēl bieži vien klases audzinātājs ir tas, kurš kopā ar skolēniem un viņu vecākiem meklē dzīves vērtības.

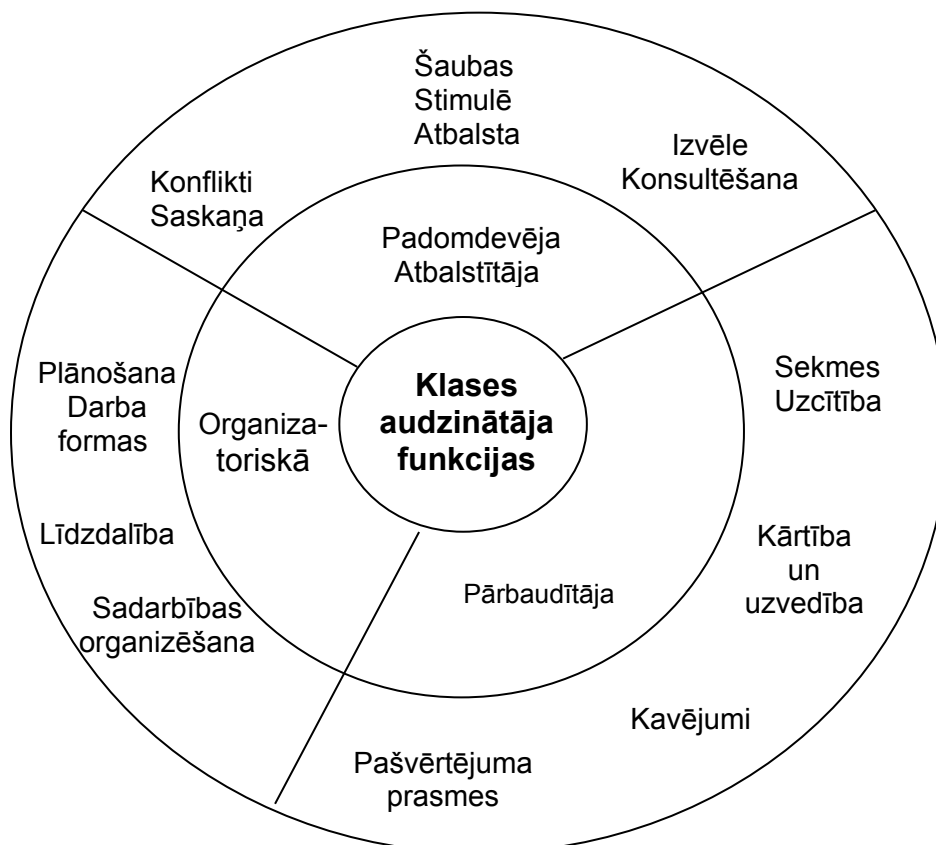
Konstatējošais eksperiments tika organizēts no 01.02.2002. - 30.05.2003. Konstatējošajā eksperimentā tika apzināts pusaudžu attīstības reālais līmenis. Ar sociometrijas palīdzību tika noskaidrots sociālais statuss un klases mikroklimats, ar aptauju, interviju un novērošanu skaidrots, vai pastāv mīļsakarības starp fizisko, intelektuālo un sociālo attīstību.

Pusaudži tika iepazīstināti ar cilvēka attīstības saturu. Attīstības saturs ir apjēdzams katram audzēknim un klases audzinātājam, ko nozīmē harmoniskā un vispusīgā attīstība. Fiziski vesels cilvēks darbojas aktīvāk.

Pētījuma vajadzībām tika noskaidrots, kādas pēc skolēnu domām ir klases audzinātāja funkcijas.

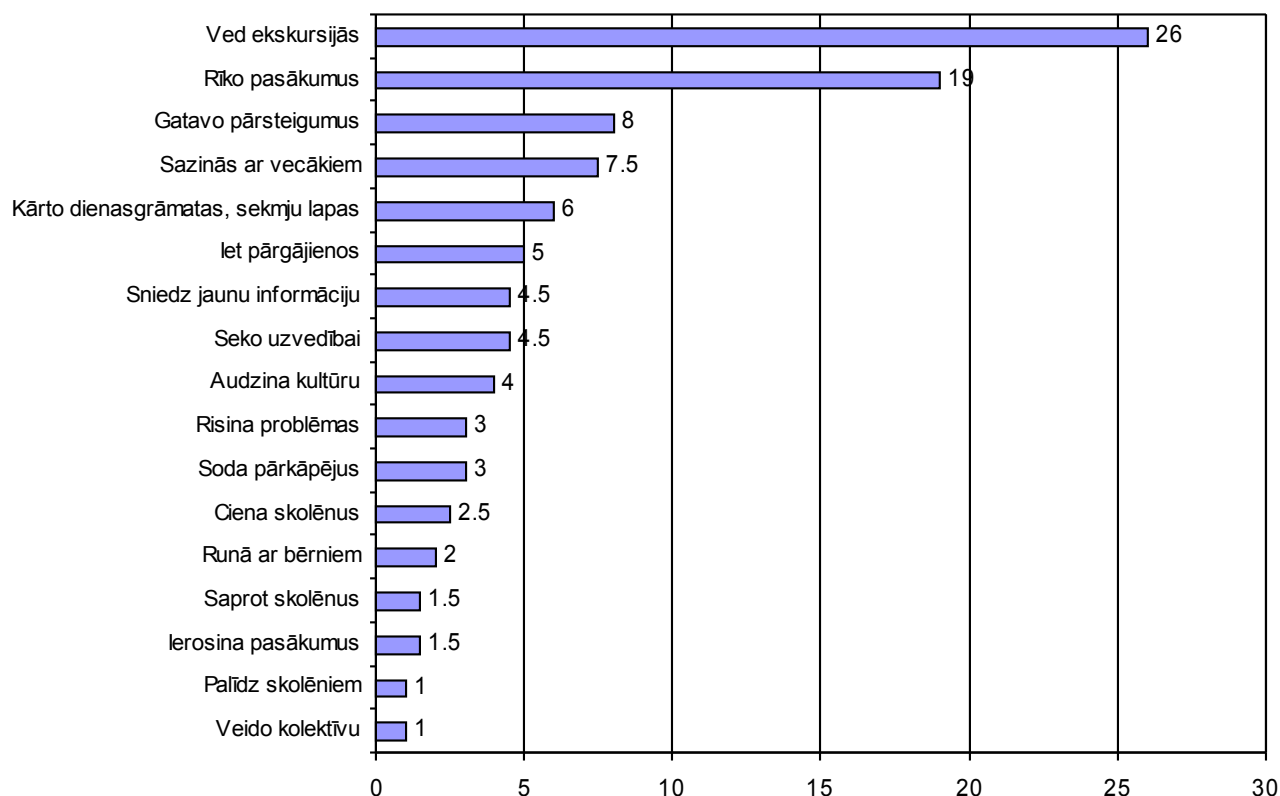
1. *Padomdevēja funkcija* atklājas tā, ka 7.– 9. klašu skolēni atbildes uz problēmjautājumiem meklē pie klases audzinātāja.
2. *Organizatora funkcija* atklājas tā ka, 7. – 9. klašu skolēni vēlas, lai klases audzinātājs būtu gan organizators, gan līdzdalībnieks.
3. *Pārbaudītāja funkcija* realizējas kā palīdzība 7.–9. klašu skolēniem kārtības, uzcītības un uzvedības nostiprināšanā. Darbību ietekmē vecumposma iezīmes, vides faktori un kultūridentitāte.

Klases audzinātāja funkcijas pusaudžu pašaudzināšanas veicināšanai ir attēlotas 2.1.. attēlā.

2.1. att. Apstākļu radīšana pusaudžu vajadzību respektēšanai un īstenošanai

Konkrēto klases audzinātāja funkciju raksturs mainās atkarībā no skolēnu (kā pasūtītāju) vecuma, viņu vecumposmu īpatnībām, viņu intelektuālā potenciāla, no pēctecības principa. Svarīga ir kultūrvides ietekme, īpaši ikdienas skolas vide, kas ietekmē pusaudžu vērtības. Klases audzinātājam ir respektējama arī "pasūtītāju" izpratne par klases audzinātāja funkcijām.

2.2.att. Klases audzinātāja funkcijas 7. – 9. klašu skolēnu izpratnē

Šī diagramma liecina par to, ka klases audzinātājam nepieciešamas zināšanas par skolēnu vecumposmu īpatnībām un vērtībām, lai varētu darba saturu realizēt mērķtiecīgi, jo piedāvātajās funkcijās izpaužas pretruna sadarbībā.

Šīs aptaujas rezultāti pārlicina, ka mūsdienu pusaudži gaida lielāku pieaugušo atbalstu, jo saikne ar vecākiem kā vienu no būtiskām funkcijām tiek izvirzīta abos vecumposmos. Tas nozīmē, ka skolēni vēlas dalīt atbildību par savām sekmēm ar pieaugušajiem.

Tajā pašā laikā, izvēloties darba formas, pētījumā konstatēju, ka pusaudži, 7. – 9. klašu skolēni, vēlas *tiešu* audzinātāja vadību: lai klases audzinātājs ved ekskursijās(26%), rīko pasākumus (19%), organizē pārsteigumus (8%), uztur saikni ar vecākiem (7,5%).

Veidojot savu klases audzinātāja darba saturu, klases audzinātājs savā ikdienas darbā ievēro *Klases audzinātāja darba paraugnoteikumus*. Manuprāt, Izglītības Ministrijas dokumentā klases audzinātāja tiesības un pienākumi ir formulēti neprecīzi un nekorekti. Piemēram, klases audzinātāja *tiesības ir piedalīties pasākumos*, kuros piedalās klase, bet vai tad tas nav *pienākums*? Dokumentā ir arī citas neprecizitātes, tāpēc, ievērojot IM ieteikumus, ieteicu savu variantu. Kurš gan cits, ja ne klases audzinātājs raksta liecības, veic kavējumu uzskaiti un kārto citas lietas?

Konstatējošajā eksperimentā tika apzinātas 17 klašu (7. un 8. paralēlklāšu un vienas 9. klases) skolēnu sekmes un fiziskā attīstība. Pētījumā tika iesaistīti 229 skolēni. Lai noskaidrotu

skolēnu attieksmi pret sevi, vērtējot fiziskās un intelektuālās attīstības procesus, tika veikta dokumentācijas (skolēnu personas lietu un sekmju) analīze. Izlases veidā 7 paralēlklasēs (7.i un 8.i; 7.un 8.b; 7.,8. un 9.b) katrā klasē tika noskaidrotas mījsakarības starp vairāku atšķirīgu pusaudžu svaru, garumu, sekmēm, mērķtiecību un neatlaidību kā gribas pamatīpašībām. Tabulā salīdzināti skolēnu fiziskās un intelektuālās attīstības dati 7.i un 8. i klasēs. Tika veikta 7 skolēnu attīstības analīze. (Pielikums nr. 2., 3., 15., 16.)

2.1. tabula

Fiziskā un intelektuālā attīstība 7i un 8i klasē

Resp.	Fiziskā attīstība		Sekmes (vidējā)	Harmoniskas attīstības raksturojums Fiziskā un intelektuālā attīstība
	Garums	Svars		
13./7.	160,0	41,0	7,1	Garuma un svara izmaiņas ir samērīgas, kaut gan svars ir par mazu. Sekmju līmenis rāda, ka notiek līdzsvarota harmoniska att.
13./8.	165,0	46,5	7,37	
14.	163,0	60,0	6,7	Gada laikā nav svara un garuma izmaiņu. Ir paaugstinājies sekmju līmenis. Nav līdzsvarota harmoniska attīstība.
14.	163,0	60,0	7,1	Psihiskā un gribas attīstība dominē
22.	155,0	50,5	6,5	Gada laikā garums palielinājies par 5 cm, svars – 7,5 kg. Sekmju līmenis ir pazeminājies. Nav līdzsvarota harmoniska attīstība, dominē fiziskā.
22.	160,0	58,0	6,25	
17.	161,0	42,0	3,5	Augums ir garš, bet svars ir mazs, Sekmju līmenis neapmierinošs. Nenotiek līdzsvarota harmoniska attīstība.
17.	169,0	49,0	3	
19.	146,0	49,5	7,6	Svars nav proporcionāls garumam, taču sekmju līmenis ir ļoti labs. Sportā vērtējums 7. Notiek līdzsvarota harmoniska attīstība.
19.	151,5	55,0	8	
27.	142,0	35,0	6,44	Respondents ir vismazākais un visvieglākais. Sekmju līmenis palielinājies. Fiziskās attīstības kavēšanās netraucē intelektuālo.
27.	145,0	36,5	6,9	
10.	166,0	48,5	7,3	Garums palielinājies par 7 cm, svars – 4,5 kg. Sekmes samazinājušās gandrīz par 1,5 ballēm. Harmonisku attīstību bremzē straujā augšana.
10.	173,0	52,0	5,87	

Tabulā aplūkojamas katra respondenta sekmes visos priekšmetos. 13. respondentam sekmes visos priekšmetos ir līdzsvarotas. 14. respondentam mākslas priekšmetos un sportā, 22. respondentam vājākas sekmes ir eksaktajos priekšmetos, 17. respondentam zems sekmju līmenis nav sportā, mūzikā, ekonomikā, citos dominē 2 vai 3 balles. 19. respondentam ir līdzsvarots sekmju līmenis visos mācību priekšmetos. 10. respondentam neapmierinošas ir sekmes valodās, teicami ir sportā, citos priekšmetos vidējā atzīme ir gandrīz labi (6).

7.i un 8.i klases skolēnu sekmes mācību priekšmetos

Resp.	L V	L Li	An V	Kr Vā	A ge	Ģe	Bi	Fi Ēt	Ķī	Ģ og	Vē s	Ek Dat	M āj	S p	M ū	V iz	U zv	Vidējā
13./7.	7	7	7	8	7	6	7			8	7	8	7	6	7	8	p	7,1
13./8.	8	8	7	7	8	8	7	7	7	7	7	8	9	6	7	7	p	7,37
14./7.	6	7	6	6	6	6	7			5	7	7	9	8	7	7	l	6,7
14./8.	6	7	6	6	7	7	7	7	7	7	6	9	9	8	8	7	l	7,1
22./7.	6	5	7	5	5	5	6			6	8	8	9	6	7	7	l	6,5
22./8.	6	6	7	6	5	5	6	5	6	7	5	7	9	6	7	7	l	6,25
17./7.	3	3	4	5	1	3	3			3	4	3	4	7	3	-	a	3,5
17./8.	3	3	3	2	2	2	3	4	3	2	2	5	3	5	5	2	a	3
19./7.	7	8	8	8	7	7	7	i		8	7	7	8	7	8	9	p	7,6
19./8.	8	9	8	8	7	8	8	8	8	8	8	8	9	7	7	9	p	8
27./7.	6	6	7	7	8	6	6	-		6	6	-	-	-	-	-	-	6,44
27./8.	6	8	7	6	5	6	7	6	7	6	7	8	9	-	7	7	p	6,9
10./7.	5	6	5	7	7	6	6	i		7	7	8	8	9	6	6	p	7,3
10./8.	4	4	4	6	6	6	6	6	6	6	5	6	8	9	6	6		5,87

Fiziskās un intelektuālās attīstības mījāsakarības 7.b un 8.b klasēs

Resp.	Fiziskā attīstība		Sekmes (vidējā)	Harmoniskas attīstības raksturojums Fiziskā un intelektuālā attīstība
	Garums	Svars		
2.	171,5	66,0	6,2	Diemžēl ar proporcionālu ķermeni un svaru nenotiek līdzsvarota harmoniska attīstība. Zema intelektuālā un gribas attīstība.
2.	178,5	72,0	6	
10.	175,0	49,0	5,67	Pazeminātais svars un lielais ķermenis traucē intelektuālo attīstību, sekmju līmenis krities par vairāk kā pusballi.
10.	182,0	54,0	5	
13.	150,0	33,0	6,4	Ķermenis aug straujāk par svaru, Sekmes pazeminājušās par balli. Atpaliek intelektuālā attīstība. Visvājāk ir latviešu valodā un ģeometrijā.
13.	155,0	36,5	5,5	
21.	163,0	85,5	6,78	Svars palielinājies par 9,5 kg, augums – 3 cm. Sekmju līmenis nedaudz uzlabojies uz „7”. Liekais svars netraucē iegūt sportā „8”.
21.	166,0	95,0	7,1	
26.	159,0	46,5	7,5	Līdzsvarotas sekmes visos priekšmetos. Ķermenis attīstās pakāpeniski, kaut gan svars ir mazāks par normālu, sekmes uzlabojušās pārsvarā „ļoti labi”.
26.	165,0	51,0	7,9	

Salīdzinot datus tabulā, redzam, ka katram respondentam individuāli izpaužas sekmes humanitārajos, eksaktajos un mākslas priekšmetos. Vērojams, ka sportā, izņemot 26. respondentu, sekmes ir viduvējas. Tātad nenotiek līdzsvarota harmoniska attīstība.

7. b un 8. b klases skolēnu sekmes mācību priekšmetos

Resp.	L V	L Li	An glu	Kr ie	A ge	Ģe	Bi	Fiz Da	Ķī	Ģ og	Vē	E	M āj	S p	M ū	V iz	U zv	Vidējā atzīme
2.	6	6	7	7	4	4	6	8		7	6		6	6	6	8	p	6,2
2.	5	7	6	8	4	4	6	5	6	7	6	6	6	6	7	8	p	6
10.	5	5	5	6	4	4	5	8		5	5		7	7	5	7	a	5,67
10.	4	5	5	6	4	4	5	5	5	4	5	5	8	6	6	4	a	5
13.	6	6	6	5	5	6	6	8		6	7		7	8	7	7	a	6,4
13.	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	6	7	7	6	7	7	a	5,5
21.	7	7	7	6	6	6	7	6		8	7		8	5	8	7	p	6,78
21.	7	8	8	7	6	7	7	6	7	5	7	9	9	8	7	7	p	7,1
26.	7	8	7	7	7	6	7	8		7	8		10	8	8	8	p	7,5
26.	8	9	7	7	8	8	8	7	8	8	8	8	9	8	8	8	p	7,9

Nākamajā tabulā ir informācija par 5 respondentu fizisko attīstību, vidējo sekmju līmeni triju gadu laikā (7., 8. un 9. klasē). Dots attīstības raksturojums.

Pusaudžu attīstība 7.a, 8.a, 9.a klasē

Resp. klase	Fiziskā attīstība		Sekmes vidējā	Harmoniska attīstība Fiziskā un intelektuālā attīstība
	Garums	Svars		
2. 7.kl.	190,0	68,0	5,28	2. respondentam ir liels augums, svars 3 gadu laikā ir pieaudzis par 13 kg, bet garums par 4,5 cm. Griba ir kļuvusi spēcīgāka, jo sekmes ir pakāpeniski uzlabojušās.
2. 8.kl.	192,5	75,0	6,37	
2. 9.kl.	194,5	81,0	7,3	
4. 7.kl.	152,5	28,0	6,6	4. resp. garums ir pieaudzis par 18,5 cm, svars ir gandrīz divkārtšojies, bet ir nesamērīgs garumam. Sekmju līmenis ir vienmērīgs – gandrīz labs. Griba vāja.
4. 8.kl.	164,0	45,0	6,25	
4. 9.kl.	171,0	52,0	6,42	
7. 7.kl.	161,0	70,0	5,57	7.resp. 3 gadu laikā izaudzis par 13 kg, svars pieaudzis par 36 kg un pārsniedz normu par 32 kg. Sekmju līmenis vienmērīgs, starp viduvēji un gandrīz labi. Griba vāja.
7. 8.kl.	170,0	92,0	5,5	
7. 9.kl.	174,0	106,0	5,46	
9. 7.kl.	156,0	56,0	4,64	9. respondenta svars pieaudzis par 22 kg un pārsniedz normu par 8 kg, garums par 14 cm. Sekmes ir zem viduvējā, pakāpeniski pazeminās. Vāja griba.
9. 8.kl.	164,0	70,0	4,75	
9. 9.kl.	170,0	78,0	4,2	
18. 7.kl.	147,0	35,0	6,2	18.resp. ir izaudzis par 10 cm, svars palielinājies par 8 kg, bet ir 12 kg par mazu. Vienmērīgā augšana un svars ir labvēlīgi sekmju uzlabojumam uz labi. Mērķtiecīga griba.
18. 8.kl.	154,0	39,0	7,25	
18. 9.kl.	157,0	43,0	7,3	

Varam secināt, ka straujas svara un garuma izmaiņas nav labvēlīgas skolēna intelekta attīstībai. Pusaudžu vecumposma nelīdzsvarotas attīstības īpašības negatīvi atsaucas uz gribas un sekmju līmeni. Nākamajā tabulā ir redzamas 5 respondentu sekmes visos mācību priekšmetos 7., 8., 9. klasēs.

7., 8., 9. klašu skolēnu sekmes 3 mācību gadu laikā

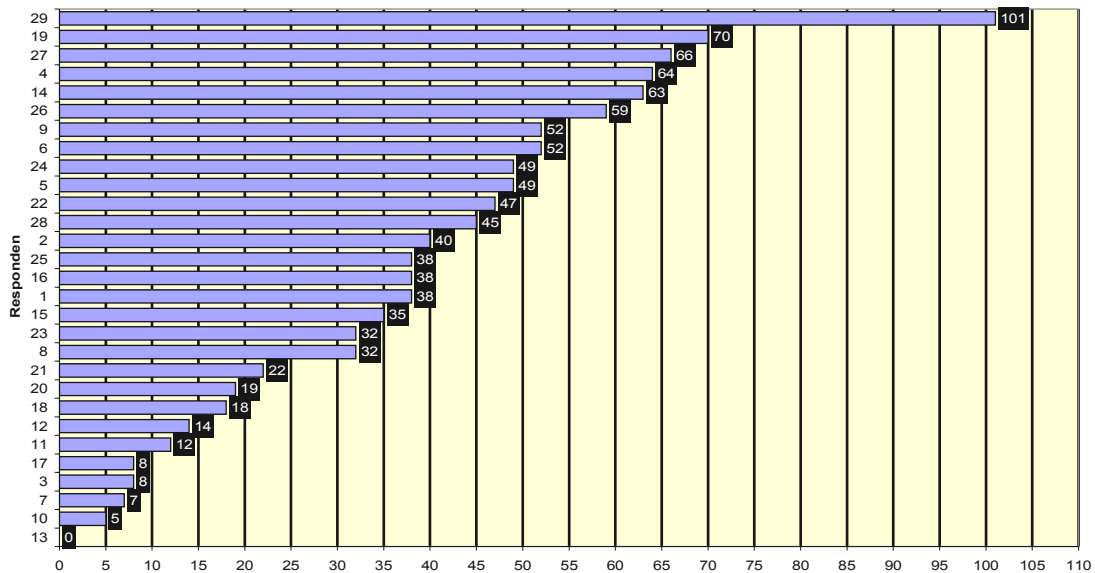
Resp.	L V	L Li	An V	Kr Vā	Al Ma	Ģe om	Inf	Bi	Fi Ēt	Ķī	Ģe og	Vē s	Ek Dat	M āj	S p	M ū	V iz	In str	Vidēja
2./7.	4	5	8	4	4	5	9	7			6	8		8	7	5	6		5,28
2./8.	6	7	8	5	5		10	7	8	6	8	7	8	7	4	7	7		6,37
2./9.	6	7	8	5	6		10	7	9	6	7	7		9	9	7	7		7,3
4./7.	5	7	6	6	6	6	9	5			7	6		6	9	8	5	8	6,6
4./8.	6	6	5	6	5		8	5	5	5	5	5	6	7	9	8	6	9	6,25
4./9.	6	6	6	6	5		9	5	7	5	5	6		7	7	7	6	9	6,42
7./7.	5	5	4	5	4	3	8	5			6	6		6	8	8	5		5,57
7./8.	5	5	5	4	4		8	4	5	5	6	5	6	7	8	8	5		5,5
7./9.	4	4	5	5	4		8	4	5	4	5	5		7	9	8	5		5,46
9./7.	4	4	4	5	5	5	6	4			5	4		6	7	6	7		4,64
9./8.	4	4	5	4	4		6	4	5	4	4	4	5	7	5	5	6		4,75
9./9.	4	4	5	6	4		7	4	5	4	4	4		7	a	6	5		4,2
18./7.	5	6	6	8	6	6	6	7			6	7		4	5	9	6		6,2
18./8.	8	8	8	8	7		6	8	7	7	7	7	7	4	7	10	7		7,25
18./9.	7	6	8	9	8		7	9	7	8	7	6		6	6	10	6		7,3

Salīdzinot sekmes priekšmetos, secinām, ka humanitārajos priekšmetos - latviešu valodā un svešvalodās sekmju līmenis ir zemāks par sekmēm mākslas priekšmetos, izņemot 18. respondentu, kuram augstāks sekmju līmenis ir valodās.

Pastāv tiešas sakarības starp pusaudžu fizisko attīstību un sekmju līmeni. Jāuzsver, ka katram pusaudzim tas notiek individuāli, jo liela nozīme harmoniskā attīstībā ir gribas komponentēm, prasmei sevi organizēt darbam, pusaudža vecuma īpatnībām un vērtībām.

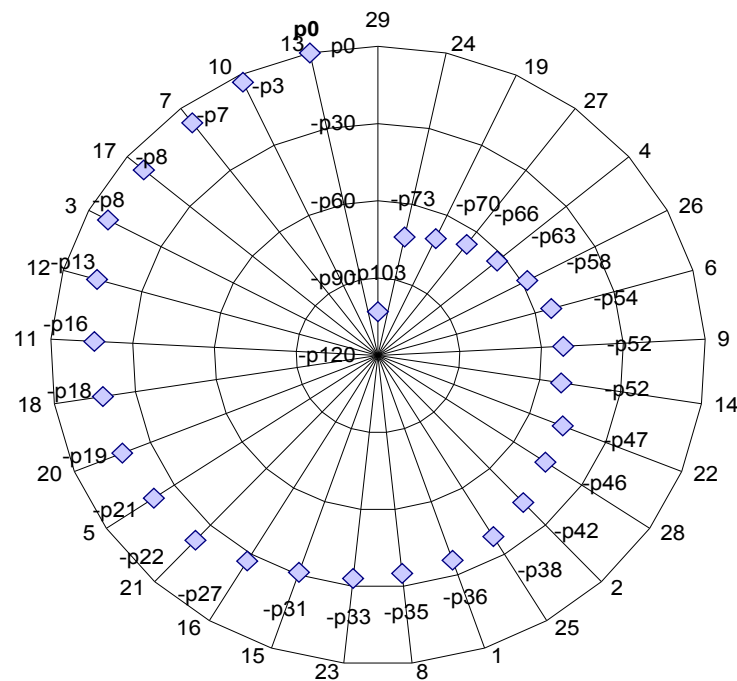
Lai šo pieņēmumu izmantotu par pamatu veidojošā eksperimentā, tad, pamatojoties uz „pusaudžu fiziskās attīstības novērtējuma” formulu $W/H^3 \text{ kg/cm}^3$ (patents RU (11) 2271146 (13) C1), skolēni tika sadalīti trijās grupās. Aprēķinu rezultātā atbilstoši vecumam iegūtas auguma – svara proporcijas, kas atklāj auguma un svara līdzsvarotu veidošanos jeb otro grupu, pazeminātu līdzsvaru starp svaru un augumu, kas veido pirmo grupu un paaugstinātu nelīdzsvarotu attiecību starp augumu un svaru, kas veido trešo grupu (Pielikums Nr.4. – 16., 30., 31., 32.)

Vēl viens no konstatējošā eksperimenta uzdevumiem - noskaidrot pusaudžu reālo pašaudzināšanas un sociālo prasmju līmeni. Lai noskaidrotu sociāli-psiholoģisko klimatu, līderus un atstumtos klasē, tika veikta sociometriskā aptauja. Aptaujai tika sagatavoti 9 jautājumi. Katram jautājumam bija 3 izvēles: 1.izvēlei 3 punkti, 2.izvēlei 2 punkti., 3.izvēlei 1 punkts. (Pielikums nr. 22., 23.).

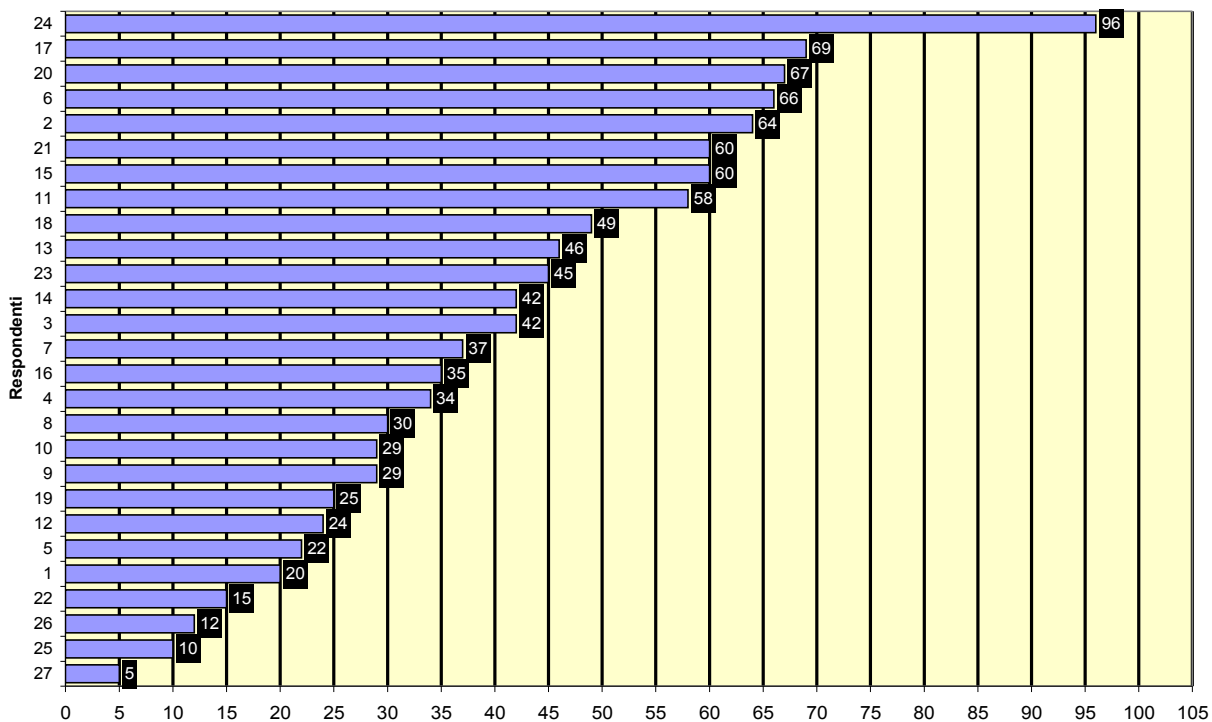
2.3. att. 7. klases pusaudžu sociālais statuss klasē

Redzam, ka šajā klasē ir gan viens izteikts absolūtais *līderis* (101 punkts), gan 17 pusaudžu *līderu grupa* klases kodols (70 – 32 punkti), gan 10 pusaudži *aktīvie izpildītāji* (22 – 5 punkti), pasīvie līdzdalībnieki ar mazu izvēlu skaitu, bet 13. respondentu nav izvēlējis neviens klasesbiedrs, viņš ir *atstumtais*. Pārskatāmi tas ir nākamajā diagrammā.

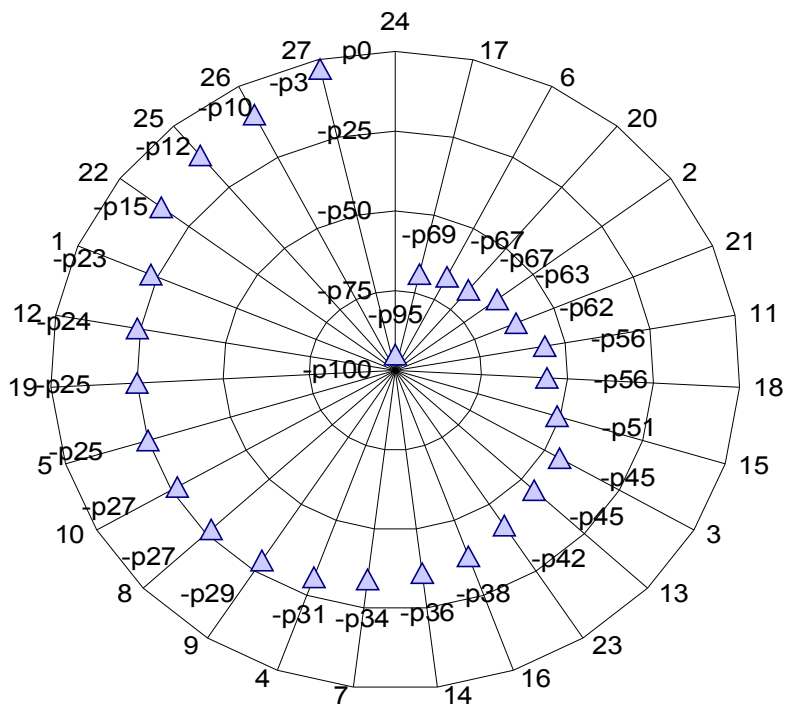
2.4. att. Līderi un atstumtie 7. klasē

Nākamajā diagrammā ir 8. klases pusaudžu sociometriskās aptaujas rezultāti. (Pielikums Nr.22, 24.)

2.5.att. Pusaudžu sociālais statuss 8. klasē

Arī 8. klasē ir viens *izteikts klases līderis* (96 punkti). *Līdergrupa* (8 pusaudži) ar līdzīgu punktu skaitu (69-51) veido klases organizatorisko kodolu. Vidējā grupā ir 14 pusaudži ar (49–23) punktu skaitu, 4 pusaudžiem punktu skaits ir no 15-5. Klasē nav atstumto skolēnu.

2.6.att. Līderi un atstumtie 8. klasē

Šajā diagrammā ir redzams izteiktais līderis un visu grupu pakāpeniska sociālā statusa samazināšanās.

Pedagoģiskais novērojums liecina, ka 7. – 9. klašu pusaudžiem nozīmīgi ir ievērot kārtību klasē, būt pieklājīgam saskarsmē, sadarbībā dalīties ar citiem, ievērot precizitāti, būt atbildīgam darbā, darboties ar nākotnes perspektīvu.

Saskaņā ar Chi-Square kritēriju, statistiski nozīmīgu rādītāju starp klasēm nav, bet līderpozīcijas pēc sociālā statusa klasēs ir tiem skolēniem, kuri ir fiziski harmoniski attīstīti (Pielikums Nr.33).

Būtiski ir, lai klases audzinātājs prastu saprasties gan ar pusaudžiem, gan pusaudžu vecākiem. Tāpēc klases audzinātājam darbā ar vecākiem gan skolā, gan ārpus tās būtu svarīgi:

- nodrošināt savstarpēju cieņu skolotāju komandas un vecāku starpā,
- iedrošināt piedalīties, uzklaut idejas un konsultēt vecākus,
- lietot daudzveidīgas ģimeņu iesaistīšanas formas sadarbībā ar skolu,
- rosināt ģimeņu iniciatīvu, iesaistīt visu ģimeni,
- pārrunāt ar ģimenēm par saziņas formām,
- būt pacietīgam,
- pozitīvu saskarsmi ģimenē veicināt ar regulāru informāciju par bērna sasniegumiem,
- izrādīt atzinību par ģimeņu iesaistīšanos klases darbā,
- mudināt apmeklēt vecāku sapulces un mācīt sadarboties,
- saglabāt konfidencialitāti,
- sadarboties ar sabiedriskām organizācijām.

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka sadarbību veicina tas, ka, jo vairāk cilvēku iesaistīti lēmumu pieņemšanā, kas skar viņus pašus, jo vairāk ticams, ka viņi šos lēmumus īsteno. Lēmumu pieņemšanā nepieciešams iesaistīt arī ģimeni. Ģimene ir vēsturiski mainīgs sociāls institūts, savstarpējo attiecību vai sadarbības subjekts, sistēma, sociāla grupa, sabiedrības šūniņa.

Mūsdienu realitātē ir dažādi ģimeņu tipi: kooperatīvās; paplašinātās; nukleārās: 1) ar vienu bērnu; 2) ar vairākiem bērniem; dislokālās; nepilnās; vecvecāku un mazbērnu ģimenes.

Jebkurā no šiem ģimeņu tiptiem var veidoties dažādi audzināšanas stili, ko ietekmē vecāku bērnībā saņemtā audzināšana.

2.7. att. Audzināšanas stili ģimenē

Gan vecumposma īpatnības, gan audzināšanas stils ģimenē var izraisīt pusaudžu agresivitāti. Pusaudžu agresivitātes cēloņi pārsvarā ir negatīva ģimenes vide → zems pašnovērtējums → Sevis identificēšana ar vienaudžiem, kuriem ir novirzes → uzvedības problēmas. Iespējams, ka tradicionālajā saturā mūsdienās netiek uzklautas pusaudža domas un respektēts viņa viedoklis. Lūk, ko atklāja klases audzinātāja stundu saturs.

Tradicionālais audzinātāja stundu saturs

<p>7.klasē</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pilsoniskās un nacionālās pašapziņas veidošanās, balstoties uz tautas mentalitāti un kultūru: audzinātārstundas: Es – Latvijas pilsonis, Latvija – manas mājas; valodas nedēļa; tematisko sarīkojumu apmeklējumi; cilvēktiesību apguve. 2. Patstāvības rosināšana: ko nozīmē būt neatkarīgam; atbildības izjūtas veidošanās; vienotas pasaules redzējuma veidošanās (sevis un citu analizēt prasmes apguve); pienākumu apzināšanās
<p>8.klasē</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Veselības jautājumi: mans ķermenis un tā valoda; ievads medicīnas pamatos; personiskā higiēna; veselības nedēļa skolā; kas apdraud mūsu veselību (narkomānija, toksikomānija, alkoholisms, transmisīvās slimības). 2. Es – sabiedrības daļa, es – sabiedrībā: policijas dienas skolā; vardarbības izpausmju veidi, kā sevi pasargāt no psiholoģiskās vardarbības; sociālā pedagoga un psiholoģiskās palīdzības centra darbinieku loma ikdienā. 3. Darbs dara darītāju: vides labiekārtošanas talkas; estētikas un skaistuma izjūtas kopšanas stundas; izstāžu apmeklējumi un to analīze; laikabiedru darba izvērtēšana.
<p>9. klasē</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kā sagatavoties eksāmeniem un ieskaitēm, izlaidumam: Vērtīborientācijas stundas; Skolas psihologs ieteic; par kontroli, paškontroli, atbildību; <i>Ideju bankas</i> veidošana skolas izlaiduma norisei 2. Karjeras izvēle: karjeras izvēles stundas; atvērto durvju diena; informatīvie stūrīši <i>Tavai izvēlei</i>; testi par profesionālo piemērotību; karjeras klubiņš; profesiju veidi 3. Es esmu tavs draugs: šefības darbs 6. klasēs; skolas sarīkojumu organizēšana; tematiskās audzinātāja stundas; labvēlīga vide ikdienā

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka pašlaik skolā valda nepareizi izprasta pedagoģiskā brīvība. Tā atbalsta neiejaukšanos, nekā nedarīšanu vai attaisnoti brīvu rīcību skolā, bet vienlaicīgi uzsver pašatbildību un ar atbildību pamatotu mācību procesa veidošanu. Tā ir reāla pretruna mūsdienu pedagoģiskajā procesā.

Personīgais motīvs, rīcība un ieguldījums (autonomija, subjektīvais) ir galvenie komponenti, pedagoģiskās brīvības būtība.

Pedagoģiskā brīvība, ja tā ir ielikta individuālisma rāmjos, pilnībā sevi neizteic. Bez personiskiem motīviem vēl ir kaut kam jābūt, kas visam personiskajam būtu pamats. Tas ir plāns/programma, kas nosaka cilvēciskas rīcības robežas (homonīmija – objektīvā pieeja).

Autonomija ir augšanas/attīstības process, ne vides atdarināšana, bet radoša personīga darbība. Tas der man: izvēle, pašregulācija, atjaunošana, atdzimšana, pārveidošanās un pielāgošana sev.

Homonīmija – nepieciešamība būt daļai no kaut kā lielāka: kas der viņiem (mums).

Pedagoģiskā procesa būtība pilnīga ir tikai tad, ja cilvēkā ir šīs abas komponentes. Ja kāda no tām iztrūkst, tad šis process, un katrs cilvēks individuāli ir neirostisks – neveselīgs, jo tā holisms ir izjaukts. Salīdzināsim abus pedagoģiskā procesa modeļus, ko uzskatāmi izveidoju tabulā.

2.8. tabula

Pedagoģiskā procesa modeļi

Veselīgs pedagoģiskais process	Neirostisks pedagoģiskais process
Skolotāji un skolēni jūtas ērti – <i>kā mājās</i>	Skola šķiet sveša, biedējoša, nepievilcīga
Draudzīga vide skolā, sakārtotas attiecības – <i>es redzu, jūtu, zinu savu vietu</i>	Aizdomu pilna vide, haoss
Skolotāji un skolēni sevi uztver reāli – Es varu būt tas, kas es esmu	Nerealitātes izjūta sevis uztverē – man jāslēpj, kas es esmu; man jābūt tam, par ko mani uzskata
Realitāte	Maska

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka produktīvs mācību process veidojas, ja ir nodrošināta pašapliecināšanās, gatavība gūt panākumus, sadarbība, spēja strādāt grupā, kārtība, pieklājība, piemērota uzvedība, došana un ņemšana, solidaritāte, brīvība, līdztiesība, taisnīgums, tolerance u.c. iespējas. Pie tam *līdztiesība* nav visu nolīdzināšana, bet izvēles iespēju radīšana visiem; *taisnīgums* nozīmē palīdzēt katram apjēgt to, kas viņš ir, un sniegt atbalstu viņa mērķa sasniegšanā; *tolerance* ir atšķirīgu uzskatu akceptēšana, spēja atteikties no iedomātā vienīgā pareizā viedokļa, domāšanas un izturēšanās veida.

Normatīvajā pedagoģijā bija disciplīna, pienākuma apziņa, kārtība bez ierunām, sekmes; akceptētās vērtības bija: čaklums, uzcītība, gatavība pakļauties un bezierunu izpildīšana. Audzināšana bija vispēcīga, jo pastāvēja ticība, ka tikai ar audzināšanu var pārveidot sabiedrību, citi individuāli faktori netika ņemti vērā.

Pēdējos 17 gados ir notikusi humānpedagoģijas prasībām atbilstoša vērtību maiņa:

- no faktoloģisko zināšanu apgūšanas uz personības vispusīgu un harmonisku attīstību, sagatavošanos aktīvai darba dzīvei un nepārtrauktai izglītībai;
- no audzināšanas, kas vērsta uz rezultātu, uz procesuāli orientētu pašaudzināšanu;
- no normorientētas uz “es” orientētu sevis un pasaules izpratni, uz vērtīborientētu procesu;
- no audzināšanas teorijas kā datu bāzes izpratnes uz audzināšanas ideju attīstības procesu, likumsakarībām, pētīšanu.

Secinājumi.

Konstatējošais eksperiments parādīja pretrunas. Ko veicināja pretrunas? Apzināt mērķi veidojošam eksperimentam. Pusaudži pilnībā neapzinās savas attīstības un pašaudzināšanas sakarības. Skolotāji, īpaši klašu audzinātāji, mērķtiecīgi nevirza pusaudžus pašaudzināšanas organizācijai. Audzināšanai ir fragmentārs raksturs. Pamatojoties uz konstatējošā eksperimentā

iegūtajiem rezultātiem, veidojošajam eksperimentam tika izveidots audzināšanas/pašaudzināšanas saturs pusaudžu pašaudzināšanas veicināšanai.

2.3.Pusaudžu pašaudzināšanas programma kā pašattīstības vadības līdzekļa izstrāde

Pusaudža gados svarīga ir attieksmju veidošanās. Attieksme kā psihisks process ir iekšēji subjektīvs, un objektīvi tas izpaužas uzvedībā, piemēram, pārrunas ar skolēniem atklāj, ka pēc tam, kad skolēni ir pabijuši ārzemēs, mainās viņu attieksmes: pret sevi; pret citiem cilvēkiem; pret valsti, pret valodu, svešvalodām, Eiropas Savienību.

Vispirms nepieciešams analizēt pusaudžiem aktuālu jautājumu – motivāciju. Motivācijas pamatā *ir piederības izjūta. Skolēnam ir vajadzība būt pieņemtam ģimenē, skolā, sabiedrībā.* Skolēniem ir vajadzība piederēt, justies nozīmīgiem, zināt, ka viņu viedokli uzklausa, ka arī viņi ir vērtīgi. Skolēns to tiecas apliecināt saskarsmē. Ja pusaudzis ir pārliecināts, ka viņš pieder pie klases un ka viņam klasē ir noteikta vieta, viņš savas spējas un laiku veltī grupai un sadarbojas ar tās locekļiem atbilstoši situācijas nosacījumiem (M.Balsons, 1995).

Bērni kopš dzimšanas ir iekļauti attiecībās ar citiem cilvēkiem. Ikvienu cilvēku dzīvē svarīgi un aktuāli ir trīs faktori: 1) darbs; 2) mīlestība; 3) draudzība. Jebkura cilvēka aktivitāte - valoda, rotaļa, sazināšanās prasme, emocijas - ir sociāla aktivitāte, kas ir ieadzināta un attīstīta dažādās sociālās situācijās gan ģimenē, gan skolā vai sabiedrības grupā. Individuālpsiholoģijā tiek akcentēts sociālais aspekts personības attīstībā. (K.G.Jungs, 1996). Tādēļ *jebkurai uzvedībai ir sociāla nozīme.* Tā var tikt saprasta vienīgi sociālā kontekstā – saistībā ar ģimeni, skolu un sabiedrību. Jebkurai skolotāja rīcībai, kas ir saistīta ar bērna uzvedības mainīšanu, ir saskaņojama ar visas klases sociālo vidi. Tas nozīmē, ka ikviena skolēna audzināšanā nepieciešams iesaistīt visu klasi.

Konstruktīva uzvedība neprasa to mainīt. To sekmē ar atbalstu. Destruktīva uzvedība ir tiem, kas nespēj savu piederību klasei apliecināt tik labi, kā to dara citi. Balsons raksta, ka nav jēgas strādāt ar tādiem divatā, jo viņu uzvedību ir nosacījusi klases uzvedība (M.Balsons, 1995). Šie bērni savu enerģiju tērē, lai ar viņiem nodarbotos skolotājs.

Jebkura uzvedība ir mērķtiecīga. Visa pusaudžu rīcība ir mērķtiecīga un atbilstoša viņu pūlēm integrēties sabiedrībā. Nepieciešams izziņāt šādas uzvedības cēloni un mērķi.

Mērķa sasniegšanai skolēni izmanto arī emocijas. Skolotāji, kas uzskata emocijas par neuzvedīgas rīcības pirmavotu un virzītājspēku, nav sapratuši emociju funkciju. Bieži domā, ka skolēns uzvedoties slikti negatīvu emociju vai emocionāla apjukuma dēļ. Īstenībā ir pretēji: viņi emocionāli apjūk, lai varētu uzvesties slikti. Spēks un vara ir svarīgi vienīgi sacensībā un konkurences cīņā, turpretim skolotājs, atsakoties cīnīties, būtu uzvarējis.

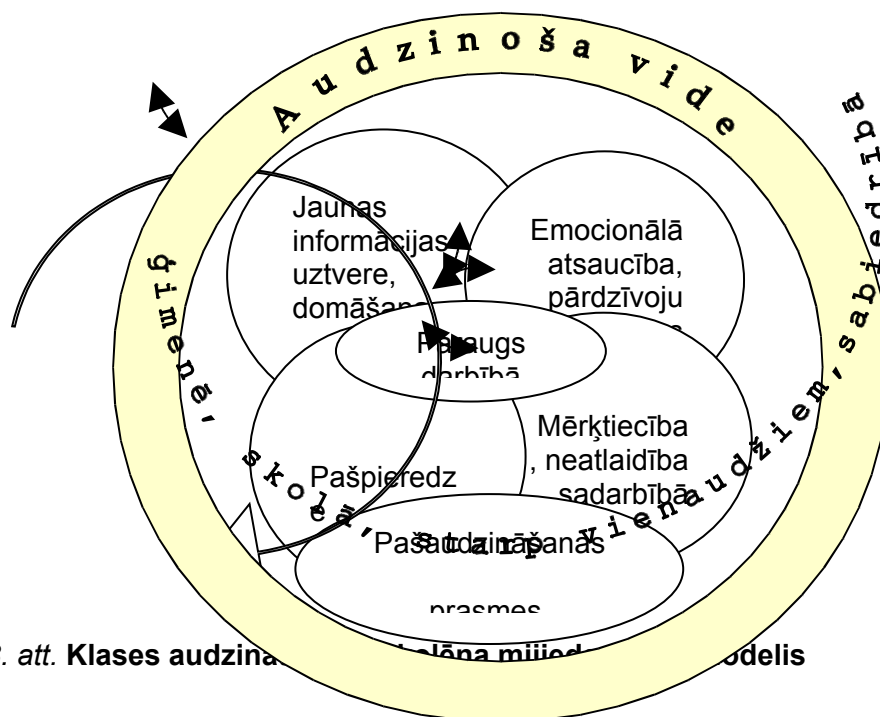
Indivīds domā, jūt un dara. Šo triju funkciju savstarpējās attiecības ir tādas, ka domāšana vai izziņāšana rīcībai piešķir virzību, bet emocijas ir degviela, kas indivīdā rada vēlēšanos darboties un attiecīgi uzvesties. Emocijas mūs nekontrolē, un mēs neesam arī savu

emociju upuri. Gluži otrādi, mēs tās izraisām, lai sasniegtu intelekta nosprausto mērķi (M.Balsons, 1995).

Tipiski emociju mērķi ir: *tikt uzraudzītam, kontrolētam, noskaņot kādu cīņai, nobiedēt, saasināt kāda uzmanību, izpelnīties ievērību vai likt piekāpties* (M.Balsons, 1995).

Pedagogu neprasme ieraudzīt, ka uzvedība ir vienmēr mērķtiecīga, vedina mācīšanās izmantot daudzas neefektīvas metodes. Bērnu neapmierinošā sociālā, intelektuālā un emocionālā darbība mainīsies uz labo pusi vienīgi tad, ja zina tās nolūku un maina ne tik daudz uzvedību, cik motivāciju. Tātad, uzvedības un attieksmes sakarība pusaudžu audzināšanā ir īpaši nozīmīga.

Skolēnu un pieaugušo sadarbība ir nozīmīga pusaudža vecumā, jo neviens nav izaudzis bez parauga. Audzināšanā svarīgs ir parauga atdarināšanas psiholoģiskais fakts. Skolēns atdarina uzvedības paraugu. Par pamatu izmantojot A.Šponas pārmantojamības modeli, tika izstrādāts klases audzinātāja un skolēna mijiedarbības modelis.

2.8. att. Klases audzinātāja un skolēna mijiedarbības modelis

Tas darbojas pieaugušo ietekmē. Klases audzinātājs nodrošina apstākļus/vidi, lai pusaudzis justos kā principiāli līdztiesīgs. Tad arī veidojas atklātība un savstarpēja cieņa, kas tika noskaidrots vērtību spēlē veidojošajā eksperimentā.

Skolotājs ir paraugs arī pareizā attieksmē pret naudu. Piemēram, skolotājs ir iedevis skolēnam naudu, gaida, lai tas atdod. Skolotājs saka – Es nabags nepalikšu, bet jāzina, ka no santīmiem veidojas lats, tev tas ir ar darbu jānopelna.

Arī negatīvs paraugs ir atdarināms.

Bērni atdarina pieaugušos darbā, rīcībā, uzvedībā. Pusaudži viegli pakļaujas negatīvai ietekmei, jo tā ir retāka un tādēļ spilgtāka. Ar vārdiem nevar iestāstīt, kā jāatdarina un kas jāatdarina. Tas notiek ar darbiem.

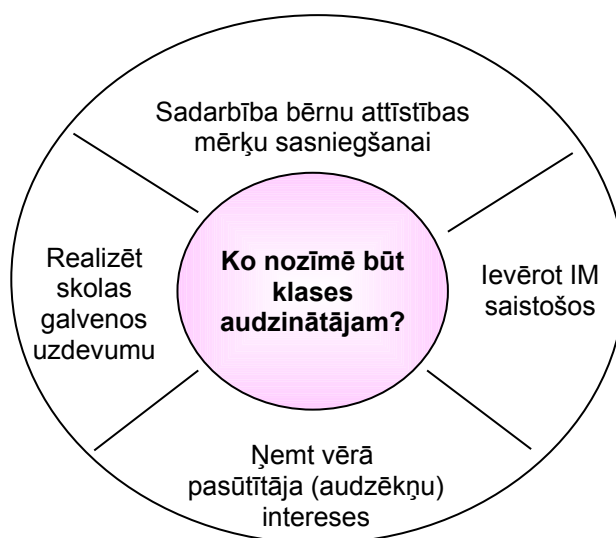
Svarīgas audzināšanā ir klases audzinātāja funkcijas: virzošie un ietekmējošie faktori darbībai. Pusaudži gaida, lai skolotājs vada viņu darbību mērķtiecīgi.

Ja klases audzinātājam ir sava darba sistēma, tad droši var apgalvot, ka tā sekmē un ir personības attīstības virzītāja. Klases audzinātājs ir vidutājs starp skolas darba sistēmu un katru atsevišķo savas klases audzēkni. Audzinātājs sintezē ģimenes un pārējo pedagogu paveikto, lai līdzsvaroti attīstītos personības svarīgākās iezīmes.

Audzinātājs raugās, lai kopīgajā darba sistēmā katrs skolēns atrastu un izmantotu savai individualitātei visatbilstošāko. Klases audzinātāja darba īpatnības dod iespēju bērna individualitāti iepazīt dziļāk, vērot tās attīstību, nodibinot ciešu kontaktu ar skolēnu un viņa vecākiem.

Klases audzinātāja darba sistēmai ir jābūt tādai, lai tā veicinātu audzēkņa personības attīstību. Viņš savu darbu plāno un organizē, pakārtojot to atbilstoši IM nostādnēm, skolas izvirzītajām prioritātēm, skolēnu audzinātības līmenim.

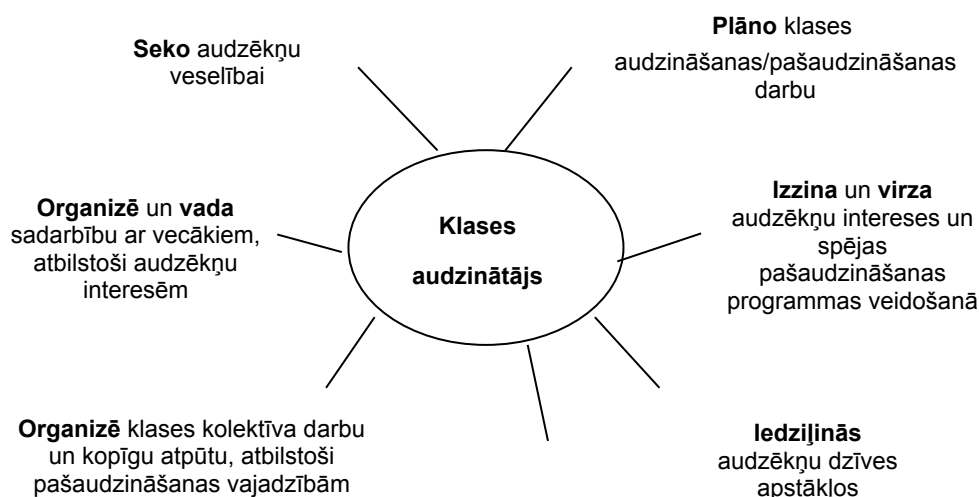
Klases audzinātājs brīvi izvēlas un izstrādā savu darba saturu, darba formas klases kolektīva mērķu sasniegšanai. Klases audzinātājam ir tiesības organizēt savu darbu, ņemot vērā klases kolektīva intelektuālo potenciālu, kā arī pēctecības principu.

2.9. att. Klases audzinātāja darba sistēmas pamats

Klases audzinātājam, ievērojot IM saistošos dokumentus, realizējot skolas galvenos uzdevumus, nepieciešams ņemt vērā savu pasūtītāju (skolēnu un vecāku) intereses, tajā pašā laikā iesaistot savu "es" bērnu attīstībā mērķu realizēšanai.

Virzienu, kuros Izglītības ministrija iesaka darboties klases audzinātājam, ir daudz, taču viņam ir tiesības, labi pārzinot klases kolektīvu un pusaudžu attīstību, strādāt integrēti vairākos virzienos, pievērsties atbilstošajā brīdī būtiskākajam. Tas ir attēlots uzskatāmi.

2.10. att. Klases audzinātāja darba virzieni

Viens darba virziens ietekmē nākamo. Tieši tāpēc klases audzinātāja darbs tiek organizēts noteiktā sistēmā.

Lai apzinātu katra skolēna pašaudzināšanas līmeni (individuālo vērtību skalu) un noskaidrotu visas klases vērtības, veidojošā eksperimenta sākumā klases audzinātājas vadībā tika izspēlēta psiholoģijā pazīstamā vērtībspēle. Spēlē piedalījās 9. klases 24 respondenti. Klases audzinātāja stundā izvērtās interesants un spraigs darbs. Darba procesu analizēšu sīkāk. Izlases veidā tiks raksturotas 5 respondentu 1., 5., 13., 15., 20. izvēlētās 10 vērtības un visu respondentu kopīgās vērtības

2.9. tabula

Izlases respondentu 10 vērtības

1. respondents: attīstītās jūtas un emocijas, mīlestība, patstāvība, atbildība, zinātkāre, līdztiesība, pašpārliecība, godīgums, intelektuālā attīstība, patiesums
5. respondents: patiesums, radoša domāšana, rūpes par līdzcilvēkiem, mākslinieciskās spējas, spēja sadarboties, mīlestība, drosme, draudzība, patstāvība, izlemtspēja
13. respondents: fiziskā attīstība, drosme, aktīva saziņa, apmierinātība ar darbu, humors, patstāvība, pašpārliecība, brīvība, mīlestība, koncentrēšanās spējas
15. respondents: cieņa, vienlīdzība, savu spēju apzināšanās, mīlestība, godīgums, zināšanas, iecietība, ģimeniskums, vēlme mainīties, pieklājība
20. respondents: cieņa, enerģija un aktivitāte, mīlestība, pieklājība, rūpes par līdzcilvēkiem, personības pilnveide, ģimeniskums, draudzība, atbildība, iecietība

Piecu respondentu 12 kopīgas vērtības bija: mīlestība (5), patstāvība (3), patiesums (3), atbildība (2), pašpārliecinātība (2), drosme (2), draudzība (2), rūpes par līdzcilvēkiem (2), cieņa (2), pieklājība (2), ģimeniskums (2), iecietība (2).

Piecu skolēnu grupu 6 vērtības

1. grupa: drošme, zināšanas, mīlestība, spēja riskēt, vēlme mainīties, patstāvība
2. grupa: cieņa, atbildība, drošme, mīlestība, patstāvība, izlemtspēja
3. grupa: drošme, cieņa, mīlestība, zināšanas, godīgums/patiesums, patstāvība
4. grupa: mīlestība, zināšanas, drošme, attīstītas jūtas un emocijas, atbildība, godīgums
5. grupa: cieņa, humors, godīgums, atbildība, uzticēšanās, draudzīgums

Izvērtējot iegūto rezultātu, secināju, ka par klases 4 galvenajām vērtībām tika izvēlētas 1) mīlestība (4); 2) cieņa (3); 3) atbildība (3); 4) patstāvība (3).

Pārējās izvēlētas pusaudžu vērtības: 1) *izglītības motivācija*; 2) *iztēles izmantošana*; 3) *prasme izmantot informāciju*; 4) *unikālās pieredzes gūšana*; 5) *fiziskā attīstība*; 6) *enerģija un aktivitāte*; 7) *intelektuālā attīstība*; 8) *interesanta brīvā laika pavadīšana*; 9) *pieklājīga uzvedība*; 10) *dabas vērtību apzināšanās*; 11) *spēja iedziļināties padomos*; 12) *cittautu kultūru izpratne*; 13) *demokrātiska attieksme*; 14) *internacionālā izpratne un atbildība*; 15) *atklātība*; 16) *sava ķermeņa attīstība*; 17) *biedriskums*; 18) *personības pilnveide*; 20) *cieņa pret likumu*; 21) *cieņa pret autoritātēm*.

Pusaudži izvēlējušies pedagoģiski nozīmīgas vērtības: atklātību un uzticēšanos, biedriskumu, demokrātiskumu un internacionālo izpratni, likuma ievērošanas vajadzību.

Pedagoģiskais novērojums šajā klasē, vērtībspēles rezultāts un dokumentācijas analīzē iegūtais apliecina, ka 16 gadu vecumā 9. klases pusaudžiem ir *saskarsmes* un *sadarbības* prasme, jo viņi ātri spēja vienoties par 4 vērtībām.

Skolēni tika lūgti raksturot klases vērtības: mīlestību, cieņu, patstāvību un atbildību. Skolēni bija atsaucīgi un raksturoja, viņuprāt, vissvarīgāko vērtību.

9. klases pusaudžu vērtību raksturojums

Mīlestība:

- mīlestība ir ne tikai pret kādu cilvēku, bet gan pret visu pasauli! Mīlestība ir pamats visam: cieņai, vēlmei uzzināt, godīgumam, atbildībai. Mīlestība dod dzīvesprieku, dzirkstelīti acīs, tāpēc es visiem novēlu mīlēt. Mīlēt sevi, puķes, sauli... visu;
- mīlestība – manuprāt, no tā ļoti, ļoti daudz kas atkarīgs. Tukšuma sajūta bez mīlestības;
- mīlestība – mīlestība pret dzīvi un visu to, kas tajā notiek;
- uzskatu, ka mīlestība ir ļoti svarīga dzīvē, jo no tās izriet ļoti daudzas vērtības, piemēram, cieņa, atbildība, patstāvība. Mīlestība dzīvē ir nepieciešama. Tā padara dzīvi skaistāku un patīkamāku. Dzīve būs skaista un mīlestības pilna.

Cieņa:

- ja tu nevienu necienīsi, tad tevi neviens necienīs un tā dzīvot nevar;
- cieņa pret vecākiem cilvēkiem, citu neapcelšana;
- cienot citus, citi arī cienīs mūs, tādējādi nesagādājot mums bēdas, pārdzīvojumus;
- cieņa pozitīvu iespaidu atstāj un arī pretī to pašu mēs saņemam;
- cilvēkiem ir jāciena vienam otru. Ja es cienīšu citus, citi cienīs mani;
- cieņa mums ir katram, kuram vairāk, kuram mazāk. Ja es cienīšu sevi, citi cienīs mani;
- cieņa ir svarīga;
- cieņa ir ļoti nepieciešama vērtība, jo, ja tu cieni citus, viņi ciena arī tevi un dzīvē ir vieglāk kaut ko sasniegt, ja tevi ciena;
- cieņa. Tāpēc, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi un, izrādot cieņu pret citiem, citi izrādīs cieņu pret mums. Tas pierāda to, ka visi esam vienlīdz svarīgi. Cienīšu es, cienīs mani.

Atbildība:

- šī vērtība ir svarīga, jo var teikt, ka visu dzīvi par kaut ko ir jānes sava atbildība. Tā man nākotnē palīdzēs, man būs vieglāk uzņemties kādu pienākumu;
- atbildība – es pati atbildu par savu dzīvi un rīcībām, ir svarīgi, ja ir atbildības izjūta – cilvēks māk dzīvot, apzinoties rīcības sekas, netraucējot citus;
- ja es būšu atbildīga, citi man uzticēsies un paļausies uz mani. Es nebūšu niecība, bet uzticamības persona;
- šī vērtība ir svarīga jebkurā dzīves jomā. Šī vērtība man noderēs visur un vienmēr.

Patstāvība:

- ikvienam cilvēkam ir jābūt patstāvīgam, lai viņš varētu pastāvēt par sevi. Patstāvība nevar būt cilvēkam, kurš nav pašpārliecināts, kaut vai mazdrusciņ;
- Manuprāt, patstāvība ir svarīga visās dzīves jomās. Cilvēkam ir jābūt pašam, un pašiem skolā esmu arī attīstījusi savu esamību;
- ne vienmēr dzīvē ir tā, ka vienmēr vari saņemt drauga atbalstu;
- katram cilvēkam ir jābūt patstāvīgam, jo tikai viņš pats sasniegs kaut ko. Un ja šīs vērtības nebūs, tad neko neizdosies sasniegt, vai paša spēkiem;
- Man liekas visiem vajadzētu būt patstāvīgiem, jo, ja pats par sevi nerūpēsies, tad citi jau nu vēl mazāk. Šī īpašība man palīdzēs panākt to, ko „es” gribu;
- šī vērtība ir gandrīz tuva neatkarībai. Tā ir ļoti svarīga, jo tad cilvēks jūtas vajadzīgs citiem, vienlaicīgi arī brīvs un viņš var sevi aizstāvēt. Nav jābūt atkarīgam no kāda. Šī vērtība man palīdzēs turpmāk, jo man būs savs viedoklis par daudzām lietām, neviens nevarēs man nodarīt pāri;
- visiem ir nepieciešama patstāvība. Tas cilvēku pilnveido;

- patstāvība–manuprāt, šī ir galvenā, jo citas var iegūt, ja cilvēks ir patstāvīgs un uz to tiecas;
- patstāvība palīdz cilvēkam kļūt neatkarīgam no citiem. Man tā nākotnē palīdzēs dzīvot pašam savu dzīvi neatkarīgi no citu cilvēku viedokļa vai nodomiem;
- šī vērtība ir svarīga tādēļ, ka dzīvē nekad ne uz vienu nedrīkst pajauties. Vienmēr ir jābūt pašam par sevi, tikai tad var kaut ko sasniegt.

Jāatzīst, ka pusaudžiem ir pieaugušiem cilvēkiem raksturīgs izvērtējums par vērtībām. Lielākā daļa (9) respondentu kā visnozīmīgāko raksturo patstāvību un cieņu. Tas ir ļoti būtiski, jo 9. klase ir pamatskolas pēdējā klase, kad skolēns saņem sava darba izvērtējumu, apliecību par pamatskolas beigšanu. Pusaudžu skatījumā ir nepieciešama savstarpēja cieņa, lai veidotos humānas attiecības. 4 respondentiem svarīgi ir dzīvot ar mīlestību pret visu pasauli un saņemt pretmīlestību. 4 respondenti uzskata, ka svarīga vērtība ir atbildība, lai iemantotu cieņu un pašvērtību uz viņiem. Viens respondents raksta, ka dzīvē nepieciešama patstāvība, jo nevar pajauties uz citiem.

Tātad, izvērtējot vērtībspēles rezultātus, ar gandarījumu varu secināt, ka mūsdienu pusaudži/jaunieši atzīst par vērtībām tieši tās, kādas ir 21. gadsimta audzināšanas mērķi: *audzināšanas mērķis ir humāna personība, kuras pamatā ir brīvības, patstāvības un atbildības vienība, kas veidojas un attīstās darbībā* (A.Špona, 2001).

Aptaujātajā 9. klasē 26 skolēniem zināšanas/ sekmes ir vērtība, godīgums un drosmē arī ir vērtība.

Pedagoģiskais novērojums liecina, ka pusaudži gaida, ka viņus vadīs klases audzinātājs. *(aptaujas rezultātā 7. – 9. klašu skolēni, vēlas tiešu audzinātāja vadību: lai klases audzinātājs ved ekskursijās (26%), rīko pasākumus (19%), organizē pārsteigumus (8%), uztur saikni ar vecākiem (7,5%). (skat. promocijas darba 104. lpp.)*

Uz konstatējošā eksperimentā rezultātu bāzes tika izvirzīts veidojošā eksperimenta 1. posma mērķis: izveidot pusaudžu audzināšanas/pašaudzināšanas programmu, eksperimentālajā klasē pusaudžus iepazīstināt ar audzināšanas/pašaudzināšanas saturu un atbalstīt pusaudžus pašattīstības programmas veidošanā un izpildes organizēšanā.

Skolas pedagoģiskajā procesā audzināšana ir nozīmīga funkcija: mācības un audzināšana. Mācībās galvenokārt tiek rosināti skolēnu intelektuālie procesi (pilnveido zināšanas un pārliecību, prasmes un iemaņas). Audzināšanas funkcija ir attieksmju audzināšana, bez kuras nevar noritēt mācību stunda. Audzināšanu ietekmē emocionālā aktivitāte (personības attieksmju un pozīcijas veidošanās pret sevi, citiem un vidi – vajadzību regulēšana, jūtu un gribas kultūras attīstība, paškontroles sistēmas nostiprināšana). Tādēļ audzināšanas process ir sarežģītāks nekā mācību process.

Psiholoģiskajā skatījumā attieksme ir cilvēka psihiska saikne ar apkārtējo vidi – cilvēkiem, lietām, parādībām, darbībām, vērtībām, idejām, uzskatiem, pret dzīvi kopumā.

Pedagoģiskajā skatījumā *attieksmes ir integrēta personības īpašība, kas veidojas dzīvesdarbības pieredzes, zināšanu apguves, pārdzīvojuma un gribas piepūles vienībā*. Attieksmes izpaužas vērtībās, mērķos, ideālos un normās. Ir trīs attieksmju veidi, kas savstarpēji ietekmējas un izpaužas uzvedībā: situatīvā jeb epizodiskā (situatīvas uzvedības faktā), paradumu (uzvedības paradumos) un pašregulācijas (pašregulētā uzvedībā) attieksme (A.Špona, 2004).

Psihologu skatījumā attieksme var būt: 1) labvēlīga: pozitīva; vienaldzīga: neitrāla; noraidoša/nelabvēlīga; negatīva; 2) stabila un ilgstoša: motivēta, principiāla; īslaicīga un pārejoša: kā emocionāls uzbudinājums. Attieksme var izpausties aktīvā darbībā un pasīvā vērošanā/izdzīvošanā.

Attieksmju rašanos, veidošanos un regulāciju ietekmē vairāki faktori:

1. Bioloģiskie faktori – saistīti ar fizioloģisko, materiālo vajadzību apmierināšanu: ēdiens, apģērbs, mājas, ģimene... Ja mainās vajadzību apmierināšanas nepieciešamība, attieksme pret vajadzībām arī mainās.
 2. Sociālie faktori – darbojas kā ārējie attieksmju regulētāji – sabiedrisko uzskatu, normu respektēšana/nerespektēšana.
 3. Psiholoģiskie faktori – iekšējie attieksmju regulētāji – prāta, jūtu, gribas izraisīta darbība.
- Attieksmju struktūrā vairāk vai mazāk iekļaujas visi personības saturs elementi.

2.12. tabula

Personības saturs (izstrādāts pēc I.Plotnieka, 1990)

	Komponente	Izpausme
Personības saturs	Vajadzības un intereses	Pamats personības vērtīborientācijai...
	Zināšanas, pārliecība, prāts	Regulē attieksmju virzību un raksturu
	Prasmes un iemaņas	Ietekmē attieksmi pret darbu, pienākumiem...
	Spējas	Ietekmē attieksmi pret darbu, pienākumiem, pret sevi...
	Griba, paradumi	Nosaka attieksmju patstāvību, noturīgumu
	Jūtu kultūra	Nosaka attieksmju ārējo izpausmi atbilstoši pieredzei, emocijām

Pašregulācijas sistēmā visi komponenti ir vienotā aktīvā vērtēšanas procesā, ko izraisa radusies situācija. Personības pozīcija ir noturīgu attieksmju kopums. Tās veidošana ir viens no audzināšanas uzdevumiem.

Attieksmes audzināšana balstās uz humānpedagoģijas pieeju „cilvēks kā veselums”. Attieksmi pret sevi, pret citiem, pret dabu, pret darbu, pret valsti un Eiropas Savienību var veidot nosacīti. Tas nozīmē, ka, veidojot attieksmi „pret sevi”, pilnveidojas arī citi attieksmju virzieni.

Mērķtiecīgā humānā audzināšanā veidojas pozitīvas attiecības starp pusaudzi un klases audzinātāju, notiek mijiedarbība: savstarpēja uztveršana, vērtēšana un ietekmēšanās. Tabulā sakārtoti audzināšanas virzošie: iekšējie un ārējie spēki.

Audzināšanas virzošie spēki (izstrādāts pēc V.Zelmeņa, 2000.)

Virzošie spēki	
Iekšējie	Ārējie
<i>Vajadzības un intereses:</i> produktīvas, ja ir personisku motīvu vadītas, ir audzēkņa pašaktualizācijas vajadzību apmierināšanai un atbilst humānisma principiem (a)	<i>Pedagoģiskās prasības.</i> Produktīvas, ja ir profesionālu motīvu vadītas, virzītas uz audzināšanas darbību, un atbilst humānisma principiem (c)
<i>Pašaudzināšana</i> Produktīva, ja ir personisku motīvu vadīta, ir kā līdzeklis nevis mērķis, un atbilst humānisma principiem (b)	<i>Sociālās vides paraugi.</i> Produktīvi, ja ir autoritāte, kas nav orientēta uz varu, bet audzēkņu brīvu izvēli, ja veicina skolēnu pašizaugsmi un attīstību, atbilst humānisma principiem (d)

Audzināšanas gaitā notiek arī savstarpējo pretrunu pārvarēšana. Pretrunu pamatā ir neatbilstība starp audzināšanas virzītājspēku (v.s.) izpausmēm:

1. *Pretrunas, ko izraisa iekšējo un ārējo spēku mijiedarbība* (ab:cd). Audzēkņa v.s. prasības=sarežģījumi, konflikti.
2. *Pretrunas, kas rodas gan iekšējo, gan ārējo spēku starpā* (a:b un c:d). Audzēkņa vajadzības v.s. griba, pedagoģiskās prasības v.s. vide.
3. *Katra virzītājspēka pretrunas ar ikvienu no pārējiem* (a:bcd; b:acd; c:abd; d:abc).
4. *Pretrunas katra virzītājspēka iekšienē.* Pretstatu cīņa.

Pretrunu pārvarēšanas metodes:

1. *Atomiskā* pieeja – pretrunu, prasību, vides dažādību izolācija vienai no otras.
2. *Holistiskā* pieeja rada produktīvāku iespēju pārvarēt radušās pretrunas, tās aplūkojot kā savstarpēji saistītu attiecību tīklu.

Mācību darbība, kārtība skolā, situācija ģimenē, uzvedība ārpus skolas nav izolētas vides, bet gan saistītas un viena otru ietekmējošas. Liela loma ir sabiedrības makrovidei, kas ietekmē pusaudža izpratni par pašaudzināšanu.

V.Zelmenis audzināšanu tās šaurākajā izpratnē definē kā personības attieksmju un pozīcijas veidošanos pret apkārtni (V.Zelmenis, 2000).

Audzināšana ir personības vērtību internalizācijas process, kura rezultātā sociālās ievirzes, vērtības un normas tiek saskaņotas ar personisko pārliecību sistēmu, ko veido pasaules uzskats, un izpaužas noteiktās attieksmēs pret sevi, citiem un pasauli kopumā, norisinās personības socializācijas un kultūras komponentu apguves procesā.

Audzināšanas satura pamatkomponente ir attieksmes, kas veidojas audzināšanas procesā un atklājas kā personīgi nozīmīgas vērtības. Attieksmes izpaužas un pilnveidojas vajadzību apmierināšanas procesā un mērķu sasniegšanā atbilstoši savam attīstības līmenim un sociālo apstākļu iespējām.

Audzināšanas saturs *attieksmē pret sevi* veidojas kā veselums atbilstoši attīstības saturam – fiziskai, psihiskai un sociālai attīstībai. Tas raksturo personības pilnveidošanās pamatu un audzināšanas satura apjomu.

Attieksmes pret sevi audzināšanā vislabāk saturiski izstrādāta fiziskai attīstībai. Ātruma, spēka, veiklības, arī stājas veidošanās normas pastāv jau desmitiem gadu un sistemātiski pilnveidojas, cilvēka spēkam un fiziskām iespējām pieaugot. Teorētiski fiziskā attīstībā izstrādātie normatīvi veicina veselību un harmonisku psihisku attīstību. Taču pedagoģiskais novērojums apliecināja, ka, neievērojot pusaudža vecumposma īpatnības, sporta nodarbībās noteiktie fiziskie vingrinājumi, *normas* kļūst par audzināšanas mērķi, *nevis* pusaudža fizisko attīstību. Tātad audzināšanas objektīvais aspekts (normas) ir svarīgāks par audzināšanas subjektīvo aspektu – cilvēka attīstības individuālo gaitu.

Psihiskā attīstībā audzināšanas saturs veicina pusaudža harmonisku prāta – jūtu – gribas līdzsvarotu attīstību, kas izpaužas pusaudža vērtībās: pašcieņā un pašapziņā.

Īpaši nozīmīgs psihiskā attīstībā ir audzināšanas procesa subjektīvais aspekts. Tas parāda, kā cilvēks uztver, pārdzīvo, uzvedas ārējo apstākļu ietekmē, kā nostiprinās rīcības paradumi un pašvērtējums, tātad kā ārējais kļūst par iekšējām personīgi nozīmīgām vērtībām. Būtiskākais audzināšanas saturā ir attieksmes veidošana pret sevi.

Par prāta kvalitāti liecina ne tikai iegūto zināšanu apjoms, bet *attieksme pret zināšanām un to lietošanu*, kas izpaužas interesē apgūt jauno par dabu, cilvēku, sabiedrību; prasmē radoši domāt; prieks par jaunatklāto informāciju; prasmē lietot zināšanas un vēlmē bagātināt sevi.

Attieksmē pret sevi psihiskās attīstības sekmēšanas satura komponentes ir: brīvības izjūta (autonomija); patstāvības un atbildības paradumi vārdos un darbos; pašcieņas, pašvērtējuma un pašregulācijas prasmes; mērķtiecība un neatlaidība; pārliecība par savām spējām, gatavība paļauties uz saviem fiziskiem, intelektuāliem, emocionāliem dotumiem un gribasspēku; prasme argumentēti paust savu viedokli, pārdzīvojumus un tos aizstāvēt.

Attieksme pret sevi nosaka arī attieksmi pret citiem cilvēkiem. Par audzināšanas likumu mūsdienās kļuvis: *nedari to citam, kas pašam nepatīk*. Šis likums parāda audzināšanas – *attieksme pret sevi un attieksme pret citiem cilvēkiem* – mījsakarību.

Vajadzētu iemācīt pusaudžiem savstarpēji rūpēties. *Rūpes par citiem cilvēkiem* ir attieksmes audzināšanas pamats.

Attieksmes audzināšanā *pret citiem* veido: *spējas uz klausīt un pieņemt citu viedokli, nepieciešamības gadījumā mainīt savu; mācīties atpazīt un novērtēt līdzcilvēkus kā personības, kuru apziņā ir stereotipi: vajadzības, tiesības, centieni, normas, spējas un talanti; prasme respektēt tiesības un pienākumus, kurus pilda citi cilvēki; pārdzīvot solidaritāti, līdztiesību ar dažādu sociālo grupu un tautību cilvēkiem; empātijas spējas pret citiem cilvēkiem*.

Audzinot attieksmes pret citiem cilvēkiem, vajadzētu ievērot nosacījumu: dzīvot tā, lai citiem ir labāk no tā, ka tu dzīvo. Tas apstiprināsies citu cilvēku pozitīvā attieksmē pret labiem darbiem un centieniem.

Pilsoniskums socializācijas procesā atspoguļojas *attieksmē pret valsti un tās sociālajām normām*. J.A.Students norādīja, ka personība dinamiski veidojas saskaņā ar sabiedrības normām, vērtībām un ideāliem. Šis atzinums ir apstiprinājies agrāk un ir aktuāls mūsdienās, jo pilsoniskuma veidošanā svarīgs ir valstsvīru kā tautas kalpu paraugs.

Attieksme pret sabiedrību un valsti veidojas, emocionāli uztverot pieaugušo paraugu ģimenē, notiekošo mikro-, mezo- un makrovidē: *savu vecāku dzimto valodu; apkārtējo cilvēku darbību, faktus un notikumus; svētkus un tradīcijas vietējā un valsts mērogā.*

To visu apgūst līdzdarbojoties, iekļaujoties sociālajos notikumos. Apkārtējo cilvēku, īpaši ārstu, skolotāju, policistu, kultūras darbinieku, profesionāla attieksme pret bērniem, veicot savus darba pienākumus, ir audzināšanas nosacījumi, kas sekmē attieksmes veidošanos pret sabiedrību, valsti. Dažādos pasaules pasākumos Latvijas pārstāvji gūst atzinību ar savu radošo potenciālu kora, operas mākslā un sportā. Tā tiek veidota pasaules attieksme pret valsti un tautu. To derētu ievērot IZM darbiniekiem, plānojot mācību un audzināšanas darba saturu, jo pēdējos gados nepietiekami tiek audzināts pilsoniskums mācību stundās un ārpusstundu nodarbībās. Attieksmi pret valsti, sabiedrību veido: *zināšanas par valsts iekšējo un ārējo politiku; izpratne par demokrātijas attīstību sabiedrībā un cilvēku labklājību; aktīva iekļaušanās un līdzdarbība sabiedriskajos notikumos; tautas kopības un ģimenes vienības izjūta.*

Promocijas darba teorētisko avotu analīzē jau tika norādīts, ka Latvijas brīvvalsts 1. posma apstākļos E.Pētersons pauda pārliecību, ka jaunatni nepieciešams audzināt mērķtiecīgi, lai tā spētu kalpot savai tautai, cienot gan vispārcilvēciskas, gan nacionālas vērtības, kuras veidojušās daudzu gadu gaitā, ievērojot katra cilvēka individualitāti. Iepazīstot savu tuvāko un tālāko apkārtni, tautas tradīcijas, cilvēks iekļaujas un sekmē tautsaimniecības attīstību. Mērķtiecīgs audzināšanas saturs ir līdzeklis prāta, jūtu un gribas kopšanai, vērtību apguvei. Cilvēks ir vērtība pats par sevi, īpaša vērtība ir ģimene, skola, kultūra, sabiedrība (E.Pētersons, 1926).

Cilvēks ar darbu pašapliecinās un pilnveido savu un visas sabiedrības labklājību. Tā izpaužas *cilvēka attieksme pret darbu*. Skolā pusaudži uzzina par darba veidiem un profesijām; apgūst prasmi pārvarēt grūtības darbā, izturību; nostiprina čakluma un strādīguma paradumus. Attieksme pret darbu ir darba *mīlestība, vēlme-griba un prasme strādāt gan praktisku, gan garīgu darbu.*

Attieksme pret darbu veidojas vienlaicīgi ar attieksmi pret kultūru mainīgajā sociālajā vidē. Kultūra sākas ar pašu cilvēku, viņa apģērbu, valodu, uzvedību, darba vietas un apkārtnes kārtību. Pusaudža gados literārā darbība, muzicēšana, īpaši dziedāšana, zīmēšana, veidošana, aktīva darbība kulturālas apkārtnes veidošanā ir satura pamats, kas sekmē izpratni par skaisto un tā izkopšanu sevī un savā apkārtņē. Bērniecībā iegūtie kultūras darbības paradumi pilnveidojas tālākā dzīves gaitā. Kultūras vērtība atklājas personības attieksmē pret valodu.

Nostiprinās attieksmes, kurās iekļaujas gan vajadzību regulēšana, jūtu un gribasspēka attīstīšana, gan gaumes veidošanās un paškontroles nostiprināšanās, kas sākotnēji atbilst emociju kritērijiem *patīk – nepatīk, skaisti – neglīti, iepriecina – nomāc*, vēlāk izpaužas pašregulētā uzvedībā.

Viens no attieksmju virzības elementiem ir zināšanas. Vienmēr patīkamāk ir darīt to, ko prot. Izziņa rosina kā attieksmi, tā intelektuālo attīstību, personīgi nozīmīgā emocionālā pārdzīvojumā uztverot, analizējot, izprotot. Veidojas paradums aplūkot, klausīties, radoši

darboties, analizēt un emocionāli uztvert mākslas darbus, tā apgūstot gan akadēmiskās, gan tradicionālās mākslas vērtības.

Vecākiem un audzinātājiem, kas paši mīl un pazīst dabu, ar personisko paraugu ir vieglāk audzināt pusaudžiem attieksmi pret dabu.

Cilvēkam jau no agras bērnības ir jārod iespēja apzināties, ka viņš ir dabas daļa un dzīvo saskaņā ar dabas likumiem. Vides attieksmes R.Ernšteins definējis kā integrālu personības īpašību, kas veidojas vides izziņas un pārveides procesā, ar to saistītā pārdzīvojumā un izpaužas videi draudzīgā rīcībā (R.Ernšteins, 1999).

Attieksmi pret dabu veicina *vērojumi dabā*, veidojot izpratni par dabas parādībām, procesiem un likumsakarībām. Darbībā skolēni apgūst izpratni par dabas daudzveidību un evolūciju; izpratni par cilvēku kā dabas daļu; veido sevī paradumus un pašregulāciju dabas saglabāšanā, vides kopšanā, un pilnveidošanā.

Audzinātājiem un vecākiem jāpievērš uzmanība pusaudžu attieksmei pret dzīvniekiem, augiem, bērna pārdzīvojumam par dzīvnieku vai augu izturēšanos cilvēku darbības rezultātā. Ir pusaudži, kuriem visur ir garlaicīgi, jo viņi nav pārmantojuši prasmi redzēt, dzirdēt, izjust un pārdzīvot dabā notiekošo. Vienaldzība un neizpratne par dabas procesiem un savu saikni ar tiem noved pie dabas postīšanas, kāda mūsdienās bieži novērojama gan pilsētās, gan laukos.

Nepieciešams veidot pārliecību cilvēkā, ka attieksme pret dabu ir saistīta ar attieksmi pret cilvēku kā augstāko vērtību, jo tagad vērojamā dabas attieksme pret cilvēka rīcību izpaužas globālajā sasilšanā. Veiktā analīze rosināja izveidot tabulu, kurā uzskatāmi izstrādāts attieksmju saturs, lai pusaudži to izprastu.

2.14. tabula

Pusaudžu attieksmes.

I. Attieksme pret sevi (svarīgs integrējošs kritērijs, organizējot mācīšanos, uzvedību)
Brīvības izjūtas veidošanās. Zināšanas par ķermeni, pašpilnveidošanās un pašrealizācijas iespējas. Pašvērtējuma prasmes, kas veidojas citvērtējuma ietekmē. Pašcieņa. Paškontroles prasmes. Patstāvības un atbildības paradumi. Pašregulācija. Es atzinīgi vērtēju jaunas zināšanas un atklājuma prieku mācībās. Man patīk strādāt grupā, un veikt nozīmīgu darbu. Man patīk apgūt jaunas zināšanas par sevi un citiem cilvēkiem. <u>Esmu mērķtiecīgs un neatlaidīgs.</u> Es protu sarunāties ar pieaugušajiem. Protu sazināties ar vienaudžiem. Mani apmierina mana fiziskā attīstība. Pati lielākā cilvēka bagātība – zināšanas. Mācības ir nepieciešamas, lai justos laimīgs. Mācīšanās ir noderīgs darbības veids. Es cenšos apgūt svešvalodas sarunu līmenī, jo apzinos to nozīmi manā dzīvē. Es izmantoju svešvalodas sarunās ar cittautiešiem. Grāmatu lasīšana ir interesants darbības veids un aizraujoša nodarbošanās. Lasot laiks tiek pavadīts saturīgi.
II. Attieksme pret cilvēkiem
Citu vērtējuma prasmes. Sadarbības prasmes. Saskarsmes prasmes. Godīguma un taisnīguma paradumi. Pati lielākā laime ir būt citu cienītam un noderīgam cilvēkiem. Autoritāte cilvēkos ir liela vērtība. Lai iegūtu autoritāti un cieņu, ir vērts labi strādāt un būt principiālam. Autoritāte un cieņa ir noderīga, lai gūtu panākumus dzīvē. Bez citu cilvēku cieņas nav iespējams justies laimīgam. Manu attieksmi pret vecākiem raksturo rūpes un pateicība. Mana attieksme pret skolotājiem.
III. Attieksme pret darbu
Zināšanas par darba veidiem un profesijām. Mērķtiecība – iesāktā darba rezultātu sasniegšanā. Prasme pārvarēt grūtības, izturība. Strādīguma, čakluma paradumi. Darbs nes prieku. Darbs ir laimes atslēga. Bez darba cilvēka dzīve nav iedomājama. Darbs ir noderīgs darbības veids.

IV. Attieksme pret valsti, sabiedrību
Zināšanas par valsts iekšējo un ārpolitiku. Zināšanas par sabiedrību, tās attīstību. Izpratne par cilvēku kā sabiedrības daļu, to mijsakarbām. Aktīva sabiedriskā darbība. Es mīlu Latviju un es esmu Latvijai piederīgs. Es lepojos ar Latvijas kultūridentitāti: latviešu valodu, dziesmusvētkiem, arhitektūru, tradīcijas, mākslu, valsts svētkiem, cilvēku attiecībām. Ar savām mācībām un darbu es gribu veicināt Latvijas attīstību. Skolēni, vecāki un skolotāji kopā strādā, lai Latvijā būtu progress. Es gribu aktīvi līdzdarboties, lai Latvijā uzlabotos cilvēku labklājība.
V. Attieksme pret kultūru
Zināšanas par skaisto. Kārtības uzturēšanas paradumi ap sevi un sevī. interese par tautas tradīcijām, to pilnveidošanās iespējām. Aktīva darbība kultūras pilnveidošanā. Jaunrade daudzveidīgā kultūras un mākslas darbībā.
VI. Attieksme pret dabu
Zināšanas par cilvēku kā dabas daļu. Izpratne par dabas daudzveidību un evolūciju. Darbības paradumi un pašregulācija dabas saglabāšanā un kopšanā.
VII. Attieksme pret Eiropas Savienību (ES)
Es priecājos par iespējām brīvi apmeklēt jebkuru Eiropas valsti. Ir labi, ka cilvēki var brīvi strādāt un mācīties dažādās Eiropas valstīs. ES dod iespēju apgūt kultūras vērtības. ES sekmē mūsu valsts ekonomikas un tirdzniecības attīstību. ES ir vajadzīga Latvijas drošībai un Eiropas pilsoniskās identitātes sekmēšanai. Negatīvais: ES traucē mūsu tautsaimniecības tradicionālo nozaru attīstību ar normām. ES ierobežo un traucē vispārējo valsts un personības attīstību.

Pētījumam svarīgas bija atziņas par audzināšanas darbību, audzēkņa vajadzībām, ka audzināšana realizējas cilvēku darbībā. Darbība ir plašāka nekā darbs. Darbība ir fiziska vai garīga darba, psihiskās aktivitātes un vitālās enerģijas izlietojuma vienība. Šī procesa efektivitāti nosaka audzināšanas darbības organizācija. "Audzināšanas darbība, tāpat kā jebkurš cilvēka darbības veids, ir mērķtiecīga, priekšmetiska, apzināta un brīvprātīga. Tā ir mērķtiecīgi organizēta audzēkņu līdzdalība apkārtējās dzīves uzlabošanā un sevis pilnveidošanā audzinātāja vadībā." (A.Špona, 2001 : 77)

„Katrai darbībai ir noteikts mērķis, priekšmets, līdzeklis un produkts. *Audzināšanas darbības mērķis ir sekmēt audzēkņu attieksmes veidošanos. Audzināšanas darbības priekšmets ir audzēkņu attieksmes.* Audzināšanas darbā svarīgākais audzinātājam ir mērķtiecīgi virzīt attieksmju veidošanos. Audzinātāju darbības mērķis ir tuvināt audzēkņu reālās attieksmes tam attīstības ideālam, kādu izvirza gan personības, gan sabiedriskās vajadzības. Pretruna starp ideālo un reālo audzēkņu attieksmju līmenī izvirza audzinātājam konkrētu uzdevumu, piemēram, veidot atbildīgu attieksmi pret mācībām, praktisko darbu vai iejūtību un cieņu pret cilvēkiem u.c. aktuālus uzdevumus” (A.Špona, 2001 : 78)

Audzināšanas līdzekļi ir objektīvi, mērķtiecīgi organizētas, audzēknim personīgi nozīmīgas mācības, darbība apkārtējās dzīves uzlabošanā, audzinātāja pozīcija tajā, audzēkņu savstarpējās attiecības ir tie līdzekļi, kas nosaka audzināšanas darbības efektivitāti.

Galvenais līdzeklis personības attieksmju veidošanās procesā ir audzēkņa brīvprātīga iesaistīšanās daudzveidīgā personīgi nozīmīgā darbībā, kas var būt gan individuāla, gan grupā, gan ģimenē, gan klasē un skolā. Svarīgi, lai audzēknis apzinās darba jēgu. (A.Špona, 2001)

Audzināšanas darbības psiholoģiskais produkts ir izmainījušās audzēkņu attieksmes, katra audzēkņa, kolektīva reālā attieksmes līmeņa tuvināšana ideālajam. Tādēļ audzināšanas darbībā vērtē praktisko rezultātu, materiālo darbības produktu, un psiholoģisko - skolēnu

attieksmju uzlabošanas pret darbu, sevišķi mācību darbu (gandarījumu par paveiktā darba vērtējumu). Labi, ja vērtējums tuvinās pašvērtējumam. Tātad audzināšanas darbībā būtiski ir tas, kā cilvēks darbības procesā, pārveidodams vidi, mainījis savas attieksmes. No tā izriet, ka *audzināšanas darbības procesa priekšmets ir personības attieksmes*, produkts – *to izmaiņas*, bet praktiskais vai vārdiskais audzēkņu darbs – līdzeklis, kas šīs izmaiņas ietekmē. Vispirms to var panākt, veidojot audzēkņiem subjektīvo mērķi darbībai, vajadzību mērķi sasniegt.

A.Špona uzsver, ka viena no svarīgākajām pedagoģiskajām problēmām – veidot vajadzību mērķtiecīgi un aktīvi darboties skolā, mājā, skolēnu pašpārvaldē. Vajadzības cilvēkam ir attīstības avots. Apmierināta vajadzība, darbība, kas tiek veikta vajadzības apmierināšanai, un izmantotie līdzekļi rada jaunas vajadzības. Tas rada prieku par paveikto un vēlmi darboties. Pusaudža vecumā svarīgas vajadzības ir izzināt, domāt, atklāt, radīt, darīt, apliecināties, pašizteikties, būt līderim, būt starp vienaudžiem u. c. Vajadzību apmierināšanas procesā veidojas uzskati, pārliecība, pieredze. Vajadzību apmierināšana cilvēkam ir objektīvi nepieciešama. Cilvēka apziņā nepieciešamība atspoguļojas interesēs un centienos. Intereses ir viens no uzvedības, domu un gribas virzības nosacījumiem. Intereses ir specifiska personības attieksme pret objektu, ko nosaka šī objekta nozīmīgums dzīvē un emocionālā pievilcība. Tādēļ interesēm audzināšanā ir būtiska nozīme.

Vajadzību audzināšana ir tieši saistīta ar audzēkņu pozitīvu darbības motīvu veidošanos. Reālas vajadzības, intereses, darbības sabiedriskās nozīmības pārdzīvojumi palīdz audzēkņiem sasniegt darbības mērķi. Darbības organizācijas procesā mērķis var iegūt motīva spēku. Motīvi katram cilvēkam ir subjektīvi un virzīti uz darbības realizāciju. Darbības motīvi un stimuli ir cieši saistīti. Stimuls ir ārējs, ilgstošs darbības veicinātājs un tam ir objektīvs raksturs. Motīvs ir darbības iekšējais dzinējspēks, subjektīvs komponents, kas katram ir individuāls, atšķirīgs.

“Jebkura pusaudža darbība ir uzdevumu risināšana. Attieksme pret šo uzdevumu, pret mērķi un darbības apstākļiem, kuru ietekmē šie uzdevumi ne tikai tiek apjēgti, bet arī pieņemti, veido darbības iekšējo saturu. Motīvs, kas darbojas konkrētam cilvēkam, ir pamats viņa rakstura īpašību tapšanā. Tas nozīmē, ka audzināšanas darbībā, veidojot tādu motivāciju, kurā adekvāti atspoguļojas saskaņotas sabiedriskās un personiskās vajadzības, veidojas harmonija starp personīgo interešu un sabiedriskā pienākuma motīvu grupām. Tas ir viens no sarežģītākajiem audzināšanas darbības uzdevumiem” (Ā.Milta, 1985).

Nākamā mērķa sasniegšanai ar biogrāfijas metodes palīdzību 9. klases 6 skolēni tika izvērtēti, lai noteiktu klases audzinātājas skolēnu attīstības vērtējumu un pusaudža savas attīstības pašvērtējumu pirms cilvēka harmoniskas un vispusīgas attīstības izskaidrošanas. Tika iegūti šādi raksturojumi.

2.15. tabula

9.klases pusaudžu raksturojums

1.respondents. Dzimums 1991.gada decembrī. Jēkabpils Valsts ģimnāzijā (JVĢ) mācās kopš 8. klases. Nāk no Elkšņu pamatskolas. Ģimenē no 3 bērniem ir jaunākā. Māsa un brālis strādā.

Mācās klasē ar mūzikas novirzienu. Spēlē klavieres un sintezatoru. Dzied skolas korī. Klasē ir vismazākā (148). Ir 2. veselības grupa un pamata sporta grupa. Bieži slimo, gastrīts. Mācību darbā īpašu centību neizrāda. Vidējā atzīme svārstās, apm. 5,44 (vērtējumi no 4 - 8 sportā). Grūtības sagādā krievu valoda, arī loģiska teksta veidošana. Pietrūkst gribasspēka. Vērojama nenopietna attieksme pret mācību darbu. Pēc temperamenta—melanholiķe, viegli iespaidojama, ātri nogurst, nevar koncentrēties darbam. Iekšēji jūtīga. Priekšroku dod izklaidēm. Draugu lokā dzīvespriecīga, jautra, citur – klusa, kautrīga. Klases pasākumus atbalsta, ar klasesbiedriem draudzīgas attiecības. Skolas iekšējās kārtības noteikumus ievēro, ar pieaugušajiem pieklājīga.

Komentārs. Pusaudzei fiziskā (slimo), intelektuālā (sekmju līmenis zems) un gribas attīstība vāja. Nav mērķtiecīga darbība, jo priekšroku dod izklaidei. Sociālā attīstība labā līmenī: draugu vidū jūtas labi, uzvedības noteikumus ievēro, ir pieklājīga.

2.respondents. Dzimusi 1991. gada janvārī. JVĢ mācās kopš 7. klases 2. semestra. Mācījusies Pļaviņu vidusskolas Sorosa apmācības klasē. Ģimenē ir jaunāks brālis, kurš mācās Vecbebru internātskolā. Bērnus audzina māte, tēvs pirms gada nomira, tas radīja psiholoģisku traumu, jo meitene ļoti pārdzīvoja. Lai gan ģimene kopā nedzīvoja, attiecības bija labas. Mācās mūzikas novirziena klasē, mūzikas skolā apgūst vijoļspēli. Fiziskā attīstība laba. Vienmēr bijusi 1. veselības grupa un pamata sporta grupa. Ir redzes traucējumi. Labāk padodas humanitārie mācību priekšmeti. Vērtējumi svārstās no 4 līdz 9. Padodas domrakstu rakstīšana, ir bagāts vārdu krājums, savs argumentēts viedoklis. Interesējas par dzeju, īpaši I.Ziedoņa. Piedalījās skolas latviešu valodas olimpiādē, rajona izteismīgas runas konkursā ieguva 2. vietu, ir sangviniķe, raksturīga ātra emociju maiņa, viegli piemērojas jauniem apstākļiem. Ne vienmēr iesākto pabeidz, pietrūkst gribasspēka. Patī uzskata, ka ir emocionāla, viegli aizvainojama, taču aizvainojumu ilgi netur sevī. Ir sirsnīga. Interesu loks ir plašs, tajā ir vieta gan sportam, gan vizuālajai mākslai, gan skatuves mākslai, mūzikai, literatūrai, rakstīšanai. Vasarās strādā lauku darbus. Ar klases biedriem draudzīga, pasākumos vienmēr piedalās. Skolas iekšējos kārtības noteikumus ievēro, ar pieaugušajiem pieklājīga. Pēdējā laikā ir interese par militāro karjeru.

Vērtējums. Fiziskā, intelektuālā emocionālā attīstība ir līdzsvarota. Plašs interešu loks, sociālā jomā ir saskarsmes prasmes, mērķtiecīga attieksme pret fizisku darbu. Ir objektīvs pašvērtējums, veidojas interese par nākotni. Pašapliecinās ar publisku uzstāšanos.

3.respondents. Dzimusi 1991. gada augustā. JVĢ mācās kopš 7. klases. Iepriekš mācījās Jēkabpils pamatskolā. Meiteni audzina māte. Mācās mūzikas novirziena klasē. Vienmēr bijusi 2. veselības grupa un pamata sporta grupa. Bieži slimo, viņai ir bronhiālā astma. Augumā ir visgarākā starp meitenēm (167, 173,5, 177). Mācības sagādā grūtības, īpaši eksaktie priekšmeti, kā arī tādi mācību priekšmeti, kuros ir vajadzīga uzcītība, pacietība. Mācību priekšmetos vērtējumi svārstās no 3 līdz 6 ballēm. Piemīt radošas spējas, izdoma, prasme pamatot viedokli, taču skalī to nemēdz izteikt. Atraktīva, dzīvespriecīga, vairāk nenopietna kā nopietna, spītīga, mēdz būt nesavaldīga. Labi spēlē klavieres, tas viņai arī padodas, piedalās valsts mēroga konkursos ar labiem panākumiem. Nodarbojas arī ar dejošanu, ir iemaņas pasākumu vadīšanā. Klases pasākumus atbalsta, tajos labprāt piedalās. Ar klases biedriem saprotas labi. Skolas iekšējos kārtības noteikumus ievēro, pret pieaugušajiem pieklājīga.

Komentārs. Fiziskā un intelektuālā attīstība vāja. Zems sekmju vērtējums, līdz ar to zems pašvērtējums. Ir daļējas sociālās prasmes: ar panākumiem vada un organizē pasākumus, uzstājas publiski, bet nepauž savu viedokli. Sliktas rakstura izpausmes: spītīga, nesavaldīga, vāja griba iespējams provocē slimība. Saskarsmē ar pieaugušajiem pozitīva.

4.respondents. Dzimis 1991. gada aprīlī. JVĢ mācās kopš 7. klases. Iepriekš mācījies Ļaudonas vidusskolā. Mācās klasē ar mūzikas novirzienu. Fiziskā attīstība laba. Vienmēr bijusi 1. veselības grupa un pamata sporta grupa. Augumā starp zēniem ir mazākais, taču starpība ir neievērojama (2-3 cm). Sekmes visus 3 gadus ir bijušas vienādā līmenī. Mācās atbilstoši savām spējām. Pats uzskata, ka pret mācībām izturas kā pret pienākumu, kurš ir jāpilda. Mācību darbā uzcītīgs. Ir interese par vēsturi. Piedalījies rajona vēstures olimpiādē. Mācību saturu uztver labāk pēc dotajiem paraugiem. Vārdu krājums vidēji plašs. Sangviniķis. Pats uzskata, ka ir merktiecīgs, uzcītīgs. Klases biedri uzskata, ka ir pļāpīgs, draudzīgs, reizēm patīk par citiem pasmieties, tomēr cenšas emocijas paturēt sevī. Kopā ar klases biedriem ir izveidojis klases mājas lapu. Klases pasākumus apmeklē, taču nav starp organizētājiem. Par skolas pasākumiem interesi neizrāda. Skolas iekšējos kārtības noteikumus ievēro, pret pieaugušajiem pieklājīgs. Jaunākais bērns ģimenē. Māsas jau pieaugušas. Kopā ar ģimeni dzīvo vecākās māsas dēls. Mamma uzsākusi mācības, mājās ilgstoši paliek tēvs ar dēlu un mazdēlu. Mamma uzskata, ka pilnībā var palauties uz saviem vīriešiem. Ir interese par celtniecību, nākotnes nodomus saista ar RTU būvniecības fakultāti, tāpēc turpinās mācības ģimnāzijā.

Komentārs. Mērķtiecīgs, līdzsvarota attīstība. Stingra griba, konkrēti nākotnes nodomi, mācās labi. Pašapliecinās olimpiādēs. Sociāli piedalās konkrētā vidē, bet nav organizators. Ģimenē laba aura. Māte mācās, tēvs rūpējas par ģimeni, ir paraugs.

5.respondents. Dzimis 1991. gada janvārī. JVĢ mācās kopš 7. klases. Iepriekš mācījās Jēkabpils pamatskolā. Vienīgais dēls ģimenē. Mācās klasē ar mūzikas novirzienu. Fiziskā attīstība laba. Vienmēr bijusi 1. veselības grupa, taču 9. klasē – 2. veselības grupa, jo konstatēti stājas defekti, ieteikums pievērsties koriģējošai vingrošanai. 8.klasē paaugstinājusies vidējā atzīme. Grūtāk padodas ķīmija un latviešu valoda, pārējos mācību priekšmetos vērtējums no 6. un augstāk. Ir radošs, spēj izteikt savu viedokli, to argumentēt. Laba atmiņa, labas stāstīšanas spējas, aizraujas ar zīmēšanu, piedalījās rajona vizuālās mākslas olimpiādē, labi jūtas auditorijas priekšā. Interesē daba, militārās un kārtību sargājošās specialitātes, sports (7.klasē nodarbojās ar klarneti, pēc tam sāka spēlēt futbolu, tagad nodarbības sportā fragmentāras.) Bieži izraisa konfliktsituācijas ar skolotājiem, var būt netaktisks, pašpārliecināts, nenoturīga uzmanība. Pēc temperamenta – holēriķis. Pats uzskata, ka vēlas būt tas, kurš komandē, nevis tas, kurš pakļaujas. Patīk izteikt klases biedriem aizskarošas piezīmes, taisnības meklētājs. Pienākumus uzņemas nelabprāt. Attieksmē pret pieaugušajiem un vienaudžiem var būt netaktisks, demonstratīvs.

Komentārs. Intelektuālā, fiziskā un griba ir līdzsvarā. Ir savs viedoklis. Mainīgas intereses. Paaugstināts pašvērtējums izpaužas konfliktsituācijās ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Sociālā jomā nav saskarsmes un sadarbības prasmju.

6.respondents. Dzimis 1991. gada jūnijā. JVĢ mācās no 7. klases. Iepriekš mācījās Jēkabpils

pamatskolā. Māte audzina vienu. Fiziskā attīstība laba. Vienmēr bijusi 1. veselības grupa un pamata sporta grupa. Augumā starp zēniem ir visgarākais (7.kl.-190, 8.kl.-192,5, 9.kl.-194,5). Mācās klasē ar mūzikas novirzienu, taču mūzika neinteresē. Pats uzskata, ka attieksme pret visiem mācību priekšmetiem pozitīva. Motivēti apgūst tos mācību priekšmetus, kuros saskata lietderību. Problēmas rada mūzika, kategoriski atsakās dziedāt. Mācību saturu uztver ar izpratni. Sekmes uzlabojušās 9. klasē, jo par vienu no mācīšanās motīviem izvirzījis labas izglītības iegūšanu. Nākotnes nodomus saista ar basketbolu un mācībām Āgenskalna Valsts ģimnāzijā. Apmeklē kursus minētajā mācību iestādē, kā arī papildus basketbola treniņus Rīgā kādā no skolām ar basketbola ievirzi. Basketbols ir Mārtiņa aizraušanās jau 4 gadus. Zēnam bijuši kompleksi sava lielā auguma dēļ, pēc draugu ieteikuma pievērsies basketbolam. Pats uzskata, ka spējas ir, atliek tikai tās izmantot. Pateicoties mātes līdzdalībai, ieinteresētībai Mārtiņa nākotnes veidošanā, zēns ir kļuvis mērķtiecīgs, piedalījies fizikas olimpiādēs, gatavojās konkursam „Gaišākā galva”. Grūtības sagādā latviešu valoda, rokraksts, darba kultūra. 1.semestri beidzot, bija otrais labākais rezultāts klasē mācībās. Mārtiņš ir vērotājs no malas, neiesaistās klases dzīvē. Pret notikumiem klasē izturas vienaldzīgi, nesabiedrīks, reizēm spēj aizvainot ar vārdiem. Pats sevi novērtē kā egoistu, neatlaidīgu, izpalīdzīgu, apveltītu ar lielu gribasspēku. Vairāk individuālists. Mīl savu ģimeni, ciena savējos. Māte interesējas par dēlu.

Komentārs. Fiziskā (laba), intelektuālā (daļēja), sociālā (vāja) attīstība nav līdzsvarota. Iemesli meklējami nepilnā ģimenē, lai gan māte rūpējas par dēlu. Ir ietiepīgs, sociālajā dzīvē neiesaistās, vienpatis. Mērķtiecīgi gatavojas sportista karjerai. Pašapliecinās olimpiādēs. Objektīvs pašvērtējums: egoists, neatlaidīgs, individuālists. Ar māti savstarpēja cieņa.

Raksturotie pusaudži ir ļoti atšķirīgi. Ja meitenes ir sabiedriskākas un ar saskarsmes prasmēm, tad zēni ir individuālisti un mērķtiecīgāki mācībās. Kā vieni, tā otri pašapliecinās, uzstājoties publiski un piedaloties dažādās olimpiādēs. Saskarsmē ar pieaugušajiem meitenes ievēro pieklājības normas, bet zēni izceļ sevi, nerēķinoties ar citiem.

Izvērtējot veidojošā eksperimenta sākumā veiktajās aptaujās iegūtos datus, tika konstatēts, ka nepieciešams palīgmateriāls par līdzsvarotu vispusīgu (fizisko, psihisko un sociālo) attīstību 7., 8. un 9. klases pusaudžu pašaudzināšanas mērķtiecīgas programmas veidošanai. Tādēļ tika veikts pašaudzināšanas raksturojums.

Pašaudzināšana kā savas pašattīstības mērķtiecīga vadība (Es apzināti sevi attīstītu audzinot). Pusaudžu pašaudzināšana ir audzināšanas svarīgākā komponente.

Pašaudzināšana ir pašpiederzes pilnveidošana attieksmju internalizācijas procesā, kurā sociālās normas, mērķi bagātina personīgo vērtību sistēmu un tā izpaužas uzvedībā (saziņas un izturēšanās saturā un formās).

Pašaudzināšanas laikā notiek *internalizācija – psihisks process, kurā ārējie iespaidi un uztvērumi kļūst par iekšēju subjektīvu tēlu. Ir arī eksteriorizācijas psihiskais process, kurā notiek pāreja no iekšējās – prāta darbības formas uz ārējo praktisko darbību.*

Skolēnu audzināšanas mērķis: pilnveidot pašaudzināšanas procesu, lai veidotos izpratne par sevi kā brīvu, patstāvīgu un atbildīgu valsts pilsoni, kura augstākā vērtība ir cilvēks. *Pusaudzis (skolēns) apzinās sevi kā unikālu/radošu personību.* Pašaudzināšanas process ir savas vispusīgas un harmoniskas personības attīstība. Skolēns apgūst prasmes atklāt un pilnveidot savas radošās spējas.

Audzināšanas/pašaudzināšanas mērķis ir sekmēt fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības līdzsvaru, atklātības un uzticības attiecību veidošanos starp vienaudžiem un pieaugušajiem. *Mācīties ir pusaudža tiesības un pienākums.*

2.16. tabula

Audzināšanas /pašaudzināšanas saturs 7., 8. 9. klasē

Līdzsvarota vispusīga attīstība		
Fiziskā	Psihiskā	Sociālā
7.klasē pusaudzis apzinās sevi kā radošu personību, prognozē savus turpmākos darbus, lai iepazītu citus cilvēkus un darbotos viņu labā.		
<p><i>Apgūt ķermeņa uzbūvi:</i> fiziskās attīstības līmenis – svara un garuma atbilstība vecumam. Veidot fiziskās attīstības spējas: ātrumu, veiklību, lokanību, spēku, fizisko veselību.</p> <p><i>Piedalīties papildu sporta nodarbībās:</i> pārgājienos, sacensībās, sporta vai tūrisma dienās, sistemātiskos treniņos kādā sporta veidā.</p> <p><i>Savu fizisko attīstību un veselību novērtēt vismaz 2 x gadā.</i></p>	<p><i>Apzināties mācību stundas mērķi.</i> <i>Apgūt jaunas zināšanas. Pašnovērtēt mācīšanās kvalitāti. Izzināt dabas un sabiedrības attīstības sakarības. Padziļināti interesēties par kādu no mācību priekšmetiem. Mācību saturu uztvert: tieši vērojot lietas un parādības, dzirdot stāstījumu, pašam lasot grāmatas, iegūstot informāciju internetā.</i></p> <p><i>Apgūt paradumu loģiski un radoši domāt, mācīties atbilstoši savām spējām:</i></p> <p>Noskaidrot, kā sabalansēt priekšmetu apguvi. Zināšanas lietot konkursos, radošās spēlēs, projektos un citās darbībās. Regulāri izpildīt mājas darbus un atkārtot uzdoto, patstāvīgi gatavoties visos mācību priekšmetos.</p>	<p>Apzināt savus paradumus, pašvērtējuma un pašregulācijas prasmes; noskaidrot statusu klasē, saskarsmes prasmes ar klases biedriem, vecākiem, skolotājiem, citiem pieaugušajiem; prasme sadarboties grupā ar dažādiem cilvēkiem. Izvērtēt savstarpējās attiecības klasē. Līdzdarboties klasē vai skolā valsts un gadskārtas ieražu svētkos. Palīdzēt ģimenē, klasē un citiem cilvēkiem, savai valstij. Kopt savu valodu, uzvedības manieres, ģērbšanās stilu. Ievērot pienākumus un tiesības. Apmeklēt vēsturiskas un sabiedriski nozīmīgas vietas Latvijā un citās Eiropas Savienības valstīs.</p> <p>Regulēt savu izturēšanos (uzvedību) ģimenē, klasē un sabiedriskās vietās; savu valodu un rīcību ģimenē, klasē, stundās, starpbrīžos, svētkos, sabiedriskās vietās un ekskursijās.</p> <p>Palīdzēt mācībās gan klases biedriem, gan jaunākiem skolēniem.</p>
8. klasē pusaudzis meklē iespējas līdzdarboties ar vienaudžiem sabiedriski nozīmīgā darbībā, apzinās vienaudžu kolektīva ietekmi un apgūst prasmes sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Plāno savu turpmāko darbību, iepazīst cilvēku prasmi saskaņot brīvību, patstāvību un atbildību. Pauž savus spriedumus, piedalās radošos konkursos/projektos mācību stundās un ārpusstundu nodarbībās.		

<p>Apzināties ķermeņa fiziskās attīstības līmeni: svara un garuma atbilstību vecumam. Attīstīt fiziskās spējas: ātrumu, veiklību, lokanību, spēku, fiziskās veselības pašpilnveidošanās iespējas. Piedalīties papildus sporta nodarbības: pārgājienos, sacensībās, sporta vai tūrisma dienās, sistemātiskos treniņos kādā sporta veidā. Savu fizisko attīstību un veselību novērtēt vismaz 2 x gadā. Apzināt, kādas izmaiņas ir notikušas: kāda ir svara un garuma atbilstība vecumam. Kā izmaiņas fiziskajā attīstībā ietekmē attieksmi pret mācībām. Apzināties, ka veselība un dzīvība ir ne tikai individuāla, bet arī valsts bagātība. Izveidot vingrinājumus savas attīstības pilnveidei un vingrināt savu ķermeni. Izpētīt iespējas aizsargāt sevi ekstremālās situācijās: uz ūdens, ielas, uguns nelaimēs, plūdus un citās situācijās.</p>	<p>Stiprināt savu mērķtiecību un neatlaidību. Salīdzināt izmaiņas mācīšanās prasmēs, domāšanā, atmiņā ar iepriekšējo gadu. Bagātināt savu pieredzi ar jaunām atziņām: stundās, lasot grāmatas, laikrakstus, žurnālus, vērojot TV, strādājot ar interneta resursiem un citiem avotiem. Katrā stundā strādāt aktīvi un radoši, uzņemties papildus izpildīt radošus darbus. Lasīt grāmatas, laikrakstus un žurnālus, vērot TV izglītojošos raidījumus, apmeklēt muzejus, teātrus, koncertus un kino. Uzzināt par klasesbiedru vērtībām: brīvību, patstāvību, atbildību ģimenē un skolā. Interesēties par kopīgo un atšķirīgo citās Latvijas un Eiropas valstu skolu dzīvē, mācībās. Mērķtiecīgi veikt brīvprātīgu darbu interešu pulciņos un nevalstiskās organizācijās un piedalīties skolēnu pašpārvaldē.</p>	<p>Dalīties zināšanās ar klases biedriem, mācīties lietot pieredzi dažādās dzīves situācijās. Rūpēties par ģimenes un skolas godu. Apgūst prasmes līdzdarboties, sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Regulāri novērtēt savu un citu darbu, izturēšanos skolā un ārpus tās, prasmi sadarboties skolā, mājās un sabiedrībā. Analizēt klases biedru uzvedību skolā un sabiedrībā, pozitīvo apgūt. Uzzināt par dažādu profesiju cilvēku pašreizējā darbu, par <i>Latvijas lepnums</i> laureātiem. Ievērot pieklājības normas skolā un sabiedrībā, palīdzēt citiem cilvēkiem negadījumos. Ar cieņu izturēties pret visiem cilvēkiem: runāt pareizā valsts valodā, iegūstot cilvēku cieņu. Veikt pašrefleksiju un atziņas ierakstīt dienasgrāmatā. Izveidot karti ar norādēm, kur būts, kas redzēts, uzzināts un izdarīts.</p>
<p>9. klasē pusaudzis apzinās lēmumu pieņemšanas nozīmi, vingrinās pieņemt patstāvīgus lēmumus, gatavojas karjeras izvēlei. Izzina savas spējas un iespējas turpināt mācīties vai iesaistīties darba tirgū.</p>		
<p>Izvērtēt savu ķermeņa fiziskās attīstības līmeni: svara un garuma atbilstību vecumam. Veicināt fiziskās attīstības spējas: ātrumu, veiklību, lokanību, spēka, fiziskās veselības pašpilnveidošanās iespējas. Piedalīties sporta</p>	<p>Mērķtiecīgi attīstīt mācīšanās prasmes un citas spējas. Apmeklēt kultūras un mākslas iestādes, uzkrāt, analizēt un izvērtēt informāciju par dažādām profesijām un savu spēju atbilstību</p>	<p>Padziļināt savu pieredzi par dažādām profesijām. Rūpēties par labām attiecībām ar tuviniekiem. Interesēties par karjeras iespējām, ievērot vecāku un skolotāju ieteikumus profesijas izvēlē. Uzzināt vecāku un vecvecāku viedokļus par ģimenes</p>

<p>nodarbībās, pārgājienos, sacensībās, tūrisma dienās, sistemātiskos treniņos kādā sporta veidā. <i>Savu fizisko attīstību un veselību novērtēt vismaz 2 x gadā.</i> Rūpēties par sava fiziskā spēka, veselības un mācīšanās sasniegumu atbilstību iecerētās profesijas apguvei. Apgūt prasmi pārvarēt grūtības, sasniegt mērķi, būt neatlaidīgam. Rūpēties par savu stāju. Izstrādāt dienas režīmu un fiziskos vingrinājumus ķermeņa izturības veicināšanai. Līdzdarboties kopā ar klasi sporta sacensībās.</p>	<p>nākotnes profesijas apguvei. Izpildīt solīto. Disciplinēt sevi pienākumu izpildīt vienmēr. Veidot uzvedības pašvērtējuma prasmes, uzvedības paradumus un pašregulētas attieksmes. Uzklaut dažādus viedokļus un kritiski izvērtēt tos, ievērot vārdu un darbu vienotību. Regulāri bagātināt savas zināšanas, prasmes un pieredzi, apgūstot jaunāko literatūru pēc iespējas vairākos mācību priekšmetos.</p>	<p>attīstību, izveidot dzimtas koku. Organizēt tikšanos klasē un skolā ar sasniegumu cilvēkiem, kuri ar savu dzīvi ir paraugs. Organizēt skolēnu un skolotāju pēcpusdienu "Mūsu skolotāji – mūsu skolas lepnums" vai "Mūsu skolēni – mūsu skolas lepnums" u.c. Organizēt klases radošā darba vakarus ar skolotāju un vecāku piedalīšanos. Iepazīt Latvijas ievērojamas vietas un cilvēkus un dalīties iespaidos. Mācīties strādāt komandā: veidot projektus, gatavoties eksāmeniem, vākt materiālus par dažādām profesijām, Latviju vai Eiropas Savienību.</p>
---	---	--

Klases audzinātāja darbā ir nepieciešams ievērot pusaudžu vēlmes. Īpaši strādāju ar vecākiem, un izveidojām ieteikumus.

2.17. tabula

Pusaudža vēlmes vecākiem, pieaugušiem

• Neizlutini mani. Es zinu, ka nepienākas dabūt visu, ko prasū. Es tikai tevi pārbaudu.
• Nebaidies būt stingrs pret mani. Tad es jūtos drošāk.
• Neliec man justies mazākam nekā esmu. Tas mani mudina izturēties muļķīgi – kā "lielajam".
• Neļauj nostiprināties maniem sliktajiem ieradumiem. Tu taču uzreiz spēj tos pamanīt.
• Nerāj mani citu klātbūtnē. Es tevi uzklaustīšu daudz labāk, ja runāsim divatā.
• Neuztver, ka manas kļūdas ir kā lieli grēki. Tas mani traucē uztvert būtisko.
• Nepasargā mani no manas rīcības sekām. Man nepieciešams pašam mācīties un gūt pieredzi.
• Pārāk neuztraucies, kad saku, ka tevi neieredzu. Es neieredzu nevis tevi, bet tavu neprasmu mani izvērtēt.
• Nemitīgi nepārmet. Tas veicina nedrošību.
• Nesoli pārsteidzīgi. Es ļoti pārdzīvoju, ja netiek izpildīts dotais vārds.
• Neaizmirsti, ka es ne vienmēr spēju par sevi pastāstīt tik labi, kā Tu vēlētos.
• Pārāk bieži neizjautā par manu godīgumu, lai nepamudinātu mani melot.
• Esi patstāvīgs, lai es varu uzticēties tev un citiem pieaugušajiem.
• Nenoraidi manus jautājumus. Ja to darīsi, es vairs nejautāšu un atbildes meklēšu citur.
• Neizlicies, ka tu visu zini un nekad nekļūdieš. Es ļoti pārdzīvošu, atklājot, ka tev ir trūkumi.

• Nesaki, ka baidīties ir muļķīgi. Es mācos pārvarēt bailes.
• Nedomā, ka mazināsies tavš gods un cieņa, ja tu man atvainosies. Tava atvainošanās man būs labs paraugs un veicinās mūsu uzticēšanos.
• Neaizmirsti, ka arī man vajag izzināt.
• Bez tā es dzīvē neko derīgu nespēšu iemācīties
• Ņem vērā, ka es augu un mainos.
• Atceries, ka man nepieciešama mīlestība, atbalsts, sapratne un atzinība par paveikto, tas veicina manu patstāvību.

Lai pusaudži apgūtu prasmi veidot savu pašaudzināšanas programmu, nepieciešams klases audzinātāja atbalsts skolēnu pašaudzināšanā 7., 8. un 9. klasē. Daudzveidīgs ir klases audzinātāja atbalsts un palīdzība pusaudžiem. Varu droši apgalvot, ka, izprotot pašaudzināšanas vietu audzināšanas procesā, veidojas mērķtiecīgāks klases audzinātāja darba saturs un sadarbība ar pusaudžiem. Piedāvātās funkcijas, atbalstam eksperimenta gaitā, apvienoju tabulā Nr. 2.18.

2.18. tabula

Klases audzinātāja atbalsts eksperimenta gaitā

Izvirzīju uzdevumu: pusaudzim apzināt sevi kā radošu personību, prognozēt darbus, lai iepazītu sevi un citus cilvēkus, darboties viņu labā.

7.klasē audzinātājs:

- ✓ veicina pusaudža radošas personības apzināšanos; palīdz skolēniem individuālās izaugsmes programmas veidošanā;
- ✓ iesaka skolēniem interesantas sevis izzināšanas un uzvedības formas;
- ✓ skaidro un māca lietot sava darba pašvērtējuma prasmes katrā mācību stundā;
- ✓ māca skolēniem individuāli vērtēt kārtību, uzcītību un uzvedību;
- ✓ sistemātiski saskaņo viedokļus par izmaiņām skolēnu attīstībā, attieksmēs un uzvedībā;
- ✓ palīdz skolēniem izvēlēties darbības formas cilvēku labo īpašību un paradumu apguvei;
- ✓ kopā ar skolēniem plāno un organizē ievērojamu vietu apmeklēšanu savā pagastā, pilsētā, reģionā, Latvijā un ārvalstīs, lai iepazītu dzīves vērtības un sabiedriski nozīmīgus cilvēkus;
- ✓ rosina skolēnus iepazīties ar savām dzīves vērtībām, mērķiem, rosina arī vecākus iepazīstināt skolēnus ar savu dzīves pieredzi;
- ✓ diagnosticē fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības dinamiku;
- ✓ mērķtiecīgi virza skolēnu uz darbību savas tuvākās vides pilnveidošanai, humānu un uz savstarpēju cieņu balstītu attiecību veidošanai;
- ✓ palīdz plānot un īstenot iepazīšanos ar aktīviem un atbildīgiem klases biedru vecākiem, dažādu tautsaimniecības nozaru speciālistiem skolēnu vērtību pilnveidošanai;
- ✓ atbalsta skolēnu ierosmes līdzdarbības un sadarbības veicināšanai mācību stundās un ārpus stundu nodarbībās;
- ✓ palīdz un atbalsta klases sapulču un padomes sēžu sagatavošanā;

- ✓ rada iespējas iepazīt labus paraugus personisko īpašību pilnveidošanai.

Svarīgi ir sabalansēt individuālo darbu ar grupu un kolektīvo darbu klasē. Jau strādājot ar 7.klasi, sapratu, ka vajadzīga spēcīga skolēna pašpārvalde. Klases sapulcē izveidojām klases padomi. Klases padomi nolēmām mainīt katru gadu. Katram savs uzdevums ar darbu aprakstu vienam gadam. Padomes sapulci organizējām katru otrdienu. Katru padomes sēdi gatavoja un vadīja kāds no locekļiem. Dzīve klasē kļuva interesantāka, pusaudži atbildīgāki.

Izvirzīju uzdevumu nodrošināt pusaudzīm iespējas līdzdarboties ar vienaudžiem sabiedriski nozīmīgā darbībā.

8.klasē klases audzinātājs:

- ✓ iepazīstina ar daudzveidīgām līdzdarbības/sadarbības iespējām;
- ✓ palīdz un atbalsta skolēnus individuālās attīstības programmas veidošanā un īstenošanā;
- ✓ rada iespējas skolēniem sistemātiski vērtēt savu rīcību, rosina izmantot interesantas pašizziņas formas;
- ✓ piedāvā metodes/formas/materiālus sevis vērtēšanai, pašnovērtējuma prasmju pilnveidošanai;
- ✓ rod iespēju un rosina vērtēt patstāvību un atbildību ikdienas rīcībā, skaidro brīvības un atbildības sakarības;
- ✓ sistemātiski atbalsta skolēnu personisko izaugsmi un apmainās pieredzē;
- ✓ palīdz un atbalsta klases sapulču un padomes sēžu sagatavošanā.

Izvirzīju uzdevumu vingrināt pusaudžus patstāvīga lēmumu pieņemšanā, apzināties to sekas, sekmēt viņu gatavošanos karjeras izvēlei.

9.klasē klases audzinātājs:

- ✓ koordinē skolēnu karjeras izvēles procesu:
- ✓ modelē apstākļus, kas rosina skolēnus patstāvīgu lēmumu pieņemšanai.
- ✓ palīdz skolēniem izvērtēt spējas, intereses, sasniegumus mācībās un atbildību profesijas prasībām;
- ✓ virza skolēnus uz savām spējām atbilstošas izglītības apguvi, palīdz pieņemt lēmumu atbilstoši interesēm, spējām un iespējām;
- ✓ virza skolēnus izvērtēt saziņas un sadarbības prasmes, bez kurām nav iespējama sekmīga darbība profesijā;
- ✓ veicina skolēnu pašapliecināšanos un pašizteikšanos darbā ar jaunāko klašu skolēniem, skolēnu pašpārvaldē, pusaudžu nevalstiskajās organizācijās;
- ✓ atbalsta un iesaka daudzveidīgas iespējas iepazīt profesijas, mācību iestādes, dažādus cilvēkus, kuriem ir pieredze profesionālajā darbā;
- ✓ rosina skolēnus organizēt stundas un ārpusstundu nodarbības par daudzveidīgām karjeras iespējām;

- ✓ virza skolēnus uz vispusīgas attīstības novērtēšanu: sasniegto pašregulācijas attieksmju, uzvedības līmeņa apzināšanos un savas attīstības perspektīvo plānošanu;
- ✓ rosina skolēnus gan mācību, gan personības attīstības pašvērtējuma prasmju pilnveidošanai, objektīvai sevis un citu vērtēšanai, pamatā saskatot pozitīvo cilvēkā;
- ✓ atbalsta un palīdz skolēniem iepazīt dažādas profesijas, darba veidus un dažādās nozarēs strādājošus cilvēkus, īpaši vecākus un pilsētā vai novadā ievērojamus cilvēkus;
- ✓ palīdz skolēniem izvēlēties turpmāko izglītības veidu, atbilstoši spējām, interesēm, sabiedrības vajadzībām;
- ✓ palīdz un atbalsta klases sapulču un padomes sēžu gatavošanā.

Jebkurā klasē pusaudžu attīstībā svarīgs ir klases audzinātāja atbalsts, tāpēc izveidoju atbalsta programmu klasei.

2.19. tabula

Klases audzinātāja atbalsta programma eksperimenta 1.uzdevuma veikšanā

•	Aicina pusaudzi izteikt savas domas pat tad, kad tās atšķiras no citu domām
•	Paskaidro, ka pusaudža domas ir akceptētas
•	Izceļ to, kas katrā pusaudzī ir unikāls
•	Izvairās no publiskas pusaudža kaunināšanas, viņa rīcību izvērtē, kad citu nav klāt
•	Ir laipns ar pusaudzi
•	Pasaka ar vārdiem, ka jūtas lepns par pusaudža labiem darbiem
•	Dalās jūtās, interesēs un piedzīvojumos ar pusaudžiem
•	Uzklausa bez aizspriedumiem pusaudža teikto
•	Kautrīgiem pusaudžiem daudz nejautā
•	Nodrošina apstākļus, lai pusaudzis paveic iecerēto
•	Dod pusaudzim iespēju plānot nodarbības
•	Izskaidro, ka tikai pats pusaudzis atbild par savām emocijām
•	Palīdz pusaudzim saprast, ka savas problēmas viņš spēs atrisināt
•	Iesaista pusaudzi tādās nodarbībās, kurās viņš var apliecināt savas spējas
•	Palīdz pusaudzim pieņemt uzvedības normas
•	Rada iespējas pusaudzim bagātināt savu dzīves pieredzi
•	Palīdz pusaudzim izvirzīt mērķi
•	Ir paraugs pusaudžiem

Nākamais veidojošā eksperimenta uzdevums: atbalstīt pusaudžus savu pašaudzināšanas programmu veidošanā. Pirms tam pusaudžiem tika izskaidrots par pusaudžu attīstības likumsakarībām, lai viņi apzinātos, ka katram pusaudzim nepieciešams zināt par savu attīstību, sava attīstība pašam jāvada. Savas attieksmes novērtē pats. "Apraksti, ko sevī gribi izmainīt", aicināja klases audzinātāja.

Tālāk tika noskaidrots, kā, ievērojot izstrādātos pašaudzināšanas kritērijus (96.lpp.), pusaudži patstāvīgi izveidoja pašaudzināšanas programmu 8. un 9. klasēs. Šim nolūkam tika izveidots paraugs, kurā pusaudži izvērtēja iepriekšējā mācību gadā paveikto un plānoja nākamā mācību gada darbus. Pašaudzināšanas programmas paraugs 2.20. tabulā.

2.20. tabula

Pusaudža pašaudzināšanas programma "ES mainos un mērķtiecīgi veidoju sevi"

7. klasē man izdevās uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...		8. klasē man izdosies uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...	
8. klasē man izdevās uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...		9. klasē man izdosies uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...	
1.		<i>Es uzzināju...</i> <i>Es apņemos uzzināt...</i>	
2.		<i>Es izdarīju...</i> <i>Es apņemos izdarīt...</i>	
3.		<i>Es plānotajā izdarīju...</i> <i>Es plānoju...</i>	
4.		<i>Mana atzīme uzvedībā, kārtībā, uzcītībā</i>	
5. Ko par mani saka	klasesbiedri?		
	vecāki?		
	klases audzinātāja?		

8. klasē pusaudži rakstīja "Pateicības vēstule skolotājiem un vecākiem".

9. klasē pusaudži rakstīja "Vēstule nākotnei".

Ar šī parauga palīdzību tika noskaidrota: a) pusaudžu prasme plānot pilnveidošanos; b) pusaudžu prasme izvērtēt; c) pusaudžu prasme prognozēt nākotni, d) skolotāja kā palīga un atbalsta kvalitāte.

Eksperimentā piedalījās iesaistītie 8.a klases 27 respondenti un 9.a klases 27 respondenti.

8. a klases 27 respondentu pašaudzināšanas programmu rezultāti bija līdzīgi. Skolēni izvērtēja 7. klasē iegūto un rakstīja: "Es uzzināju" 7. klasē raksturīgākās atziņas bija šādas: ka ģimnāzijā ir mācīties savādāk nekā pamatskolā, te viss ir savādāks, daudz ko jaunu par mācībām; jaunas ētiskas normas; daudz jauna apguvu; iemācījos uzzināt visu konkrētāk un apskatīju skolu kopumā; iemācījos mācībās kaut ko tādu, ko nebiju mācījusies, iemācījos vairāk latviešu valodu; uzzināju, ka daudz jāmācās, cik esmu gudrs; ka šinī skolā ir garšīgs ēdiens; ka JVĢ ir stingri likumi; ka bija NATO sammits, kāda ir šī skola; kā vērtē ģimnāzijā un kāda izskatās, kā te māca un mācās; kā adīt cepuri. 15. respondenta izvērtējums bija bagāts un saturisks: *daudz ko par skolu, par ēdniecību, kādi skolā skolēni, skolotājas, dažādi pulciņi. Es spēlēju klavieres.* 23. respondents raksta: *Es uzzināju, ka, ja es nemācīšos katru dienu un neatkārtosu, tad man radīsies daudz problēmu ar atzīmēm.* 27. respondenta atziņas: *Es uzzināju, ka prasmīgi varu piedalīties dažādos pasākumos, pie tam ar panākumiem.*

Tātad varam secināt, ka skolēni ir iejutušies jaunajā skolā, apzinās, ka ir nepieciešams mācīties katru dienu, skolā gatavo garšīgu ēdienu, ka ir novērtētas viņu spējas.

Es uzzināju 8. klasē: *vēl vairāk ko jaunu mācībās; citas ētiskas normas; uzzināt, ieklausīties visā, ko skolotāja saka; apņemos uzzināt visu, kas man būtu svarīgi un dzīvē noderīgs; apņemos labāk mācīties latviešu valodu; vai es būšu gudrāks nekā pagājušajā gadā; kas notiks ar ģitāras spēlēšanu skolā; iemācīšos adīt cepuri; es apņemos uzzināt, cik sena, tāla ir mūzika; kādu es vēlos sev profesiju.* 15. respondents raksta: *Es apņemos uzzināt vairāk par ķīmiju, fiziku. Diemžēl par pulciņiem neko daudz nevaru uzzināt, jo man ir maz laika un ir*

jāmācās daudz. 23. respondents: *Es mācīšos ļoti labi un neko neiekavēšu, lai veiksmīgi pabeigtu 8. klasi.* 1. un 6. respondents nav norādījis neko. Secinām, ka skolēni ir iecerējuši uzcītīgi mācīties un apgūt jaunu mācību saturu. Jāpiezīmē, ka skolotāji lieto nepareizus terminus; jēdziena *mācību viela* vietā lietojams mācību saturs. Tas parādījās visu anketēto klašu atbildēs.

2.21.tabula

“Es izdarīju... Es apņemos izdarīt” 8. klasē

Es izdarīju...	Es apņemos izdarīt
<p>Pabeidzu 7. klasi normāli. Iet spēlēt bungas. Es izdarīju daudz dažādu lietu. Iemācījos plānot savu laiku. Saņēmos un gada beigās ieguvu labas atzīmes. Es tomēr to izdarīju, es saņēmos un sāku mācīties, tāpēc pārgāju uz 8. klasi. Es izdarīju daudz labu darbu, kas iepriecināja gan mani, gan citus. Es paguvu izdarīt daudz ko. Normāli mācījos. Izdomāju, kā es varu uztaisīt bruņas. Izdarīju labus darbus. Gāju uz konsultācijām. Izdarīju visu iespējamo, lai iegūtu labas atzīmes gada beigās. Pacēlu atzīmes ceturtajā ceturksnī. Izdarīju daudz savai izaugsmei. Es spēlēju klavieres, gāju korī, gāju teātra pulciņā un uz papildstundām (15). Es sāku iet uz kori, kaut gan iepriekšējās klasēs kori negāju (16.). Es uzadīju cimdus. Es labi mācījos vēsturi. Uzadīju cimdus, kurus pati nevalkāju. To, ka uzlaboju savas atzīmes un iepazīnu skolu. Iemācīšos labāk spēlēt klarneti. Beidzu gadu ar normālām sekmēm. Pabeidzu 7. klasi ar man labu vērtējumu visās stundās. Nopirku jaunu grāmatu. Daudz labu darbu. Piedalījos “Popielā” un Valentīndienas koncertā (26.). Es mācījos, labi apguvu vielu.</p>	<p>Pabeigt 8. klasi ar labām sekmēm. Vēlos izdarīt daudz ko labu. Paaugstināt sekmes. Sasniegt labāku līmeni mācībās, labākas atzīmes. Iet uz konsultācijām un stundā pajautāt skolotājam. Izdarīt to, lai man būtu labākas atzīmes. Pildīt mājas darbus skolā, iemācīties jaunus un interesantus darbus. Sagaidīt nākamo vasaras brīvlaiku. Mācīties pūšamo instrumentu. Izdarīt vēl vairāk un gūt labas atzīmes un labi startēt sportā. Vairāk mācīties. Saņemt mācībās. Vairāk mācīties, nekā slinkot. Labi nomācīties mācību gadu. Izdarīt vēl vairāk savai izaugsmei. Labot nesekmīgās atzīmes un labi mācīties, bet matemātikā gan neies tik labi, kā gribētos (15.). Es apņemos nolikt pie vietas klases nekārtību cēlājus (16.). Iet uz visām stundām. Izdarīt daudzko labu mājdarbā, nekā 7. klasē. Es uzadīšu šalli un cepuri. Es labi beigšu 8. klasi. Ka mācīšos cik varēšu (savā līmenī). Iet uz vairākiem pulciņiem. Beigt gadu ar labām sekmēm. Es pabeigšu 8. klasi ar vidējo atzīmi vismaz 7, lai gūtu gandarījumu (23.). Apņemos iet uz visām stundām. Vēl vairāk labu darbu. Piedalīties atkal <i>Popielā</i> un <i>Valentīndienas</i> koncertā (26.). Apņemos turpmāk pilnveidot sevi (27.).</p>

Izvērtējot visu skolēnu izdarītos darbus un labās apņemšanās, tika secināts, ka kopumā 8.klases skolēni ir pietiekami patstāvīgi un apzinīgi, lai saprastu, ka 8. klasē nepieciešams rūpīgs pašaudzināšanas darbs.

Sarežģītāks bija nākamais uzdevums: "Es plānotajā izdarīju..." un "Es plānoju..." 1. respondents atbildēja: nezinu. Visu respondentu atbildes ir tabulā.

2.22.tabula

"Es plānotajā izdarīju... Es plānoju..." 8.klasē

<i>Es plānotajā izdarīju...</i>	<i>Es plānoju...</i>
<p>Nezinu. Es plānoju uzlabot savas atzīmes, ko es arī izdarīju. Nostabilizēju sevi. Saņēmu normālas atzīmes. Iemācījos spēlēt saksofonu</p> <p>Izdarīju daudz labus darbus, uzlaboju uzvedību.</p> <p>Es izdarīju visu, kas bija iepļānots</p> <p>Es ilgojos pēc 29. maija. Gāju uz latviešu valodas konsultāciju. Plānotajā daudz ierakstu</p> <p>Tomēr pabeidzu 7. klasi. Es plānoju uzlabot savu uzvedību stundās. Sāku iet uz treniņiem</p> <p>Es plānotajā izdarīju gandrīz visu. Ir grūti mācīties un vēl atnākt uz mājām un vēl to kārtot – brīva laika nav pat pēc plānotāja. Es nezinu, ko es izdarīju. Es plānotajā izdarīju gandrīz visu, kas bija iepļānots. Es plānotajā izdarīju to, ko vajadzēja/gāju uz konsultācijām.</p> <p>Neko daudz neplānoju, godīgi sakot. Man viss notiek spontāni un vienmēr rīkojos mirkļa iespaidā. To, ka plānojām piedalīties pasākumos un to arī izdarījām. Pietiekami labi uzvedos.</p> <p>Apguvu vielu. Es plānotajā izdarīju daudz.</p> <p>Mācījos ar visām spējām, ko vien varēju iemācīties. Es plānoju adīt zeķes</p> <p>Normāli pabeidzu 7. klasi. Man nekas nav iepļānots un es neplānoju, jo pēc tam tas bieži vien neizdodas. Plānotajā es izdarīju, man liekas, visu.</p>	<p>Nezinu. Es plānoju uzlabot savas atzīmes.</p> <p>Iemācīties plānot dzīvi. Sasniegt labākas atzīmes. Iemācīties spēlēt klarneti. Uzvedību es plānoju ļoti kopt, lai man tā būtu ļoti laba (8)</p> <p>Es plānoju iemācīties spēlēt futbolu. Labi mācīties. Iet uz matemātikas pulciņu. Es plānoju, ka man būs labas atzīmes, attiecības ar vecākiem ideālas un sportā labus titulus.</p> <p>Vairāk saņemties mācībās. Es plānoju uzlabot savas sekmes. Labi iemācīties spēlēt volejbolu</p> <p>ES plānoju kļūt apņēmīgāks. Izlabot sliktās sekmes. Iemācīties spēlēt ģitāru. Es plānoju skolā izadīt cepuri un šalli un labāk mācīties.</p> <p>Es plānoju labāk mācīties mājturību. Neko daudz neplānoju, godīgi sakot. Man viss notiek spontāni un vienmēr rīkojos mirkļa iespaidā</p> <p>Šogad arī piedalīties skolas pasākumos. Labāk mācīties. Šī gada laikā pa nedēļas nogalēm vēl strādāt. Vēl plānoju tikt uz Dziesmu svētkiem. Es plānoju piedalīties daudz konkursos. Es plānoju adīt cepuri un šalli. Labi pabeigt 8. klasi. Man nekas nav iepļānots un es neplānoju, jo pēc tam tas bieži vien neizdodas. Tuvākajā laikā censties kārtīgi saņemties mācībās, taču nezinu, kā izdosies, jo laika man nepietiek, ir jāmacās mūzikas skolā.</p>

8. klases skolēnu plāni saistās ar mācību darbu skolā. Pusaudzī mācās arī mūziku un mūzikas skolā. Tādēļ, piemēram, 19. un 26. respondents raksta, ka neplāno darbus, bet dara to spontāni. 6. respondents grib uzlabot savu uzvedību, 4., 11., 12., 15., 18. respondents plāno uzlabot mācību sasniegumus. Svarīga liekas mājturība, kur ir nepieciešama šalles un cepures adīšana (17., 24. respondentam). Apgūt jaunu mūzikas instrumentu apņemas 5. un 16. respondents, futbolu iemācīties spēlēt – 7., volejbolu – 13. respondents.

Vērtējot *uzvedību, kārtību, uzcītību, skolēni* uzrāda prasmi sevi izvērtēt 7.klasē un plānot to 8. klasē.

2.23.tabula

Mana atzīme uzvedībā, uzcītībā, kārtībā 8.klasē

Mana atzīme uzvedībā, kārtībā, uzcītībā					
Resp.	7.klasē	8. klasē	Resp.	7.klasē	8. klasē
1.	7	7	15.	6	6
2.	8	8	16.	7	7
3.	6	8	17.	7,7,7	7,7,7
4.	-	-	18.	7/8	7/8
5.	6	7	19.	8	8
6.	6/7	8	20.	7/8	7/8
7.	7	9	21.	6	7
8.	7	7	22.	-	-
9.	7	7	23.	8	8
10.	10	10	24.	7	7
11.	8,8,7	8,8,7	25.	7	7
12.	7	7	26.	8	6/5
13.	7	7	27.	8	7
14.	10	10			

Tabulā uzskatāmi redzams, ka 4. un 22. respondents nav varējis sevi izvērtēt. 3., 5., 7., 21. respondents plāno uzlabot savu uzvedību, kārtību un uzcītību. 1., 2., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 29. 23. 24., 25. respondents uzskata, ka viņu uzvedība nav maināma, tā var palikt sasniegtajā līmenī. 26. un 27. respondents pieļauj, ka viņu uzvedība, kārtība un uzcītība varētu samazināties. Rezumējot, tiek secināts, ka daudzi pusaudži vāji izprot savu darbību skolā.

legūtās atbildes par citvērtējumu rāda, ka 1., 2., 9., 10. 11. 15. respondents nezina klasesbiedru domas par savu personību; 16., 19., 27. respondents atzīst, ka klasesbiedru domas viņiem nav svarīgas; 3., 5., 7., 21. respondents raksta, ka viņus uzskata par normāliem cilvēkiem, bet to nepaskaidro. 6., 13., 17., 18., 20. 22., 24. respondents ar niansēm atbildēs raksta, ka ir smaidīgi, atraktīvi, interesanti, jautri, izpalīdzīgi, kārtīgi, forši (18. –arī stulba), mīļi klasesbiedru vērtējumā. 4. respondents atzīst *Saka, ka esmu smaidīga, nemāku uzklausīt, tikai stāstīt.* 8. – *gudrs*, 12. - *Labs draugs, bet stundās vairāk jāpievēršas mācībām*, 25. - *Man acīs saka: laba, bet es jau nezinu, ko saka aiz muguras*, 26. – *Daži klases biedri man ir labi draugi un saka, ka ar mani ir forši un jautri.*

Vecāku domas par saviem bērniem ir pozitīvas: *Nezinu (1.). Ka es pietiekami labi mācos, bet varētu labāk (2.) Nedaudz nenopietns, bet vienalga mērķtiecīgs (3.) Ka esmu nedaudz "pa gaisu", bet mīļa (4.) Esmu normāls bērns (5). To, ka es esmu kārtīga, gudra meitene (6). Jāmācās un jācenšas mācīties (7). Varētu mācīties labāk (8). Es nezinu (9). Labs puika. Malacis (10). Ka vairāk vajag mācīties (11). Vairāk jāpilda mājas darbi, un labākas jādabū atzīmes kontroldarbos. Jāraksta tā kontroldarbs, lai pēc tam nebūtu jāpārraksta (12) . Esmu jauks un ļoti izpalīdzīgs un tajā pašā laikā slinks (13). Daudz ko (14). Mājās mamma mani sauc par Karinku. Es domāju, ka man ir laba mamma, un viņa par mani saka tikai to labāko (15). Mani vecāki saka, ka es cīnos par savām tiesībām, ka esmu ļoti patstāvīga (16). Mīļa (17). Ka es esmu gudra, ļoti laba meita, atraktīva (18). Ka es esmu ļoti jauks bērns. Un esmu ļoti patstāvīga, jo man nepatīk būt atkarīgai no kāda (19). Ka dažreiz es esmu nekārtīga (20). Par mani saka, ka es esmu labas uzvedības cilvēks (21). Visu to labāko, bet dažreiz vairāk varētu palīdzēt mājas darbos mammai (22). Ka man pietrūkst pacietības, bet viss pārējais ir ļoti labi (23.) Slinka, jauka, izpalīdzīga (24). Ka esmu čakla (25). Nezinu, ko par mani domā, bet liekas visu to labāko (26)! Domāju, ka vecāki saka – brīžiem esmu nevaldāma un varbūt ir grūti ar mani saprasties. Bet es cenšos visu izdarīt laikā (27).*

Klases audzinātājas domas par sevi nezina 1., 2., 4., 8., 10., 11., 13., 19., 22., 26. 27. respondents. 5., 7., 12., 17., 18., 21., 23., 25. 27. respondents uzskata, ka klases audzinātājas domas par viņiem ir: normāls, labs, neko sliktu, labās domās, esmu uzticības perona, ..es viņai laikam patīku. 3. respondents raksta: *Nenopietns, 8. klasē jāņem prātā.* 15. respondents atzīst: *Nezinu, man liekas, ka viņa mani īsti neizprot.* 16. respondents atzīst: *Viņai prieks, ka es problēmas risinu pati gan klases dzīvē, gan mājās.* 20. respondents: *Pagaidām neko nav teikusi, jo mums ir jauna klases audzinātāja.*

Pateicības vēstulē redzam skolēnu prasmi vērtēt pieaugušo darbību. Ir daudz labu vārdu gan skolotājiem, gan vecākiem. Pusaudži saprot, ka viņiem ir labi skolotāji, kuri viņus atbalsta gan ikdienā, gan grūtos brīžos, piemēram, pēc slimības (2. resp) *Ar šo vēstuli es gribu pateikt paldies saviem vecākiem, ka viņi man palīdzēja mācīties. Skolotājiem, kuri mani mācīja. Skolotājiem, kuri velta savu brīvo laiku konsultācijām un ne tikai, kad pēc slimības pastāsta labāk mācību vielu.* 6. respondents pateicas par sapratni un rūpēm: *Es pateicos saviem vecākiem, jo bez viņiem es nespiegtu to, ko esmu sasniegusi tagad. Viņi mani ir audzinājuši, nu visvairāk mamma, lai es izaugtu par cilvēku, kas der gan sev, gan citiem. Es esmu piedalījies daudzos pasākumos, kas ir saistīti ar mūziku. Pati esmu mūzikas skolā, un viss, kas ar mani notiek, notiek saistībā ar mūziku. Paldies varu pateikt savai pirmajai klases audzinātājai, jo viņa bija tas cilvēks, kurš mūs iemācīja mācīties un visu saprast. Tagad esmu Jēkabpils Valsts Ģimnāzijā un esmu ar visu apmierināta, gan ar skolu, gan ar skolotājiem. Pateicos Jums vecāki un skolotāji par visu!* 8. respondents raksta, ka vislabākie pirmie skolotāji ir bijuši vecāki: *Paldies vecākiem par to, ka viņi mani audzināja un arī par to, ka audzina un vēl kādu laiku audzinās. Viņi mani atbalstījuši grūtās situācijās, palīdzējuši, it īpaši mana mamma. Arī paldies skolotājiem par to, ka viņi mani ir mācījuši jau 7 gadus un vēl pieci, ko mācīt, ir atlikuši. Viņi man ir iemācījuši ļoti daudz lietas. Neņemiet ļaunā, taču man pašus pamatus un vēl daudz lietas iemācīja vecāki. Viņi man ir bijuši vislabākie skolotāji. Vēl liels paldies arī tiem skolotājiem, kas man vairs nemāca, arī tiem, kas mani mācīja pirmajās klasēs. Liels paldies visiem mani skolotājiem, arī vecākiem. Paldies Jums!* 19. respondents ir atklāts pret savu vecāku audzināšanu un kritisks par skolotāju darbu: *Čau, mīļo māmiņ! Zini, Tu esi pati labākā pasaulē! Tu vienmēr piedod man manus nedarbus. Tu vienmēr esi blakus, bet man tas nepatīk! Es vairs neesmu maza! Es gribu beidzot būt patstāvīga! Tad, kad pēc 9. klases došos prom, Tu neskumsti! Es beidzot būšu pieaugusi! Tu esi mīļa, bet nu jau bišķi šauj pār strīpu. Nekur es nepazudīšu – vienmēr būšu Tev blakus. Skolotāj! Paldies, ka ievadīji mūs skolas gaitās! Liels paldies! Jūs bijāt ļoti jauki! Tikai mājas- darbu bija par daudz. Žēl, ka nesanāk vairs Jūs satikt! Ar cieņu un mīlestību. Laikā, kad pedagoģijā tiek diskutēts par skolēnu patstāvīgu un brīvu izvēli, svarīgi ir 20. respondenta teiktais *Es pateicos vecākiem, ka viņi man tādi ir un būs vēl turpmāk. To, ka Jūs mani audzināt un turat grožos. To, ka Jūs palīdzat man mācībās un sakāt, ka, ja kaut ko nezini, tad ej uz konsultācijām. To, ka Jūs redzat man sliktu atzīmi un sakāt, ka tā ir jāizlabo. Paldies skolotājiem, ka Jūs mūs audzināt, kā varat. Ka palīdzat, kad kaut ko nesaprotam. Paldies mūsu klases audzinātājai par to, ka Jūs mums esat**

tik forša. Un arī paldies mūsu iepriekšējai klases audzinātājai T, ka viņa bija jauka skolotāja. Paldies mūzikas skolotājai S.P. par jaukajiem koncertiem, kurus Jūs mums palīdzējāt rīkot. Un visām skolotājām saku Paldies! un 23. respondenta vērtējumi: Paldies! Paldies, mamma, ka jau bērnudārza beigās pierakstīji mani uz mūzikas klasi! Paldies, ka pierunāji mani, lai sasniedzu mērķi. Liels paldies visiem, visiem, skolotājiem, kas mani ir mācījuši un iemācījuši tik tālu, ka es jau eju 8. klasē. Visas pasaules zelts neattaisnotu manu " paldies"! Jūs visi mani esat izskolojuši tik daudz, ka es jau sāku domāt par nākotnes plāniem. Bez mūzikas es tagad nebūtu nekas, jo mūzika jau ir kļuvusi par manu ikdienu! Paldies, mīļie! Es Jūs mīlu! Ā, un es vēl gribēju pateikt lielu paldies manai jaunajai skolotājai A.K. Paldies, ka spējat mani disciplinēt. Un vēl ļoti liels paldies man ir jāsaka skolotājai S.P., ka viņa manī ierosināja šo mūzikas slimību! Paldies! Un vissirsnīgākais paldies ir Tev, mamma! Es Tevi ļoti, ļoti mīlu! Bučas! 27. respondents atzīst: Jāsaka liels paldies manai mammai, ka viņa mani pacieš un saprot grūtos brīžos. Viņa mēģina vienmēr mani apgādāt ar to, ko es vēlos. Bieži vien es viņai pretī nedodu to, ko viņa dod man, labās attiecības. Dažreiz sanāk strīdi, bet jāpateicas, ka viņa man ir. Tagad vēlētos pateikties skolotājiem. Manai pašai pirmajai skolotājai, kura mazajās klasēs jau mani skoloja. Paldies M.R., kura mūsu mūzikas klasi arī skoloja un dāvāja savu skolotājas mīlestību. Paldies A.T., ka viņa mūs pacieta vienu gadu, padarīja draudzīgākus. Paldies A.K., ka viņa dāvā mums atdevi, prieku skolā un skolas darbā. Liels paldies!

8.a klases pusaudžu anketās iegūto datu izvērtējumu rezumējot, var teikt, ka mūsdienu pusaudži nopietni uztver un izvērtē apkārt notiekošo un to, kas notiek ar viņiem, un droši un prasmīgi pauž savu viedokli. Žēl, ka pamaz ir pateicības tēviem.

9.a klases iegūto rezultātu pašizvērtējums ir analizēts tālāk.

9. a klases 27 respondentu pašaudzināšanas programmu rezultāti bija līdzīgi. Skolēni izvērtēja 8. klasē iegūto un rakstīja: Es uzzināju 8. klasē raksturīgākās atziņas bija šādas: Ka vajag labi mācīties (1.). Par mācībām, par vecākiem, par koncertiem (2.). Daudz jaunu, kas notiek Latvijā un ārzemēs (5.) Ka jāliek eksāmeni mūzikas skolā (7). Ka, ja mācies uz 6 un augstāk, 10. klasē nevajag kārtot iestāju eksāmenus (8). Es vēlējos uzzināt, vai ģitāru spēlēt ir grūti un to uzzināju (9). Pasaules ģeogrāfiju. Jaunus literārus darbus (10., 15.). Es uzzināju labus jaunumus ģimenē (16.). Aizbraucu uz Spāniju un Kipru. Uzzināju daudz jauna (21). Ka skolēniem ir atlaides uz dažādiem pasākumiem (23). Ķīmijas pamatus (11., 25.). Vairāku respondentu: 3., 4., 17., 18., 20., 22., 24., 27. izvērtējumi ir nekonkrēti: uzzināju daudzko jaunu. 6., 14., 26. svarīgi šķiet 8. klases mācību satura jaunumi.

9. klasē man izdosies uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...: *Ka mums klasē jauna klasesbiedrene (1), par mācībām, izklaidēm (2), kur var mācīties man interesējošo profesiju (3), vairāk par mācībām 10. klasē (4), kur es mācīšos (5), to, ko vēl neesmu kārtīgi uzzinājus, piemēram, kā adīt džemperu (6), kā darbojas radio 2 (7), iestāties 10. klasē (8), par ģitāru vairāk (9), Latvijas ģeogrāfiju, cilvēka anatomiju (10, 15, 25), vēl nedaudz vairāk ķīmijā (11), uzzināt matemātikas teorēmu, cik jautri ir, kad Tev ir daudz draugu (12), uzzināju un uzzinu 9. klases vielu, daudzas matemātikas formulas, uzzināt daudz (13), es apņemos uzzināt 9. klases vielu*

Joti labi un kvalitatīvi (14), nokārtot eksāmenus 9. klasē (24), vairāk par skolēnu labklājību JVĢ (16), iespējām (23), vēl vairāk, nekā es zinu (18, 20, 22), visu un iemācīties, lai mūzikas skolas eksāmenu noliktu (18), ka esmu spējīgs (19). Tā kā vecāki mācās augstskolā, palīdz rakstīt darbus, es daudz iemācos (21). visu to, lai labi noliktu 9. klases eksāmenus (25)

Jaunus faktus, iespējamās izglītības iespējas pēc 9. klases (26, 27).

2. "Es izdarīju...", 9. klases skolēni raksta, ka ir paveikti labi darbi: Aizbraucu ekskursijā uz Slovākiju (1.), uzadīju šalli, cepuri (2, 3., 4, 20. – arī veidoja dažādus pasākumus un tajos arī piedalījās), daudz labus darbus (5., 11), ar labām sekmēm pabeidzu 8. klasi (6.), pabeidzu mūzikas un mākslas skolu (7.). 8. un 25. respondents neatceras nevienu labu darbu. Es apņēmos mācīties spēlēt ģitāru (9, 19). Piedalījos dažādos pasākumos (10, 15), 14. resp. piedalījās matemātikas olimpiādē (14), uzzīmēju daudz skaistu zīmējumu (12). 13. respondents: Es uzstājos modeļu aģentūrā. Es apņēmos labi pabeigt 8. klasi un kļūt par veiksmīgu modeli, dziedātāju. Visu, kas bija iecerēts (16, 17). 18. resp. sāka censties matemātikā, 21. resp. ar labām sekmēm pabeidza mācību gadu, 22. resp. centās dabūt labas atzīmes un izprast skolotāju. Atpūsties, mācīties uz 6 (23), 24. resp.: Pabeidzu mūzikas skolu, aizbraucu uz Londonu, labi pavadīju brīvdienas. Pabeidzu vijoles eksāmenu uz 9, 26. resp. ir pietiekami daudz kļūdu, bet 27. respondents ar labām sekmēm pabeidza 8. klasi.

Es apņemos izdarīt... ieceru ir daudz: uzadīt džemperu vēlas 3., 4., 20. respondents. 9. klasi labi pabeigt un mūzikas skolu vēlas 2., 6., 10., 12., 13., 15., 16., 17., 26., 27. respondents. Spēlēt ģitāru vēlas iemācīties 5., 7., 11., 19. respondents. 1. respondents ir priecīgs: *iesāku mācību gadu 9. klasē ar pirmo atzīmi 8!* Sportā dabūt 10 plāno 8. respondents. 13. respondents apņemas pēc 16 dienām veiksmīgi nodziedāt DzMP un citos koncertos. 21. respondents raksta: *Strādāju. Apņēmos mācīties un ielikt vairāk spēka privātajā dzīvē, ne tikai mācībās.* 20. un 25. respondents plāno piedalīties skolas pasākumos.

2.24.tabula

“Es plānotajā izdarīju...” un “Es plānoju...” 9.klasē

<i>Es plānotajā izdarīju...</i>	<i>Es plānoju...</i>
1. Gribēju dabūt gadā matemātikā 6, bet nedabūju. 2. Mācījos. 3. Plānoju iegūt labas sekmes eksāmenos. 4. Mācīties labāk. 5. Dažādus kāršu trikus. 6. Centos piedalīties olimpiādēs, konkursos un centos, lai uz liecības nebūtu zemākas atzīmes par 7. 7. Vasarā strādāju. 8. - 9. Apmeklēju vairākus koncertus. 10. Labi	Gribu dabūt eksāmenos labas atzīmes. Labi pabeigt šo mācību gadu (1.) Labi mācīties, pabeigt skolu, plānoju atzīmes dabūt augstākas par 8. (2). Plānoju mainīt skolu pēc atestāta saņemšanas (3). Iet 10. klasē, pabeigt skolu (4).Pāriet mācīties uz Rīgu (5). Labi pabeigt 9. klasi un iestāties matemātikas klasē (6). Vasarā strādāt (7). Iemācīties ģitārspēli (8). Apmeklēt kādu koncertu (9). Iestāties labā skolā (10).

pabeidzu 8. klasi. 11. Dažādus kāršu trikus. 12. Centos nekavēt, iestājos volejbola pulciņā. 13. Pabeidzu 8. klasi, veiksmīgi dziedāju vairākos koncertos un konkursos. 14. Es veiksmīgi beidzu 8. klasi ar atzīmēm: 7,8,9,10. 15. Ļoti labi pabeidzu 8. klasi. 16. Es plānotajā izdarīju visu, ko vien varēju izdarīt. 17. Visu, kas bija iecerēts. 18. Sāku censties matemātikā. 19. Es aizbraucu divreiz uz ārzemēm. 20. Ar vidējām atzīmēm pabeidzu mācību gadu. 21. Izdarīju visu, ko vēlējos, nu izņemot sīkumus. 22. Izdarīju pusi no plānotā. 23. Pacēlu vidējo atzīmi. 24. Vēl neko neizdarīju no plānotā. 25. -. 26. Maz ko no tā, ko biju ielānojis. 27. Pārgāju uz jaunu skolu, kurā man ļoti patīk (JVĢ)	Pārvākties uz Rīgu (11). Labi mācīties, iestāties deju pulciņā (12). Plānoju uzstāties kādā aktieru skolā. Pēc 9. klases gatavoties darbam modeļu aģentūrā (13). Plānoju veiksmīgi beigt 9. klasi un pēc iespējas labāk nolikt eksāmenus (14). Iestāties matemātikas klasē (15). Plānoju 10. 11., 12. klasē turpināt mācīties JVĢ (16). Ļoti labi pabeigt 9. klasi (17). Pabeigt mūzikas skolu (18). Es plānoju aizbraukt uz ārzemēm (19). Pabeigt 9. klasi samērā labi (20). Plānoju iet uz biznesa koledžu. Un to arī darīšu. JVĢ nepalikšu noteikt (21). Plānoju palikt 10., 11., 12. klasē JVĢ (22). Pacelt vidējo atzīmi vēl augstāk (23). Iestāties kādā prestižā Rīgas skolā. Labi uzstāties vijoļu konkursā. Labi pabeigt 9. klasi un nolikt eksāmenus (24). Pabeigt skolu (25). Uzlabot sekmes ķīmijā. Iestāties JAK vai kādā citā koledžā (26). Plānoju beigt labi un kārtīgi uzvesties (27).
---	---

9. klases pusaudžu nākotnes plāni saistās ar veiksmīgu eksāmenu nokārtošanu mācību gada beigās, iestāties koledžā un turpināt mācības augstskolās.

Vērtējot savu *uzvedību, kārtību, uzcītību* 8.klasē un plānojot to 9. klasē skolēni atklāj savas ieceres uzlabot to.

2.25.tabula

Pusaudžu uzvedība, kārtība, uzcītība 9. klasē

<i>Mana atzīme uzvedībā, kārtībā, uzcītībā</i>						Tabulā uzskatāmi redzams, ka 6. 8. 21., un 22., 25. un 27. resp. ir izvērtējis sevi daļēji, vai nav varējis sevi izvērtēt. 1., 3., 5., 9., 11., 13., 15., 17., 18., 19., 20. 21., 23., 24. resp. plāno uzlabot savu uzvedību, kārtību un uzcītību. 2., 4., 10., 14., 16., 26. respondents uzskata, ka viņu uzvedība nav maināma, tā var palikt sasniegtajā līmenī. Neviens respondents nepieļauj, ka viņu uzvedība, kārtība un uzcītība varētu samazināties. Rezumējot, tiek secināts, ka 9.klases pusaudži apzinās savu statusu skolā.
Resp.	8.klasē	9. klasē	Resp.	8.klasē	9. klasē	
1.	6	7	15.	6,7,8	7,7,8	
2.	7	7	16.	7	7	
3.	6	7	17.	7	9	
4.	8	8	18.	8	9	
5.	5	7	19.	6	7/8	
6.	-	7.	20.	6	7	
7.	8	8	21.	-	7,7,5	
8.	-	7	22	-	-	
9.	6	7/8	23.	8	9	
10.	7	7	24.	8	9	
11.	6	7	25.	-	5	
12.	9,7,10	8,7,10	26.	7	7	
13.	5	7	27.	-	-	
14.	9	9				

legūtās atbildes par citvērtējumu ir tabulā 2.26.

2.26.tabula

Pusaudžu attieksme pret citvērtējumu

<i>klasesbiedri?</i>	Ko par mani saka <i>vecāki?</i>	<i>klases audzinātāja?</i>
----------------------	---	----------------------------

<p>1., 3., 5., 11., 17., 21. respondents atbild, ka: skaļa, patīk daudz runāt. Uzticās man. Saka, ka esmu jautra. Esmu dzīvespriecīgs, bet ar raksturu, Esmu dzīvespriecīgs, Es esmu laba, labi mācos, apzinīga, uzticīga, Jautra, interesanta un prot par sevi pastāvēt. 2., 7. respondents saka, ka nezina, 4. – nav atbildes.6. Neesmu vaicājusi. 8. Esmu ašais. 9. un 19. Dažreiz normāls, dažreiz neciešams. 10. Zēns ar sportisku nākotni. 12. Ka es esmu mainījusies uz labāko pusi, ka esmu jauka, bet nevar zināt viņu domas. 13. Domāju, ka nekā īpaši slikta viņi par mani nesaka (vismaz neesmu dzirdējusi) 14. Ka es esmu diezgan gudra, zinoša un apņēmīga, ka man var uzticēties, ka esmu jautra un atraktīva, 15. - Gudrs cilvēks 16. Var uzticēties. Jauka! 18. Reizēm es esot jocīga, bet es esot forša. 20. Dažkārt uztic svarīgus uzdevumus. Saka, ka esmu dīvaina. 22. Nelabprāt piedalos skolas pasākumos. 23.Esmu laba draudzene, bet ar savu raksturu. Un ar savu odziņu. 24. Jauka, mīļa, bet dažreiz spēju būt riebīga. Saku, ko domāju, spītīga. 25. Esmu labs draugs 26. Gan labas lietas, gan sliktas 27. Smieklīga, jautra</p>	<p>1. Laba meita, manuprāt, vairāk vajag koncentrēties uz mācībām un mūzikas klasi. 2. Uzticas man. 3. Uzticās man. Saka, ka esmu jauka, ar asu raksturu, 4. var pajauties. 5. Ka esmu labākais dēls pasaulē.6. Gan labu, gan ne tik ļoti. 7. Nezinu. 8. Vecāki man uzticās. 9.MĪļš, izpalīdzīgs, patstāvīgs. 10.Slinks, prasīgs. 11. Ka vairāk vajadzētu mācīties. 12.Ka es esot gudra, bet slinka. 13. Ka esmu ļoti patstāvīga, un viņi var uzticēties man un arī, ka prieks par to, ka es labi dziedu. 14.Ka uz manīm var pajauties, ka man var uzticēties, ka es esmu apņēmīga un mērķtiecīga. 15. Puisis, kas var, ja grib. 16.Man var uzticēt darbus, jo tos vienmēr cenšos izdarīt. 17.Es esmu centīga, apzinīga, ar savu raksturu. 18.Var uzticēties, jauka, mīļa. 19.Mans dēliņš! 20. Lielā mērā uzticās un pajaujas 21.Gudra, prātīga meitene. Tikai slinkumiņš nedaudz sēž uz pleciem. Vienmēr visu izdara, ko vajag, grūtās situācijās nesalūzt. 22.Nelabprāt iznes miskasti, daudz sēž pie datora. 23.Uz mani var pajauties, dažreiz pārspīlē 24.Atbildīga, mērķtiecīga, spītīga 25.Man vecāki daļēji uzticas. 26. Saka, ka es esmu slinks. 27.Ļoti runīga, sabiedriska (pārāk)</p>	<p>1. Jautra, vajag vairāk centības mācībās 2. Nezinu 3.Nav ne jausmas 4. - 5.Ļoti aktīvs, grib redzēt mani tādu mācībās 6.Nav ne jausmas 7.Viņa mani tikai māca, par mani neko nesaka 8.- 9.Gudrs puika, bet slinks, tomēr ir spējīgs saņemties 10.Nepacietīgs 11.Ka pārāk daudz runāju 12.Vēl nedaudz pacensties, var vairāk 13.Dažkārt esmu runīga, bet ja gribu, varu panākt labu rezultātu ne tikai dziedāšanā 14.Ka esmu apņēmīga, droša un mērķtiecīga 15.Daudz runā stundās 16.Jauka, skolotājiem nebļauju virsū 17.Laba meitene 18.Jauka meitene, tikai nemācās pēc savām spējām 19.Gudrs puika, bet slinks 20.Tic maniem spēkiem 21.To jautāriet viņai 22..Cenšas vismaz (bet ne daudz) 23.Laba meitene. Dažreiz nejauka, bet tas ir tikai dažreiz. 24.Var pajauties! 25. - 26.Neesmu par to informēts 27.Viena skolotāja nav redzējusi, bet otra - nezinu</p>
--	--	--

9. klases respondentu nākotnes vēlmes atspoguļojas “Vēstule nākotnei”. Tā kā svarīgs bija katra 9, klases respondenta nākotnes ieceru plānojums, tas tika apkopots tabulā.

2.27.tabula

9. klases skolēnu vēstule nākotnei

Vēstules saturs

1.	Es būšu gudra matemātikā, es centīšos it visā. Es tā ceru.! Matemātikā dabūšu 8..
2.	Plānoju pabeigt skolu un arī mūzikas skolu. Iespējams mācīšos tālāk, tikai vēl nezinu, kur. Kādu laiku padzīvot ārzemēs. Tālākās nākotnes plānus es paturēšu pie sevis.
3.	Es vēlos sasniegt savus mērķus nākotnē. Ceru, ka arī nākotnē būšu laimīga un man būs tas, ko es vēlos.
4.	Gribu iegūt labu izglītību. Iegūt labu darbu. Pabeigt mūzikas skolu.
5.	Iešu mācīties uz Rīgu. Spēlēšu ģitāru. Apmeklēšu basketbola treniņus. Braukāšu pa ārzemēm. Baudīšu dzīvi. Palīdzēšu draugiem. Vasarās bieži peldēšos. Priecāšos!
6.	Nākotnē es vēlētos kļūt par ārsti – ādas ārsti. Mani ļoti interesē medicīna, bioloģija un ķīmija un patīk kontaktēties ar cilvēkiem. Tas, manuprāt, ir tāds darbs, kas man tiešām patiktu.
7.	Pabeigšu skolu, iestāšos augstskolā
8.	Vēlu labu veiksmi eksāmenos. Auto vadītāja tiesības iegūt. Pabeigt augstskolu. Dabūt labu darbu.
9.	Pabeigšu 9. klasi, došos uz koledžu. Pēc koledžas, iespējams, došos uz Rīgu. Par darbu pagaidām nav lielu plānu, jo sākumā ir jāizmācās, un tad ar izglītību būs arī labs darbs.
10.	Vēlos un apņemos labi pabeigt 9. klasi. Iestāties labā skolā, un iegūt vidējo izglītību. Pēc vidusskolas gribu nokārtot autovadītāja tiesības. Un iestāties augstskolā. Pēc grūtiem gadiem augstskolā atrast labu darbu.
11.	Iešu mācīties uz Rīgu. Turpināšu apmeklēt basketbola treniņus. Spēlēju ģitāru. Braukšu uz ārzemēm. Palīdzēšu draugiem dažādās situācijās. Darīšu visu, ko sirds vēlas.
12.	Es turpināšu mācības JVĢ matemātikas klasē. Vēlētos savu dzīvi saistīt ar bankas darbu, šī doma mani piesaista jau no bērnības. Tā kā nākotni un likteni nevar paredzēt, vairāk par nākotni nespriedīšu. Kā liktenis lems, tā būs, es tikai piepalīdzēšu.
13.	Savus nākotnes plānus paturēšu pie sevis, bet, ja tik ļoti gribas uzzināt, tad iepriekšējos jautājumos ir aptuveni daudz kas pateikts.
14.	Tuvākajā nākotnē es vēlos ļoti labi beigt 9. klasi. Vēlos arī pēc iespējas labāk nolikt eksāmenus. Pēc 9. klases beigšanas vēlos iestāties ģimnāzijā un arī 12. klasi ļoti labi beigt un nolikt eksāmenus. Un pēc vidusskolas beigšanas vēlos turpināt izglītību augstākās izglītības iestādēs (LU). Vēlos kļūt par advokātu, arhitektu, ārstu.
15.	Nākotni es vēlos saistīt ar mācībām augstskolā un labi apmaksātu darbu. „Metu aci” uz mūzikas pusi, kas ļoti iet pie sirds. Ļoti iespējams, ka būšu kādas grupas dalībnieks, kurai būs pieprasījums.
16.	Es visu izdarīšu, ko varēšu. Jo visa nākotne ir tikai manās rokās. No tā ir atkarīga mana nākotne un laime. Apņemos mācīties, cik vien ir manos spēkos.
17.	Es plānoju labi pabeigt 9. klasi un turpināt mācības ģimnāzijā, laikam vispārīgajā klasē. Pa šiem 3 gadiem centīšos saprast, kura profesija man būtu piemērotākā un turpināt mācības saistībā ar šo profesiju.
18.	Sveika, Nākotne! Nezinu, ar ko lai sāk. Kā jau visiem, gribētos uzzināt, kas ar mani notiks nākotnē, bet ja uzzinātu, tad nebūtu interesanti dzīvot. Ceru, ka visiem radniekiem un draugiem veselība būs laba. Galvenais, lai viņi būtu laimīgi. Nezinu, ko lai vēl saka Ar to arī beigšu.. Atā!
19.	Kad pabeigšu 9. klasi, iešu uz koledžu. Pēc koledžas iešu uz augstskolu. Mācīšos par jurista palīgu un pēc tam sāksu mācīties par juristu. Mācīšos kārtīgi un rūpīgi.
20.	Vēlos sekmīgi pabeigt 9. klasi un tālāk mācības turpināt administrācijas un vadības virzienā. Ceru, ka man tas arī izdosies.
21.	Gribu pabeigt koledžu, vēlāk mācīties LU un turpināt ģimenes 2 uzņēmumus. Un iesaistīt tur arvien vairāk cilvēku, dodot iespēju gan citiem, gan sev nopelnīt.
22.	Plānoju palikt JVĢ. Mācīties un to pabeigt. Vēl neesmu izdomājis, kas gribu kļūt. Plānoju labi nolikt eksāmenus. Plānoju saprast, kas gribu kļūt. Labas atzīmes ģeogrāfijā.
23.	Es plānoju atrast profesiju, kura patīk man un kura būs vienmēr nepieciešama. Lai visu dzīvi varētu strādāt un nesūdzēties par savu izvēlēto darbu. Dzīvot laimīgi un kārtīgi. Vienmēr satīkties ar saviem klasesbiedriem un atcerēties viņus uz mūžu. Pašlaik es domāju kļūt par stjuarti, bet es sāku pārdomāt. Vēlētos iestāties matemātikas klasē (ģimnāzijā). Man vēl ir laiks padomāt par to, ko es vēlētos strādāt nākotnē.
24.	Sveika nākotne! Nākotnē es vēlētos būt mediķis, kaut gan apzinos, ka mācīties vajadzēs ļoti daudz. Bet, ja es esmu nospraudusi savus mērķus, tad es arī to izdarīšu un tas

	piepildīsies. Pēc pamatskolas es vēlos iestāties vidusskolā un pēc tam Stradiņa Universitātē. Zinu, ka man tas izdosies, jo vēlos sev tādu profesiju, kas man patīk un par ko ir liels atalgojums.
25	Es vēlos pabeigt 9. klasi, bet es neplānoju nākotni.
26	Es esmu nolēmis mācīties tālāk kādā koledža uz kādu no datorspeciālistiem. Ir doma tepat Jēkabpilī vai Rīgā. Ceru, ka man tas izdosies.
27	Jau mācoties Krustpils pamatskolā zināju, ka pēc 9. klases iešu uz JVG. Tagad, kad esmu pārgājusi uz šo skolu, skaidri zinu, ka šeit arī palikšu 10., 11., 12. klasē. Ko darīšu pēc tam, vēl nezinu. Pagaidām daudz laika padomāt, bet zinu, ka tas nebūs uz vietas sēdošais darbs, jo man tas ļoti ātri apnīk.

Izanalizējot 9. klases respondentu nākotnes nodomus, tika secināts, ka gandrīz visi 27 pusaudži mērķtiecīgi domā par savu nākotni. Tikai 25. respondents raksta, ka vēlas pabeigt 9. klasi, bet tālāku nākotni neplāno.

Veidojošā eksperimenta pirmajā posmā izdevās skolēnus mērķtiecīgi iesaistīt savas attīstības apzināšanā un pašattīstības plānošanā.

2.4. Parauga pārmantojamība sadarbībā

Eksperimenta 2. posma mērķis: noskaidrot pusaudžu attieksmi pret sadarbību un organizēt sadarbības pilnveidošanu skolēns – vecāki – skolotāji klases audzinātāja vadībā. Uzskatīju, ka saziņā un sadarbībā pieaugušo paraugs ir viens no nozīmīgākajiem līdzekļiem pusaudžu attieksmju pilnveidošanā. *Sadarbība* tiek definēta arī kā mācību metode: "Mūsdienu Rietumu izglītībā populārākā metode, kas paredz skolēnu sadali patstāvīgi strādājošās mazās grupās, iekļaujot tajās bērnus ar dažādām *spējām* un *zināšanām*" (M.Balsons, 1995 : 81). Sadarbība paredz mijiedarbību kā grupā, tā arī starp grupām. Skolotājs vairāk ir darba koordinators un konsultants. Viņš var mainīt uzdevumus, mainīt grupu sastāvu pēc bērniem zināmiem un pieņemamiem principiem vai mainīt lomas grupā pēc katra uzdevuma pabeigšanas. Metodes būtība ir sadarbības attiecību veidošana, nevis sacensības starp grupām vai grupā.

Mijiedarbība – noteiktu attiecību starp cilvēkiem izstrādes process, cilvēku savstarpējā ietekme. Viena no saskarsmes pusēm nosaka tās interaktīvo aspektu. Mijiedarbībā procesa komponenti ir savstarpēja uztveršana, vērtēšana un ietekmēšanās.

Sociālā mijiedarbība – savstarpēji saistīta ietekme, kad vienas puses izturēšanās kalpo par stimulu otrās puses reakcijai un otrādi (piemēram, joks un smieklis, pārmetums un taisnošanās). Tā notiek divējādi: verbālā līmenī (rakstiski vai mutiski); neverbālā līmenī (mīmika, skatiens, žesti, poza u. c.).

Atkarībā no situācijas vai abu pušu mērķiem *mijiedarbība* var būt *kooperācija* vai *konkurence*. Efektīvā mijiedarbībā ievērojami abpusēji pieņemami noteikumi (psiholoģiskās tuvības pakāpe, dominēšanas – pakļaušanās attiecības, kopējās darbības veids vai sarunas tēma, mijiedarbības ilgums u.c.). Ir nepieciešamas arī noteiktas komunikācijas prasmes

(prasme klausīties, uztvert otra cilvēka viedokli, prasme uzturēt sarunu u. c.). Šīs prasmes nepieciešams vingrināt.

Mērķis – domās paredzēts tuvāks vai tālāks cilvēka dzīvesdarbības rezultāts. Apzināts mērķis ir viens no motīviem, kas virza un regulē cilvēka darbību. Mērķa saturu nosaka cilvēka reālās darbības iespējas (A.Špona, 2001).

Mērķtiecība – viena no spēcīgākām cilvēka personības iezīmēm – vērtībām, kas izpaužas prasmē un centienos, pārvarot grūtības, sasniegt gan tuvākos, gan tālākos dzīvesdarbības mērķus.

Ideāli ir konkrētas sabiedrības, cilvēku grupas vai personības pieņemtie priekšstati par paraugu attieksmju veidošanās procesā. Var būt ideāli, kas sekmē attieksmju veidošanos pret valsti, darbu, kultūru, cilvēkiem un pašam pret sevi. Pusaudžu vecumā veidojas ideāliem ir īpaša nozīme. Svarīgs ir ideāla paraugs ar augstu morāles līmeni.

Personības veidošanās pamatā ir kāda cilvēka uzvedība un darbība, kas konkrētā situācijā var kļūt par vērtību. Pusaudža vecumā aktualizējamas vērtības ir: dzīvība; cilvēka vienreizīgums, neatkārtojamība, cilvēkmīlestība; pašizteikšanās un pašapliecināšanās, pašpilnveidošanās vajadzības. Šīs vērtības vajadzētu audzināt pakāpeniski, mērķtiecīgi sākot ģimenē no agras bērnības un turpinot skolā.

Vērtība ir lietu vai parādību noderīgums, nozīmīgums cilvēka dzīvesdarbībā. *Pedagoģiskās vērtības* ir cilvēku attīstības jeb pilnveidošanās avots. Tās ir lietas, fakti, parādības, ko cilvēks pārdzīvo kā sev būtiski nozīmīgu un kas sekmē viņa personības pilnveidošanos. Pedagoģiskās vērtības izpaužas vienībā ar principiem, normām, mērķiem, ideāliem un raksturo attieksmi pret valsti, darbu, kultūru, cilvēkiem un sevi pašu. Šie komponenti ir savstarpējā mījsakarībā.

Tikpat svarīgi ir veidot attieksmi pret normām un principiem.

Normas ir sabiedrības praksē izveidojušās, cilvēku pieņemti un tradīcijās nostiprinājušies likumi, noteikumi.

Svarīgi, lai pusaudzim veidotos principi, kas mūsdienu audzināšanas teorijā *tiek uzskatīti* par personības pamatprasībām sev, kuri *nostiprinoties un attīstoties cilvēka dzīvesdarbībā, kļūst par vērtību.*

Kā pusaudzis skolā apgūst vērtības? Kā rosināt viņu darboties? Uz šiem jautājumiem svarīgi bija rast atbildes eksperimenta gaitā.

Veidot mērķtiecību atbilstoši sadarbības posmiem:

- 1) uzticot uzdevumu, kopīgi noskaidrot, *kādam nolūkam domāts uzdevums.* Prognozēt paredzamo rezultātu,
- 2) veicināt un attīstīt interesi mācīties, nodrošinot dažādas darba formas un iespēju pusaudzim būt gan līderim, gan strādāt grupas darbā un veidot sadarbības prasmes,
- 3) pozitīvi izvērtēt paveikto un atbalstīt centienus.

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka saskarsmē ar skolēniem skolotāji bieži izmanto negatīvas metodes. Tās ir: iebaidīšana – skolotāja autoritāte balstās uz skolēnu bailēm; uzspēle – skolotājs cenšas iepatīties; stingri noteikta distancēšanās – skolēni atsvešinās no skolotāja. *Pamācības un pārrunas, dusmīgs un draudīgs tonis nesekmēs pozitīvu saskarsmi.* Šīs metodes ir raksturīgas autoritārai pedagoģijai., kas vēl joprojām ir vērojama mūsu skolās.

Demokrātiskā skolā veidojas draudzīga, radoša sadarbība, korektas, savstarpējas cieņas pilnas attiecības starp skolēniem un skolotāju un saprātīgs prasījums.

Pusaudža vecumam atbilstoša saskarsmes forma palīdz kopīgā aizrautīgā izziņas procesā. *Kopīgi pasākumi, interesanti svētki, tradīciju studijas, paražu iepazīšana, sarunas par labo un cildeno sekmēs savstarpējo attiecību pozitīvu izpausmi, vēlmi radīt, ne postīt.*

Pedagoģiskais novērojums rāda, ka pusaudžu uzvedība var būt neprognozējama. Lai spētu novērst iespējamās pusaudžu provokācijas, klases audzinātājam un jebkura priekšmeta skolotājam nepieciešama rūpīga psiholoģiskā sagatavotība, lai tiktu nodrošināta:

- Pusaudža vecumposmam atbilstoša individuāla pieeja un diferencēti uzdevumi katram skolēnam. Pārdomāta pusaudžu slavēšana vai nosodījums. Uzmanība pret spējīgiem skolēniem un tādiem, kam nepieciešama papildu skaidrošana.
- Pašanalīze. Spējas pārdzīvot dažādus psiholoģiskus stāvokļus: panākumus, gandarījumu.
- Pozitīva sociālā pieredze skolā un mājā. Saudzīgs darbs ar vecākiem.

Novērojumi rāda, ka jūtīgie, gausie, nelīdzsvarotie bērni apjūk dažādās situācijās. Pamatskolā pusaudži bieži nespēj savaldīt savas emocijas, koncentrēt uzmanību, pārvarēt nogurumu, tādēļ vērojama nepaklausība, neuzmanība, emocionāla nesavaldība, bet tas ne vienmēr liecina par skolēna neaudzinātību. Tās ir grūtības adaptēties jaunajos apstākļos.

Sadarbībā ar pusaudžiem meistarīgs skolotājs cenšas kompensēt trūkumus, akcentējot pusaudžu pozitīvās īpašības un atzinīgi izvērtējot individuālās atšķirības. Jebkurā sabiedrībā valda savstarpējo attiecību sistēma, kurās iekļaujas ikviens pusaudzis. Tādēļ klases audzinātājam nepieciešamas zināšanas pedagoģijā, izziņas un audzināšanas teorijā, loģikā – zinātnē par domāšanas un spriešanas kategorijām; retorikā – zinātnē par saziņas procesu; psiholoģijā – zināšanas par personību un tās attīstības likumībām, socioloģijā un darba zinātniskā organizācijā.

M.Balsons norāda (M.Balsons, 1995) un pedagoģiskais novērojums apstiprina, ka mūsdienās visu vecuma grupu skolēnu uzvedībā vērojamas negatīvas iezīmes: paaugstināta uzbudināmība; uzvedības normu nezināšana un neievērošana; mācīšanās motivācijas trūkums; cieņas trūkums pret pieaugušajiem un vienaudžiem; neprasmē vai nespēja koncentrēt uzmanību; neorganizētība mācībās un dzīvē; psiholoģiskā nenoturība.

Tādēļ skolā ir svarīgi audzināt labsirdīgu, gudru, iejūtīgu, darbīgu cilvēku, kas spēs atrast kopīgu valodu gan ar vienaudžiem, gan citu vecumu cilvēkiem.

Īpaši nozīmīga ir mācīšanās motivācijas stimulēšana. Visiem skolotājiem, bet īpaši klases audzinātājam nepieciešams zināt, ka motīvu veidi ir divējādi: izzinošie – skolēna

aktivitāte vērsta uz izpētes objektu; sociālie – aktivitāte vērsta uz sazināšanos ar citiem cilvēkiem.

Psihologu skatījumā *motīvi* ir paša skolēna noteikti un tie nav sastinguši, bet gan dinamiska parādība, kas attīstās. To rosina intereses, mērķi, emocijas, jēga.

Audzināšanas teorijā ir uzsvērts, ka pusaudža gados pārsvarā ir sociālie motīvi. Tas atbilst teorētisko avotu atziņām par pusaudža vecuma iezīmēm.

M. Balsona uzskati par sadarbības organizēšanu skolā ir ļoti nozīmīgi mūsu skolotāju darba praksē. Viņš raksta, ka skolās kā sociāla vērtība dominē *sacensība*. Tās principi atspoguļojas atzīmju izlikšanā, skolēnu iedalīšanā paralēlklasēs, dažādos apbalvojumos, skolu pārskatos u. c. Viņa skatījumā izglītībā lielākais izdomājums ir *mīts par sacensību*, ja tās nebūtu, skolēni neveltītu lielu vērību mācībām. Sacensības sistēma atbilstoši definīcijai sadala skolēnus uzvarētājos un zaudētājos. Zaudētājos rodas uzvedības problēmas. Ir izjaukta klases harmonija, zūd skolēnu sadarbība. Pašpaļāvīgi skolēni nezaudē pašcieņu un nepārkāpj uzvedības normas. Pašpaļāvības trūkums, kas pieaug sacensības laikā, daudziem skolēniem rada liekas uzvedības problēmas. Īpaši izteikti tas ir pusaudžu vecumā (M.Balsons, 1995).

Balsons uzsver, ka liela daļa skolotāju Dienvidaustrālijā *sadarbību* uzskata par lielu vērtību. Savukārt otra daļa uzskata, ka pasaulē valda *sacensība* un nav nepieciešama sadarbība. Darbā ar pusaudžiem arī viņa skatījumā svarīgi principi ir: a) dalīta atbildība: 50%-50%; b) sociāla līdztiesība. Termiņš *demokrātija* ietver sevī sociālu līdztiesību, sistēmu, kurā nav autoritārisma. Sociālā vienlīdzība nepieļauj viena cilvēka varu pār otru. Skolotājam nav tiesību spiest bērnus darīt to, ko vēlas viņi, nevis bērni. Citādi viņi noniecina tādas vērtības kā *līdztiesība, cieņa, dalīta atbildība* un *pašdisciplīna*. Cilvēka cieņas, pašlepnuma un pašnoteikšanās tiesību ziņā skolēni ir sociāli līdztiesīgi ar skolotājiem; c) savstarpēja cieņa; d) sadarbība; e) pašdisciplīna (M.Balsons, 1995).

Mūsu sabiedrībā notiek pakāpeniska pāreja no autokrātiska/autoritāra vadības stila uz demokrātisku stilu. Prakse rāda, ka šī pāreja ir pārāk lēna. Bieži vien, pat tad, kad skolotājs teorētiski zina demokrātiskas uzvedības modeļa nosacījumus, to ikdienā nevar pielietot, jo skolā ir daudz autoritārā vadības stila atbalstītāju.

V.Zelmeņa, L.Žukova un A.Šponas skatījumā darbā ar skolēniem nepieciešams ievērot vairākus pedagoģiskos principus. Viņi uzskata, ka audzināšanas darbā svarīgi ir šādi trīs stratēģiskie audzināšanas principi: mērķtiecība, balstīšanās uz pozitīvo cilvēkā, vārdiskās un praktiskās darbības vienotība.

Mērķtiecība prasa visu audzināšanas darba saturu un organizāciju virzīt uz audzināšanas mērķi: veidot *brīvu, patstāvīgu un atbildīgu personību*. Mērķtiecības princips balstās uz cilvēka vajadzību pēc sasniegumiem, pēc prieka, kas gaida nākotnē. Audzināt cilvēku nozīmē audzināt viņā dzīves perspektīvu. Audzinātāja uzdevums ir mērķtiecīgi virzīt audzēkņu darbību, palīdzēt izprast tās personīgo jēgu. Mērķtiecības princips prasa sistemātiski novērtēt audzināšanas un pašaudzināšanas gaitu. Individuālās pārrunas, aptauja, anketas vai

radoša darbība palīdz apzināt un izvērtēt sasniegto un prognozēt veicamos darbus (A.Špona, 2001).

Princips *balstīšanās uz pozitīvo cilvēkā* prasa nodrošināt iespēju cilvēka brīvai, personīgi nozīmīgai, pozitīvai darbības izvēlei. Labs skolēns ne vienmēr ir labs cilvēks, krietns biedrs. Svarīga ir skolēna attieksme pret cilvēku ikdienā.

Princips *vārdiskās un praktiskās darbības vienība* pamatojas uz atziņām par cilvēka kā sabiedriskās būtnes attīstības likumsakarībām: cilvēks attīstās personīgi un sabiedriski nozīmīgā darbībā; darba prasmes produktīvāk var apgūt sadarbībā ar pieaugušiem. Prasmes var apzināti apgūt tikai darbībā, vingrinoties mācību stundās skolā.

Ja pusaudzis ir nekulturāls, audzināšanas darba nepilnība varētu būt tāda, ka viņš nav audzināts darbībā, kurā viņš izkoptu sevī vecāku pozitīvās personības īpašības, vai arī bērna darbībai pietrūcis mērķtiecības. Tādēļ nepieciešams pieaugušā pozitīvs kontakts ar bērniem

Sadarbība skolā ir audzināšanas būtiskākais līdzeklis. Audzināšanas metodes ir *audzinātāja un audzēkņu sadarbības veidi, kuru laikā atbilstoši audzināšanas procesa gaitai (mērķi–līdzekļi–rezultāts), tiek veidotas skolēnu pašregulācijas attieksmes darbus* (A.Špona, 2001).

Katrā no četriem sadarbības posmiem - *psiholoģiskā sagatavošana, praktiskā sagatavošana, darbības realizācija, rezultātu novērtēšana* tiek izmantotas specifiskas audzināšanas metodes.

“Psiholoģiskā sagatavošana ir process, kurā audzinātājs izvirza audzināšanas uzdevumu un sekmē kolektīva un katra skolēna subjektīvā rīcības mērķa izvirzīšanu sev un vajadzības (vajadzība – pienākums, vajadzība – interese) veidošanos to sasniegt” darbus (A.Špona, 2001).

Šajā posmā izmanto *diagnosticēšanas, prognozēšanas un orientācijas* metodes. Diagnosticēšanas nolūks ir apzināt tuvāko un tālāko mērķi, noteikt skolēna attīstības līmeni.

Praktiskajā sagatavošanā un darbības realizācijā izmanto koordinācijas un stimulēšanas metodes. Koordinācijas metodes funkcija ir darbības līdzekļu izvēle, sagatavošana un plānveidīga realizācija. Praksē tiek izmantoti darbības plāna sastādīšana, pienākumu sadale, plāna darbības uzskaitē un paškontrolē.

Svarīgi ir piedāvāt pusaudzīm variatīvus darbības līdzekļus, jo brīvas izvēles nodrošināšana personības tapšanas procesā sekmē patstāvību un atbildību. Stimulēšanas metodes – savstarpēja palīdzība, pieredzes apmaiņa, uzslava – palīdz nostiprināt objektīvo apstākļu un subjektīvo faktoru vienību darbības procesā, pilnveido personības pārdzīvojuma pieredzi un gribu.

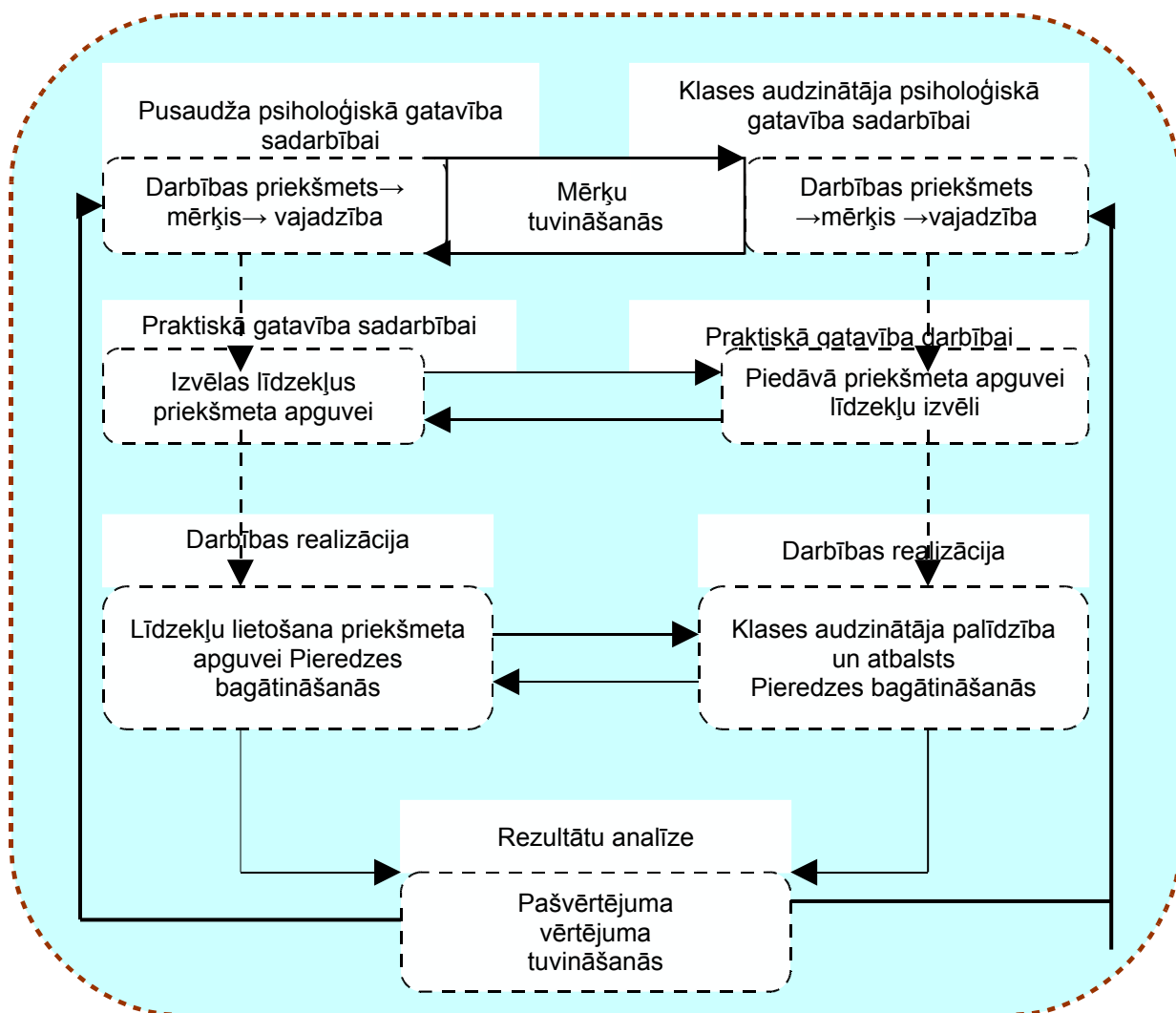
Tiecoties uz izvirzītu kolektīvās darbības mērķi, pusaudži mācās plānveidīgi sadarboties, vingrinās sastādīt darba plānu, kas pieradina mērķtiecīgi izmantot savu un citu laiku. Savas intereses, radošās spējas pusaudži bagātina, veicot *patstāvīgos* un *epizodiskos* pienākumus. Pienākumam jābūt *personīgi nozīmīgam*.

Klases audzinātāji lieto dažādus paņēmienus, lai noskaidrotu skolēna zināšanas, prasmes un attieksmes.

Darbības rezultātu rezumēšanas metode ir novērtēšana. Ar to tiek noteiktas jaunu zināšanu, prasmju, savstarpējo attiecību izmaiņas, salīdzināts izvirzītais mērķis un sasniegtais rezultāts. Novērtēšanas paņēmieni ir pašvērtējums, citu vērtējums, audzinātāja vērtējums, kas tika praktizēts eksperimentā.

Pusaudžu attīstības sekmēšanai metodes lieto kompleksi atbilstoši sadarbības posmam.

Eksperimenta gaitā tika izstrādāts klases audzinātāja un pusaudžu sadarbības modelis.

2.11. att. Klases audzinātāja un pusaudžu sadarbības modelis

Svarīgi ir tas, ka pētījumā sadarbība tika organizēta kā savstarpējs mācīšanās process. Savstarpēja mācīšanās ir sadarbības realizācijas nosacījums, kā nosacījums misijas izpildei. Ir būtiski, lai pusaudži saskatītu arī skolotāja paraugu kā mācīšanās nosacījumu.

Divu audzināšanas darbības subjektu – skolotāja un skolēna – darbības priekšmets ir atšķirīgs. Skolēns, jebkurā darbībā pārveido konkrētās darbības priekšmetu, atklāj jaunas sakarības, atklāj un iepazīst sevi, pilnveido zināšanas, prasmes un vērtības. Skolotājs sadarbībā palīdz, atbalsta skolēnu, māca skolēnam pašam veikt jebkuru darbu, kas pārveido

viņa vajadzības. Tātad skolotājs sadarbībā bagātina skolēna vajadzības, skolēns – bagātina pats sevi. Apzinātā sadarbības priekšmeta atšķirībā ir audzināšanas darbības būtība, kura saskatāma skolēnam kā nezināmais, bet skolotājam – kā sava pieredze. Sadarbībā pilnveidojas abu subjektu – skolotāja un skolēna – pašapziņa, bagātinās pieredze.

Prakse rāda, ka jebkurš skolēns gaida skolotāja atbalstu: talantīgs, mazāk talantīgs, situēts, mazāk situēts, vesels, slimš, čakls, ne tik čakls, kā mums gribētos. Pedagoģiskais novērojums apstiprina, ka ikviena skolēna personības attīstībai labvēlīga ir pozitīva skolotāja attieksme. Tā var izpausties dažādos atzinības veidos. Tabulā Nr.2.28. parādīti kādus atzinības veidus klases audzinātāja darbā lietoju.

2.28. tabula

Klases audzinātāja atzinības izteikšanas veidi pusaudžiem

<i>Garšīgās atzinības</i>	<i>Statusa simboli</i>	<i>Samaksas</i>	<i>Sabiedriska atzinība</i>	<i>Iespējas</i>
Bezmaksas pusdienas	Rakstām-piederumi	Atlaides	Draudzīgi sveicieni	Atbildīgs pienākums
Klases vakari	Plakāti	Brīvbiļetes	Neformālās attiecības	Pāris minūšu pārtraukums
Pikniki	Nozīmītes	Apmaksātas ekskursijas	Smaids	Ilgāks pārtraukums
Cienasts	Piespraudes	Ceļojumi	Verbāla vai neverbāla atzinība	Brīva diena
pārtraukumā...	Dekorācijas		Uzslavas	Pieeja īpašiem resursiem

Ja klases audzinātājam izdodas sadarboties ar skolēniem kā principiāli līdztiesīgiem, tad viņu starpā veidojas attiecību sistēma: *subjekts* ↔ *subjekts*. Šādā situācijā visveiksmīgāk notiek mijiedarbība un audzināšanas darbs ir maksimāli efektīvs. Ja skolotājs izturas pret grupas vai klases darba dalībniekiem kā pret pakļautu iedarbības objektu (rīko, norāda, aizrāda), pusaudža darbība nekļūst par audzināšanas līdzekli. Tādēļ skolotāja pozīcija – attieksme pret pusaudzi – darbības organizēšanā ir svarīgs audzināšanas līdzeklis.

Iepazīstot teorētisko avotu analīzes bāzi par skolēna-skolotāja un vecāku sadarbību, pārliecinājos, ka lietojama demokrātiska leksika, jāizvairās no zinātniskos un praktiskos pedagoģiskos pētījumos, IZM normatīvajos dokumentos un plašsaziņas līdzekļos par skolas un ģimenes sadarbību mūsdienu apstākļos lietojamā leksika. Novērojumi saskarsmē ar skolēniem rāda, ka autoritārā leksika (jādara, jāveic u.c. ar priedēkļi *jā*- veidotie norādījumi; pavēles formā izteikti rīkojumi, kas pieprasa skolēnu pakļaušanos skolotājam un arī skolotāja pakļaušanos) provocē pusaudžu tiešu pretošanos klases audzinātāja, skolotāju, vecāku un citu pieaugušo pamatotām prasībām. lemesls ir vienkāršs, pieaugušā prasības pusaudzis nav pieņēmis un interiorizējis sevī kā sev personīgi nozīmīgas vērtības, jo tās viņam nav izskaidrotas skolas pedagoģiskajā procesā..

Tātad klases audzinātāja un pusaudžu sadarbībā notiek mērķa apzināšanās un izvirzīšana, kopīgu līdzekļu izvēle un lietošana, novērtēšana un pašnovērtēšana.

Arī skolēna un skolotāja darbības mērķis ir atšķirīgs. Tas, kas audzinātājam un vecākiem ir audzināšanas mērķis, tas skolēnam ir pašaudzināšanas mērķis, bet ne praktiskās darbības mērķis. Piemēram, vecāki, skolotāji un skolēni stāda ābelītes skolas darzā:

- 1) *praktiskās darbības mērķis* ir iestādīt ābelītes;
- 2) *vecāku un skolotāju audzināšanas mērķis* ir sekmēt skolēnu attieksmi pret praktisko darbu;
- 3) *skolēnu pašaudzināšanas mērķis* ir apgūt dzīvesdarbības prasmes: stādīt, rakt, sadarboties.

Sadarbībā veidojas kompleksas mērķu grupas un ir svarīgi tās apzināties katram sadarbības partnerim. Visiem - vecākiem, skolotājiem, skolēnam - vienots ir *praktiskās darbības mērķis*, bet atšķirīgs ir *audzināšanas* un *pašaudzināšanas* mērķis.

Pašaudzināšanas mērķis realizējas audzināšanas darbībā tikai tajā gadījumā, ja audzināšanas procesā skolēni apzinās savas pašattīstības mērķi un tas virzīts uz viņa pašattīstības vadības prasmju apguvi. Audzināšana ir skolēnu sagatavošana pašattīstības mērķtiecīgai vadībai.

Jebkuram skolotājam nepieciešams zināt 7. un 10. klases skolēnu krīzes, jo, pārejot no sākumskolas uz pamatskolu un no pamatskolas uz vidusskolu, kā arī mainot skolu, var rasties satraukums, neizpratne, nesaskaņas.

Pozitīvu audzināšanas rezultātu var gaidīt, saņemot vecāku atbalstu, tāpēc gan kopīgās tikšanās, gan individuāli, gan grupā skaidrojami "Audzināšanas noteikumi ģimenē un skolā".

Katrā klasē (7.-9.) ir 35 apmaksātās klases audzinātāja kontaktstundas, kuru daudzveidīgie temati informē par darbību ekstremālās situācijās; satiksmes drošību; veselīga dzīvesveida pamatiem; arodizvēli; dzīvesziņu. Tiek apgūti plānu paraugi veidot: raksturojumu; iesniegumu; dzīves aprakstu (CV); prasmes svinēt svētkus, piemiņas, atceres dienas un izprast laika zīmes, kā arī skolēnu uzvedības vērtējuma galvenie kritēriji.

Savāktos un rediģētos materiālus lietoju audzināmās klases audzinātājas darbā. Pētījuma veikšanas laikā gandrīz nebija materiālu, kas palīdzētu veidot klases audzinātāja darba plānu. Bija tikai klases audzinātājiem izdotā *Dienasgrāmata*, kas gan vairāk atgādināja pierakstu bloknodu.

Tādēļ izstrādāju palīgmateriālu, kuru var lietot klases audzinātāja darbā, saskaņojot to ar konkrētas kultūrvides un konkrētu skolēnu vecumposma īpašībām (I.Čamane, 1998).

Eksperimenta gaitā tika organizēti mērķtiecīgi klases un ārpusklases pasākumi skolēnu pašaudzināšanas kvalitātes sekmēšanai. Mana audzināšanas programma ir uzskatāmi parādīta nākamajā tabulā, kas ir izveidota atbilstoši izstrādātajiem kritērijiem.

2.29.tabula

Sadarbības programma 7. un 8. klasēs

Lai pilnveidotu "Prasmi vērtēt savu augšanu" (veidojot prasmi orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās, plānojot savas fiziskās veselības nostiprināšanu)	
7. klasē	8. klasē
Saruna par veselīgu dzīvesveidu	Diskusija "Mūsdienu meitene - kāda Tu esi? Un

	Tu - puika?"
Diskusija par atkarībām un to saistītām problēmām	Piedalīšanās veselības skrējienā
Piedāvājums Tavām sporta aktivitātēm skolā un ārpus tās	Saruna ar atbalsta personālu "Kā kļūstam atkarīgi? Alkohols, tabaka, dators"
Saruna par atbalsta personālu "Kā izvairīties no saaukstēšanās?"	Medmāsas saruna par zēnu un meiteņu personīgo higiēnu
"Erudītākais veselības jautājums"- konkurss veselības nedēļas ietvaros	Erudītu konkurss Veselības nedēļas ietvaros
Sporta diena (rudenī un pavasarī)	Spēle "Atkarību labirintā"
Personiskā veselība - higiēnas ievērošana (sarunu vada skolnieces mamma, kura ir zobu higiēniste)	Tūrisma diena
Lietišķā spēle pirmās palīdzības sniegšanā	Kross "Meža takā"
Zīmējumu un eseju konkurss "Nesmēķēt ir stilīgi"	
"Vērtības manā dzīvē"- debate par savu izskatu un veselību	
Skolēni zina, ko nozīmē veselīgs dzīvesveids. Labprāt piedalījās visās sarunās, lietišķās spēles tika spēlētas ar lielu aizrautību un azartu. Arī zīmējumu un eseju konkurss izdevās labi. Skolēni piedāvāja visdažādākās nodarbes, kuras viņiem šķita stilīgas. Pamatjautājums šī vecuma skolēniem ir tas, kā es izskatos. Īpaši meitenes grib būt garas un tievas. Lai šī vēlme nerobežotos ar patoloģisku azartu, tika piedāvāts konkurss veselības nedēļas ietvaros. Skolēniem bija jārod atbildes uz daudziem jautājumiem, kā arī skaidrojumi tam, kas ir un kā orientēties sava auguma, svāra un vecuma proporcijās. Daudz tika runāts par fiziskās veselības stiprināšanu, jo ne vienmēr ir izpratne par norūdišanos, kā arī par to, ka tikai tam skolēnam, kurš ir vesels, ir vieglāk apgūt mācību saturu.	Visinteresantākā diskusija bija "Mūsdienu meitene - kāda Tu esi? Un Tu - puika?" Skolēni bija ļoti aktīvi gan vērtējot sevi, gan savus klasesbiedrus. Dažkārt viņi iegāja azartā, lai pierādītu savu taisnību, kura nebūt neaprobežojas ar sabiedrības visārpieņemtām normām. Vai stilīgs pusaudzis sākas un beidzas ar apģērbu, apaviem, aksesuāriem un viņuprāt nepieciešamo (jeb iedomāto) tehniku? Vai viss nesākas ar ķermeni un psiholoģisko komfortu? Skolēni strādāja darba grupās. Lai viņu izteiktie pieņēmumi būtu argumentēti, tika izmantotas laikrakstu, žurnālu, TV raidījumu, internetportālu liecības. Ar pozitīvu rezultātu bija piedalīšanās veselības skrējienā. Šis skrējienš nav obligāts, bet patīkama sajūta, ka Tu esi un vari būt viens no dalībniekiem (dalībnieku skaits apmēram 500) Skolēniem bija gandarījums par to, ka viņi varēja noskriet piedāvāto distanci.

Lai " Manas mācīšanās kvalitāte " būtu vērtība (skolēna interese mācīties, darbība interešu pilnveidošanā, mērķtiecība, rūpes par mācību sasniegumiem)	
7. klasē	8. klasē
Zinību diena jaunajā skolā "Es - JVĢ skolēns"	Iepriekšējā mācību gada darba izvērtējums (diskusija)
Vērtēšanas sistēma, prasības mācību satura apguvē un interešu pilnveidošana ārpusstundu nodarbībās	Mana apņemšanās - perspektīvās liecības izveide
Starpvērtējuma izvērtēšana	Izstrādāto projektu iepazīšana (projektu dienās izstrādāto projektu prezentācija pa interešu grupām)
Klases sasniegumi - diskusija par to, kas tas ir, kādas ir mūsu klases intereses, kā mūsu klase izskatās starp citām klasēm	"Mani nākotnes nodomi" - sevis iepazīšanas mapes veidošana
Mani darbi un nedarbi, sagaidot skolas dzimšanas dienu - vēsture, dāvanas, referāts	Bērnu Eirovīzijas apmeklējums Ventspilī
"Kur un kā es varu pielietot savas muzikālās spējas?"	Izrādes - koncerta apmeklējums Rīgā, Mencendorfa nams
7. Klašu konkurss "Erudīts"	Bibliotekārā stunda "Grāmata vai dators?"
Iepazīšanās ar interaktīvās tāfeles iespējām	Piedalīšanās pamatskolas skolēnu zinātniski pētniecisko darbu konkursā
Mācību ekskursija uz Rīgu, izrādes "Vestsaidas stāsts" apmeklējums	
Skolas muzeja apmeklējums "Iepazīsim skolas vēsturi"	
Tikšanās ar folkloras kopu "Raksti"	
Programmas lietderības izvērtējums. Lai skolēnus ieinteresētu un stimulētu mācīties, tad iespēju robežās daudz darīts interešu mērķtiecīgā pilnveidošanā. Skolēniem ir apņemšanās, pēc iepriekšējā mācību gada darba izvērtējuma, uzlabot vērtējumus atsevišķos mācību priekšmetos. Taču trūkst gribasspēka. Tāpēc, ievērojot vecumposma īpatnības, lielāks akcents tika likts uz skolēnu darbību ārpus stundām. Tā kā skolēni apgūst mūzikas programmu, tad atbilstoši tam arī pasākumu piedāvājums. Veiksmīgi izdevās skolēnus iesaistīt pētniecisko darbu konkursā dažādās jomās.	Izvērtējums. Skolēni pirmo gadu šajā skolā. Tāpēc ļoti daudz darba bija jāiegulda, lai viņi iepazītu mācību darba sistēmu šajā skolā. Bija nepieciešams skaidrojošais darbs par vērtēšanas sistēmu, skolotāju prasībām, kabinetu sistēmu skolas korpusos. Ļoti interesants skolēniem bija pasākums, kurā viņi tika iepazīstināti ar interaktīvās tāfeles iespējām. Tā ir iespēja patiesi ieinteresēt skolēnus, jo dators ir viņu ikdiens. Domāju, ka arī no mācību satura apguves viedokļa tas ir lieliski, jo varam parādīt starppriekšmetu saikni, kā arī teorijas pielietojumu ikdienā.
Skolēnu " Līdzdarbības mājas un skolas vides pilnveidošanā " apzināšanās (veicot lietderīgus darbus citu labā, patstāvīgos darbus mājās, lietderīgos darbus skolā)	
7. klasē	8. klasē
Diskusija "Skolas vide un es"	Pienākumu sadale klasē pēc interesēm un ņemot vērā arī klasesbiedru vērtējumu
Konkurss "Jēkabpils pilsētas vēsture - pilsoniskuma pamats"	Diskusija "Drošība skolā, uz ielas, mājās"
Saruna "Mani pienākumi klasē, skolā, mājās"	Saruna "Pusaudzis uz ielas, atstarotāju nepieciešamība"
Viedokļu apmaiņa starp grupām "Mana klases kolektīva "+" un "-"	Projekta "Es iepazīstu sevi caur palīdzību citiem" uzdevumi, plānošana
Lugas "Brēmenes muzikanti" prezentācija bērnu dārzā	Vizualizācija "Mana vērtību galaktika. Kā es jūtos šīnī vidē?"
Mūzikas klašu draudzības vakars "Mūziķu sadraudzības vakars"	Diskusija "Ko es vēlētos mainīt mājās, klasē, skolā, pilsētā?"

Lietišķā spēle "Vērtības manā dzīvē"	Brīvdabas muzeja teritorijas kopšana
Pāru darbs "Kā prāts jeb gudrība palīdz dzīvē?"	
Strūves parka teritorijas kopšana	
<u>Darba kvalitātes izvērtējums:</u> Ar skolēniem organizētas diskusijas par to, kas ir lietderīgs darbs, kas ir lietderīgs darbs citu labā. Tāpat arī bijušas pārrunas par patstāvīgajiem darbiem mājās un lietderīgajiem darbiem skolā. Vislabāk, kad runas tiek materializētas. Tāpēc, izmantojot skolēnu talantu mūzikā, tika iestudēta luga "Brēmenes muzikanti". Skolēni ar lielu prieku un aizrautību šo izrādi parādīja bērnudārzā, pēc tam saviem vecākiem un vecvecākiem. Ļoti jauki, ka paši skolēni piedāvāja šo izrādi noskatīties Jēkabpils pansionāta vecajiem ļaudīm. Protams, ka skolēniem, pirmkārt, patīk būt uz skatuves, bet tajā pašā laikā, viņos prieku radīja arī tas, ka kādam viņi ir sagādājuši prieku. Daļa skolēnu labprāt uzņemas un arī veic pienākumus, bet, diemžēl, tie nav visi un pat ne lielākā daļa. Skolēniem patīk piedalīties skolas vides veidošanā. Arī par mājas vides veidošanu viņi stāsta, bet vairāk tas ir vecāku paveiktā darba kontekstā.	<u>Darba kvalitātes izvērtējums:</u> Vislabāk izdevās divas lietas: diskusija "Ko es vēlētos mainīt mājās, klasē, skolā, pilsētā?" un vizualizācija "Mana vērtību galaktika. Kā es jūtos šinī vidē?" Īpaši daudz skolēniem bija priekšlikumu par to, ko varētu mainīt skolā un pilsētā. Mazāk aktīvi skolēni ir uz mājas un klases vides mainīšanu, jo mājas vidi pamatā veido vecāki un skolēni saprot, ka ir jāpielāgojas piedāvājumam. Klases vidē būs iespēja reāli kaut ko mainīt, bet tad ir jāizsaka reāli priekšlikumi, kā to darīt un kas darīs, jo ne vienmēr priekšlikumu izvirzītāji ir to realizētāji. Te darbs pie atbildības uzņemšanās. Vizualizācijas laikā skolēni, aizverot acis, klusēja un domāja. Pēc tam vērtības, kuras viņam izkristalizējās, tika pārrunātas ar sola biedru. Šī vērtību atlase tika veikta pēc tam diviem sola biedriem, tad astoņu, līdz tika izrunāts klasē par to, kā jūtos vidē, kurā dzīvoju vai varbūt eksistēju (8. klases skolēni ir kategoriski). Skolēni veic lietderīgus darbus, patstāvīgus darbus mājās un lietderīgus darbus skolā, bet bieži zemapziņā jautājo "kas man par to būs?".
Skolēnu "Attieksme pret citiem cilvēkiem" (attieksme pret vienaudžiem, attieksma pret pieaugušajiem, interese par valsts un sabiedrības norisēm)	
7. klasē	8. klasē
Skolas iekšējo kārtības noteikumu iepazīšana.	Nodarbība kopā ar psiholoģi "Kā veidot veselīgu mikroklimatu klasē?"
Saruna par pieklājības normām un lietišķo etiķeti	Diskusija "Skolēnu un skolotāju tiesības un pienākumi"
Konkurss "Mana skola sabiedrības skatījumā"	"Tavas, manas, mūsu Latvijas piemiņas un svētku dienas" (11.11 - Lāčplēša diena un 18.11 - Valsts dzimšanas diena) - izstāde, viktorīna
Diskusija pēc filmas "Lai dzīvo bērni" noskatīšanās	Debate "Ko esam dzirdējuši par sevi?"
Tikšanās ar kāda skolēna mammu, kura strādā Īrijā "Latvija un Īrija"	"Mēs sveicam tevi, Latvija!" - astoto klašu pasākums
Labdarības akcijas "Brīnumsvece" iepazīšana un piedalīšanās tajā	Ekskursija - ekspedīcija "Pasaule ap mani"
Pašvērtējums, pienākumi un tiesības - lietišķā spēle ar lomu sadalījumu	Kolāžu izstāde "Mūsdienu Latvijas pilsonis"
Simulācijas spēle "Dažādu jūtu izpausmes veidi, to izvērtēšana"	Piedalīšanās labdarības akcijā "Brīnumsvece"
Lugas "Brēmenes muzikanti" uzvedums Jēkabpils pansionātā	
Nepabeigtie teikumi "Kāds ir mikroklimats manā klasē?"	
Pasākumu izvērtējums: Lai skolēni veidotu attieksmi pret citiem cilvēkiem, tas ir, gan	Pasākumu izvērtējums: Skolēniem ļoti būtiskas ir sarunas par viņu tiesībām, tāpēc tika organizēta

pret vienaudžiem, gan pret pieaugušajiem, tad daudz tika runāts par iekšējās kārtības noteikumiem, pieklājības normām un lietišķo etiķeti. Skolēni gan paši atzīst, ka dzīve viņu attiecībās ar apkārtējiem ievieš dažādas korekcijas. Viņi atzīst, ka grūti to, ko zina, kā vajadzētu rīkoties, ir izpildīt konkrētās situācijās. Skolēni saka, ja viņiem viss kārtībā ir mājās un klasē, tad viņi paši arī ir labāki. Interesi par valsts un sabiedrības norisēm skolā veido ar attieksmi pret klasi, skolu, pilsētu, jo tas skolēniem ir tuvāks un saprotamāks. Pietiekami interesanti norisinājās lietišķā lomu spēle pašvērtējumam, pienākumiem un tiesībām.	diskusija par skolēnu un skolotāju tiesībām un pienākumiem. Atbilstoši skolēnu vecumposma īpatnībām, organizēti pasākumi, kurā veicināt attieksmi pret savu pilsētu un valsti. Valsts svētku viktorīna un izstāde skolēnus īpaši nefascinēja, bet tas viņiem lika aizdomāties par savu valsti, par tautas tradīcijām, sociālo un ekonomisko virzību. Taču skolēniem patika veidot kolāžu par mūsdienu Latvijas pilsoni un labprāt visi devās ekskursijā "Pasaule ap mani", kur bija gan dabas objekti, gan ražošanas objekti, gan visbeidzot arī izklaides objekti. Labi ir tas, ka bērni labprāt sniedz koncertus saviem vecākiem un vecvecākiem, ar lielu azartu piedalās labdarības akcijā "Brīnumsvēce".
Skolēnu " Prasmes sadarbības " veicināšana (sadarbība ar skolotājiem, vecākiem un vienaudžiem)	
7. klasē	8. klasē
Skolas un tās iemītnieku iepazīšana spēlē - ekskursijā "Vilcieniņš"	"Ideāls zēns". Saruna ar meitenēm par zēniem
Diskusija par mūsu vecāku profesijām un to nepieciešamību	"Kādas ir mūsu klases meitenes". Saruna ar zēniem par meitenēm
"Mana vieta kolektīvā"- nodarbība kopā ar skolas psiholoģi	Iepazīsim viens otru ar testu palīdzību
"Vai es spēju būt aktieris?"- lugas "Brēmenes muzikanti"iestudēšana	Klases vakars "Dāvāsim prieku viens otram"
Tikšanās ar skolas psiholoģi "Veselīgs mikroklimats klasē atkarīgs no pašiem"	Vecāku dienai veltīts koncerts
Albuma veidošana "Draudzība - mūsu klasē tas nozīmē ..."	Lakatu balle. Lakats - ar trim vai četriem stūriem. Ko tas izsaka Tev?"
Zīmējumu konkurss "Vai es protu klausīties un saklausīt?"	Piedalīšanās "Draudzīgajā Aicinājumā"
Atskaites koncerts vecākiem un skolotājiem	Plakātu veidošana par mieru ģimenē, skolā, sabiedrībā un pasaulē
Pasākumu lietderības izvērtējums: Skolēniem ļoti patika iepazīšanās spēle - ekskursija "Vilcieniņš". Viņiem viss jauns, neparasts. Viņi iepazīs ar skolotājiem, ar kuriem kopā būs jāstrādā, viņi iepazīs arī ar citiem skolotājiem, kuriem var lūgt kādu palīdzību. Skolēni uzzināja, kur atrodas un kādu palīdzību var lūgt atbalsta personālam Skolēni ar lielu lepnumu un gandarījumu stāstīja par saviem vecākiem un viņu profesijām. Ar lielu aizrautību pusaudži pārliecināja pārējos par to, cik viņu vecāku profesija ir nepieciešama. Sadarbības ar skolotājiem, vecākiem un vienaudžiem veicināšanā notika atskaites koncerts, kurš izdevās ļoti daudzpusīgs, jo visiem skolēniem bija dota iespēja parādīt savas prasmes.	Pasākumu lietderības izvērtējums: Lai veicinātu sadarbību savā starpā, tika organizēta saruna atsevišķi ar zēniem un atsevišķi ar meitenēm par meitenēm un zēniem. Visi ir kļuvuši lielāki un "spuraināki", bet jāmācās šīm "neatkarīgajām personībām" sadzīvot un darboties kopā. Atbilstoši viņu interesēm, tika organizēts arī klases vakars "Dāvāsim prieku viens otram". Tas izdevās ļoti mīļš. Tas zināmā mērā bija risks, piedāvājot tādu pasākumu kopā ar vecākiem, pieaicinot tos skolotājus, kuri māca šajā klasē. Katram bija iespēja izrādīt kādu prieka apliecinājuma formu klātesošajiem. Interesanta bija Lakatu balle. Triju stūru atšifrējuma neapšaubāmais līderis bija "skolēns - vecāki - skolotājs". Četru stūru lakata atšifrējumā domas ļoti dalījās par ceturto stūri, kaut gan to iespēju nemaz tik daudz nav.

Eksperimenta gaitā realizēju klases audzinātāja uzdevumus sadarbībā, kas nodrošināja atbalstu pusaudžu pašaudzināšanai. Īpaši veiksmīgi izdevās palīdzēt pusaudzīm kritiski

novērtēt savu rīcību, rūpīgi un objektīvi izanalizēt savas uzvedības īpatnības, skaidri saskatīt savus trūkumus, apzināties pieļautās kļūdas. Palīdzot pusaudzīm izveidot pašaudzināšanas programmu, izdevās panākt iestrādāt programmā pusaudzīm nozīmīgus uzdevumus, norādot mērķtiecību un veidojot pozitīvās rakstura īpašības.

Pēc eksperimenta programmas pārbaudes eksperimenta beigās, pamatojoties uz izstrādātajiem pašaudzināšanas kritērijiem un rādītājiem, tika veikta anketēšana, lai noskaidrotu, kādas izmaiņas ir notikušas 8. klases 30 respondentu un 9. klases 27 respondentu pašaudzināšanas līmenī. Iegūtie rezultāti atspoguļoti turpinājumā.

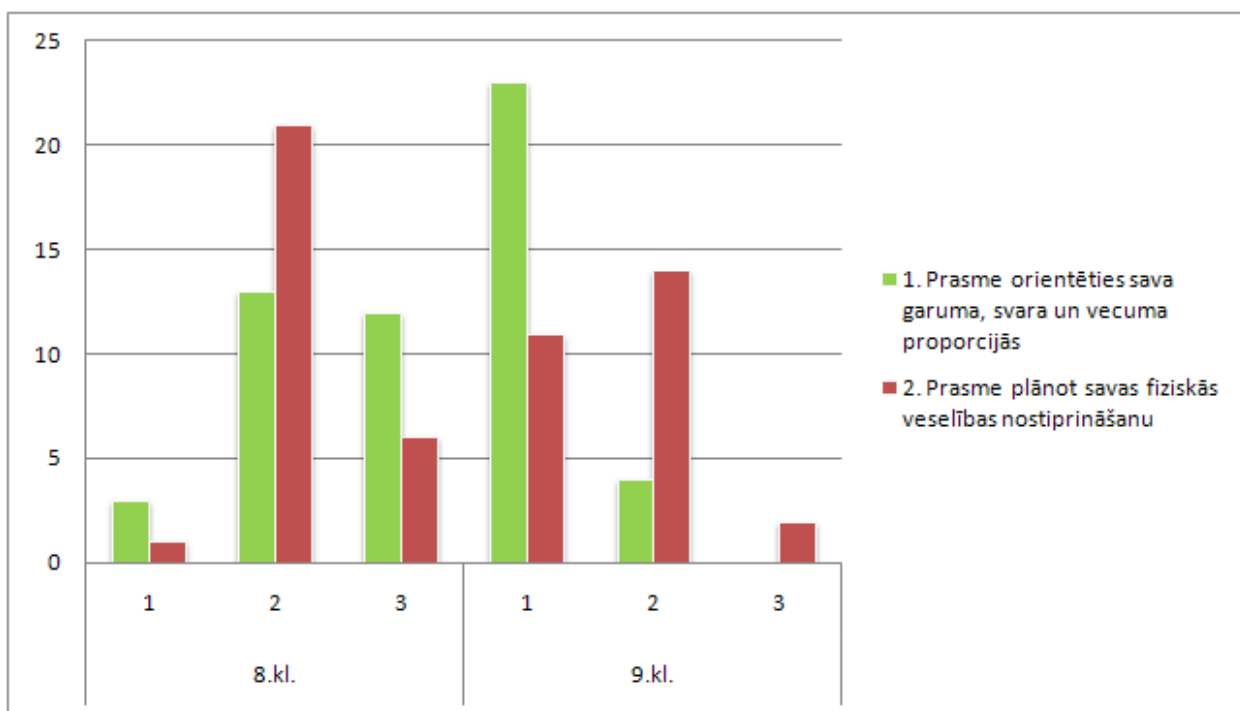
2.30.tabula

Kritēriji, rādītāji un līmeņi

Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi	8.kl.	9.kl.
I. Prasme vērtēt savu augšanu	1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās	Vienmēr protu orientēties	11	23
		Reizēm protu orientēties	17	4
		Reti protu orientēties	2	0
	2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu	Vienmēr protu plānot savu fizisko veselību	8	11
		Reizēm protu plānot savu fizisko veselību	16	14
		Reti protu plānot savu fizisko veselību	6	2
II. Manas mācīšanās kvalitāte	1. Mana interese mācīties	Vienmēr man ir interesanti mācīties	8	2
		Reizēm man ir interesanti mācīties	20	25
		Reti man ir interesanti mācīties	2	0
	2. Mana darbība interešu pilnveidošanā	Sistemātiski mācos ārpusstundu nodarbībās	11	11
		Reizēm mācos ārpusstundu nodarbībās	13	12
		Reti mācos ārpusstundu nodarbībās	6	4
	3. Mana mērķtiecība	Vienmēr sasniedzu mērķi	6	14
		Reizēm sasniedzu mērķi	23	13
		Reti sasniedzu mērķi	1	0
	4. Rūpes par mācību sasniegumiem	Vienmēr cenšos pēc sasniegumiem mācībās	11	13
		Dažreiz cenšos pēc sasniegumiem mācībās	19	13
		Reti cenšos pēc sasniegumiem mācībās	0	1
III. Mana līdzdarbība mājas un skolas vides pilnveidošanā	1. Lietderīgi darbi citu labā	Vienmēr veicu lietderīgus darbus	9	9
		Dažreiz veicu lietderīgus darbus	21	18
		Neveicu lietderīgus darbus	0	0
	2. Mani patstāvīgie darbi mājās	Vienmēr man ir veicami patstāvīgi darbi mājās	14	16
		Dažreiz man ir veicami patstāvīgi darbi mājās	14	11
		Man nav veicami patstāvīgi darbi mājās	2	0
	3. Mani lietderīgie darbi skolā	Vienmēr līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	4	6
		Dažreiz līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	21	21
		Reti līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	5	0
IV. Mana attieksme pret citiem cilvēkiem	1. Attieksme pret vienaudžiem	Vienmēr protu draudzēties ar vienaudžiem	19	21
		Dažreiz protu draudzēties ar vienaudžiem	11	6
		Neprotu draudzēties ar vienaudžiem	0	0
	2. Attieksme pret pieaugušajiem	Vienmēr ar cieņu izturos pret pieaugušajiem	19	25
		Dažreiz ar cieņu izturos pret pieaugušajiem	11	2
		Neizturos ar cieņu pret pieaugušajiem	0	0
	3. Interese par valsts un sabiedrības norisēm	Vienmēr interesējos par valsts un sabiedrības norisēm	1	3
		Dažreiz interesējos par valsts un sabiedrības norisēm	20	24
		Neinteresējos par valsts un sabiedrības norisēm	9	0

V. Manas prasmes sadarboties	1. Sadarbība ar skolotājiem	Sadarbība ar skolotājiem man ir vērtība	14	16
		Sadarbība ar skolotājiem man ir daļēja vērtība	16	11
		Sadarbība ar skolotājiem man nav vērtība	0	0
	2. Sadarbība ar vecākiem	Sadarbība ar vecākiem man ir vērtība	19	27
		Sadarbība ar vecākiem man ir daļēja vērtība	11	0
		Sadarbība ar vecākiem man nav vērtība	0	0
	3. Sadarbība ar vienaudžiem	Sadarbība ar vienaudžiem man ir vērtība	21	22
		Sadarbība ar vienaudžiem man ir daļēja vērtība	7	5
		Sadarbība ar vienaudžiem man nav vērtība	2	0

Apkopojošajā tabulā pārskatāmi redzams respondentu atbilžu sadalījums pa līmeņiem. Labi var veikt salīdzinājumu 8. un 9. klases rezultātos (Pielikums Nr.34., 35.).

2.12. att. Attieksme pret savu fizisko attīstību 8. un 9. klasē (dati 15., 16., 19., 20., 21. pielikumā)

Atbildot uz 1. kritērija 1. rādītāju, 9. klasē 23 respondenti uzskata, ka vienmēr prot orientēties sava ķermeņa proporcijās, 4 respondenti uzskata, ka reizēm prot orientēties sava ķermeņa proporcijās.

2. rādītāja iegūtie dati ir šādi: 11 respondenti atbild, ka vienmēr prot plānot savu fizisko veselību, 14 respondenti reizēm prot plānot, bet 2 respondenti reti prot plānot savu fizisko veselību.

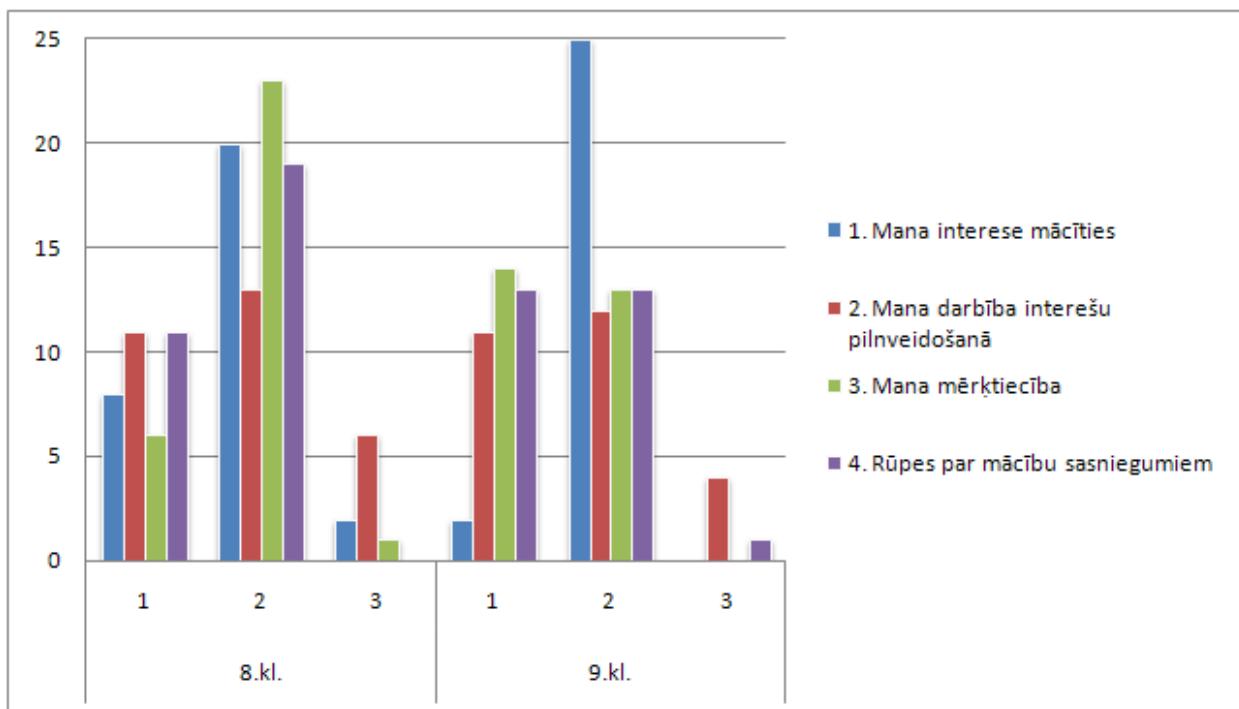
Savukārt, izvērtējot prasmi orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās, 8.klasē 11 respondenti atbild, ka vienmēr prot, 17 respondenti reizēm prot, bet 2 respondenti reti prot orientēties sava ķermeņa proporcijās.

Izvērtējot prasmi plānot savu fizisko veselību, 8. klases 8 respondenti atbild, ka prot vienmēr, 16 atbild, ka prot reizēm, bet 6 respondenti atbild, ka reti prot plānot savu fizisko

veselību. Salīdzinot astotajās un devītajās klasēs iegūtos rezultātus, secinu, ka 9.klases skolēniem ir augstāka prasme plānot savu fizisko attīstību.

Ar šiem augšanas rādītājiem pašvērtējumā atklājas, ka skolēni ne vienmēr izprot savas augšanas, veselības un sekmju sakarības. Tādēļ klases audzinātāja darbā individuālais darbs ar skolēniem par viņa attīstības komponentu sakarību analīzi ir būtisks. Mācību stundā “Es – cilvēks” ir maz faktu un iespēju pašvērtējuma prasmju attīstībai.

Ar 2. kritērija 4 rādītājiem tika noskaidrota attieksme pret mācīšanās kvalitāti. Otrā kritērija 8a. klases 30 un 9.a klases 27 respondentu datu analīze attēlotā 2.13.attēlā.

2.13. att. Pusaudžu attieksme pret mācībām 8. un 9. klasē

(dati 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 19., 20., 21. pielikumā)

Izvērtējot interesi mācīties, 9.a klases respondenti norāda, tikai 2 ir interese mācīties, 25 respondenti norāda, ka interese mācīties ir reizēm. Tātad rodas jautājums, kāds cēlonis ir mācībām bez intereses: mācību saturs vai skolotāja mācīšanas stils, vai skolēna kūtrums ieklausīties skolotāja stāstījumā. Šī problēma ir īpaši aktuāla un prasa papildus pētīšanu.

Pusaudžu darbība savu interešu pilnveidošanā atklāj, ka 11 respondenti piedalās kādā ārpusstundu nodarbībā, 12 piedalās reizēm, bet 4 respondenti reti piedalās ārpusstundu nodarbībās. Tas liecina, ka ārpusstundu darbs nav kļuvis par skolēnu harmoniskas attīstības stabilu pedagoģisku līdzekli.

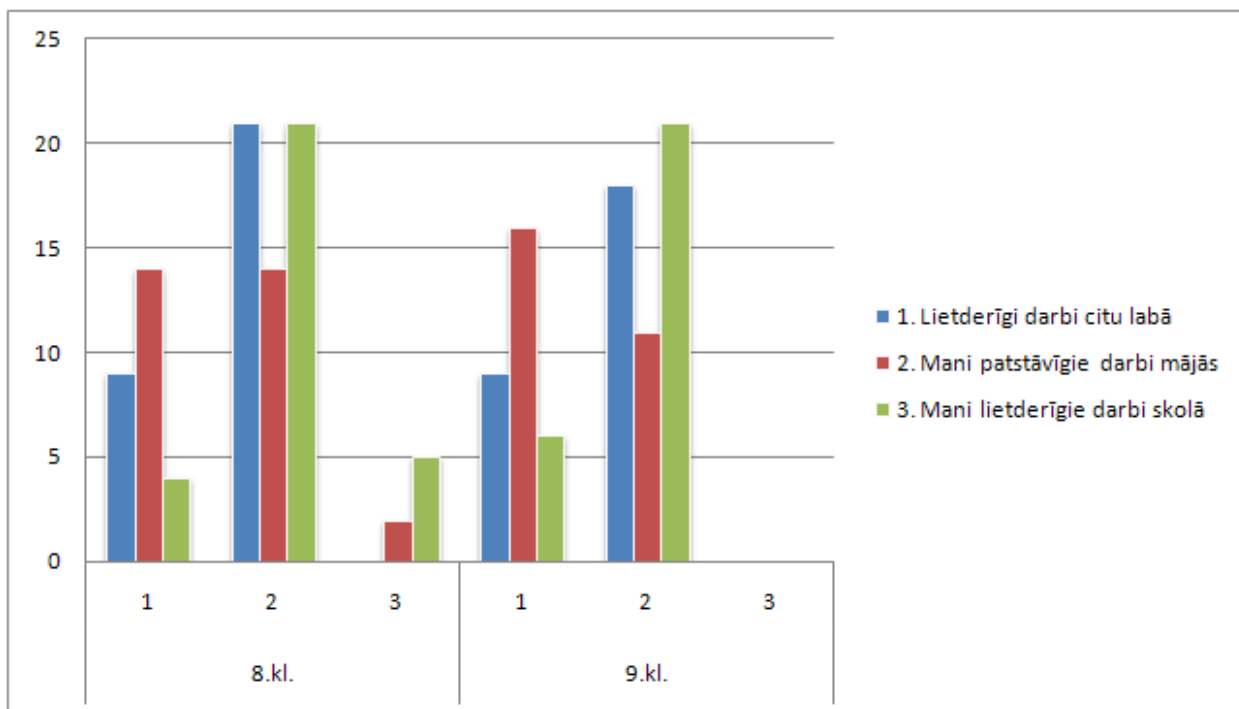
Izvērtējot mērķtiecību, 9. klases 14 respondenti atzīst, ka viņi vienmēr ir mērķtiecīgi, 13 respondenti reizēm ir mērķtiecīgi.

4. rādītājā 9.a klases 13 pusaudži atbild, ka vienmēr, 13 pusaudži reizēm cenšas pēc sasniegumiem mācībās, bet viens respondents reti cenšas pēc sasniegumiem mācībās.

Salīdzinot grupas pēc fiziskā koeficienta, secinu, ka skolēniem ar paaugstinātu nelīdzsvarotu attiecību starp svaru un augumu vairākos priekšmetos sekmes ir labākas nekā pārējo grupu skolēniem (Pielikums Nr. 4., 5., 6., 8., 10., 11., 13., 14.)

Vai pastāv sakarība mācību darba sasniegumu vērtējumam ikdienā? Skolēnu pašvērtējums mācību darbā ir nepietiekams, atzīmju nenoteiktās būtības dēļ. Skolā reāli lieto 4 – 8 balles: ir 3 nesekmīgas (1,2,3) atzīmes un 2 (9,10) izcilas. Kā nesekmīgās, tā izcilās atzīmes skolotāji lieto nevienmērīgi un līdz ar to skolēni neprot mācību darba sasniegumus pašnovērtēt objektīvi. Līdz ar to mazinās mācīšanās motivācija un interese par mācību sasniegumiem.

8.a klases 8 respondentiem vienmēr ir interesanti, 20 respondentiem reizēm ir interesanti, bet 2 reti ir interesanti mācīties. 11 respondenti sistemātiski mācās, 13 respondenti reizēm mācās, 6 respondenti reti mācās ārpusstundu nodarbībās. Vienmēr mērķi sasniedz 6, reizēm mērķi sasniedz 23, reti mērķi sasniedz 1 respondents. Vienmēr cenšas pēc sasniegumiem mācībās 11, dažreiz cenšas pēc mācību sasniegumiem 19 respondenti. Tas liecina, ka 8. klasē pusaudži vēl nesaskata nākotnes perspektīvu.

2.14. att. Pusaudžu attieksme pret sociālo vidi 8. un 9. klasē

(dati 17., 18., 19., 20., 21. pielikumā)

9.a klasē 9, 8.a klasē 9 respondenti vienmēr veic lietderīgus darbus citu labā, 18 respondenti 9. klasē, 21 respondents 8.a klasē dažreiz veic lietderīgus darbus.

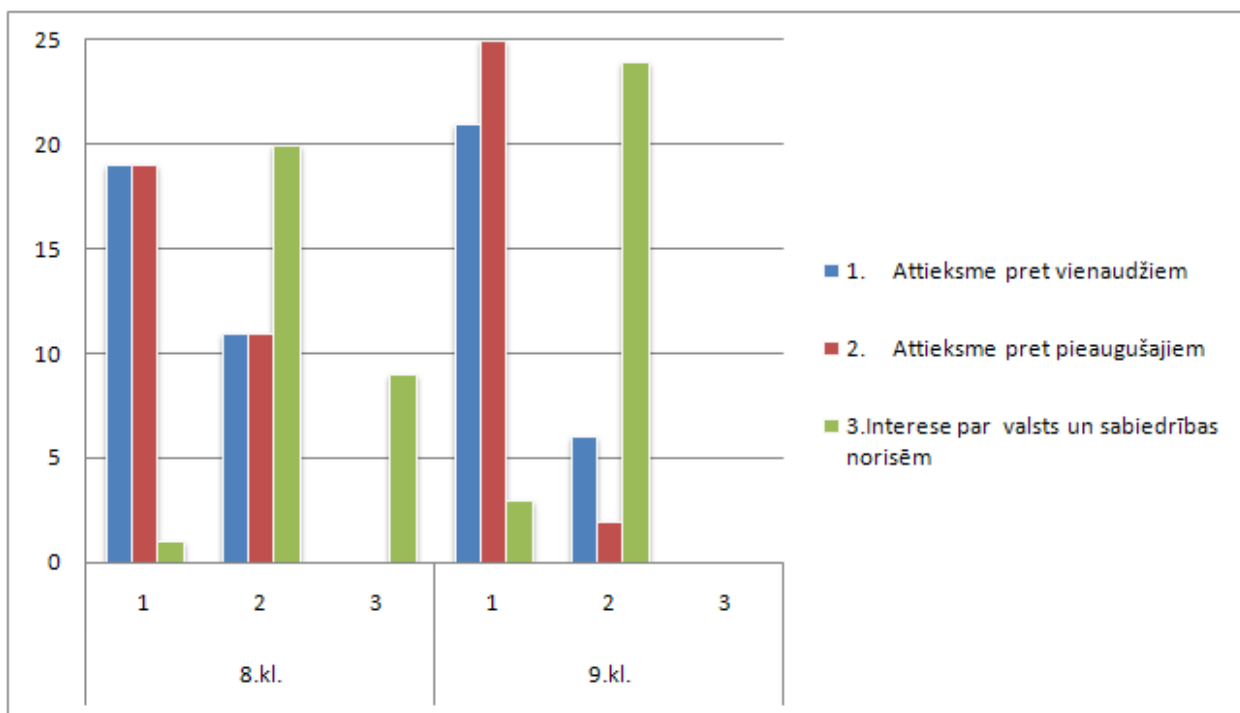
Patstāvīgie darbi mājās vienmēr ir 9.a klases 16, 8.a klases 14 respondentiem, dažreiz veic patstāvīgus darbus mājās 9.a klases 11, bet 8.a klases 14 respondenti, 8.a klases 2 respondentiem nav patstāvīgu darbu mājās.

9.a klases 6, 8.a klases 4 respondenti vienmēr līdzdarbojas lietderīgos darbos skolā, 9. klases 21 respondents, 8.a klases 21 respondents dažreiz līdzdarbojas lietderīgos darbos

skolā, 8.a klases 5 respondenti reti līdzdarbojas lietderīgos darbos skolā. Tas nozīmē, ka 8.a klasē pusaudži nejut vajadzību palīdzēt pieaugušajiem mājās un vienaudžiem skolā.

Tas ļauj domāt, ka lietderīgā darba organizācija skolā un mājās nav nozīmīgs skolēnu audzināšanas līdzeklis. Tas ir būtisks audzināšanas trūkums.

Nākamajā – 2.15.attēlā ir atspoguļoti iegūtie dati par 8.a un 9. a klases respondentu attieksmi pret vienaudžiem skolā, attieksmi pret pieaugušajiem un attieksmi pret valsts un sabiedriskām norisēm.

2.15.att. Pusaudžu attieksme pret citiem cilvēkiem 8. un 9. klasē

(dati 17., 18., 19., 20., 21. pielikumā)

21 pusaudzis 9.a un 19 pusaudži 8.a klasē vienmēr draudzējas ar vienaudžiem, 6 respondenti 9.a klasē un 11 respondenti 8.a klasē dažreiz ir draudzīgi ar vienaudžiem

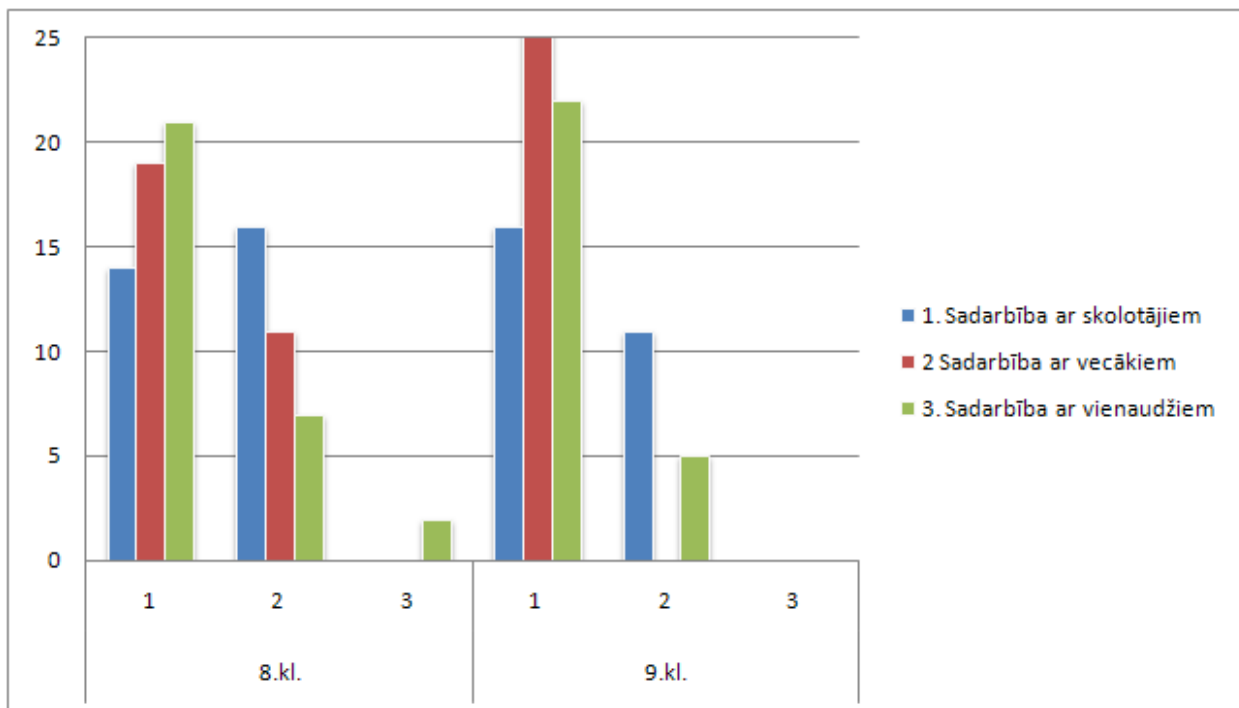
Ar cieņu pret pieaugušajiem vienmēr izturas 9.a klases 25, bet 8.a klases 19 respondenti, dažreiz ar cieņu pret pieaugušajiem izturas 9.a klases 2, bet 8.a klases 11 respondenti.

Pieaugušo vidē neatkarības gados pieaugusī vardarbība, rupjība, savstarpēja necieņa, alkoholisms, narkomānija, bērnu neaizsargātība un viņu ilgstoša atstāšana bez uzraudzības novedusi pie bērnu savstarpējas necieņas palielināšanās un arī necieņas pret vecākiem un skolotājiem pārāk daudzos gadījumos ikdienā. Cilvēku savstarpējas cieņas ieaudzināšana kļuvusi par visas sabiedrības audzināšanas problēmu un arvien padziļinās. Par to liecina pedagoģiskais novērojums.

Abu klašu respondenti maz interesējas par valsts un sabiedrības notikumiem: 9.a klasē – 3 respondenti, 8.a klasē – 1 respondents vienmēr interesējas par notikumiem, dažreiz par notikumiem interesējas 9.a klases 24 respondenti, 8.a klases 20 respondenti. Par notikumiem

valstī un sabiedrībā neinteresējas 8.a klases 9 respondenti. 9.a klasē pusaudži jau domā par nākotnes profesiju un interesējas par notikumiem valstī un sabiedrībā vairāk, taču arī tas mūs nevar apmierināt. Skolās daudzās klasēs sistēmas šīs problēmas risināšanā nav.

Tālāk tika veikta analīze par pusaudžu attieksmi pret sadarbības vērtību ar skolotājiem, vecākiem un vienaudžiem (2.16.att).

2.16.att. Pusaudžu sadarbības vērtība 8. un 9. klasē

(dati 17., 18., 19., 20., 21. pielikumā)

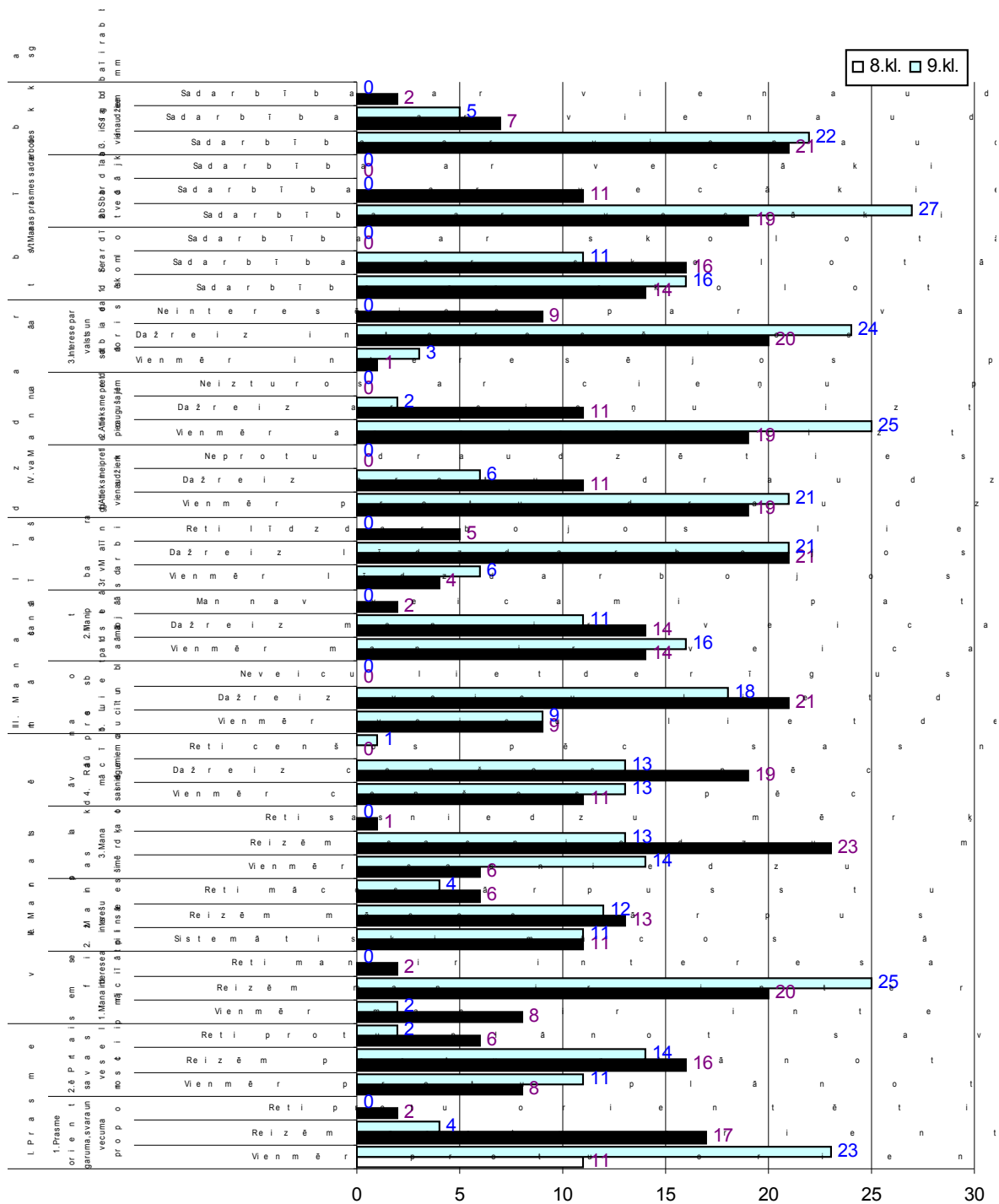
Sadarbība ar skolotājiem ir vērtība 16 respondentiem 9. klasē un 14 respondentiem 8. klasē, daļēja vērtība sadarbībai ar skolotājiem ir 11 respondentiem 9. un 16 respondentiem 8. klasē. Tātad 9. klasē notiek skolotāju un pusaudžu viedokļu tuvināšanās

Sadarbība ar vecākiem ir vērtība visiem 9. klases 27 respondentiem. 8. klasē 19 respondentiem sadarbība ar vecākiem ir vērtība, bet 11 respondentiem tā ir daļēja vērtība. Pusaudži 8. klasē neprot sadarboties, bet dara to, ko viņiem liek.

Sadarbība ar vienaudžiem ir vērtība 22 pusaudžiem 9. klasē un 21 pusaudžiem 8. klasē. Daļēja vērtība sadarbībai ar vienaudžiem ir 9. klases 5 respondentiem un 8. klases 7 respondentiem. 8. klases 2 respondenti atzīst, ka viņiem sadarbība ar vienaudžiem nav vērtība. Tā kā 8. klases skolēni vēl nav īsti sadraudzējušies ar klases biedriem, tas varētu būt cēlonis negatīvai attieksmei pret sadarbību ar vienaudžiem.

Sadarbība ir tā sociālā parādība, kas atklāj skolēnu gatavību iekļauties sabiedrībā. Sadarbības prasmes skolā ir pamats skolēnu prasmīgai iekļaušanai studentu vai darba kolektīvā nākotnē. Sadarbības prasmes ir viens no būtiskiem komponentiem cilvēku vispusīgā attīstībā. Bez šīm prasmēm kļūt par pilntiesīgu sabiedrības locekli ir apgrūtināti. Tādēļ sadarbības formas skolā prasa pilnveidošanu gan pēc satura, gan formām.

Kopējie salīdzinošie rezultāti attēloti 2.17. attēlā un pielikumā nr. 27.,28.,29.

2.17.att. Eksperimentā iegūtie rezultāti par pusaudžu pašaudzināšanas kvalitāti

Tālāk pētījumā tika noskaidrota 8.a un 9.a klases skolēnu izpratne par viņu brīvību, patstāvību un atbildību mācībās, mājās, skolā un sabiedrībā. Anketās tika doti jēdzienu skaidrojumi.

9.a klasē anketēto 27 respondentu atbilžu izvērtējums ir uzskatāms.

Jēdziena skaidrojums: Brīvība ir skolēna spēja domāt, izvēlēties sev optimālo darbības un uzvedības variantu atbilstoši savām vajadzībām.

Mācībās	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 4.82/	IV
	1 2 3 4 5 6 7	
Ģimenē	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.70/	I
	1 2 3 4 5 6 7	
Skolā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 4.93/	III
	1 2 3 4 5 6 7	
Sabiedrībā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.11/	II
	1 2 3 4 5 6 7	

2.18.att. Pusaudžu izpratne par brīvību 9.klasē

9.a klases pusaudži uzskata, ka lielākās iespējas būt brīvam/ 5.70 punkti/ viņiem ir ģimenē, 2. vietā/ 5.11 punkti/ ir sabiedrība, 3. vietu/ 4.93 punkti/ saņem skola, bet mācības ir ierindotas 4. vietā. Iegūtie rezultāti liecina, ka skolā netiek nodrošināta līdztiesīga sadarbība.

Jēdziena skaidrojums: Atbildība ir godīga pienākumu izpilde, skolas un ģimenes prasības saskaņojot ar savējām un veidojot tos kā likumus sevī.

Mācībās	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.88/	I
	1 2 3 4 5 6 7	
Ģimenē	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.55/	II
	1 2 3 4 5 6 7	
Skolā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.26/	IV
	1 2 3 4 5 6 7	
Sabiedrībā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.37/	III
	<u>1</u> <u>2</u> <u>3</u> <u>4</u> <u>5</u> <u>6</u> <u>7</u>	

2.19.att. Pusaudžu atbildības izjūta 9.klasē

I

Iegūtie rezultāti rāda, ka vislielākā atbildība pusaudžiem 9.a klasē/ 5.88 punkti/ ir mācībās, 2. vietā ir/ 5.55 punkti/ atbildība ģimenē, 3. vietā/ 5.37 punkti/ ierindojas sabiedrība, bet 4. vietā/ 5.26/ paliek atbildība skolā. Izvērtējot savu attieksmi pret atbildību, pusaudžu punktu skaits ir neliels. Izvērtējums ir vienas balles ietvaros.

Jēdziena skaidrojums: Patstāvība ir skolēna spēja domāt un darboties neatkarīgi.

Mācībās	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.85	III
	1 2 3 4 5 6 7	
Ģimenē	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.93	II
	1 2 3 4 5 6 7	
Skolā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.44	IV
	1 2 3 4 5 6 7	
Sabiedrībā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 6.26/	I
	1 2 3 4 5 6 7	

2.20.att. Pusaudžu patstāvība 9.klasē

9.a klases pusaudži atzīst, ka vislielākās iespējas būt patstāvīgiem/ 6.26 punkti/ viņiem ir sabiedrībā; 2. vietā/ 5.93 punkti/ patstāvīgi var būt mājās, 3. vietu/ 5.85 punkti/ un 4. vietu/ 5.44 punkti/ ieņem mācības un skola.

Iegūto datu analīze ļauj secināt, ka skolā netiek veicināta pusaudžu spēja domāt un darboties neatkarīgi.

Salīdzināsim 9.a klasē iegūtos datus ar 8.a klasē aptaujāto 30 respondentu atbilžu datiem. Tālāk ir 8.a klases skolēnu brīvības (skolēna spēja domāt, izvēlēties sev optimālo darbības un uzvedības variantu atbilstoši savām vajadzībām) iespēju izvērtējums uzskatāmi.

Mācībās	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.13/	IV
	1 2 3 4 5 6 7	
Ģimenē	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 6.37/	I
	1 2 3 4 5 6 7	
Skolā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.5/	III
	1 2 3 4 5 6 7	
Sabiedrībā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.83/	II
	1 2 3 4 5 6 7	

2.21. att. Izpratne par brīvību 8.klasē

Brīvības izvērtējums 8.a klases pusaudžiem ir tāds pats kā 9.a klases pusaudžiem. Taču viņi uzskata, ka viņiem ir lielākas brīvības iespējas, nekā tas ir 9.a klases respondentiem: ģimenē/ 6.37 punkti, sabiedrībā/ 5.83 punkti, skolā/ 5,5 punkti, mācībās/ 5.13. Pedagoģiskais novērojums rāda, ka 8.a klasē pusaudži ir vairāk atkarīgi no pieaugušajiem.

8.a klases pusaudžu vērtējums par atbildību (godīga pienākumu izpilde, skolas un ģimenes prasības saskaņojot ar savējām un veidojot tos kā likumus sev) nedaudz atšķiras, bet iekļaujas vienas balles ietvaros, tātad atšķirība ir neliela.

Mācībās	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.6 /	II
	1 2 3 4 5 6 7	
Ģimenē	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.73/	I
	1 2 3 4 5 6 7	
Skolā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.5 /	III
	1 2 3 4 5 6 7	
Sabiedrībā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.27/	IV
	<u>1</u> <u>2</u> <u>3</u> <u>4</u> <u>5</u> <u>6</u> <u>7</u>	

2.22.att. Izpratne par atbildību 8.klasē

Vislielāko atbildību 8.a klases respondenti izjūt ģimenē/ 5.73 punkti, 5.6 punkti ir mācībām, 5,5 punkti skolai, bet atbildība sabiedrībā saņem 5.27 punktus. Secinām, ka 8.a klasē pusaudži vislielāko atbildību jūt ģimenē.

Savu patstāvību (spēja domāt un darboties neatkarīgi) 8.a klases skolēni izvērtē līdzīgi, kā 9.a klases skolēni., tomēr punktu skaits ir nedaudz zemāks.

Mācībās	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.67/	III
	1 2 3 4 5 6 7	
Ģimenē	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.8 /	II
	1 2 3 4 5 6 7	
Skolā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 5.6 /	IV
	1 2 3 4 5 6 7	
Sabiedrībā	I-----I-----I-----I-----I-----I-----I = 6.1 /	I
	1 2 3 4 5 6 7	

2.23.att. Izpratne par patstāvību 8.klasē

Patstāvību sabiedrībā 8.a klases pusaudži izvērtē ar 6.1 punktu, ģimenē/ 5.8 punkti, mācības saņem 5.67 punktus, bet skola/ 5.6 punktus.

Saīdzinot 8.a un 9.a klašu pusaudžu vērtējumus, tika secināts, ka skolā un mācībās skolēni nesaņem pietiekamu iespēju darboties patstāvīgi.

Secinājumi.

Pusaudžu audzināšanas/pašaudzināšanas programma dod virzību klases audzinātāja darbam 7.-9.klasē, nosakot konkrētus uzdevumus katram gadam skolēnu pašaudzināšanā.

Klases audzinātājs ir tas, kas vēro, iesaka, dod padomus, atklāj iespēju daudzveidību, iedrošina izdarīt izvēli, pieņemt lēmumu, novērtēt sekas, analizēt, virzīties tālāk.

Klases audzinātājs koordinē mācību priekšmetu skolotāju, skolas palīgpersonāla, vecāku, sabiedrības palīdzību un ietekmi pašaudzināšanas procesā izvirzīto mērķu sasniegšanai, regulāri veic analīzi, izdara sasniegtā novērtējumu, veic korekcijas audzināšanas programmā, dokumentē un atspoguļo audzināšanas/ pašaudzināšanas procesu.

Anketēšanā iegūtie dati parādīja, ka ir aktuāla nepieciešamība veidot tādu audzināšanas saturu klases audzinātājiem, kas palīdzētu izstrādāt pusaudžu pašaudzināšanas programmu atbilstoši mūsdienu prasībām – savas pašattīstības pašorganizēšanai. Šādu materiālu ir nepieciešams papildināt regulāri katru gadu.

Ilgstoši strādājot par klases audzinātāju un direktora vietnieci, ar zināmām grūtībām esmu virzījusi skolā audzināšanas problēmas, īpaši pašaudzināšanas problēmas pusaudžiem. Šis dinamiskais vecums prasa visu skolotāju un vecāku mērķtiecīgāku sadarbību. Pusaudžu pašaudzināšanas organizēšanā joprojām maz iesaistās priekšmetu skolotāji un tēvi. Pieaugušo un pusaudžu sadarbība ir katras skolas un klases aktuāla pedagoģiska problēma, un tās risināšanai ir nepieciešami turpmākie zinātniskie pētījumi.

Nobeigums

Pētījuma saturu un organizāciju noteica mūsdienu skolas audzināšanas darbības prakse, kas prasa audzināšanas teorijas tālāku attīstību.

Skolai – katram skolotājam, audzinātājam un katram skolēnam – ir vajadzīga personības audzināšanas visaptveroša (fiziskās, psihiskās, sociālās līdzsvarotas attīstības) skaidrojoša un lietojama teorija. Pētījuma process un rezultāts ir mēģinājums audzināšanas darbības fragmentārismu skolā personības attīstības sekmēšanā pārveidot par mērķtiecīgu sistēmu, balstoties uz teorētiski pamatotiem un eksperimentāli pārbaudītiem līdzekļiem.

Promocijas darba teorētiskais komponents veidojās analizējot literatūru un audzināšanas praksi, atklājot sakarību starp audzināšanu un pašaudzināšanu, t.i., esošo teorētisko atziņu izziņāšanā, salīdzināšanā, aktualizēšanā un inovatīvu atziņu meklēšanā mērķtiecīgi organizētā pedagoģiskā eksperimentā, izzinot, analizējot, skaidrojot un aprakstot pedagoģiskos faktus, situācijas, attieksmes un prasmes.

18.,19.,20.gs. Eiropas pedagoģu darbu analīze atklāja, ka:

- audzināšana tiek realizēta tā, lai skolēns kā neatkarīgs subjekts spētu iekļauties, dzīvot un darboties sabiedrībā un pašrealizācijas procesā pilnveidotu sabiedrības kvalitāti atbilstoši progresa virzībai, brīvai no vardarbības. Šī atziņa pilnībā realizējās veidojošajā eksperimentā.
- audzināšana mērķtiecību iegūst tikai tad, ja tās pamatā ir personības pašattīstības vadība jeb pašaudzināšana. Pusaudzā kā skolēna darbība ir mācīšanās, kurai ir komunikatīvs raksturs. Tāpēc blakus mācību saturam tikpat nozīmīga ir vienaudžu un paaudžu mijiedarbība, kas nosaka un raksturo, kādi skolēnu attīstību sekmējoši vai bremsējoši procesi norisinās mācībās. Tieši mācības veicina skolas demokratizāciju un humānisma audzināšanu;
- pašaudzināšana kā audzināšanas sastāvdaļa atklājas rakstības formā „audzināšana/pašaudzināšana” un pašu skolēnu apzinātā, mērķtiecīgā sevis pilnveidošanā. Attīstība, sevis realizācija, spēju pilnveidošanās notiek personīgi nozīmīgā aktīvā darbībā kopā ar pieaugušajiem – vecākiem, skolotājiem. Sadarbības process kļūst mūsdienās par nozīmīgu audzināšanas/pašaudzināšanas līdzekli. Ne vienmēr pedagoģiskajā literatūrā un skolotāju darbības praksē viennozīmīgi runā par paaudžu līdztiesīgu sadarbību, tādēļ eksperimentālajā darbībā galvenokārt tika organizēta, novērota un vērtēta sadarbības kvalitāte. Sadarbība ir līdzeklis un nosacījums, lai skolēni varētu apgūt pašaudzināšanas prasmes, lai analizētu un novērtētu savas attīstības līmeni, izvirzītu mērķi savai attīstībai, plānotu un sasniegtu mērķi darbībā. Promocijas darbā audzināšanas/pašaudzināšanas prakses analīzes komponents ir eksperimentāls. Pedagoģiskais eksperiments deva iespēju novērtēt reālajā

pedagoģiskajā procesā skolēnu pašaudzinātību, sadarbību ar klases audzinātāju, skolotājiem, vecākiem.

Reālās prakses analīzes jeb konstatējošā eksperimenta mērķis bija – izanalizēt audzināšanas un pašaudzināšanas sakarību pusaudžu, vecāku un skolotāju reālajā sadarbībā. Izmantojot novērojumus, pārrunas, intervijas, jautājumus un atbildes, anketēšanu, dokumentu analīzi, tika konstatētas klašu audzinātāju padomdevēja, organizatora un pārbaudītāja funkcijas un to īstenošana. Tika konstatēts, ka klases audzinātāju funkciju realizācijas raksturu nosaka skolēnu vecuma un attīstības īpatnības, viņu intelektuālais potenciāls, kultūrvide un pusaudžu vērtības. Ikdienā pusaudžiem trūkst pieaugušo atbalsta, īpaši mācībās, kā arī trūkst saiknes starp iegūtajām teorētiskajām zināšanām un realitāti darbībā.

Konstatējošais eksperiments deva iespēju izziņāt sakarības pusaudžu fiziskajā un intelektuālajā attīstībā. Pētījumā izdevās noskaidrot, ka pastāv sakarība starp straujām svāri un garuma izmaiņām un sekmēm mācībās. Nelīdzsvarota fiziskā attīstība negatīvi ietekmē sekmes un gribas attīstību. Nelīdzsvarota ir arī pusaudžu sociālā attīstība. Sociometriskā aptauja un tās rezultāti deva iespēju grupēt pusaudžus absolūtajos līderos, līderu grupā, aktīvajos izpildītājos, pasīvajos līdzdalībniekos, atstumtajos. Atklājās, ka līderpozīcijas klasē ieņem pusaudži ar līdzsvarotu fizisko un intelektuālo attīstību. Lai formulētu sakarību, vajadzīgs ļoti liels pētījums, tāpēc var runāt tikai par sakarības pazīmēm.

Konstatējošais eksperiments atklāja, ka, no vienas puses, pusaudži nepilnīgi apzinās savas attīstības saturu un līmeni un, no otras puses, ka skolotāji, īpaši klases audzinātāji, nepietiekami virza skolēnus sevis izziņāšanai un mērķtiecīgai pašaudzināšanai. Reālajā praksē audzināšanai ir fragmentārs raksturs (bieži pasākumi ir audzināšanas līdzekļi), netiek nodrošināta audzināšanas darba pēctecība.

Tas deva iespēju projektēt veidojošo eksperimentu divos posmos un katram posmam izvirzīt mērķi un uzdevumus. Lai mainītu reālās audzināšanas praksi, pirmajam posmam tika izvirzīts mērķis – izveidot pusaudžu pašaudzināšanas programmu un uzsākt tās realizēšanu sadarbībā ar klases audzinātāju. Pusaudžiem savas pašaudzināšanas plānošanā un darbības realizācijā programma bija labs palīglīdzeklis. Programma ir nepieciešama katram pusaudzim, ja vēlamies viņu atbalstīt pašaudzināšanas prasmju attīstībā.

Otrajam posmam tika izvirzīts mērķis – noskaidrot attieksmi pret sadarbību un organizēt sadarbības pilnveidošanu klases audzinātāja vadībā: pusaudzis – vecāki – skolotāji. Viens no galvenajiem sadarbības uzdevumiem – palīdzēt pusaudžiem pilnveidot savas pašaudzināšanas prasmes: vērtēt savu attīstību, projektēt darbību līdzsvarotai fiziskai, psihiskai un sociālai attīstībai. Katrai klasei pašaudzināšanas prasmju dinamikas noteikšanai tika izmantota biogrāfiskā metode, kas pētījumā deva pozitīvus rezultātus, jo atklāja katra pusaudža attīstības dinamiku. Par īpaši veiksmīgām jāatzīst arī katra pusaudža rakstītās vēstules, klasi beidzot (8. klasē – pateicības vēstule skolotājiem un vecākiem; 9. klasē – vēstule nākotnei) un katra pašvērtējums par uzvedību, kārtību un uzcītību.

Pašaudzināšanas satura pamatkomponente – attieksme pret sevi, citiem, mācībām - veidojas mijšakarībā ar pašaudzināšanas prasmēm. Attieksmju attīstība pusaudžiem ir tas vienojošais komponents, kas veselumā saista audzināšanu un pašaudzināšanu, jo audzināšanas darba rezultāts - ir pusaudža attieksmju veidošanās, t.i., viņa vērtību sistēmas veidošanās. Jāatzīst, ka veidojošais eksperiments atklāja grūtības audzināšanas/pašaudzināšanas organizēšanā un katra pusaudža individuālā attīstības plānošanā un tās īstenošanā.

Psihologijā izstrādātie interiorizācijas un eksteriorizācijas procesi pedagoģiskās sadarbības metodikā nav iestrādāti. Pusaudži un skolotāji ikdienā saskaras ar iekšējām p un ārējām sociālās un kultūrvides pretrunām. Tas rada konfliktus. Katram pusaudzim jau ir sava pieredze, rīcības paradumi, bet skolotāji un vecāki bieži izvirza prasības, kas nesaskan ar pusaudžu vajadzībām, pieredzi un paradumiem, līdz ar to iekšējais pusaudžu psihiskais stāvoklis nonāk pretrunā ar ārējām prasībām. Kā šīs pretrunas pārvarēt, jāmācās pašam pusaudzim, bet viņš bieži neapzinās šīs pretrunas, šos konflikta cēloņus. Eksperimentā atklājās tādas situāciju grupas, kad pusaudzi plosa iekšējās psihiskās pretrunas: vajadzība pēc saskarsmes ar vienaudžiem un nevienmērīgā fiziskā un intelektuālā attīstība. Līdz ar to parādās atstumtais pusaudzis eksperimentālajā klasē. Noskaidrot pretrunu saturu, sniegt atbalstu sadarbības organizēšanai ar vienaudžiem izrādījās ļoti nozīmīgs klases audzinātāja darbs. Tādēļ audzināšana ir psiholoģiski pedagoģisks process, kas prasa šo zinātņu atziņu izmantošanu praksē. Šo grūtību pārvarēšanai eksperimentā tika mainīta klases audzinātāja darbība. Nepieciešama līdztiesīga sadarbība starp skolēniem, vecākiem un skolotājiem, kas pusaudžiem kļūst par vērtību audzināšanas/pašaudzināšanas procesā. Mācību stundas kļūst par audzināšanas līdzekli, ja tajās ir labi un interesanti, klasesbiedri ir izpalīdzīgi un draudzīgi, skolotāji ir uzticami padomdevēji, domubiedri, biežāk vērtē pozitīvi, pret visiem skolēniem izturas taisnīgi. Klases audzinātājs sekmē katra pusaudža pašattīstības programmas izstrādi un tās vadības prasmju attīstību pašrealizācijas procesā. Pusaudži vēlas iemācīties plānot savu laiku. Tādēļ nepieciešams, lai viņiem būtu iespēja iesaistīties daudzveidīgās audzināšanas darba organizācijas formās. Klases audzinātāja darbības satura komponente ir pusaudžu fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības diagnosticēšana, lai mērķtiecīgi sekmētu pusaudžiem aktuālu pašattīstības vajadzību apmierināšanu pašrealizācijas procesā un veicinātu pašregulācijas un pašaudzināšanas prasmju attīstību.

Eksperiments apstiprināja teorētiskajā daļā iegūtos secinājumus par to, ka mūsdienās klases audzinātāja darbība ir īpaši nozīmīga, jo sarežģītākas kļuvušas cilvēku savstarpējās attiecības kā starp paaudzēm, tā starp sociālām grupām.

Promocijas darbā izvirzītā hipotēze - pusaudžu mērķtiecīga pašaudzināšanas prasmju attīstība norit sekmīgāk, ja klases audzinātājs veido pedagoģisko vidi pusaudžu, skolotāju un vecāku līdztiesīgai sadarbībai kā pamatu pusaudžu pašaudzināšanas prasmju apguvei; apmierinot pusaudžu aktuālās vajadzības pēc pašizteikšanās, sasniegumiem, drošības un

brīvības sadarbībā – apstiprinājās. Lai izveidotu sadarbību - klases audzinātājs – skolēns -, nepieciešama ticība un pārliecība par sadarbības nepieciešamību.

Klases audzinātājs vislabāk pārzina audzināmās klases skolēnu īpašības un, zinot efektīvas sadarbības nosacījumus, to operatīvi koriģē ikdienā, lai: 1) sekmētu savstarpēju atbildību un uzticēšanos; 2) noskaidrotu mērķi un tiektos to sasniegt; 3) veicinātu izpratni par sadarbības priekšrocībām. Šim nolūkam nepieciešams ievērot pedagoģiskajā saskarsmes praksē pārbaudītos nosacījumus:

- brīva apmaiņa ar informāciju komandā,
- viedokļu saskaņošana (uzklaustīt un iedziļināties cita viedoklī),
- uzdrošināšanās jautāt pašam un rosināt jautāt citus,
- godīgums, atklātība un savstarpēja uzticēšanās/ticība,
- pastāvība mācīšanās procesā un nemitīga sevis pilnveidošana,
- iniciatīva problēmu apzināšanā un risināšanā,
- prasme pieņemt racionālus lēmumus,
- atbildība par savu rīcību,
- kļūdu atzīšana un mācīšanās no tām,
- komandas darba vērtības apzināšanās.

Komandas darba nosacījumu ievērošana nodrošina uzticēšanos, cieņu un virzību jebkurā komandā. Sadarbība (pusaudzis ↔ vecāki ↔ skolotājs) pusaudzim kļūst par vērtību pašaudzināšanā. Pusaudža personīgā pašattīstības programma attieksmju veidošanā pret sevi, citiem cilvēkiem un mācībām ir apzināta, personīgi nozīmīga. Pusaudži saņem mērķtiecīgu klases audzinātāja atbalstu un palīdzību tās izpildes organizācijā.

Lai novērstu grūtības audzināšanas/pašaudzināšanas organizēšanā, kā nosacījums tika izvirzīts sava pašvērtējuma prasmju attīstība. To sekmēja izstrādātie pašvērtējuma kritēriji un rādītāji, ko pusaudži labprāt arī lietoja. Eksperimenta laikā neliela pozitīva dinamika tika panākta. Tas liecina, ka izstrādātā pašaudzināšanas programma un mērķtiecīgi organizētā sadarbība veicināja pašaudzināšanas organizācijas uzlabošanos. Tāpēc var šo izstrādāto metodiku rekomendēt klašu audzinātājiem, skolotājiem un vecākiem, kuri interesējas par mērķtiecīgu audzināšanas/pašaudzināšanas sistēmas izveidi.

Turpmāk nozīmīgi būtu pētīt, kā pusaudžu attieksme pret sevi, citiem cilvēkiem un mācībām kļūst par sociālu vērtību, t.i., kā pusaudzis pats apzinās savu attieksmju personīgo un sabiedrisko nozīmi. Tas dotu iespēju katram apzināties sevi par sociāli nozīmīgu pilsoni un dot savu ieguldījumu sabiedrības kvalitatīvā attīstībā.

Pētījuma gaitā atklātās likumsakarības izvirzītas kā tēzes aizstāvēšanai:

1. Skolai demokratizējoties, pusaudžu savstarpējā un pusaudžu ↔ pieaugušo līdztiesīga, aktīva pedagoģiska sadarbība kļūst objektīvi nosacīta nepieciešamība, kurā audzināšana/pašaudzināšana ir vienots process. Pašaudzināšana kā pusaudžu mērķtiecīgas līdzsvarotas attīstības vadīšana īstenojas pašrealizācijā, tas ir, personiski

nozīmīgā darbībā, kurā attīstās pašaudzināšanas vajadzības un prasmes novērtēt savu attīstību, plānot un realizēt pašaudzināšanas programmu.

2. Sadarbība pusaudzis ⇔ pieaugušais pusaudzim kļūst par vērtību, ja audzināšanas/pašaudzināšanas rezultātā mainās attieksme pret sevi, citiem cilvēkiem, mācībām. Nozīmīga pusaudzim ir sadarbība ar vienaudžiem, vecākiem, skolotājiem, īpaši klases audzinātāju, kurš palīdz un atbalsta pusaudzi pašaudzināšanas procesā.
3. Balstoties uz pusaudžu vēlmi pašapliecināties, vajadzību virzīt savu pašattīstību, galvenie pašaudzināšanas kvalitātes pašvērtēšanas kritēriji un rādītāji ir: „Prasme vērtēt savu augšanu”, „Manas mācīšanās kvalitāte”, „Mana līdzdarbība mājas un skolas vides pilnveidošanā”, „Mana attieksme pret citiem cilvēkiem”, „Mana prasme sadarboties”.

Literatūras saraksts

1. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagoģijā. –Rīga: Mācību apgāds, 1998.-104lpp.
2. Alijevs R. Vecāko klašu skolēnu radošo spēju attīstība mācību procesā: promocijas darba kopsavilkums. – R.: LU PPI, 1998.
3. Andersone R. Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās.-Raka,2001.-80 lpp.
4. Anspaks J. Vēsturiskā pieredze un mūsdienas. - Izglītība, 1993. 13. maijs 25. lpp.
5. Asaris J. Mūsu tautskola. - R.: Ellriha druk., 1905. - 18 lpp.
6. Azarovs J Māksla audzināt. - R.: Zvaigzne, 1983. - 228 lpp.
7. Azarovs J. Ģimenes pedagoģija. - R. : Zvaigzne , 1985. –199. lpp.
8. Baldiņš A., Raževa A. Klases audzinātāja darbs skolēnu personības izpētē. – R.: Pētergailis, 2001. – 74 lpp.
9. Baldiņš A., Raževa A. Skolas un ģimenes sadarbība. – R.: Pētergailis, 2001. – 81 lpp.
10. Balsons M. Kā izprast klases uzvedību. - L.: Lielvārds, 1995. - 207 lpp.
11. Bēkons F.. Jaunais organons. – R.: Raka, 1989. – 312.lpp.
12. Bērnu aizsardzības Konvencija.-Izglītība,1991.26.sept. 5.-6., 11. lpp.
13. Božoviča L. Personība un tās veidošanās skolas gados. – Rīga: Zvaigzne, 1975. – 270 lpp.
14. Boulbijs Dž. Dzīves drošais pamats. – R.: Rasa ABC, 1998. – 198 lpp.
15. Builis A. Salīdzinošā pedagoģija. R.: LU, 1992 – 140 lpp.
16. Builis A. Skolvadības pamati. – Rīga: LU, 1993. – 147 lpp.
17. Čamane I. Klases audzinātājam: palīgmateriāls. – Jēkabpils. 1998. – 72 lpp.
18. Dauge A. Audzināšanas ideāls un īstenība. - R.: Jēpes izdevniecība,1928. - 125 lpp.
19. Dauge A. Māksla un audzināšana. – R.: Valters un Rapa, 1925. – 168 lpp.
20. Dauge A. Skolas ideja un tautas audzināšanas uzdevumi. R.: Valters un Rapa 1924. – 29 lpp.
21. Dāle P. Gara problēmas. - R., 1935. - 227 lpp.
22. Dēķens K. Rokas grāmata pedagoģijā. - R.: "Kultūras balss", 1919. - 238 lpp.
23. Diķe V. Krieviņš V. Es ģimenē, skolā, sabiedrībā. Skolotāju rokasgrāmata. – R.:Zvaigzne ABC, 2001.
24. Dubkēvičs L., Ķestere I. Saskarsme. Lietišķā etiķete. – R.: Jumava, 2003. – 306.lpp.
25. Džeims M., Džongvarde D. Dzimis, lai uzvarētu. – ELPA, 1995
26. Eiropas Komisijas Baltā grāmata. – Profesionālās izglītības reformas projektu vadības vienība, Rīga, 2006
27. Ernšteins R. Vides zinātniskās izglītības attīstība. Monogrāfija. – R.: LU ECA VIDE, 1999, 342 lpp.
28. Ēriksone E.H. Identitāte, jaunība un krīze. – R.: Jumava, 1998. – 271 lpp.
29. Fihte J.G. Cilvēka sūtība. Par cilvēka lielumu. – R.: Zvaigzne, 1991. – 164.lpp.
30. Fjelds S. E. No parlamenta līdz klasei. - R.: Rīgas pilsētas Skolu valde, 1998. - 72 lpp.
31. Frīdmanis L. Volkovs K. Pedagoģijas zinātne skolotājam. – R.: Zvaigzne, 1988 – 218 lpp.
32. Freids Z. Kādas ilūzijas nākotne. – Rīga: Intelekts, 1996. – 127 lpp.

33. Gaņejins I., Golants J.J. Pedagoģijas vēsture. R.:LVI, 1947. – 11. – 222. lpp.
34. Garjāne B. Brīvas personības veidošanās vidusskolā: Promocijas darba kopsavilkums. R.: LU PPI, 1998. – 31 lpp.
35. Garleja R. Darbs, organizācija un psiholoģija. – R.: Raka, 2003. – 200 lpp.
36. Geidžs N. L., Berliners D. C. Pedagoģiskā psiholoģija. – R.: Zvaigzne ABC, 1999. – 662 lpp.
37. Greste J. Krist un celties. - R.: Zvaigzne, 1990. – 303 lpp.
38. Grigorjeva A. Pusaudži un disciplīna. - R.: Zvaigzne, 1979. – 126 lpp.
39. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas.- R.: Zvaigzne ABC. 1998. – 394 lpp.
40. Hahele R. Pašvērtējums mācību procesā. – R.: RaKa, 2006. – 222 lpp.
41. Izglītības vadības tendences: Latvijas Izglītības foruma materiāli. 1997. gada 15., 16. oktobris. –23 lpp.
42. Ja ģimenē ir pusaudzis. - R.: Zvaigzne, 1987. - 148 lpp.
43. Junga K.G. Dzīve. Māksla. Politika. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. – 220 lpp.
44. Junga K. G. Psiholoģiskie tipi. - R.: Zvaigzne ABC, 1996. - 267 lpp.
45. Jurevičs P. Idejas un īstenība. – R.: Grāmatu draugs, 1946. – 276 lpp.
46. Jurgena I. Vispārīgā pedagoģija. R.: Izglītības solī, 2001.-131 lpp.
47. Karpova Ā. Personība teorijas un to radītāji. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 224 lpp.
48. Karpova Ā., Plotnieks I. Personība un saskarsme. – R.: LVU, 1984. – 94 lpp.
49. Kembels R. Kā patiesi mīlēt pusaudzi. - R., 1991. 114 lpp.
50. Kembels R. Kā patiesi mīlēt savu bērnu. - R.: AMNIS, 1998. - 129 lpp.
51. Kolominskis J. Cilvēks cilvēku vidū. – R.: Zvaigzne, 1984. – 274 lpp.
52. Komenskis J. A. Lielā Didaktika. - R.: Zvaigzne, 1992. – 232 lpp.
53. Kons I. Vecāko klašu skolēnu psiholoģija. -R. Zvaigzne 1985. – 194 lpp.
54. Kopeloviča A., Žukovs L. Didaktika. – Rīga: Raka, 2000. – 344 lpp.
55. Korčaks J. Kā mīlēt bērnu? - R.: Zvaigzne, 1986. - 262 lpp.
56. Kovaļovs S. Ģimenes attiecību psiholoģija. – R.: Zvaigzne, 1990. – 125 lpp.
57. Kramiņš E. Runas prasme saziņā. – R.: Turība, 2005. 688 lpp.
58. Kupčs J.Saskarsmes būtība. –Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.-70 lpp.
59. Kūle M. Ceļš saprašanas labirintos. - R.: Zvaigzne, 1989. – 110 lpp.
60. Ķestere I. Pedagoģijas vēsture: skola, skolotājs, skolēns. – R.: Zvaigzne ABC, 2005. – 182 lpp.
61. Lapiņa L., Rudiņa V. Apgūsim Demokrātiju. - R.: Zvaigzne ABC, 1997. - 136 lpp.
62. Lasila S. Zelta uzvedības grāmata. – Rīga:Sprīdītis,1994.-740 lpp.
63. Latvijas izglītības koncepcija//Latvijas Izglītības ministrijas vēstis. 1993. gada 16. septembrī.
64. Latvijas Republikas izglītības likums // Vēstnesis. 17.11.98. Nr. 343.
65. Levi V. Atrast sevi. - R.: Zvaigzne, 1980. - 226 lpp.
66. Levi V. Nestandarta bērns. - R., 1989. - 254 lpp.
67. Levi V. Atrast sevī citu. – R.: Avots, 1984. – 263 lpp.
68. Levi V. Lieģeniece D. Bērns – pasaulē, - pasaule – bērņā. - R.: Zvaigzne, 1992. – 136 lpp

99. Podoļņijs R. Gudrības mīlestība. - R.: Zvaigzne, 1987. - 220 lpp.
100. Puškarevs I. Attīstības psiholoģija.-R.: RaKa, 2001. - 88 lpp
101. Rainis. Rīkojums skolu valdes direktoram. „Mūsu nākotne”. – 1929. Nr.17
102. Rainis. Runa bērnu saeimā 1921.g. „Sociāldemokrāts” – 1921. Nr. 273.
103. Rainis. Runas un intervijas. – Rīga: Zinātne, 1993. – 473 lpp.
104. Raudive K. Dzīves kultūra. Mūsdienų cilvēka problēmas. – R.: Kabata, 1992. – 158 lpp.
105. Renģe V. Psiholoģija: Personības psiholoģijas teorijas.– R.: Zvaigzne ABC, 1999. – 176 lpp.
106. Renģe V. Lūsis K. Personības psiholoģiskā struktūra. – R.: , - R.: Zvaigzne, 1988. – 203 lpp.
107. Rone S. Humānas personības audzināšana vidusskolas pedagoģiskajā procesā: promocijas darba kopsavilkums. R.: LU PPI, 2001. – 93 lpp.
108. Skolēni un atkarības problēma. Metodiskais līdzeklis. – R.: Jumava, 1999. – 144 lpp.
109. Staris A. un Ūsiņš V. Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā. – Zinātne, 2000.
110. Students J.A. Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. – Rīga: Autora izd., 1935. – 735 lpp.
111. Students J.A. Vispārīgā pedagoģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanai. - R., Raka 1998. - 224 lpp.
112. Svence G. Skolēnu pozitīvā pašizjūta pedagoģiskajā saskarsmē skolā: disertācija/ R.: LU, 1995. – 88 lpp.
113. Šmite A. Izglītības iestādes vadība, I d. Pedagoģ. Organizācija. Pārmaiņas. - R: RaKa, 2004. – 256 lpp.
114. Špona A. Audzināšanas teorija un prakse. – R.: RaKa, 2001. – 162 lpp.
115. Špona A. Audzināšanas process teorijā un praksē. – R.: RaKa, 2004. – 190 lpp.
116. Špona A., Čehlova Z. Pētniecība pedagoģijā -R.: RaKa, 2004.
117. Špona A., Maslo I. Skolas pedagoģiskais process. – R.: LPB, 1991, - 77 lpp.
118. Špona A., Vidnere M. Pedagoģiskās vadlīnijas 7. – 9. klases pusaudžu audzināšanā. – Jelgava: Jelgavas Izglītības pārvalde, 2007.
119. Šteinberga A., Tunne I. Jauniešu pašizjūta un vērtības. – R.: RaKa, 1999. – 131 lpp.
120. Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam.-R.: Zvaigzne, 1987.- 248lpp.
121. Tunne I., Jauniešu pašapziņas dinamika un identitātes meklējumi. – R., SIA „Mācību apgāds”1998. – 203 lpp.
122. Tūna A., Kalniņa A. Es - pasaulē. - L.: Lielvārds, 1995.
123. Ušanskis K. Par mācīšanu un audzināšanu skolā. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1947. – 115 lpp.
124. Ušinskis K. Pedagoģisko rakstu izlase. – Rīga: Zvaigzne, 1980. – 229 lpp.
125. Valtneris A. Cilvēka fizioloģija. – R.: Zvaigzne ABC, 1995. – 208 lpp.

126. Vecgrāve A. Kā man saprast savu bērnu. - R.: Zvaigzne ABC, 1996.
127. Veics V. Uzvedības kultūras saskarsme. – Rīga: Raka, 1998. -210 lpp.
128. Vilkaste A. Skolas ilgspējīgas attīstības plānošana -R.: RaKa, 2003.
129. Vorobjovs G. Cilvēks – cilvēks. – R.: Avots, 1983. – 260 lpp.
130. Vorobjovs A. Psiholoģijas pamati. - R.: Mācību apgāds, 1996. -323 lpp.
131. Voterhauzs F. Klasvadība. – Rīga, Zvaigzne ABC, 1999.-102 lpp.
132. Vulfsons B. Ārpusklases un ārpuskolas audzināšanas darba organizators. darba saturs un metodika. - R.: Zvaigzne, 1989. - 162 lpp.
133. Zelmenis V. Pedagoģijas pamati. – R.: Raka, 2000.-291 lpp.
134. Žogla I. Didaktikas teorētiskie pamati. – R.: Raka, 2001 – 275 lpp.
135. Žukovs L., Kopeloviča A. Skolotāju izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā. - RAKA, 1997. - 218 lpp.
136. Žukovs L. Ievads pedagoģijā. R.: RaKa, 1997. – 234 lpp.
137. Aspy D. N. The effect of teachers inferred self - concept upon student achievement. Journ. of Educational Research, 68, 1978.
138. Berk L. Infants, Child and Adolescents: 2 nd ed. Boston London etc., Kogan Page, 1996. – 620 p. - 76 p.
139. Brezinka W. Glaube, Moral und Erziehung. – Munchen, 1992.
140. Glattborn A. Teachers as Agents of Change: A New Look at School Improvement. - Australia.: National Education association., 1996.
141. Griffin M. P. The teacher - artist // The education digest. - 1989. Vol. 54.
142. Hall E. The Hidden Dimension. N.Y., 1996.
143. Help Line Irainee Manuel Crisis Intervention services, 1998. – p. 210
144. Herbart's Aus. Jugendschriften/eingel. Von Heinrich Doepp – Vorwald. Weinheim: Verlag Julins Beltz, 1962. – 78 s.
145. Hoffman M.L., Saltzstein H. D. Parent discipline and the child's moral development// . Personality and social psychology. 1967. Vol. 5.
146. Johnson S., Johnson C. The one minute teacher. N.Y., 1986.
147. Kreitner R. Management, 4th ed. Boston: Houghton Mifflin, 1989, p. 514
148. Martin Jim Mc. Personality psychologu Sage Publications Internathional Educational and Proffesional Publisher, 1996.-286 p.
149. Mitina L. M. Development of teachers pupils communication. - Praga.: Portugal., 1991.
150. Mitina L. M. The models of teacher's behavior and student's personality development. - V European conf. on develop. psychology. Seville, Spain., 1992
151. Schleiermacher, Friedrich. Lectures on philosophical ethics. – Cambridge. – Cambridge University Press. 2002. – 253 p.
152. Steinberg L. Adolescence. – USA: Mc Gran – Hill Inc, 1989.-166 p.
153. Tenorth/Tippelt (Hrsg.). Lexikon Pädagogik. – Bettz Verlag – Weinheim und Basel. 2007 – 786.

154. The social science Encyclopedia. Second Edition. Edited by Adam Kuper and Fessica Kuper. London, New York, 1996, London p. 923
155. Žogla I. Educating Teachers for Quality Teaching/ATEE spring university Teacher of the 21st century: Quality Education for Quality Teaching. R.: Izglītības solī, 2006. pp. 24–31
156. Аглер А. Понять природу человека. – Санкт – Петербург: Академический проект, 1997 – 251 с.
157. Амонашвили Ш. А. Единство цели. - М., 1987.
158. Анцыферова Л. И. Психология формирования и развития личности. - М., 1981.
159. Бернс Р. Развитие Я - концепции и воспитание. - М., 1986.
160. Бондаревская Т.Н. Педагогический такт. – М., 1961 – 79 стр.
161. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – Санкт – Петербург: Союз, 1997 – 91 с.
162. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. - М., 1989.
163. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество. - М., 1990.
164. Кларин Инновации в мировой педагогике.
165. Кон И.С. Психология ранней юности. – Москва: Просвещение, 1989. – 254 с.
166. Крайг Г., Бокум Б. Психология развития. – 9 – е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 940 с
167. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Смысл, 1997. – с.364
168. Маклаков А. Г. Когнитивные особенности: Психология человека от рождения до смерти/ Под общей ред. А.А.Реана. – СПб.: ПРАЙМ – ЕВРОЗНАК; Москва: Олма Пресс, 2002.с. 100. – 141.
169. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы/Пер. с англ.–М.: Смысл, 1999.– 425 с.
170. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал. - М.: Дело, 1994. - 215 стр.
171. Ниленберг Д. Читать человека - как книгу. - М., 1990.
172. Психология человека от рождения до смерти/ Под общей ред. А.А.Реана. – СПб.: ПРАЙМ – ЕВРОЗНАК, 2001. – 656 с.
173. П.Я. Арет. Очерки по теории самовоспитания. – Фрунзе. 1961 – 124 стр.
174. Реан А.А., Коломинский Я.А. Социальная педагогическая психология – Москва, ПРОСПЕКТ, 1999.- 400 с.
175. Реан А., Бордовская Н., Розум С. Психология и педагогика. Москва, Нижний Новгород, Воронеж, Ростов на Дону, Екатеринбург, Самара, Новосибирск, Киев, Харьков, Минск: 2007. – 432 с.
176. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или о воспитании. – М., Издательский дом, 2002. – 128 стр.
177. Сластенин В. А. Учитель и время. // Сов. педагогика. 1990. № 9.

178. Тутушкина М. К. Практическая психология для преподавателей. - М.: Филинь, 1997. - 321 стр.
179. Фрейд З. Я и оно. – Тб.: Мерани, 1991. – 392 стр.
180. Фридман Л. М. Какая школа нам нужна. - М., 1993. - 178 стр.
181. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды.– М.: Педагогика, 1989.–560 с.
182. Юнг К.Г. Конфликты детской души. – М.: Канон, 1995. - 333 стр.
183. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Latvijas%20Republikas%20Ministru%20Kabinets%20%20Valsts%20kancelejas%20v%C4%93sture.htm>
184. <http://www.mk.gov.lv/lv/vk/apraksts-vesture/> Deklarācija par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu
185. www.likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=62798-44k- Izglītības likums 1991.gada 19.jūnijā
186. <http://vosoruosona.ihouse.lv>

PIELIKUMI

Promocijas darbā iekļauto tabulu un attēlu saraksts

Tabulas

1.1. Atziņas par audzinātāja audzināšanas darbu pedagoģijā	18
1.2. Dažu valstu pieredze	27
1.3. Klases audzinātāja funkcijas	30
1.4. Klases audzinātāja prasmes	31
1.5. Audzināšanas stili	33
1.6. Triju stilu līderu uzvedības salīdzinājums	34
1.7. Audzināšanas stila izvēles nosacījumi	34
1.8. Pedagoģiskās prasības	36
1.9. Prasību iedzīvināšanas process	38
1.10. Normatīvās pedagoģijas S → O pozīcija	42
1.11. Pozitīvie un negatīvie faktori klases audzinātāja darbā	42
1.12. Klases audzinātāja un audzēkņa sadarbības organizēšanas posmi	44
1.13. Audzināšanas mērķi un uzdevumi dažādos pedagoģijas virzienos	46
1.14. Faktori, kas ietekmē audzināšanu	47
1.15. Klases audzinātāja kompetences	47
1.16. Mezovides un makrovīdes mijietekme	63
1.17. Bērna personības veidošanās ietekmējošie faktori ģimenē	63
1.18. Ārējie un iekšējie faktori	64
1.19. Pašizjūtas un pusaudžu produktīvas darbības mijsakārbas	66
1.20. Saskarsmes funkcijas	71
1.21. Saskarsmes aktu dimensijas	72
1.22. Saskarsmes prasmju un spēju raksturojums	72
1.23. Nepilnības darbā ar pusaudžiem	74
1.24. Klases audzinātāja atbalsts pusaudžu patstāvības veicināšanai	75
1.25. Pusaudžu atbilžu izvēles trīs iespējas	77
1.26. Pusaudžu uzvedības izpausmes	89
1.27. Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji	96
2.1. Fiziskā un intelektuālā attīstība 7i. un 8i.klasē	105
2.2. 7.iun 8.i klases skolēnu sekmes mācību priekšmetos	106
2.3. Fiziskās un intelektuālās attīstības mijsakārbas 7.b un 8.b klasēs	106
2.4. 7. b un 8. b klases skolēnu sekmes mācību priekšmetos	107
2.5. Pusaudžu attīstība 7.a, 8.a, 9.a klasē	107
2.6. 7., 8., 9. klašu skolēnu sekmes 3. mācību gadu laikā	108
2.7. Tradicionālais audzinātāja stundu saturs	112
2.8. Pedagoģiskā procesa modeļi	113

2.9. Izlases respondentu 10 vērtības	117
2.10. Piecu skolēnu grupu 6 vērtības	118
2.11. 9. klases pusaudžu vērtību raksturojums	118
2.12. Personības saturs	121
2.13. Audzināšanas virzošie spēki	122
2.14. Pusaudžu attieksmes	125
2.15. 9.klases pusaudžu raksturojums	128
2.16. Audzināšanas /pašaudzināšanas saturs 7., 8. 9. klasē	131
2.17. Pusaudža vēlmes vecākiem, pieaugušiem	134
2.18. Klases audzinātāja atbalsts eksperimenta gaitā	134
2.19. Klases audzinātāja atbalsta programma eksperimenta 1.uzdevuma veikšanā	136
2.20. Pusaudža pašaudzināšanas programma "ES mainos un mērķtiecīgi veidoju sevi"	137
2.21. "Es izdarīju... Es apņemos izdarīt" 8. klasē	138
2.22. "Es plānotajā izdarīju... Es plānoju..." 8.klasē	139
2.23. Mana atzīme uzvedībā, uzcītībā, kārtībā 8.klasē	140
2.24. "Es plānotajā izdarīju..." un "Es plānoju..." 9.klasē	144
2.25. Pusaudžu uzvedība, kārtība, uzcītība 9. klasē	145
2.26. Pusaudžu attieksme pret citvērtējumu	145
2.27. 9. klases skolēnu vēstule nākotnei	147
2.28. Klases audzinātāja atzinības izteikšanas veidi pusaudžiem	154
2.29. Sadarbības programma 7. un 8. klasēs	155
2.30. Kritēriji, rādītāji un līmeņi	160

Attēli

1.1. Audzināšanas funkcijas	19
1.2. Jaunā satura apguves secība	36
1.3. Klases audzinātāja darbības sistēmas pamatmodelis	40
1.4. Klases audzinātāju tipi	43
1.5. Audzinātāja pedagoģiskā darbība	44
1.6. Audzināšanas uzdevumi: palīdzēt, radīt vidi sevis izzināšanai	45
1.7. Skolotāja mērķis, atbildība un izvēle	46
1.8. Glasera mācīšanās piramīda	48
1.9. Efektīvu attiecību sakarības	49
1.10. Pusaudža darbības galvenie komponenti	51
1.11. Galvenās pusaudžu attīstības zonas	57
1.12. Psihes strukturālais modelis	59
1.13. Ģimene kā pašregulējoša sistēma	64
1.14. Pašizjūtas struktūrmodelis	65
1.15. Komunikatīvās saskarsmes process	70
1.16. Saskarsmes struktūrvienības	73
1.17. Pašapziņas komponenti un to veidošanās	76
1.18. Sasniegumu ietekme uz pašapziņu	77
1.19. Pašaudzināšanas sekmēšana	85
1.20. Pusaudžu vispusīgas un harmoniskas pašattīstības modelis	86
1.21. Audzināšanas/pašaudzināšanas procesu veicinošs sadarbības modelis	95
2.1. Apstākļu radīšana pusaudžu vajadzību respektēšanai un īstenošanai	103
2.2. Klases audzinātāja funkcijas 7. – 9. klašu skolēnu izpratnē	104
2.3. 7. klases pusaudžu sociālais statuss klasē	109
2.4. Līderi un atstumtie 7. klasē	109
2.5. Pusaudžu sociālais statuss 8. klasē	110
2.6. Līderi un atstumtie 8. klasē	110
2.7. Audzināšanas stili ģimenē	111
2.8. Klases audzinātāja un skolēna mijiedarbības modelis	115
2.9. Klases audzinātāja darba sistēmas pamats	116
2.10. Klases audzinātāja darba virzieni	117
2.11. Klases audzinātāja un pusaudžu sadarbības modelis	153
2.12. Attieksme pret savu fizisko attīstību 8. un 9. klasē	161
2.13. Pusaudžu attieksme pret mācībām 8. un 9. klasē	162
2.14. Pusaudžu attieksme pret sociālo vidi 8. un 9. klasē	163
2.15. Pusaudžu attieksme pret citiem cilvēkiem 8. un 9. klasē	164

2.16. Pusaudžu sadarbības vērtība 8. un 9. klasē	165
2.17. Eksperimentā iegūtie rezultāti par pusaudžu pašaudzināšanas kvalitāti	166
2.18. Izpratne par brīvību 9.klasē	168
2.19. Izpratne par atbildību 9.klasē	167
2.20. Izpratne par patstāvību 9.klasē	167
2.21. Izpratne par brīvību 8.klasē	168
2.22. Izpratne par atbildību 8.klasē	168
2.23. Izpratne par patstāvību 8.klasē	168

a

Respondenti	Augums		Svars		Latviešu valoda		Literatūra		Angļu valoda		Vācu valoda		Algebra		Ģeometrija		Bioloģija		Ģeogrāfija		Vēsture		Mājturība		Sports		Mūzika		Vizuālā māksla		Instrumenti		Uzvedība		
	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	
An.Iv.	155.0	163.0	47.0	52.0	6	6	6	7	6	7	5	6	5	5	5	5	5	5	6	6	5	6	6	8	8	9	7	6	5	6	5	6	l	l	
Ba.Di.	156.0	162.0	51.0	55.0	4	3	5	5	4	3	3	3	3	3	3	3	4	2	4	4	4	4	5	4	7	5	6	4	5	2	3		l	a	
Be.Mā.	164.0	173.0	48.5	57.5	3	5	5	6	5	5	5	5	4	4	4	5	4	4	4	4	4	4	7	7	8	8	5	7	5	6	10	10	a	a	
Če.Na.	152.0	162.0	57.0	65.0	5	5	6	6	6	6	6	6	6	5	6	5	6	5	6	6	6	6	5	7	7	8	6	7	7	6	8	8	l	l	
Da.In.	158.0	164.0	36.0	39.0	8	7	9	9	8	8	9	10	8	7	8	8	8	8	9	8	8	9	9	9	6	7	8	9	8	8	8	8	l	l	
Da.Ag.	168.0	173.0	50.5	58.0	7	7	7	7	8	7	8	8	6	7	6	7	6	6	8	7	7	8	8	7	7	8	8	8	7	7	8	8	l	p	
Dā.Ed.	166.0	171.8	51.0	60.0	6	6	7	7	7	6	5	5	4	5	5	5	7	6	7	7	6	6	8	7	7	7	7	7	8	8	7	6	p	p	
Di.Mā.	165.5	174.5	58.0	65.0	5	6	6	7	6	6	6	6	5	5	6	6	8	8	8	8	7	8	7	7	6	7	8	8	6	6	7	8	l	l	
Gr.Ba.	166.5	173.0	44.5	50.0	7	7	8	8	8	8	7	7	6	7	5	7	7	8	7	8	7	8	10	10	7	7	8	9	9	9	7	8	p	p	
Gr.El.	161.0	165.0	48.5	54.0	7	7	8	8	9	8	7	7	7	7	7	7	6	8	8	8	7	9	9	8	7	8	8	9	8	9	9	p	p		
Gr.Sa.	153.0	159.0	38.5	43.0	8	8	8	8	8	8	8	7	7	7	7	7	7	7	8	8	7	7	8	9	7	7	9	9	8	7	9		p	p	
Gu.Ai.	159.5	168.5	40.5	47.0	5	5	6	7	6	7	6	6	4	5	4	5	5	6	6	7	5	6	7	7	8	9	6	8	7	7	9	9	p	p	
Ja.Na.	158.0	162.0	43.0	47.0	4	4	6	5	4	5	5	4	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	5	6	8	8	4	5	7	6	4		a	a	
Ka.In.	159.5	166.0	44.6	50.0	4	5	6	6	5	6	6	6	6	6	6	7	6	6	7	7	6	6	8	10	9	9	7	6	7	8	6	6	l	l	
Ko.Ve.	147.5	156.0	37.0	41.0	7	7	8	8	8	8	8	8	6	6	7	7	8	7	9	8	7	8	7	9	8	9	9	9	9	8	8	7	7	p	p
Ko.Ri.	155.0	160.0	41.0	45.0	5	5	6	6	6	6	5	3	5	5	5	4	6	5	6	5	6	6	7	6	7	7	8	9	7	7	x		p	p	
Mu.Za.	151.0	158.0	33.0	37.0	6	6	8	8	6	6	6	6	6	6	7	6	6	7	7	7	6	6	9	8	7	7	6	7	7	6	6	6	l	l	
Pe.Ma.	170.5	178.0	66.0	72.0	4	3	6	5	5	3	4	4	4	3	4	3	4	4	5	4	5	4	4	4	6	4	6	6	5	4	6	8	a	a	
Pu.In.	169.5	174.0	61.5	66.0	7	6	7	8	6	6	6	6	6	6	6	7	7	8	7	8	6	7	10	10	10	9	8	9	10	9	8	7	p	p	
Ro.Kr.	148.0	153.0	33.0	39.0	5	5	6	6	6	5	6	5	5	4	5	5	5	5	4	5	5	5	7	6	8	8	5	6	5	6	2		l	p	
Rū.Lī.	169.0	171.5	45.0	47.0	6	5	8	7	7	5	6	4	6	5	6	4	7	5	7	5	6	6	7	7	7	5	8	8	7	6	6	8	p	l	
Sa.An.	167.0	174.0	55.0	68.0	5	5	6	6	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	6	6	8	8	5	5	5	5	9	9	l	l	
Sk.le.	160.0	164.0	43.0	46.0	6	5	7	7	7	6	7	6	5	5	5	4	6	5	6	6	5	6	7	7	8	8	8	7	4	6	6	6	p	p	
Sp.Si.	158.0	163.0	39.0	44.0	8	7	8	8	9	8	8	7	6	7	8	7	7	7	8	8	8	8	6	8	8	7	9	9	7	7	9		p	p	
Sp.Re.	157.5	162.0	42.0	48.0	6	5	7	7	6	6	7	6	4	5	6	6	6	5	8	7	6	5	6	8	8	8	7	7	7	7	8	8	p	p	
St.Li.	162.0	166.0	51.5	56.0	5	5	6	7	6	7	6	5	4	5	4	5	6	5	8	6	7	7	8	7	10	9	7	7	7	7	8	6	l	l	
Su.Di.	153.0	159.0	40.5	48.0	7	7	8	8	8	8	8	8	7	7	7	8	7	7	9	8	7	7	9	10	10	10	8	8	8	7	8	8	l	l	
Sv.Va.	164.5	171.7	45.0	51.0	5	5	6	6	5	4	5	5	4	4	5	5	5	5	6	6	5	5	7	9	8	8	5	5	6	6	5		l	l	
Te.Un.	163.0	167.0	52.0	58.0	7	7	8	9	9	7	8	8	7	7	8	7	8	8	9	8	8	9	10	10	8	8	8	9	8	8	7	7	p	p	
Vi.Kr.	164.5	174.0	47.5	58.0	5	6	6	7	6	5	5	4	5	4	5	4	5	5	6	7	6	6	6	7	9	9	7	7	7	5	8	7	a	l	
Vi.Si.	158.0	164.0	44.0	49.0	7	7	8	9	9	8	9	8	7	7	7	7	7	8	9	8	9	9	9	9	9	7	7	9	9	9	8	x		l	p
Zn.An.	146.0	151.0	32.0	35.0	5	4	6	5	5	4	6	5	5	4	5	4	5	4	7	7	6	5	5	6	10	10	7	5	6	5	6	6	a	a	

c

Respondent i	Augums		Svars		Latviešu valoda		Literatūra		Vācu valoda		Krievu valoda		Algebra		Ģeometrija		Bioloģija		Ģeogrāfija		Vēsture		Mājturība		Sports		Mūzika		Vizuālā māksla		Uzvedība	
	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.
An.Je.	159.0	161.0	62.0	63.0	8	7	8	7	7	6	8	8	7	6	7	7	8	7	8	6	7	5	10	8	6	4	8	8	8	7	p	l
Bē.El.	151.5	153.7	38.0	41.0	5	4	7	4	6	5	6	4	4	4	4	4	5	5	6	5	5	4	4	4	8	5	5	6	6	4	l	l
Bo.Re.	165.0	170.0	53.5	59.0	5	5	7	6	7	6	8	8	5	4	5	5	7	5	6	6	6	6	7	7	6	5	7	8	8	6	l	l
Br.Li.	152.0	158.0	40.5	47.0	5	5	7	7	6	5	7	5	5	6	6	6	6	6	6	5	6	6	8	8	8	6	8	7	5	8	p	p
Ci.Ro.	148.5	155.0	38.5	45.0	7	7	7	6	8	8	8	8	7	8	7	7	6	6	7	7	6	6	7	6	8	6	6	6	5	6	l	l
Ga.In.	151.5	165.0	42.5	47.0	6	5	7	7	6	5	8	7	4	5	5	5	6	5	7	8	7	6	7	6	8	7	7	6	7	7	l	l
Go.Ir.	158.0	163.0	55.0	62.0	4	4	5	5	6	5	8	6	3	3	3	3	5	4	5	4	5	4	6	5	8	7	6	6	6	4	l	l
Gr.Jā.	166.0	175.0	44.5	55.0	7	6	7	7	9	8	8	8	6	7	6	7	7	7	8	7	7	6	8	7	9	8	6	7	7	6	p	l
Gr.Al.	165.5	172.0	46.5	52.0	6	6	7	7	8	7	7	8	7	8	6	7	6	6	7	7	7	7	8	7	7	7	5	7	7	7	l	l
Ka.Eg.	166.0	168.0	50.0	55.0	6	5	6	6	6	5	7	6	6	6	6	6	6	5	6	4	5	4	7	5	8	7	4	7	7	6	l	a
Kr.An.	161.0	162.5	54.0	58.0	8	8	8	6	7	6	7	7	6	6	6	6	6	6	6	5	7	7	7	6	6	5	8	7	7	5	l	a
Kr.Le.	160.0	166.0	47.0	53.0	6	5	8	6	6	5	7	6	4	4	4	4	6	6	6	3	6	4	6	4	6	5	7	6	6	5	l	a
La.An.	165.0	172.5	49.5	60.0	5	5	6	6	5	4	7	6	5	6	4	5	5	6	8	6	5	5	7	6	9	9	4	6	7	5	p	l
Lu.Ma.	160.0	166.0	47.0	53.0	5	4	5	5	4	4	6	4	5	5	5	5	5	4	6	6	5	4	7	6	7	10	4	7	5	6	l	a
Mā.Os.	164.5	173.0	49.5	57.0	4	3	5	4	5	4	6	4	3	4	3	3	4	4	5	5	5	4	6	6	8	8	3	5	4	4	l	l
Ne.Re.	166.0	171.0	39.0	45.0	6	5	7	6	6	6	7	5	5	5	5	5	7	7	7	4	7	6	7	6	7	45	5	6	6	6	l	a
Oz.Jā.	162.5	173.0	47.5	56.0	5	5	6	6	5	5	6	4	5	6	5	5	5	5	6	5	5	4	8	6	8	9	5	5	7	6	p	l
Oz.Oz.Jā.	163.0	175.0	46.5	55.0	5	4	5	5	4	4	5	4	3	4	3	3	4	3	4	5	4	3	4	3	6	7	3	7	5	3	l	a
Po.Li.	165.5	167.0	50.5	51.0	7	7	7	8	8	8	8	7	7	8	7	8	7	7	7	7	7	7	9	10	7	8	7	8	8	7	p	p
Ru.Ai.	179.5	187.0	70.0	76.0	5	5	5	5	5	5	5	5	5	6	5	5	5	5	6	6	4	4	7	6	9	9	4	6	6	6	p	l
St.Lī.	165.5	170.0	56.0	63.0	6	6	7	7	7	7	7	6	6	6	6	6	7	6	7	6	6	6	7	8	7	7	6	7	7	6	p	p
Ti.Mā.	165.0	177.0	50.5	58.0	4	2	4	4	2	3	5	3	3	3	2	2	4	3	4	4	4	3	5	3	6	5	2	4	3	4	l	a
Ti.La.	161.5	167.0	42.5	49.0	6	5	7	6	4	4	6	4	6	5	5	4	5	5	6	5	5	3	6	6	7	5	6	7	7	6	l	a
Up.Sa.	152.5	157.0	40.0	44.0	6	6	7	6	7	7	5	5	5	5	4	4	6	6	6	4	5	4	5	5	6	5	6	6	7	5	l	a
Us.In.	159.0	165.0	41.0	47.0	7	6	7	7	7	6	6	5	7	7	6	7	5	6	7	6	6	6	9	8	8	7	6	7	7	7	p	p
Va.Ba.	169.5	173.0	50.5	56.0	8	7	8	8	7	8	7	7	7	7	7	7	6	7	6	7	7	6	8	9	7	7	8	7	8	7	p	p
Va.Di.	166.5	169.0	61.0	65.0	4	4	6	5	7	6	8	8	4	4	4	4	5	5	7	5	6	6	8	7	7	6	6	7	7	5	l	l
Ve.El.	162.0	164.0	40.5	43.0	5	6	6	6	6	6	6	5	7	6	5	6	5	6	8	7	6	5	7	7	6	6	7	7	8	7	p	l
Za.Za.	163.5	167.0	40.5	43.0	6	5	7	6	6	6	6	5	6	6	5	5	7	6	7	5	6	5	7	8	6	6	7	7	7	6	l	l

d

Respondenti	Augums		Svars		Latviešu valoda		Literatūra		Krievu valoda		Angļu valoda		Vācu valoda		Algebra		Ģeometrija		Bioloģija		Ģeogrāfija		Vēsture		Mājturība		Sports		Mūzika		Vizuālā māksla		Uzvedība		
	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.			
	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.	8.kl.	9.kl.			
An.Di.	156.0	159.0	46.0	50.0	4	4	6	5	7	7			6	6	2	3	4	3	4	4	4	4	5	6	4	4	6	6	4	5	4	6	7	a	l
Ap.Mā.	165.0	172.8	46.0	53.0	2	2	4	4	4	3	3	2			1	1	1	1	3	4	2	3	5	4	4	3	7	8	3	4	4	3	a	l	
Ba.Ka.	150.5	159.0	37.5	41.0	4	4	5	6	6	4			5	5	2	3	4	3	4	4	6	6	5	5	5	4	a	7	5	6	6	5	p	p	
Bi.In.	162.0	167.0	49.0	53.0	2	3	5	4	5	3			3	4	2	2	2	2	4	3	4	4	6	3	6	4	6	7	4	5	7	6	a	l	
Bo.An.	166.0	175.0	54.5	63.0	4	2	5	3	5	2	3	2			1		1	1	3	3	4	2	6	4	4	1	7	4	3	2	2	2	a	a	
Cī.Jā.	164.0	172.0	42.0	48.0	4	4	5	5	5	4			6	6	4	4	5	4	5	5	5	4	5	5	5	6	6	6	4	5	6	4	l	l	
Če.Ro.	178.5	185.0	79.0	85.0	4	3	5	4	6	5	4	4			3	3	4	2	3	4	4	4	5	6	5	5	5	5	4	5	6	5	l	a	
Če.II.	160.0	167.0	46.5	51.0	2	2	4	4	5	4			2	3	2	2	2	2	4	3	3	4	5	4	5	5	7	8	2	5	4	5	l	l	
Ga.Ed.	180.5	189.0	71.0	80.0	3	3	5	5	6	4	4	4			5	6	5	6	4	5	5	6	6	6	6	7	7	8	4	5	4	6	a	l	
Gr.Al.	153.5	160.0	41.0	44.5	4	3	5	4	7	6	3	4			4	5	4	4	4	6	5	5	6	6	6	6	7	8	4	5	4	5	a	l	
Gr.Ko.	149.5	153.0	37.0	40.0	5	5	6	6	6	5			6	6	6	7	7	8	6	6	5	5	6	6	7	7	7	7	5	6	6	6	p	p	
Ja.Gu.	166.5	178.0	53.5	66.0	3	4	5	5	4	4			4	5	4	4	4	4	5	5	6	5	5	5	7	6	6	6	3	4	7	7	l	l	
Li.La.	161.0	167.0	50.0	63.0	4	2	4	4	4	2	5	4			3	3	3	3	3	4	4	4	5	4	6	5	6	6	3	3	3	3	a	a	
Li.Ag.	164.5	170.0	42.0	47.0	6	6	8	8	7	7	7	7			6	6	7	7	8	8	7	7	7	6	8	8	a	6	9	8	9	9	p	p	
Lī.Ai.	169.0	175.0	49.5	54.0	6	5	5	4	5	4	6	4			4	5	5	4	5	5	5	5	4	5	5	4	6	4	4	6	3	3	a	a	
Lo.Da.	160.0	164.0	45.0	50.0	4	3	6	4	5	5			4	4	3	2	2	2	4	4	4	4	6	4	7	4	8	6	3	5	5	4	l	l	
Mi.Os.	170.0	179.0	54.5	60.0	2	2	3	4	1	1			2	3	1	1	2	2	3	2	2	3	4	3	4	4	7	8	2	4	4	4	a	l	
Oz.Ka.	148.0	155.0	37.5	39.0	2	4	4	4	2	5	3	5	2		2	3	2	4	3	4	3	4	5	4	5	4	a	a	4		4	5	l	l	
Pr.Jū.	160.0	162.2	48.0	53.0	5	5	6	6	6	8	7	7			6	7	6	8	5	6	6	5	6	5	8	8	6	7	6	7	8	7	l	l	
Sp.Sa.	151.0	155.5	31.0	34.0	3	3	4	4	2	1	3	4			4	4	5	6	4	4	5	4	5	4	5	6	5	6	4	5	4	4	l	l	
St.Za.	147.5	152.0	38.5	42.0	3	4	6	5	2	2	4	5			2	2	2	2	4	4	5	5	6	4	5	5	6	6	4	5	6	5	l	l	
To.Kr.	153.0	159.0	41.5	46.0	5	5	6	7	7	8	7	7			5	5	4	6	5	6	5	6	6	6	7	9	7	8	6	7	8	8	l	l	
Um.Ai.	156.0	160.2	39.5	44.0	4	2	4	4	4	3	5	4			3	4	5	4	4	4	4	5	5	4	7	5	7	8	5	5	6	3	a	l	
Vd.Va.	168.0	173.5	61.0	65.0	2	2	4	3	3	2	3	4		2	2	2	2	2	3	3	4	3	6	4	5	4	6	7	3	4	6	5	l	l	
Vi.Jū.	162.5	168.0	50.0	53.0	4	3	5	4	7	6	5	4			3	4	3	4	4	4	4	5	6	5	5	5	6	7	4	5	7	5	l	a	

3.pielikums

Respondenti	Augums	Svars	Latv. val.	Literat.	Angļu val.	Vācu val.	Krievu val.	Algebra	Ģeometrija	Bioloģija	Ģeogrāfija	Vēsture	Mājturība	Sports	Mūzika	Vizuālā m.
An.Iv.	8.0	5.0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	2	1	-1	1
Ba.Di.	6.0	4.0	-1	0	-1	0	0	0	0	-2	0	0	-1	-2	-2	-3
Be.Mā.	9.0	9.0	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1
Če.Na.	10.0	8.0	0	0	0	0	0	-1	-1	-1	0	0	2	1	1	-1
Da.In.	6.0	3.0	-1	0	0	1	0	-1	0	0	-1	1	0	1	1	0
Da.Ag.	5.0	7.5	0	0	-1	0	0	1	1	0	-1	1	-1	1	0	0
Dā.Ed.	5.8	9.0	0	0	-1	0	0	1	0	-1	0	0	-1	0	0	0
Di.Mā.	9.0	7.0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Gr.Ba.	6.5	5.5	0	0	0	0	0	1	2	1	1	1	0	0	1	0
Gr.El.	4.0	5.5	0	0	-1	0	0	0	0	-1	0	-1	0	-1	0	-1
Gr.Sa.	6.0	4.5	0	0	0	-1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	-1
Gu.Ai.	9.0	6.5	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	0	1	2	0
Ja.Na.	4.0	4.0	0	-1	1	-1	0	-1	0	0	-1	0	1	0	1	-1
Ka.In.	6.5	5.4	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2	0	-1	1
Ko.Ve.	8.5	4.0	0	0	0	0	0	0	0	-1	-1	1	2	1	0	0
Ko.Ri.	5.0	4.0	0	0	0	-2	0	0	-1	-1	-1	0	-1	0	1	0
Mu.Za.	7.0	4.0	0	0	0	0	0	0	-1	1	0	0	-1	0	1	-1
Pe.Ma.	7.5	6.0	-1	-1	-2	0	0	-1	-1	0	-1	-1	0	-2	0	-1
Pu.In.	4.5	4.5	-1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	-1	1	-1
Ro.Kr.	5.0	6.0	0	0	-1	-1	-1	-1	0	0	1	0	-1	0	1	1
Rū.Lī.	2.5	2.0	-1	-1	-2	-2	0	-1	-2	-2	-2	0	0	-2	0	-1
Sa.An.	7.0	13.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Sk.le.	4.0	3.0	-1	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	1	0	0	-1	0
Sp.Si.	5.0	5.0	-1	0	-1	-1	0	1	-1	0	0	0	2	-1	0	0
Sp.Re.	4.5	6.0	-1	0	0	-1	0	1	0	-1	-1	-1	2	0	0	0
St.Li.	4.0	4.5	0	1	1	-1	0	1	1	-1	-2	0	-1	-1	0	0
Su.Di.	6.0	7.5	0	0	0	0	0	0	1	0	-1	0	1	0	0	-1
Sv.Va.	7.2	6.0	0	0	-1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Te.Un.	4.0	6.0	0	1	-2	0	0	0	-1	0	-1	1	0	0	1	0
Vi.Kr.	9.5	10.5	1	1	-1	-1	0	-1	-1	0	1	0	1	0	0	-2
Vi.Si.	6.0	5.0	0	1	-1	-1	0	0	0	1	-1	0	0	0	0	-1
Zn.An.	5.0	3.0	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	0	-1	1	0	-2	-1
Br.In.	6.0	4.0	1	0	-1	0	0	-1	0	-1	-1	-1	0	1	-2	-1
Bu.Ev.	7.0	6.0	-1	1	-1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Cā.le.	5.0	4.0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	-1	0	0	0
Gu.Le.	6.0	5.5	0	1	-1	0	0	0	0	0	1	0	2	-1	1	1
Gu.Gu.	8.0	4.5	0	0	-1	0	0	0	-1	1	-1	-1	1	3	0	0
Gr.Ga.	8.0	6.0	0	0	-1	0	0	1	-1	-1	0	0	0	0	1	-3
Je.Ev.	8.5	3.5	0	0	0	1	0	0	0	1	-2	1	1	1	-1	0
Ka.Gi.	5.5	5.5	0	1	-1	0	1	0	1	0	0	-1	0	0	-1	0
Kr.Ai.	6.0	3.5	-1	-1	0	0	0	0	-1	0	-3	0	-3	-2	2	-1
Kr.Ma.	7.0	5.0	-1	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	1	-1	1	-3
Lu.Mā.	5.0	1.0	1	1	-1	0	1	1	0	0	0	0	1	2	0	0
Lī.Ka.	7.0	9.5	-1	1	0	0	0	0	0	-1	-1	1	0	-2	0	0
Me.Mā.	5.0	3.5	-2	-1	-1	0	0	0	-2	-1	-1	-1	0	-2	0	0
Oz.Ra.	3.0	5.0	1	0	0	0	1	-1	0	1	-1	0	1	0	1	0
Rā.Ba.	4.0	2.5	0	1	0	0	0	0	1	0	-1	0	2	0	-2	-1
Re.Re.	7.5	4.5	0	0	1	0	0	0	0	-1	0	0	0	-1	1	0
Ru.le.	5.0	3.0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	3	2	2	-1
Už.Li.	3.5	5.0	1	0	1	0	1	0	0	0	-1	1	1	0	2	-2
Va.Za.	2.0	4.0	1	0	-1	0	0	1	1	-1	-1	0	0	0	-2	0
Vi.Li.	7.0	4.9	0	1	0	0	0	0	0	-1	1	0	-2	2	0	0
Vī.Si.	3.0	9.5	0	1	1	0	1	0	1	0	-3	0	1	3	-1	0
Vi.Mā.	4.5	8.0	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	-2	2	2	-1
Vī.No.	8.0	5.0	0	-1	0	0	-2	-1	-1	0	-1	0	-2	0	0	-2
Za.Ev.	5.0	6.0	0	0	-1	0	0	0	1	-1	0	-1	0	0	-2	0
Zi.Ma.	6.0	6.5	-1	0	0	0	0	0	1	0	-1	-1	0	0	0	-1
Ži.Lā.	6.0	4.5	1	1	0	0	0	1	2	1	1	0	-1	0	0	0
An.Je.	2.0	1.0	-1	-1	-1	-1	0	-1	0	-1	-2	-2	-2	-2	0	-1
Bē.El.	2.2	3.0	-1	-3	-1	-1	-2	0	0	0	-1	-1	0	-3	1	-2
Bo.Re.	5.0	5.5	0	-1	-1	0	0	-1	0	-2	0	0	0	-1	1	-2
Br.Li.	6.0	6.5	0	0	0	-1	-2	1	0	0	-1	0	0	-2	-1	3
Cī.Ro.	6.5	6.5	0	-1	0	0	0	1	0	0	0	0	-1	-2	0	1
Ga.In.	13.5	4.5	-1	0	0	-1	-1	1	0	-1	1	-1	-1	-1	-1	0
Go.Ir.	5.0	7.0	0	0	0	-1	-2	0	0	-1	-1	-1	-1	-1	0	-2
Gr.Jā.	9.0	10.5	-1	0	0	-1	0	1	1	0	-1	-1	-1	-1	1	-1
Gr.Al.	6.5	5.5	0	0	0	-1	1	1	1	0	0	0	-1	0	2	0
Ka.Eg.	2.0	5.0	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-2	-1	-2	-1	3	-1
Kr.An.	1.5	4.0	0	-2	-1	0	0	0	0	0	-1	0	-1	-1	-1	-2
Kr.Le.	6.0	6.0	-1	-2	-1	-1	0	0	0	0	-3	-2	-2	-1	-1	-1
La.An.	7.5	10.5	0	0	0	-1	-1	1	1	1	-2	0	-1	0	2	-2
Lu.Ma.	6.0	6.0	-1	0	0	-2	0	0	0	-1	0	-1	-1	3	3	1
Mā.Os.	8.5	7.5	-1	-1	-1	-1	-2	1	0	0	0	-1	0	0	2	0
Ne.Re.	5.0	6.0	-1	-1	0	0	-2	0	0	0	-3	-1	-1	-2	1	0
Oz.Jā.	10.5	8.5	0	0	0	0	-2	1	0	0	-1	-1	-2	1	0	-1
Oz.Oz.Jā.	12.0	8.5	-1	0	0	0	-1	1	0	-1	1	-1	-1	1	4	-2
Po.Li.	1.5	0.5	0	1	0	0	-1	1	1	0	0	0	1	1	1	-1
Ru.Ai.	7.5	6.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	-1	0	2	0
St.Li.	4.5	7.0	0	0	0	0	-1	0	0	-1	-1	0	1	0	1	-1
Ti.Mā.	12.0	7.5	-2	0	0	1	-2	0	0	-1	0	-1	-2	-1	2	1
Ti.La.	5.5	6.5	-1	-1	0	0	-2	-1	-1	0	-1	-2	0	-2	1	-1
Up.Sa.	4.5	4.0	0	-1	0	0	0	0	0	0	-2	-1	0	-1	0	-2
Us.In.	6.0	6.0	-1	0	0	-1	-1	0	1	1	-1	0	-1	-1	1	0
Va.Ba.	3.5	5.5	-1	0	0	1	0	0	0	1	1	-1	1	0	-1	-1
Va.Di.	2.5	4.0	0	-1	0	-1	0	0	0	0	-2	0	-1	-1	1	-2
Ve.El.	2.0	2.5	1	0	0	0	-1	-1	1	1	-1	-1	0	0	0	-1
Za.Za.	3.5	2.5	-1	-1	0	0	-1	0	0	-1	-2	-1	1	0	0	-1
An.Di.	3.0	4.0	0	-1	0	0	0	1	-1	0	1	-2	2	-2	-1	1
Ap.Mā.	7.8	7.0	0	0	-1	0	-1	0	0	1	1	-1	-1	1	1	-1
Ba.Ka.	8.5	3.5	0	1	0	0	0	-2	1	-1	0	0	0	-1	1	-1
Bi.In.	5.0	4.0	1	-1	0	1	-2	0	0	-1	0	-3	-2	1	1	-1
Bo.An.	9.0	8.5	-2	-2	-1	0	-3	-1	0	0	-2	-2	-3	-3	-1	0
Ci.Jā.	8.0	6.0	0	0	0	0	-1	0	-1	0	-1	0	1	0	1	-2

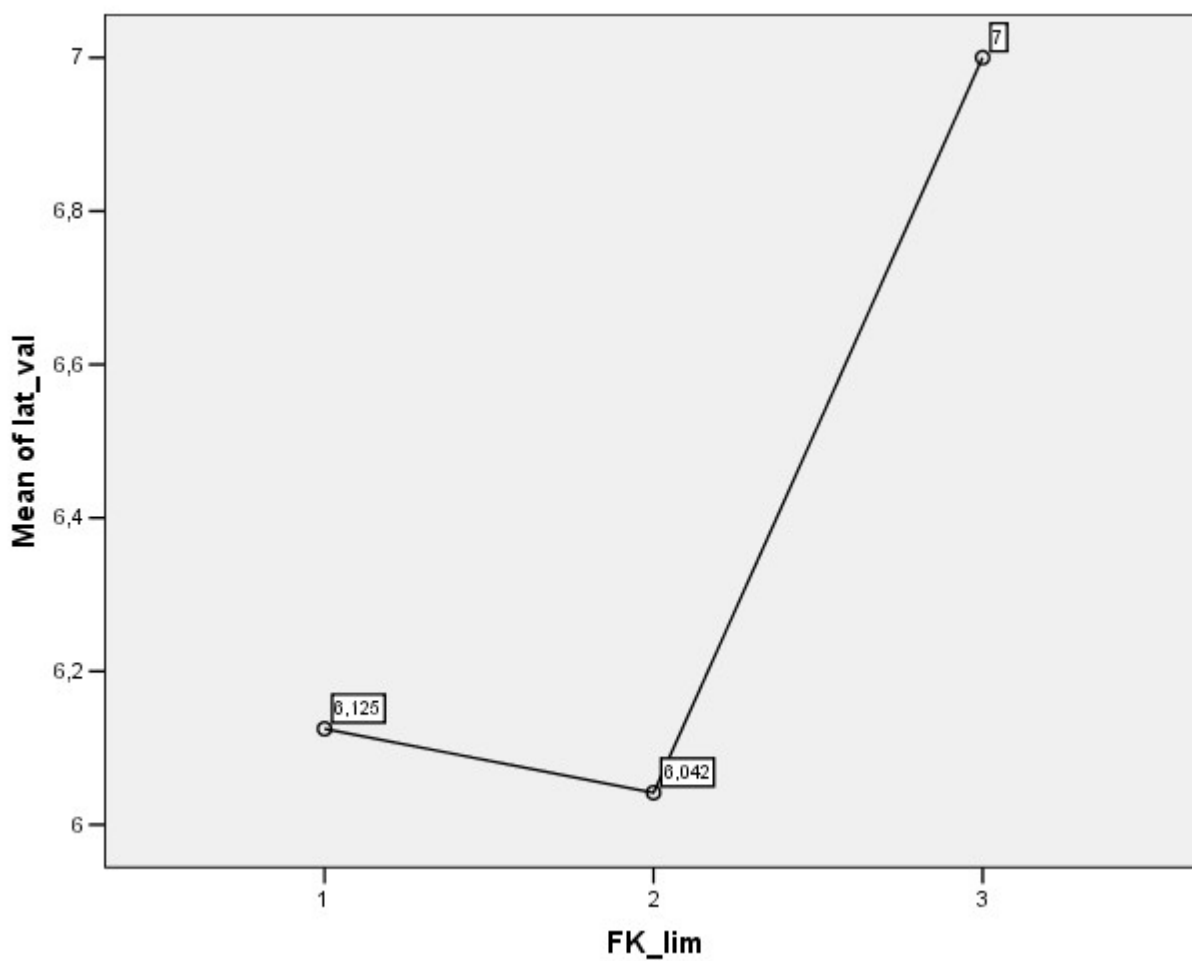
Če.Ro.	6.5	6.0	-1	-1	0	0	-1	0	-2	1	0	1	0	0	1	-1
Če.II.	7.0	4.5	0	0	0	1	-1	0	0	-1	1	-1	0	1	3	1
Ga.Ed.	8.5	9.0	0	0	0	0	-2	1	1	1	1	0	1	1	1	2
Gr.Al.	6.5	3.5	-1	-1	1	0	-1	1	0	2	0	0	0	1	1	1
Gr.Ko.	3.5	3.0	0	0	0	0	-1	1	1	0	0	0	0	0	1	0
Ja.Gu.	11.5	12.5	1	0	0	1	0	0	0	0	-1	0	-1	0	1	0
Li.La.	6.0	13.0	-2	0	-1	0	-2	0	0	1	0	-1	-1	0	0	0
Li.Ag.	5.5	5.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	-1	0
Li.Ai.	6.0	4.5	-1	-1	-2	0	-1	1	-1	0	0	1	-1	-2	2	0
Lo.Da.	4.0	5.0	-1	-2	0	0	0	-1	0	0	0	-2	-3	-2	2	-1
Mi.Os.	9.0	5.5	0	1	0	1	0	0	0	-1	1	-1	0	1	2	0
Oz.Ka.	7.0	1.5	2	0	2	-2	3	1	2	1	1	-1	-1	0	0	1
Pr.Jü.	2.2	5.0	0	0	0	0	2	1	2	1	-1	-1	0	1	1	-1
Sp.Sa.	4.5	3.0	0	0	1	0	-1	0	1	0	-1	-1	1	1	1	0
St.Za.	4.5	3.5	1	-1	1	0	0	0	0	0	0	-2	0	0	1	-1
To.Kr.	6.0	4.5	0	1	0	0	1	0	2	1	1	0	2	1	1	0
Um.Ai.	4.2	4.5	-2	0	-1	0	-1	1	-1	0	1	-1	-2	1	0	-3
Vd.Va.	5.5	4.0	0	-1	1	2	-1	0	0	0	-1	-2	-1	1	1	-1
Vi.Jü.	5.5	3.0	-1	-1	-1	0	-1	1	1	0	1	-1	0	1	1	-2
Ak.Re.	1.5	2.0	-1	0	-2	-1	0	0	1	1	0	1	1	0	-2	-1
Ba.Ju.	6.5	2.0	0	1	-1	0	0	0	1	1	1	0	-1	-1	1	-1
Da.Gu.	5.5	6.5	-1	0	-1	0	0	1	0	-1	0	-1	2	0	0	0
Da.Jü.	8.0	4.0	0	0	-1	0	-1	0	1	-1	-1	0	2	0	0	0
Ei.Va.	6.0	4.5	0	1	-1	0	0	0	0	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1
Er.Ma.	5.5	5.0	-1	1	0	0	0	0	1	0	-1	1	0	0	1	0
Fe.Mä.	6.0	3.0	0	0	-1	0	1	0	0	0	-1	-1	0	1	2	-2
Gr.In.	7.0	6.5	0	0	0	0	1	-1	0	1	0	0	0	1	2	-1
Gr.Džü.	5.5	5.0	-1	-1	-1	0	0	1	0	-1	0	0	1	0	-1	-1
Ja.Ra.	7.0	5.0	-1	0	0	1	0	1	0	0	0	-1	-1	2	0	1
Ka.Na.	8.0	6.5	0	-1	-1	0	-1	1	0	-1	-1	0	1	1	1	0
Kn.Sa.	7.0	3.0	0	-1	-1	0	1	0	0	1	0	-1	-1	-1	0	0
Kv.Vi.	6.5	4.5	-1	-1	-2	0	0	0	-1	-1	-2	-1	-2	-1	0	-1
La.Ar.	4.5	2.0	0	1	0	0	-1	2	1	0	-2	0	-1	0	1	-2
La.II.	4.5	0.0	0	1	7	0	1	1	1	-1	-1	0	0	0	0	0
Le.Ie.	2.0	4.0	0	0	-1	-1	0	0	0	0	1	-1	0	0	-2	-1
Li.Ar.	5.5	4.5	0	1	0	0	0	1	0	-2	0	-1	0	1	1	0
Ma.Gi.	8.0	5.5	0	0	-1	0	-1	0	0	-1	1	0	2	1	1	-1
Me.Al.	6.0	5.0	0	0	-1	0	-1	0	0	0	0	-1	0	1	-1	0
Oz.Li.	3.5	5.5	1	2	1	0	1	0	0	1	1	-1	1	0	1	-1
Sk.Vi.	3.5	5.0	0	1	1	-1	0	1	0	-1	0	0	0	0	1	-1
So.Ed.	6.5	9.5	-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	1	2	-1
St.Si.	3.0	3.5	0	1	1	0	0	1	-1	0	-1	0	0	0	1	0
St.Ai.	4.0	4.0	-1	0	0	0	0	1	0	0	-1	0	0	0	1	0
Up.Da.	7.5	5.0	-1	0	-1	0	0	0	0	-2	0	1	1	-1	1	0
Ut.Ar.	8.0	4.0	0	2	0	0	1	0	0	-2	1	1	0	1	3	0
Va.Im.	7.0	3.5	-1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	2	1
Vu.Gu.	5.0	4.0	0	0	-1	0	-1	0	1	0	0	-1	-1	1	3	-1
Zn.Mä.	9.0	9.0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	-1	0	1	-1
Zv.La.	4.0	4.0	0	1	0	0	-1	0	0	0	0	1	1	1	-1	-2
Zv.Ro.	4.0	3.5	0	0	-1	0	-1	0	0	0	0	-1	-1	1	1	-1
Be.Al.	4.5	7.5	1	-1	0	0	-1	1	1	1	-2	-3	0	0	1	1
Br.Ei.	4.0	6.5	1	-1	1	0	0	-1	0	0	0	-1	1	-1	0	0
Da.Ju.	8.0	4.5	0	-1	0	-1	0	1	0	1	0	-2	0	0	-1	-1
Da.Ka.	4.0	2.0	0	0	0	0	-2	0	1	0	1	-1	1	-1	3	0
Di.Sa.	6.0	8.0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	-2	0
Dm.Al.	2.5	4.5	0	-1	0	-7	5	0	0	1	-2	-1	1	-1	-1	-4
Fo.Ar.	6.0	3.5	0	2	0	0	-1	1	1	0	0	-2	2	-1	2	0
Gr.Ag.	2.0	3.0	1	1	0	0	-1	0	0	0	-1	-1	1	1	-2	1
Je.Ma.	3.5	7.5	0	1	0	0	-1	1	0	2	0	-2	1	0	1	1
Ja.Mä.	7.0	3.5	-1	-2	-1	0	-1	-1	0	0	-1	-2	0	0	0	0
Ka.Gi.	5.5	5.0	0	0	0	0	-1	0	0	1	0	-1	1	-1	0	0
Ki.Ra.	5.0	5.5	1	-1	-1	0	-2	0	0	0	-1	-4	-1	0	2	1
Kra.Ma.	5.0	5.5	1	1	0	-1	0	1	2	0	-1	0	2	0	0	-1
Krü.Ma.	0.0	0.0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	-1	0	0	1	0
La.El.	4.0	3.0	0	0	0	0	-1	1	0	1	-1	-3	-1	0	0	-1
Mü.Vi.	5.0	3.5	0	0	-1	0	-1	0	0	1	0	-3	0	-1	1	-1
Pe.Ed.	8.0	7.0	0	0	-1	0	-3	1	-1	0	-1	-2	-1	-2	2	0
Po.Vi.	6.0	4.5	0	0	1	-1	0	1	1	0	0	0	1	0	-2	0
Po.Je.	5.5	5.5	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	-1	0
Pu.Li.	8.0	3.0	1	1	0	0	0	0	0	-1	0	-1	2	-1	0	1
Ro.Im.	7.0	8.0	-1	-1	-1	0	-1	1	1	1	0	-1	1	0	2	0
Ro.Jo.	5.0	7.5	0	1	0	0	0	0	0	0	1	-3	0	0	0	0
Tu.Le.	7.0	5.0	1	-1	2	0	-1	1	0	1	-2	-2	3	-2	-1	1
Va.In.	5.0	6.0	1	1	1	0	-1	0	0	2	0	0	0	0	-1	1
Vi.Ev.	5.0	4.0	-1	0	1	0	-2	-2	-1	-3	-1	-3	2	0	1	0
Vj.Ev.	5.5	5.0	0	0	0	-1	0	0	1	-1	-1	-3	2	0	1	0
Ze.La.	3.0	1.5	0	2	0	-1	0	-3	0	1	0	1	0	0	0	0

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - latviešu valoda

	9. klase Variable 1	8. klase Variable 2	
Mean	5.25	5.44	vid.līmenis ir krities
Variance	2.545109641	2.199930386	
Observations	170	170	
Pearson Correlation	0.883440942		
Hypothesized Mean Difference	0		
df	169		
t Stat	-3.16538787	9	
P(T<=t) one-tail	0.000918696		
t Critical one-tail	1.653919942		
P(T<=t) two-tail	0.001837393		
t Critical two-tail	1.974100409		

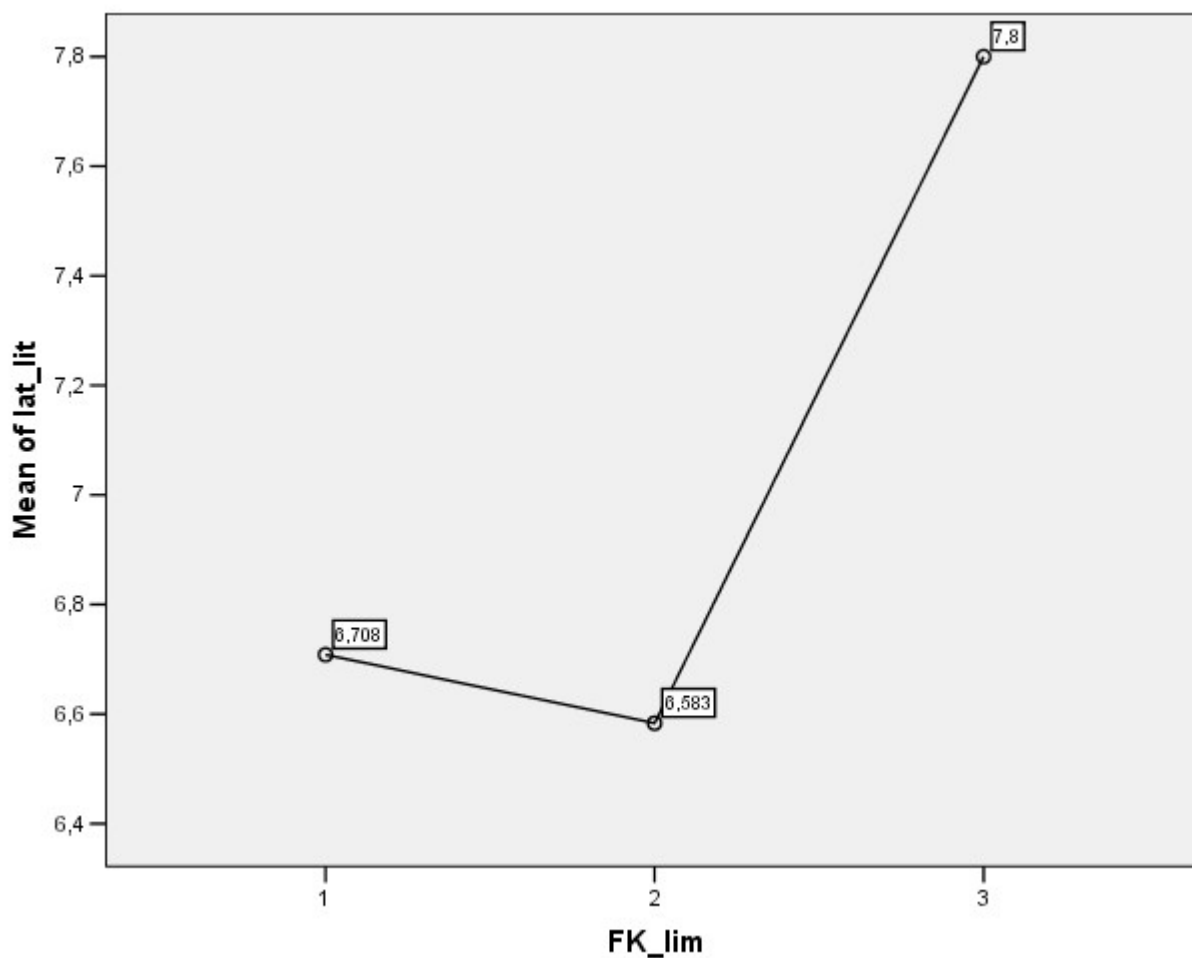
Atšķirības latviešu valodas sekmēs ir statistiski nozīmīgas (būtiskas)

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - literatūra

	9.klase	8.klase	
	8	9	
Mean	6.20	6.21	nav atšķirību
Variance	2.396167935	1.867568329	
Observations	169	169	
Pearson Correlation	0.841793587		
Hypothesized Mean Difference	0		
df	168		
t Stat	-0.18358781		
P(T<=t) one-tail	0.427279109		
t Critical one-tail	1.653974209		
P(T<=t) two-tail	0.854558217		
t Critical two-tail	1.974185153		

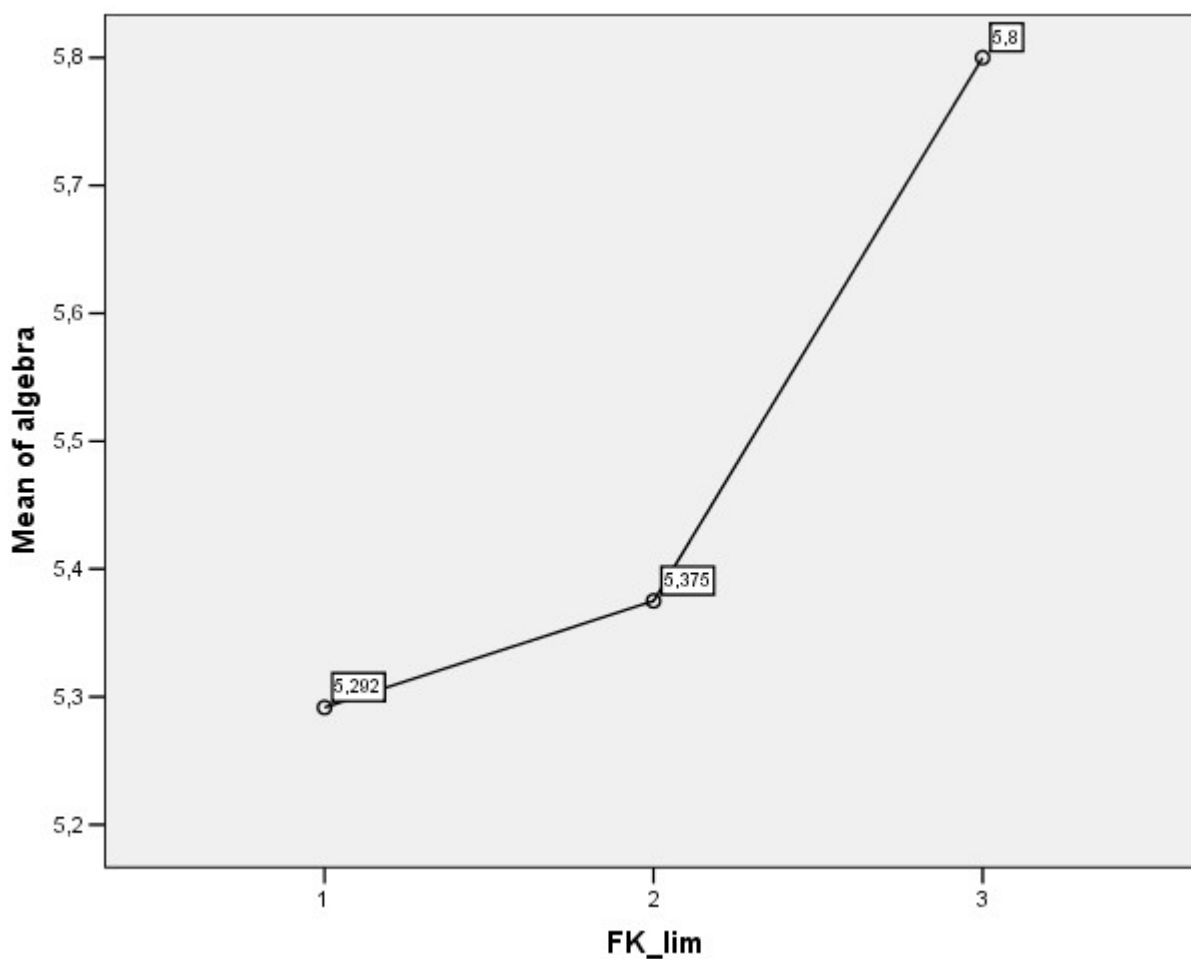

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - algebra

	Variable 1	Variable 2
Mean	5.28	5.09
Variance	2.795544727	2.724817264
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.907918152	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	3.440955558	
P(T<=t) one-tail	0.000365209	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	0.000730418	
t Critical two-tail	1.974100409	

Algebras zināšanas paaugstinājušās,
atšķirības starp 8. un 9. klasi ir statistiski
nozīmīgas

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - ģeometrija

	9.klase	8. klase
	<i>Variable 1</i>	<i>Variable 2</i>
Mean	5.32	5.18
Variance	3.07010094	2.560389836
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.902173694	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	2.434529973	
P(T<=t) one-tail	0.007975745	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	0.01595149	
t Critical two-tail	1.974100409	

atzīmes paaugstinājušās

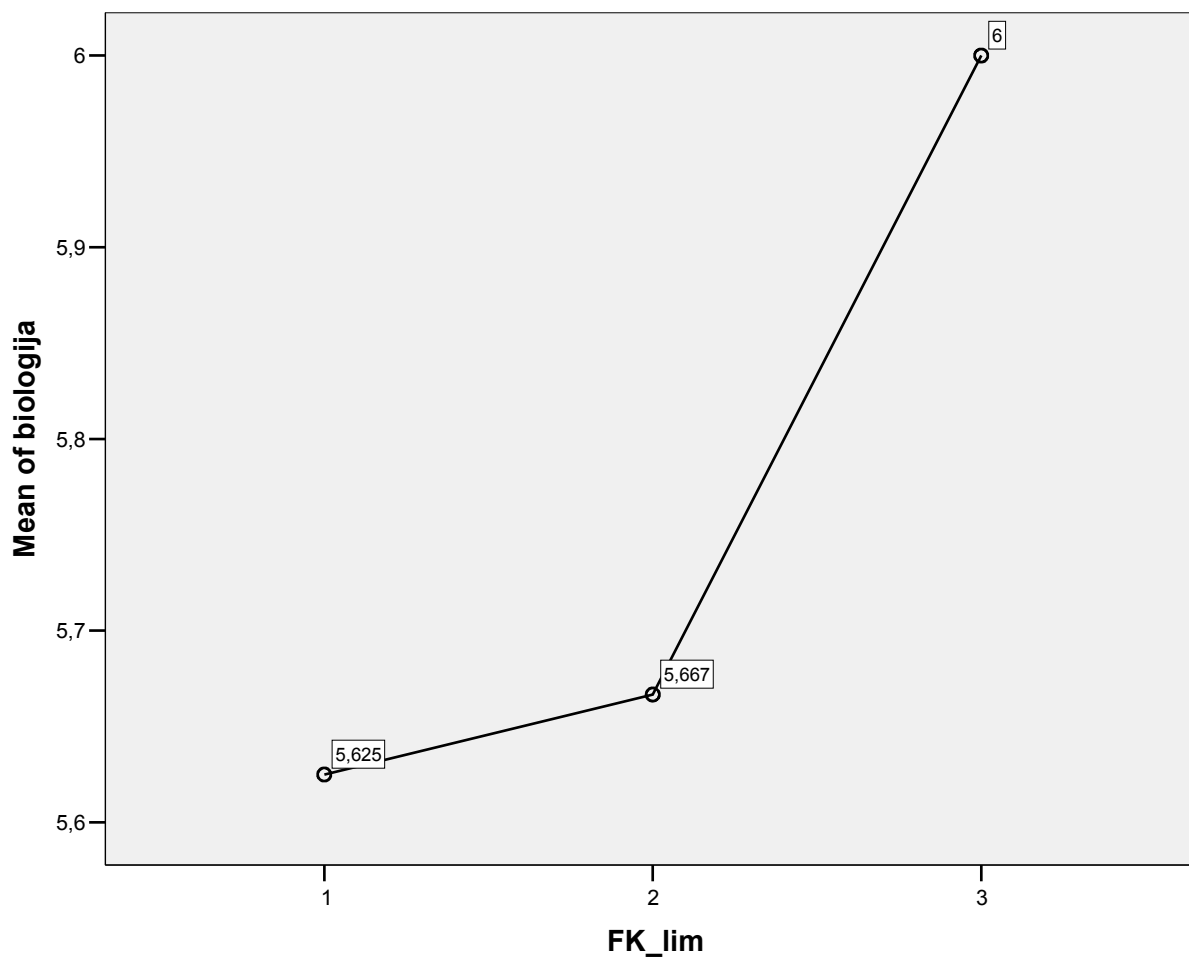
atšķirības starp 9 un 8. klasi ir statistiski nozīmīgas

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - bioloģija

	Variable 1	Variable 2
Mean	5.61	5.69
Variance	2.073233554	1.860807518
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.820697424	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	-1.183207671	
P(T<=t) one-tail	0.119194307	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	0.238388613	
t Critical two-tail	1.974100409	

vidējais zināšanu līmenis nedaudz samazinājies, tomēr ne statistiski nozīmīgi

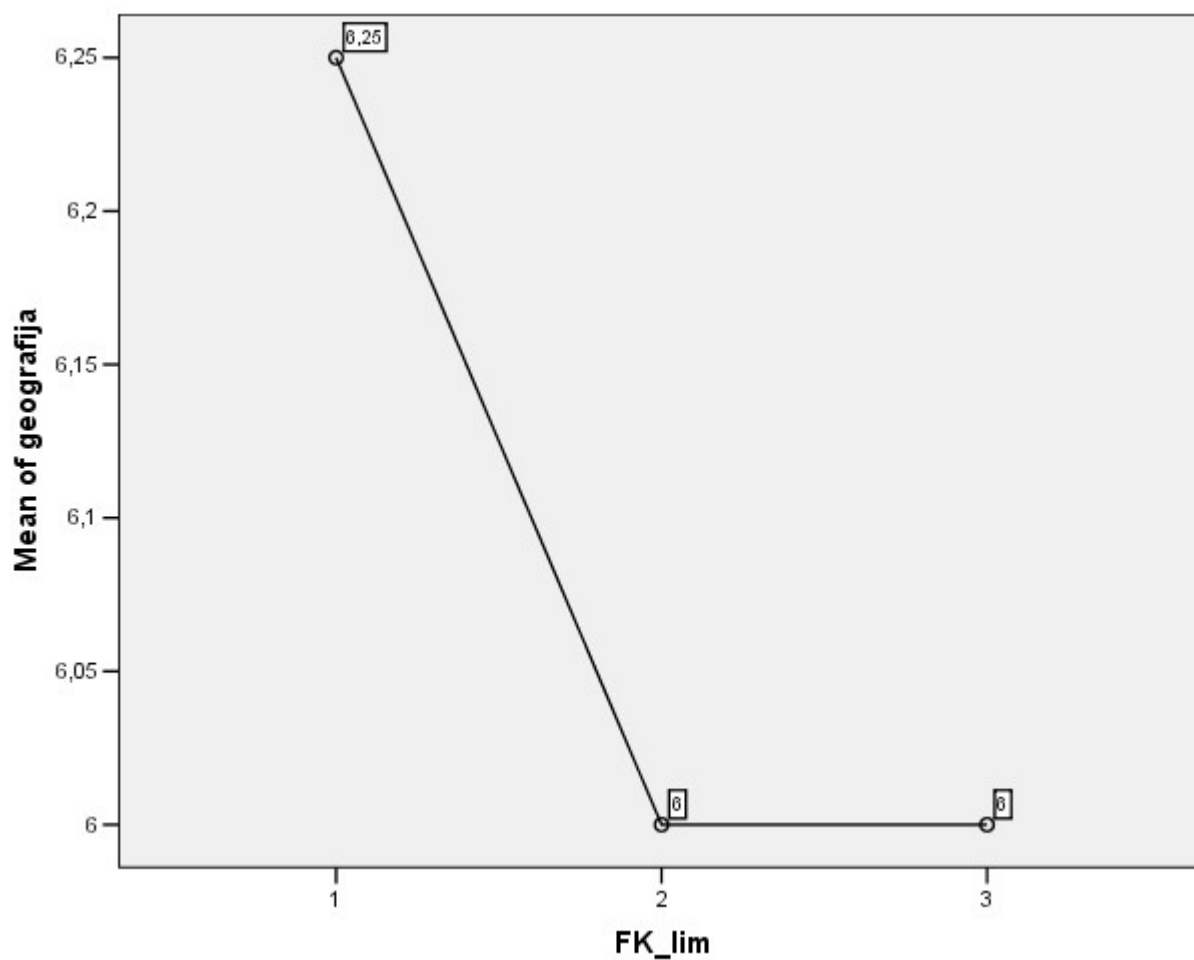

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - ģeogrāfija

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	5.86	6.24
Variance	2.153184824	2.228332753
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.787208363	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	-5.002745412	
P(T<=t) one-tail	7.0356E-07	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	1.40712E-06	
t Critical two-tail	1.974100409	

samazinājies vidējais zināšanu līmenis
un šīs atšķirības ir statistiski nozīmīgas (būtiskas)

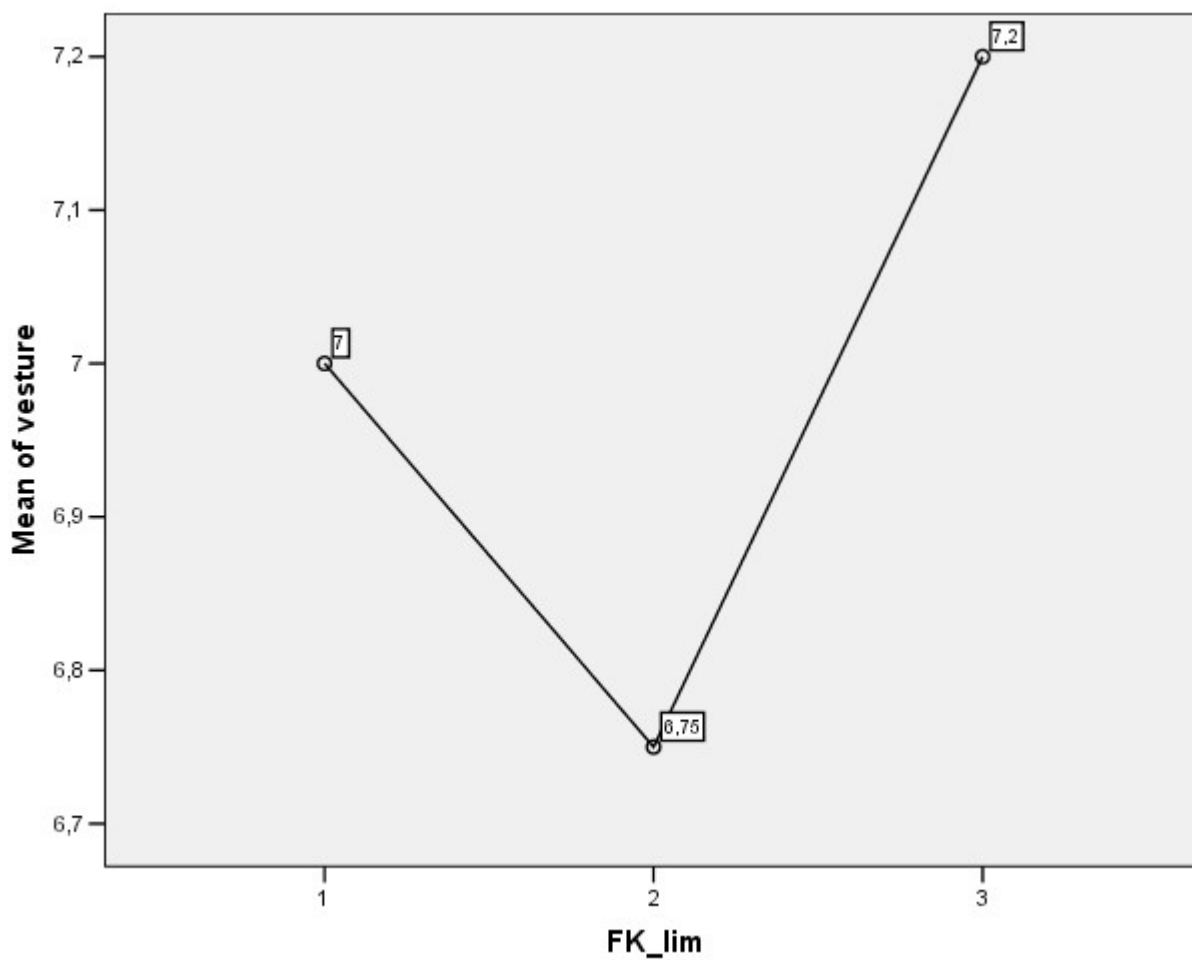

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - vēsture

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	5.68	6.18
Variance	2.277201532	1.447963801
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.741431876	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	-6.34027043	
P(T<=t) one-tail	1.00817E-09	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	2.01635E-09	
t Critical two-tail	1.974100409	

atšķirības starp 9. un 8. klases rezultātiem ir statistiski nozīmīgas
vidējais līmenis klasē ir pasliktinājies

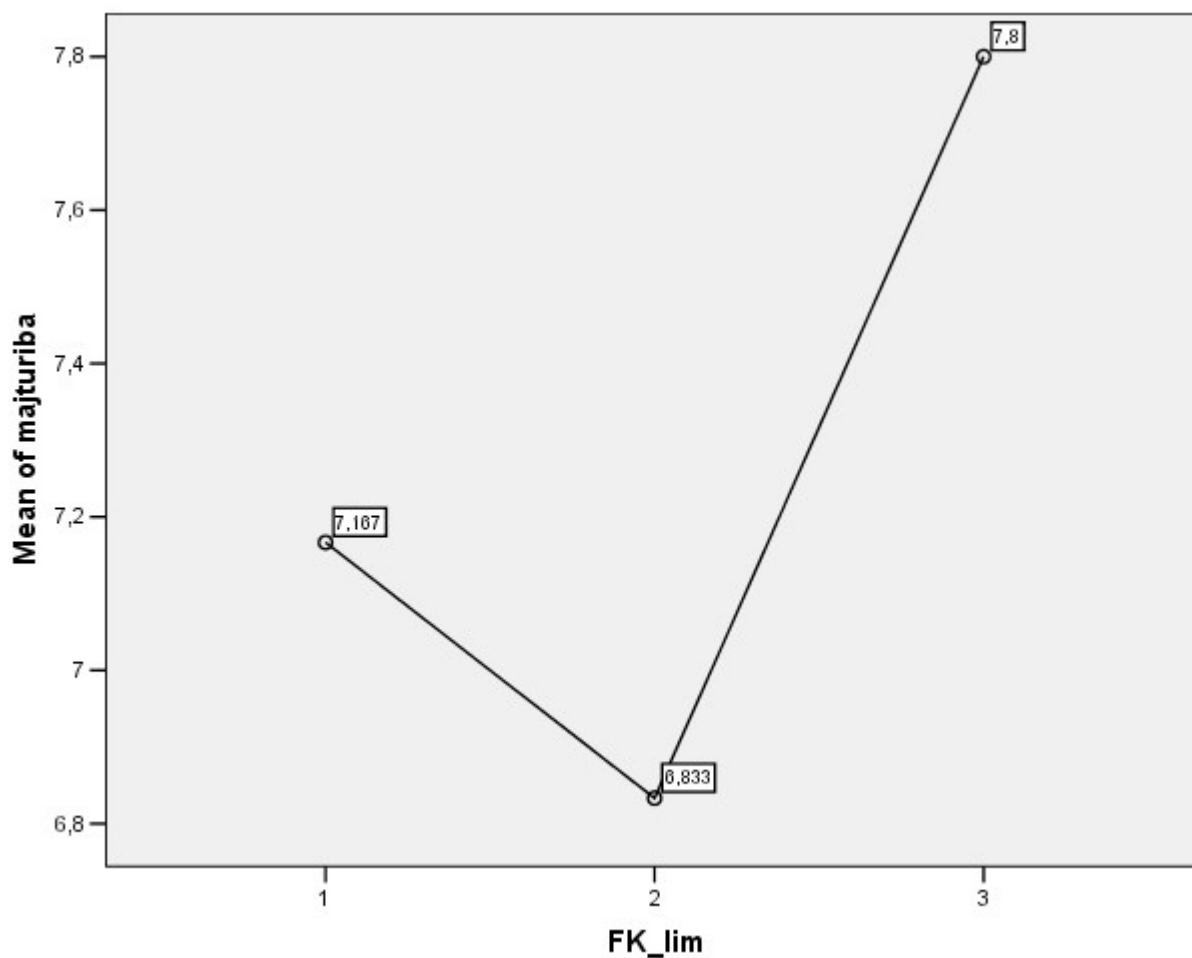

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - mājturība

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	6.84	6.82
Variance	3.228627	2.280787822
Observations	167	167
Pearson Correlation	0.757729	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	166	
t Stat	0.261879	
P(T<=t) one-tail	0.39687	
t Critical one-tail	1.654085	
P(T<=t) two-tail	0.793739	
t Critical two-tail	1.974358	

atšķirības starp 9. un 8. klases rezultātiem nav statistiski nozīmīgas (būtiskas)

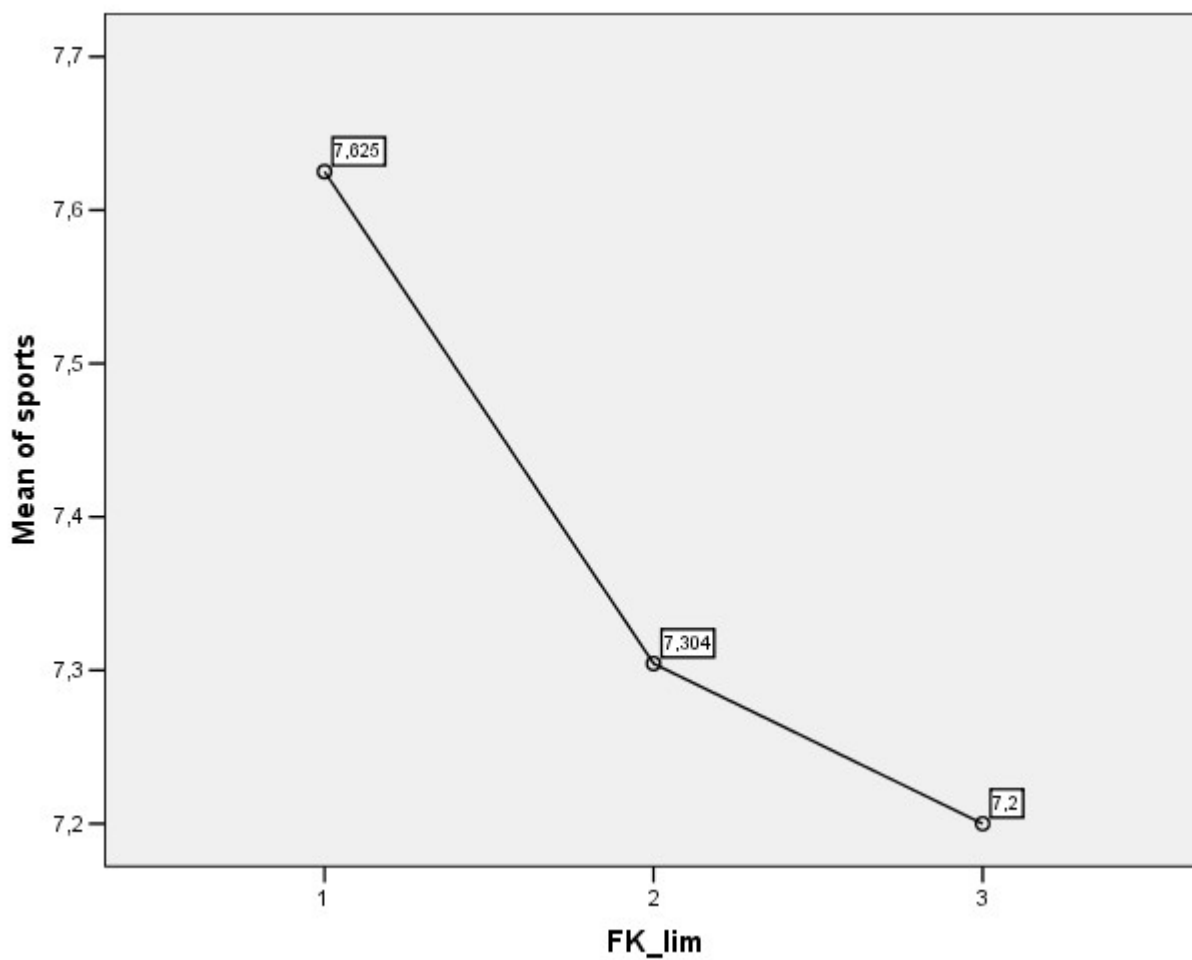

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - sports

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	7.11	7.21
Variance	2.952167953	2.046172715
Observations	167	167
Pearson Correlation	0.789792307	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	166	
t Stat	-1.245210605	
P(T<=t) one-tail	0.107404616	
t Critical one-tail	1.654084714	
P(T<=t) two-tail	0.214809232	
t Critical two-tail	1.974357726	

atšķirības nav būtiskas

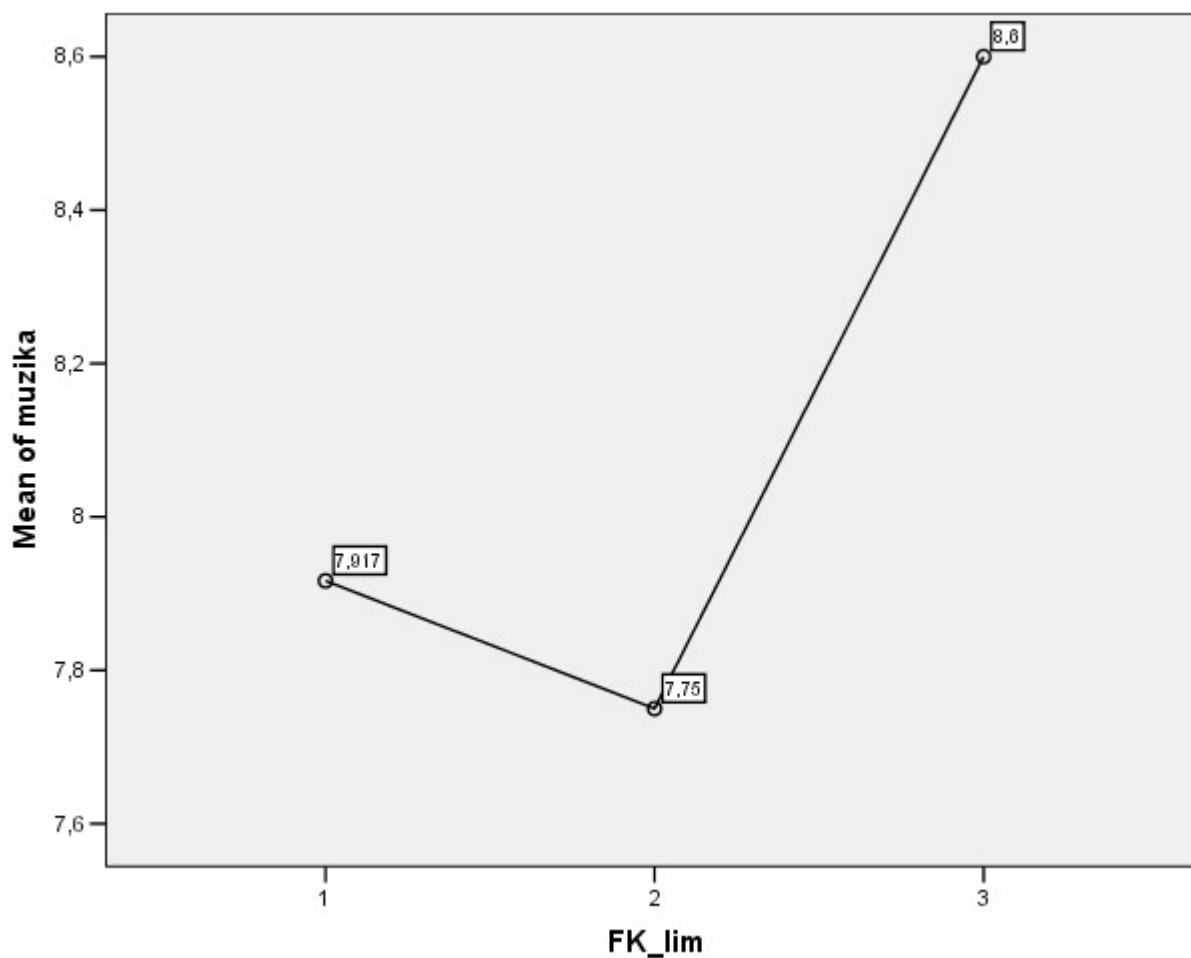

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - mūzika

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	6.63	6.17
Variance	1.728807445	3.381357766
Observations	167	167
Pearson Correlation	0.750947167	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	166	
t Stat	4.899631676	
P(T<=t) one-tail	1.13315E-06	
t Critical one-tail	1.654084714	
P(T<=t) two-tail	2.2663E-06	
t Critical two-tail	1.974357726	

sekmes paaugstinājušās statistiski nozīmīgi

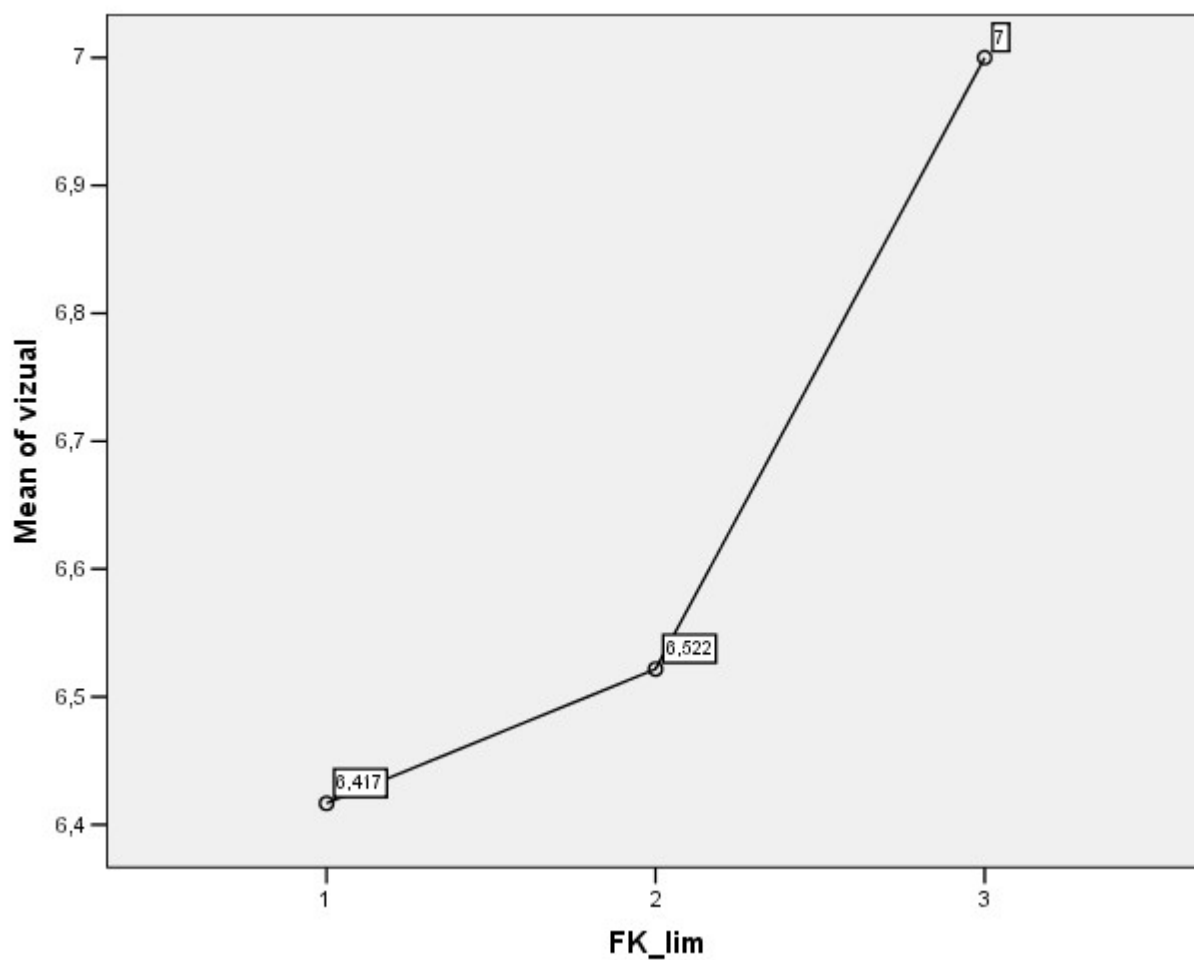

t-Test: Paired Two Sample for Means

Mācību priekšmets - vizuālā māksla

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	6.13	6.57
Variance	2.857586033	2.668422192
Observations	167	167
Pearson Correlation	0.809472267	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	166	
t Stat	-5.573764342	
P(T<=t) one-tail	4.94923E-08	
t Critical one-tail	1.654084714	
P(T<=t) two-tail	9.89847E-08	
t Critical two-tail	1.974357726	

sekmes statistiski nozīmīgi pasliktinājušās

t-Test: Paired Two Sample for Means

	9. klase	8. klase
	Variable 1	Variable 2
Mean	166.4	160.7
Variance	64.12236129	57.17782805
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.961473261	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	34.09225814	
P(T<=t) one-tail	5.90255E-78	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	1.18051E-77	
t Critical two-tail	1.974100409	

augums vidēji pieaudzis par 5,7 cm, atšķirības augumā starp 9. un 8. klasi ir statistiski nozīmīgas

t-Test: Paired Two Sample for Means

	9. klase	8. klase
	<i>Variable 1</i>	<i>Variable 2</i>
Mean	52.6	47.4
Variance	103.5255792	84.24520849
Observations	170	170
Pearson Correlation	0.977901839	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	169	
t Stat	29.83828811	
P(T<=t) one-tail	1.4625E-69	
t Critical one-tail	1.653919942	
P(T<=t) two-tail	2.925E-69	
t Critical two-tail	1.974100409	

svara izmaiņas 9. un 8. klasē ir statistiski nozīmīgas

8.klase - auguma, svara, sekmju, attieksmju mijsakarība

Respon- denti	Augu- ms	S vars	Sekmes														Prasme vērtēt savu augšanu		Manas mācīšanās kvalitāte				Mana līdzdalība mājas un skolas vides pilnveidošanā			Mana attieksme pret citiem cilvēkiem			Manas prasmes sadarboties			L. īderība			
			L atv ieš u val od a	L atv ieš u lite rat ūra	An glu val od a	Vā cu val od a	K rie vu val od a	Vē stu re	Ma te mā tik a	Bi olo ģij a	Ģe ogr āfij a	M ūzi ka	Vi zu ālā mā ksl a	Mā jtu rība	Sp ort s	I nfo rm ātik a	I nst ru me nts	1.Pra sme orien tēties sava garu ma, svara un vecu ma prop orcij ās	2. Pra sme plān ot savas fizis kās vesel ības nosti prinā šanu	1. Ma na int ere se mā cīti es	2. Man a darb ība inter ešu piln veido šanā	3. Ma na mē rkt iec ība	4. Rū pes par mā cīb u sas nie gu mi em	1. Lie tde rig i dar bi cit u lab ā	2. Ma ni pat stā vīg ie dar bi mā jās	3. Ma ni liet der īgi e dar bi sk olā	1. Att iek sm e pre t vie na ud zi em	2. Att iek sm e pre t pie au gu šaj ie em	3.Int ere par valst s un sabie drība s noris ēm	1. Sa dar bība ar skolo tājiem	2. Sa dar bība ar vecā kiem		3. Sa dar bība ar vie nau džiem		
1	Ap.Er.	153.0	53.0	6	6	7	6		6	4	5	4	7	5	6	6	8	8	2	1	2	3	2	2	2	3	2	2	3	2	3	3	3	3	36
2	Ba.De.	161.0	43.5	6	7	6	5		7	5	6	6	5	7	7	8	6	8	3	2	1	3	2	2	2	2	2	3	3	2	3	3	3	3	42
3	Br.Ie.	170.0	62.5	8	8	8	8		9	7	7	7	10	7	8	7	8		2	2	2	2	3	3	2	2	3	2	2	3	3	3	3	63	
4	Da.Sa.	164.0	36.0	7	8	8	8		8	5	6	7	9	7	8	7	7	9	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	49	
5	Fe.Ag.	169.0	57.0	6	6	6		6	7	5	5	5	7	5	6	6	7	6	3	2	2	1	2	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	54	
6	Go.Al.	172.0	52.0	5	5	7		7	5	4	4	5	8	4	6	5	7		3	3	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	7	
7	Gr.Vi.	166.0	49.0	5	6	5		8	5	4	5	4	5	6	6	7	5	7	2	3	2	1	2	3	2	2	3	3	2	2	2	3	3	35	
8	Gr.Ie.	176.0	60.0	7	7	7	6		6	5	6	5	9	6	7	7	6		3	3	2	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	52	
9	Id.Je.	157.0	38.5	7	6	7		7	6	5	5	6	9	6	7	7	5		2	3	3	3	3	3	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	
10	Iv.Mā.	160.0	44.0	9	7	8		7	9	9	7	7	9	6	8	8	7		1	1	1	2	2	2	2	1	1	2	3	1	2	3	3	16	
11	La.Mā.	166.0	59.0	5	7	6		4	6	4	6	6	7	6	8	6	6	8	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	13	
12	Li.Eg.	160.0	41.0	5	5	6	5		5	3	4	4	7	6	5	6	4		3	3	2	2	2	2	3	2	3	3	3	2	2	3	3	0	
13	Ma.En.	168.0	57.0	6	6	7		7	6	5	6	6	8	6	6	8	5		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	52	
14	Me.Ed.	169.0	65.5	6	7	6	6		6	5	5	5	10	5	7	9	5		2	1	3	3	2	3	2	3	1	3	3	1	2	3	3	31	
15	Mi.Mā.	175.0	58.5	7	7	7	7		8	7	6	8	10	7	8	9	7		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	27	
16	Or.Ka.	155.0	43.5	7	7	6		7	6	4	5	5	6	5	5	6	5	5	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	2	8	
17	Pl.Ev.	177.0	86.5	8	8	9	9		9	7	7	7	8	9	8	6	7		1	2	3	2	3	3	3	3	2	3	3	1	2	2	1	18	
18	Po.La.	152.0	35.5	6	6	6		6	6	4	5	5	7	6	8	8	6	8	2	2	3	1	2	2	2	2	3	3	1	2	3	3	3	70	
19	Ša.Ba.	159.0	43.5	7	8	7	7		8	6	7	7	10	7	7	7	6		3	2	2	3	2	2	3	1	3	2	1	3	2	3	19		
20	Ši.Ma.	175.0	69.0	7	8	8		8	7	4	5	6	8	7	6	5	8	6	3	1	2	3	1	2	3	3	2	2	2	1	2	2	1	22	
21	Vi.La.	159.0	41.5	6	7	6	6		7	4	5	6	8	7	8	9	6	10	2	3	2	2	3	3	2	3	2	3	2	3	3	3	3	47	
22	Vi.Ju.	162.0	52.0	7	7	7		7	6	5	5	6	8	7	7	8	7	8	3	2	2	3	2	3	2	3	1	3	3	2	3	3	3	33	
23	Vi.Sa.	165.0	47.5	8	7	8		7	8	8	5	6	9	7	7	6	7	8	3	2	2	2	3	2	3	2	3	3	2	2	3	3	73		
24	Vo.Li.	171.0	68.0	8	9	6		7	7	6	6	7	9	7	8	7	7	9	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	2	3	3	3	3	38	
25	Ze.Ki.	166.0	58.5	5	6	5		6	5	4	4	4	5	0	6	7	6		2	2	3	1	2	2	2	3	2	3	3	1	3	3	2	58	
26	Zn.Da.	172.0	60.0	8	7	6	6		7	4	6	5	8	6	7	6	8	5	2	2	2	1	2	2	3	3	2	3	3	2	3	2	3	66	
27	Zv.Sa.	166.0	52.5	6	6	6		6	6	5	5	5	8	6	8	7	7	8	2	2	3	1	2	2	2	2	3	2	1	2	3	2	3	56	
28	Ži.Si.	172.0	53.5	8	9	9		8	9	7	7	7	10	8	9	7	7		3	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	103	

9. KLASE

	Augums	Svars	Latviešu valoda	Latviešu literatūra	Angļu valoda	Matemātika	Informātika	Bioloģija	Fizika	Ķīmija	Ģeogrāfija	Vēsture	Mūzika	Mājturība	Vizuālā māksla	Sports	1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās	2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu	1. Mana interese mācīties	2. Mana darbība interešu pilnveidošanā	3. Mana mērķtiecība	4. Rūpes par mācību sasniegumiem	1. Lietderīgi darbi citu labā	2. Mani patstāvīgi darbi mājās	3. Mani lietderīgi darbi skolā	1. Attieksme pret vienaudžiem	2. Attieksme pret pieaugušajiem	3. Interese par valsts un sabiedrības norisēm	1. Sadarbība ar skolotājiem	2. Sadarbība ar vecākiem (rezultāts nav, jo visidevulsi vērtējumu -3)	3. Sadarbība ar vienaudžiem	Liderība					
Augums	1																																				
Svars	0.714	1.000																																			
Latviešu valoda	-0.337	-0.144	1.000																																		
Latviešu literatūra	-0.421	-0.205	0.706	1.000																																	
Angļu valoda	-0.403	-0.232	0.694	0.449	1.000																																
Matemātika	-0.007	0.073	0.593	0.485	0.483	1.000																															
Informātika	-0.004	-0.056	0.498	0.188	0.577	0.521	1.000																														
Bioloģija	-0.479	-0.225	0.728	0.748	0.551	0.592	0.360	1.000																													
Fizika	0.007	-0.073	0.531	0.332	0.583	0.673	0.728	0.372	1.000																												
Ķīmija	-0.540	-0.306	0.707	0.738	0.648	0.689	0.485	0.841	0.416	1.000																											
Ģeogrāfija	-0.170	-0.071	0.437	0.642	0.335	0.574	0.261	0.634	0.373	0.543	1.000																										
Vēsture	-0.502	-0.235	0.507	0.717	0.475	0.462	0.259	0.717	0.273	0.681	0.565	1.000																									
Mūzika	-0.431	-0.309	0.656	0.623	0.534	0.639	0.492	0.599	0.680	0.722	0.482	0.640	1.000																								
Mājturība	-0.363	-0.070	0.504	0.475	0.527	0.533	0.583	0.455	0.591	0.668	0.295	0.385	0.606	1.000																							
Vizuālā māksla	-0.559	-0.373	0.555	0.851	0.308	0.390	0.087	0.713	0.108	0.740	0.545	0.613	0.483	0.434	1.000																						
Sports	0.200	-0.036	0.208	-0.010	0.215	0.508	0.342	0.069	0.375	0.097	0.128	-0.106	0.065	0.174	-0.114	1.000																					
1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās	0.035	0.098	0.212	0.146	0.358	0.217	0.055	0.244	0.054	0.248	0.245	0.320	0.087	0.147	0.284	-0.015	1.000																				
2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu	-0.187	-0.205	0.398	0.448	0.367	0.185	-0.032	0.313	0.354	0.224	0.076	0.337	0.415	0.214	0.200	0.187	0.077	1.000																			
1. Mana interese mācīties	-0.114	-0.095	-0.111	0.000	-0.105	-0.357	-0.265	-0.114	-0.125	-0.227	-0.331	0.153	0.000	-0.098	-0.079	-0.062	0.000	0.453	1.000																		
2. Mana darbība interešu pilnveidošanā	-0.334	-0.011	0.489	0.538	0.401	0.369	-0.072	0.495	0.031	0.527	0.306	0.511	0.363	0.422	0.564	0.121	0.567	0.499	0.204	1.000																	
3. Mana mērķtiecība	0.001	0.056	-0.020	0.214	-0.117	-0.016	-0.312	0.010	-0.146	-0.036	-0.121	0.132	0.024	-0.091	0.282	-0.180	0.167	0.392	0.285	0.419	1.000																
4. Rūpes par mācību sasniegumiem	-0.255	-0.297	0.358	0.290	0.344	0.054	0.157	0.266	-0.104	0.306	-0.089	0.214	0.122	0.006	0.316	0.029	-0.015	-0.036	0.000	0.121	-0.039	1.000															
1. Lietderīgi darbi citu labā	0.097	-0.021	-0.401	-0.300	-0.309	0.020	-0.247	-0.244	-0.085	-0.184	0.016	-0.133	-0.136	-0.054	-0.110	-0.125	0.065	-0.121	-0.303	-0.149	-0.090	-0.424	1.000														
2. Mani patstāvīgi darbi mājās	-0.161	-0.115	-0.256	-0.038	-0.232	-0.101	-0.375	0.132	-0.166	-0.091	-0.034	0.191	-0.058	-0.221	-0.026	-0.026	-0.100	0.299	0.295	0.072	0.329	-0.244	0.336	1.000													
3. Mani lietderīgi darbi skolā	-0.174	-0.234	0.158	0.153	-0.007	-0.054	-0.046	0.167	-0.100	0.012	-0.208	0.261	0.029	-0.061	0.105	0.013	-0.175	0.378	0.435	0.142	0.169	0.334	-0.253	0.021	1.000												
1. Attieksme pret vienaudžiem	-0.115	-0.246	-0.158	-0.153	0.098	-0.257	-0.108	-0.267	0.100	-0.209	-0.177	-0.128	0.073	-0.109	-0.174	-0.066	-0.161	0.410	0.435	0.036	0.079	-0.120	-0.011	-0.021	0.136	1.000											
2. Attieksme pret pieaugušajiem	-0.208	-0.250	0.179	0.361	0.356	-0.027	-0.102	0.238	-0.246	0.320	0.115	0.150	-0.128	0.034	0.477	0.082	0.468	0.118	0.000	0.412	0.181	0.526	-0.298	-0.153	0.075	-0.075	1.000										
3. Interese par valsts un sabiedrības norisēm	0.034	0.034	0.062	-0.048	-0.007	0.464	0.262	0.167	0.336	0.110	0.177	0.128	0.232	0.024	-0.033	0.120	-0.175	-0.213	-0.435	-0.213	-0.079	-0.094	0.274	0.021	-0.136	-0.242	-0.553	1.000									
1. Sadarbība ar skolotājiem	-0.367	-0.230	0.397	0.708	0.278	0.371	0.306	0.555	0.246	0.628	0.586	0.423	0.365	0.529	0.609	0.078	-0.134	0.209	-0.289	0.236	-0.099	0.114	0.035	-0.102	0.050	-0.050	0.250	0.050	1.000								
2. Sadarbība ar vecākiem (rezultāts nav, jo visidevulsi vērtējumu -3)	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	1.000
3. Sadarbība ar vienaudžiem	-0.390	-0.334	0.298	0.414	0.519	-0.059	0.191	0.332	0.151	0.423	0.075	0.320	0.357	0.223	0.345	-0.110	0.107	0.426	0.386	0.252	-0.053	0.365	-0.402	-0.100	0.161	0.510	0.468	-0.510	0.312	#DIV/0!	1.000						
Liderība	-0.208	0.023	0.560	0.506	0.256	0.316	-0.034	0.282	0.177	0.373	0.092	0.367	0.429	0.315	0.426	-0.021	0.314	0.408	0.138	0.566	0.364	0.103	-0.297	-0.101	0.164	-0.021	0.270	-0.283	0.093	#DIV/0!	0.171						

n= 25, r kritiskais = 0,394

	Augums	Svars	Latv. val.	Literat.	Angļu val.	Vācu val.	Krievu val.	Algebra	Ģeometrija	Bioloģija	Ģeogrāfija	Vēsture	Mājturība	Sports	Mūzika	Vizuālā m.
Augums	1															
Svars	0.47118843	1														
Latv. val.	-0.05829501	-0.073372308	1													
Literat.	0.05488665	0.000243817	0.31748763	1												
Angļu val.	-0.04816889	-0.131706821	0.281844288	0.18725242	1											
Vācu val.	0.228633939	0.080692928	0.0016542	0.142151046	0.050540434	1										
Krievu val.	-0.207562238	-0.196088858	0.261048265	0.23073418	0.196820368	-0.379342578	1									
Algebra	0.085210069	0.043250048	0.053404695	0.130386952	0.129707954	0.031978409	0.013430882	1								
Ģeometrija	-0.094772621	-0.015140843	0.295658058	0.271787405	0.256245595	0.005164773	0.252688732	0.301542894	1							
Bioloģija	-0.06949458	0.066463449	0.183506887	0.032833176	0.098033554	-0.012954402	0.096640641	0.122539377	0.258511305	1						
Ģeogrāfija	0.184506714	0.000348794	0.102050205	0.318541171	-0.04236481	0.180745236	0.076051472	0.127627299	0.136889289	0.088568415	1					
Vēsture	0.095135563	0.042391037	-0.010215392	0.343560846	-0.011327194	0.001397472	0.257949372	0.031120451	0.052825574	0.038536099	0.11980344	1				
Mājturība	-0.089782481	-0.114448768	0.268245324	0.2739926	0.111099101	0.000686589	0.217689955	0.028460785	0.107463117	0.039644993	0.120609679	0.161397888	1			
Sports	0.105768409	0.031646241	0.233136274	0.371568324	0.126511252	0.251589353	0.140678714	0.109269288	0.205041198	0.082538441	0.255435609	0.153517026	0.151862665	1		
Mūzika	0.175109854	0.135300726	-0.156387905	0.041917342	-0.005794523	0.191195243	-0.22661768	0.063461475	-0.037805711	-0.024285323	0.099455995	0.010096328	-0.190451632	0.106983811	1	
Vizuālā m.	0.15299831	0.087438135	0.146201635	0.17127332	0.155487677	0.253799062	-0.194665318	0.166453031	0.119614466	0.093999684	0.156656588	-0.018125548	0.138249193	0.064405908	-0.037788964	1

Ir noteiktas starpības starp 9. un 8. klases mērījumiem katram skolēnam katrā pazīmē.

Korelācijas koeficienta kritiskā vērtība ir 0,159 (pie divpusīga nozīmības līmeņa, $p = 0,95$)

Visas iezīmētās ar dzelteno krāsu pāru sakarības ir statistiski nozīmīgas, tas ir, pastāv būtiska sakarība starp attiecīgajām pazīmēm.

Piemēram, pastāv sakarība starp augumu un svaru, tā ir pozitīva, tas nozīmē, ka pieaugot (palielinoties) augumam, pieaug arī svars.

Ja priekšā esošā zīmes ir negatīva, tad sakarība ir pretēja, t.i., pieaugot svaram, pasliktinās krievu valodas sekmes (C8 šūna), un otrādi utt.

Piemēram, latv val. kolonna apliecina: jo labākas sekmes latviešu valodā, jo labākas sekmes arī literatūrā, angļu valodā, krievu valodā, ģeometrijā, bioloģijā, arī mājturībā un sportā.

Aptauja

7.klase

Jautājuma kārtas numurs

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	kopā
1	2+2+3	2+3+2	1+3	2+3+1	3+1	1+2+2	1		1+1	36
2	1+3+3	1+1+1+1	1+1+1	1+2	1+1+1+1	1+2+3	1+2+3	1+3+2	3	42
3	1+2	2					2		1	8
4	3+2+3	3+2+2+3	1+1+2	3+3	2+1+3	2+1+3	2+1	3+2+1+3	2+2+3+1+3	63
5	2	3	2+3	2+2		1	1+2	2+1		21
6	3+2+1+ 2	3+2+1+1	3+1	3+3+1+3	3+1	3+3+3	3	3+2+1	2+1	54
7	1			3	3					7
8	3+1	3	3	3	3	3	3	3+2+3	3+2	35
9	3+3	3+1+3	1+2+3	3+3	3+2+3	3+1+3	3+2	1+3	3	52
10									1+2	3
11			2+2+2	1			2+3			16
12	1		3	1		3+1	1	2+1		13
13										0
14	2+2+2	2+2+2+1	2+3+2	2+2+3	2+2	2+1+1	2+3	2+3+2	2+3	52
15	1+3+1	3+3	3	3+1	3+3		3	1	3	31
16	3	3	3	3	3	3	3+2	3	1	27
17					1			2+1	2+2	8
18		1+1	3+3+2+2		2+2		1+1			18
19	1+1+2	2+2+2+1	2+2	1+2+1+3+2+1	1+2+1+2+1+2	2+2+2+2+2+2+2	2+3+2	2+2+1+2	1+2+2+3	70
20	1	2	3	2		1+1	3	1	3+1+1	19
21	1+3	3		3	3	1+3	2	3		22
22	2+1+3+ 1	1+3+1	1+2+3	1+3	1+3	1+1+3	3+1	2+2+3	2+3	47
23	1+2	1+2+1	1+1	1+2+1+2	1+2	1+1+2	1+1+1	1+2	1+1+2	33
24	3+3+2+ 1	3+3+2+3	3+2	3+2+2+1	1+3+2	3+2+2+1	1+3+3+1+1+3	3+3	3+3+2	73
25	1+2	1+2	2+1+3	1+1	1+2+1+1	2+1	1+3	1+2	3+2+2+1+1	38
26	3+2+2	3+2	3	3+2+1+2	3+2+1+3+3	3+2+1+1	3	1+3+1+3	3+1+1	58
27	2+1+3+ 3	2+1+3	2+1+1+1	1+2+1+3+1	1+2+1+2+3	2+2+3	2+2+2+2	2+1+2	2+2+2+3	66
28	3+2+3	2+3	1+2+1	2+3+2+1		3+3	2+3+2	2	3+3	46
29	2+1+1	2+1+1+3+1	2+2+3+2+1+1+1+3+3+ 3	2+2	3+3+2+2+2+3+2	3+3	3+3+1+2+1+1+2+ 3	2+1+3+1+3+1+3+ 1	3+2+3+1+2+1	103

8.klase

Jautājuma kārtas numurs

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	kopā
1	1			3+1		2		3+3+3	1+3+3	23
2	1+2+2+3+3	2+2+3+3	1+2+3	1+2+3	3+1+3	2+1+1+3	1+3	1+1+3	3+1+3	63
3	3+1	2+1	3	3+2+2	3+2	3+2	3+2+1	3+1+1	3+2+2	45
4	1+1+1	1+2+1	1+1	1+2+1+1	2+1+1	1+1+1+1	1+3+1	1+1	1+1	31
5	1	2+1+1		1+2+1	1+1+3+1	2+2+1+2		1	1+1	25
6	2+3+1+1	1+2+2+1	3+3+1+3+3+2+1	2+3+1+1	2+2+2+2+1	2+1+2+3	3+3	2+2	2+2	67
7	3+2		3		3+3+2+1+3		2+2+1+3	3	3	34
8	2+3	2+3	3	3	3	3	1	3	1	27
9	3+2+2	3+2	1	2+2	2	2+1	2	2+2+1		29
10	3+3+2	3+3	3	3	2	1	1+1	1	1+1	27
11	1+1+3+3	2+1+3+3	1+3+1+3	3+1+3	3+1	1+1+3	1+3+3	2+3	3	56
12	1	1+1	3+3+1		1	2	1+2	1+2	3+2	24
13	1+1+1	1+2+2	1+1+3	1+1+3	1	1+2+3	1+2	1+3+3	1+1+3+3+2	45
14			2+2+3		1+3+3+3		2+3+3+3+2+2	1+2	1	36
15	2	2+1+1+2	2+2+2+2+2+3	2+1+2	3+2	3+2+2	3+2+3	2+1+1+2+1	2	51
16	3+2+3	2+3	2	2+3	2	2+3+2	2	1+2	2+2	38
17	3+2	3+1	3+3+1+1+3	3+3+2	1+3+2	2+3+1	2+3+2+1+3	2+3+3+2	1+3+2+2	69
18	2+2+2	1+2+3+3	2+2+2	2+1+3+2	3+2+1+2	1+3	3	3+1+2+3	3	56
19	1+1+3	2	1+2	3	2	3	1	3	3	25
20	3+2+3+3	3+3+3	3+2	3+1+3+2	3+3	3+3+2	3+3	3+3	3+1+3	67
21	2+2+3	2+1+3	2+2+2	2+2+3	2+2	2+1+3	2+1+3+1	2+1+2+3+1+3+1	2+2+2	62
22					3+1+3	1+3	1+1		1+1	15
23	1+1+1+2	1+1+2	1+1+2	1+2+2	2+2	1+2	2+3+2	1+3+2	2+2	42
24	3+2+3+2+3+2	3+3+3+2	1+2+2+3+1+1+1	3+3+1+2+3+1+3+1	1+3+3+1	3+3+3+2+3+1	1+1+1+2+2	3	3+3+2+3	95
25	2+1				1			2+2	2+2	12
26	1	1+1		1	1	1		2	1+1	10
27		1						2		3

R
e
s
p
o
n
d
e
n
t
i

ES MAINOS UN MĒRĶTIECĪGI VEIDOJU SEVI

7. klasē man izdevās uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...		8. klasē man izdosies uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...
	<p><i>Es uzzināju...</i></p> <p><i>Es apņemos uzzināt...</i></p>	
	<p><i>Es izdarīju...</i></p> <p><i>Es apņemos izdarīt...</i></p>	
	<p><i>Es plānotajā izdarīju...</i></p> <p><i>Es plānoju...</i></p>	
	<p><i>Mana atzīme uzvedībā, kārtībā, uzcītībā</i></p>	
<p>Ko par mani saka klasesbiedri?</p>		
<p>Ko par mani saka vecāki?</p>		
<p>Ko par mani saka klases audzinātāja?</p>		

ES MAINOS UN MĒRĶTIECĪGI VEIDOJU SEVI

7. klasē man izdevās uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...		8. klasē man izdosies uzzināt, izdarīt, plānot, vērtēt...
	<p><i>Es uzzināju...</i></p> <p><i>Es apņemos uzzināt...</i></p>	
	<p><i>Es izdarīju...</i></p> <p><i>Es apņemos izdarīt...</i></p>	
	<p><i>Es plānotajā izdarīju...</i></p> <p><i>Es plānoju...</i></p>	
	<p><i>Mana atzīme uzvedībā, kārtībā, uzcītībā</i></p>	
<p>Ko par mani saka klasesbiedri?</p>		
<p>Ko par mani saka vecāki?</p>		
<p>Ko par mani saka klases audzinātāja?</p>		

2. Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji

8. klasē (28 respondenti)

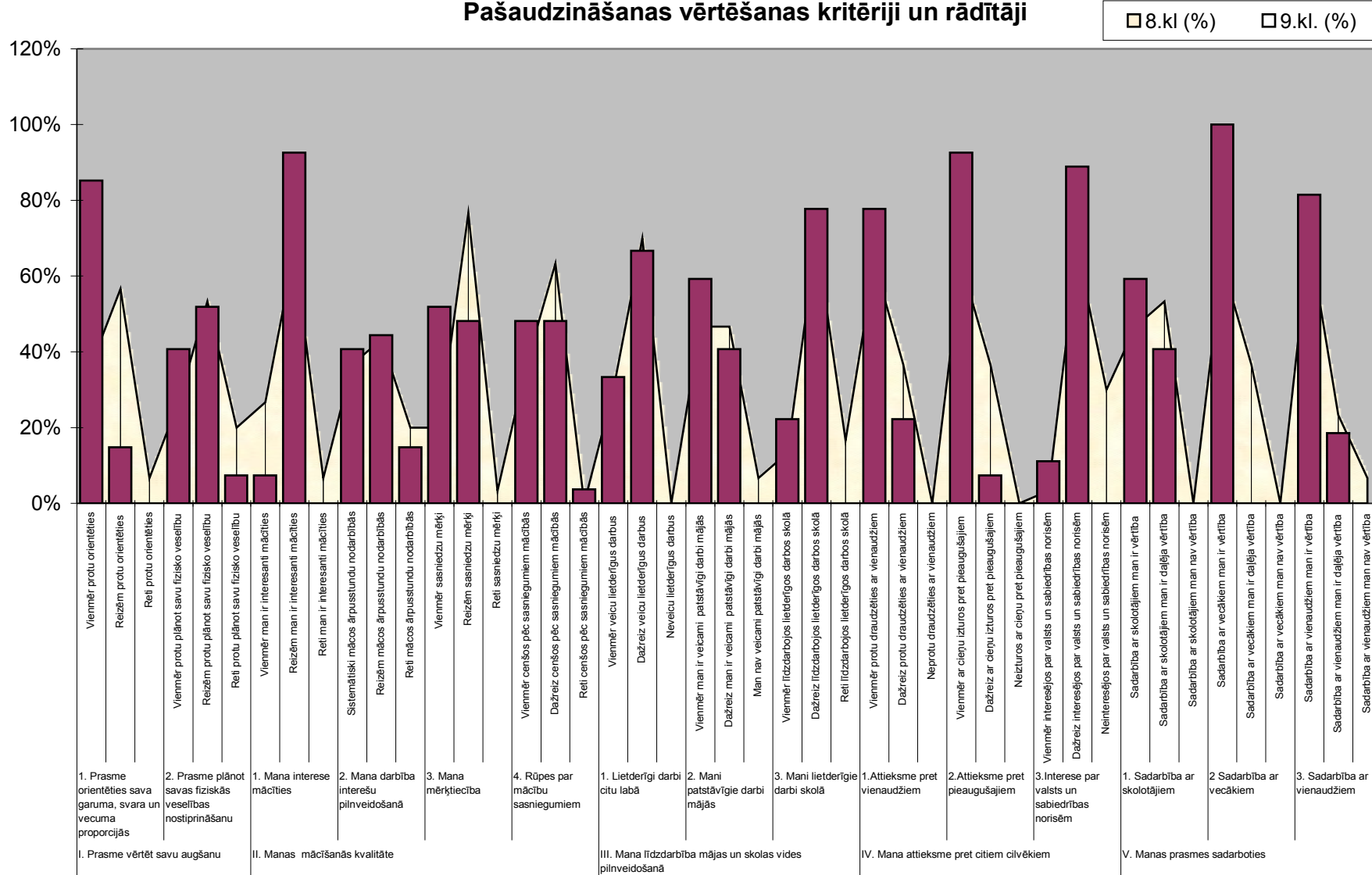
Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi		Respon- denti
1. Prasme vērtēt savu augšanu	1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās	Vienmēr protu orientēties	3	3
		Reizēm protu orientēties	2	13
		Reti protu orientēties	1	12
	2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu	Vienmēr protu plānot savu fizisko veselību	3	1
		Reizēm protu plānot savu fizisko veselību	2	21
		Reti protu plānot savu fizisko veselību	1	6
2. Manas mācīšanās kvalitāte	1. Mana interese mācīties	Vienmēr man ir interesanti mācīties	3	4
		Reizēm man ir interesanti mācīties	2	19
		Reti man ir interesanti mācīties	1	5
	2. Mana darbība interešu pilnveidošanā	Sistemātiski mācos ārpusstundu nodarbībās	3	5
		Reizēm mācos ārpusstundu nodarbībās	2	15
		Reti mācos ārpusstundu nodarbībās	1	8
3. Mana mērķtiecība	Vienmēr sasniedzu mērķi	3	8	
		Reizēm sasniedzu mērķi	2	19
		Reti sasniedzu mērķi	1	1
4. Rūpes par mācību sasniegumiem	Vienmēr cenšos pēc sasniegumiem mācībās	3	14	
		Dažreiz cenšos pēc sasniegumiem mācībās	2	13
		Reti cenšos pēc sasniegumiem mācībās	1	1
3. Mana līdzdarbība mājas un skolas vides pilnveidošanā	1. Lietderīgi darbi citu labā	Vienmēr veicu lietderīgus darbus	3	7
		Dažreiz veicu lietderīgus darbus	2	18
		Neveicu lietderīgus darbus	1	3
2. Mani patstāvīgie darbi mājās	Vienmēr man ir veicami patstāvīgi darbi mājās	3	17	
		Dažreiz man ir veicami patstāvīgi darbi mājās	2	9
		Man nav veicami patstāvīgi darbi mājās	1	2
3. Mani lietderīgie darbi skolā	Vienmēr līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	3	5	
		Dažreiz līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	2	18
		Reti līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	1	5
4. Mana attieksme pret citiem cilvēkiem	1. Attieksme pret vienaudžiem	Vienmēr protu draudzēties ar vienaudžiem	3	14
		Dažreiz protu draudzēties ar vienaudžiem	2	14
		Neprotu draudzēties ar vienaudžiem	1	---
2. Attieksme pret pieaugušajiem	Vienmēr ar cieņu iztuos pret pieaugušajiem	3	16	
		Dažreiz ar cieņu iztuos pret pieaugušajiem	2	11
		Neiztuos ar cieņu pret pieaugušajiem	1	1
3. Interese par valsts un sabiedrības norisēm	Vienmēr interesējos par valsts un sabiedrības norisēm	3	3	
		Dažreiz interesējos par valsts un sabiedrības norisēm	2	16
		Neinteresējos par valsts un sabiedrības norisēm	1	9
5. Manas prasmes sadarboties	1. Sadarbība ar skolotājiem	Sadarbība ar skolotājiem man ir vērtība	3	12
		Sadarbība ar skolotājiem man ir daļēja vērtība	2	14
		Sadarbība ar skolotājiem man nav vērtība	1	2
2. Sadarbība ar vecākiem	Sadarbība ar vecākiem man ir vērtība	3	20	
		Sadarbība ar vecākiem man ir daļēja vērtība	2	6
		Sadarbība ar vecākiem man nav vērtība	1	2
3. Sadarbība ar vienaudžiem	Sadarbība ar vienaudžiem man ir vērtība	3	13	
		Sadarbība ar vienaudžiem man ir daļēja vērtība	2	15
		Sadarbība ar vienaudžiem man nav vērtība	1	---

3. Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji

9.a klasē (27 respondenti)

Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi		Respon- denti
1. Prasme vērtēt savu augšanu	1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās	Vienmēr protu orientēties Reizēm protu orientēties Reti protu orientēties	3 2 1	23 4 -
	2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu	Vienmēr protu plānot savu fizisko veselību Reizēm protu plānot savu fizisko veselību Reti protu plānot savu fizisko veselību	3 2 1	11 14 2
2. Manas mācīšanās kvalitāte	1. Mana interese mācīties	Vienmēr man ir interesanti mācīties Reizēm man ir interesanti mācīties Reti man ir interesanti mācīties	3 2 1	2 25 -
	2. Mana darbība interešu pilnveidošanā	Sistemātiski mācos ārpusstundu nodarbībās Reizēm mācos ārpusstundu nodarbībās Reti mācos ārpusstundu nodarbībās	3 2 1	11 12 4
	3. Mana mērķtiecība	Vienmēr sasniedzu mērķi Reizēm sasniedzu mērķi Reti sasniedzu mērķi	3 2 1	14 13 -
	4. Rūpes par mācību sasniegumiem	Vienmēr cenšos pēc sasniegumiem mācībās Dažreiz cenšos pēc sasniegumiem mācībās Reti cenšos pēc sasniegumiem mācībās	3 2 1	13 13 1
3. Mana līdzdarbība mājas un skolas vides pilnveidošanā	1. Lietderīgi darbi citu labā	Vienmēr veicu lietderīgus darbus Dažreiz veicu lietderīgus darbus Neveicu lietderīgus darbus	3 2 1	9 18 -
	2. Mani patstāvīgie darbi mājās	Vienmēr man ir veicami patstāvīgi darbi mājās Dažreiz man ir veicami patstāvīgi darbi mājās Man nav veicami patstāvīgi darbi mājās	3 2 1	16 11 -
	3. Mani lietderīgie darbi skolā	Vienmēr līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā Dažreiz līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā Reti līdzdarbojos lietderīgos darbos skolā	3 2 1	6 21 -
4. Mana attieksme pret citiem cilvēkiem	4. Attieksme pret vienaudžiem	Vienmēr protu draudzēties ar vienaudžiem Dažreiz protu draudzēties ar vienaudžiem Neprotu draudzēties ar vienaudžiem	3 2 1	21 6 -
	5. Attieksme pret pieaugušajiem	Vienmēr ar cieņu iztueros pret pieaugušajiem Dažreiz ar cieņu iztueros pret pieaugušajiem Neiztueros ar cieņu pret pieaugušajiem	3 2 1	25 2 -
	6. Interese par valsts un sabiedrības norisēm	Vienmēr interesējos par valsts un sabiedrības norisēm Dažreiz interesējos par valsts un sabiedrības norisēm Neinteresējos par valsts un sabiedrības norisēm	3 2 1	3 24 -
5. Manas prasmes sadarboties	1. Sadarbība ar skolotājiem	Sadarbība ar skolotājiem man ir vērtība Sadarbība ar skolotājiem man ir daļēja vērtība Sadarbība ar skolotājiem man nav vērtība	3 2 1	16 11 -
	2. Sadarbība ar vecākiem	Sadarbība ar vecākiem man ir vērtība Sadarbība ar vecākiem man ir daļēja vērtība Sadarbība ar vecākiem man nav vērtība	3 2 1	27 - -
	3. Sadarbība ar vienaudžiem	Sadarbība ar vienaudžiem man ir vērtība Sadarbība ar vienaudžiem man ir daļēja vērtība Sadarbība ar vienaudžiem man nav vērtība	3 2 1	22 5 -

Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji

class * FK_lim Crosstabulation

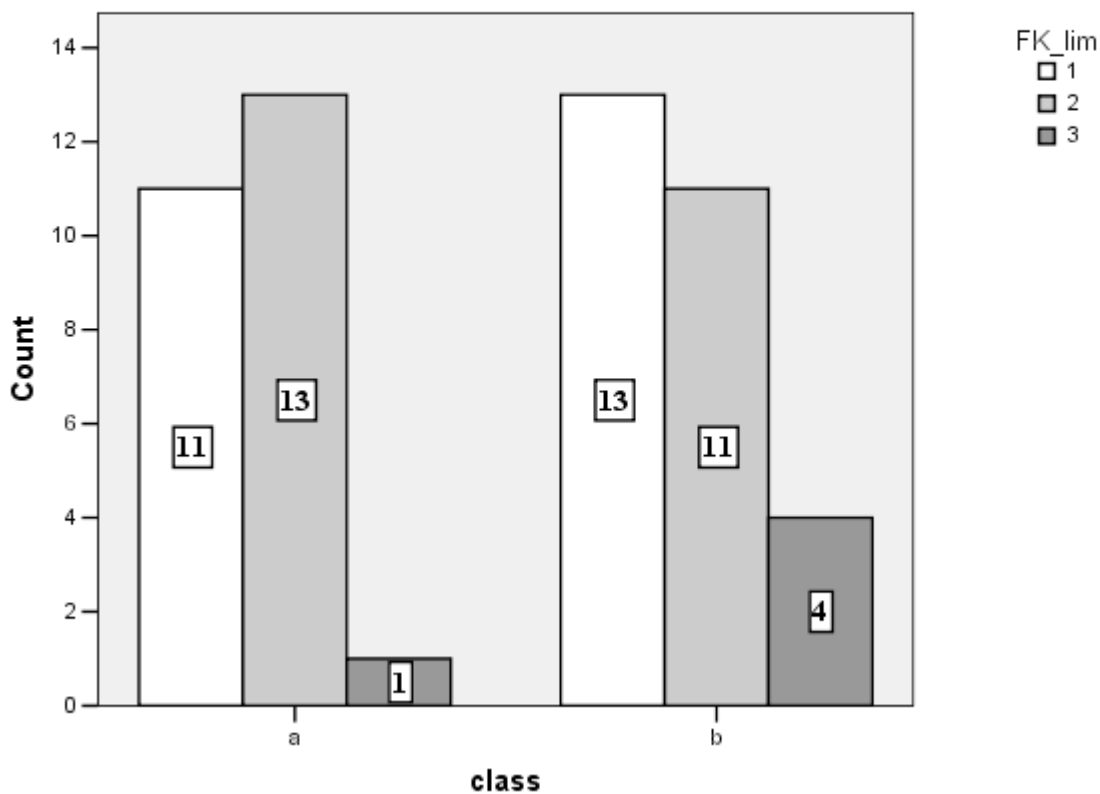
			FK_lim			Total
			1	2	3	
class	a	Count	11	13	1	25
		% within class	44,0%	52,0%	4,0%	100,0%
		% within FK_lim	45,8%	54,2%	20,0%	47,2%
		% of Total	20,8%	24,5%	1,9%	47,2%
	b	Count	13	11	4	28
		% within class	46,4%	39,3%	14,3%	100,0%
		% within FK_lim	54,2%	45,8%	80,0%	52,8%
		% of Total	24,5%	20,8%	7,5%	52,8%
Total	Count	24	24	5	53	
	% within class	45,3%	45,3%	9,4%	100,0%	
	% within FK_lim	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	45,3%	45,3%	9,4%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1,970 ^a	2	,373
Likelihood Ratio	2,091	2	,351
Linear-by-Linear Association	,191	1	,662
N of Valid Cases	53		

a. 2 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,36.

Bar Chart

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
lat_val	1	24	6,13	1,296	,265	5,58	6,67	4	9
	2	24	6,04	1,160	,237	5,55	6,53	4	8
	3	5	7,00	1,000	,447	5,76	8,24	6	8
	Total	53	6,17	1,221	,168	5,83	6,51	4	9
lat_lit	1	24	6,71	1,122	,229	6,23	7,18	5	9
	2	24	6,58	,881	,180	6,21	6,96	5	8
	3	5	7,80	1,304	,583	6,18	9,42	6	9
	Total	53	6,75	1,072	,147	6,46	7,05	5	9
english	1	24	6,63	1,408	,287	6,03	7,22	3	9
	2	24	6,29	,999	,204	5,87	6,71	5	8
	3	5	7,20	1,304	,583	5,58	8,82	6	9
	Total	53	6,53	1,234	,170	6,19	6,87	3	9
algebra	1	24	5,29	1,654	,338	4,59	5,99	3	9
	2	24	5,38	1,377	,281	4,79	5,96	4	9
	3	5	5,80	1,304	,583	4,18	7,42	4	7
	Total	53	5,38	1,484	,204	4,97	5,79	3	9
dator	1	24	6,79	1,250	,255	6,26	7,32	4	9
	2	24	7,08	1,213	,248	6,57	7,60	5	10
	3	5	7,40	1,817	,812	5,14	9,66	5	10
	Total	53	6,98	1,278	,176	6,63	7,33	4	10
biologija	1	24	5,63	1,056	,215	5,18	6,07	4	8
	2	24	5,67	,917	,187	5,28	6,05	4	7
	3	5	6,00	1,000	,447	4,76	7,24	5	7
	Total	53	5,68	,976	,134	5,41	5,95	4	8
geografija	1	24	6,25	1,152	,235	5,76	6,74	4	9
	2	24	6,00	,933	,190	5,61	6,39	4	8
	3	5	6,00	1,414	,632	4,24	7,76	4	7
	Total	53	6,11	1,068	,147	5,82	6,41	4	9
vesture	1	24	7,00	1,180	,241	6,50	7,50	5	9
	2	24	6,75	1,189	,243	6,25	7,25	4	9
	3	5	7,20	1,304	,583	5,58	8,82	6	9
	Total	53	6,91	1,181	,162	6,58	7,23	4	9
majturiba	1	24	7,17	1,167	,238	6,67	7,66	5	10
	2	24	6,83	1,551	,317	6,18	7,49	4	10
	3	5	7,80	1,483	,663	5,96	9,64	6	10
	Total	53	7,08	1,385	,190	6,69	7,46	4	10
sports	1	24	7,63	1,013	,207	7,20	8,05	5	9
	2	23	7,30	1,105	,230	6,83	7,78	5	10
	3	5	7,20	1,304	,583	5,58	8,82	6	9
	Total	52	7,44	1,074	,149	7,14	7,74	5	10
muzika	1	24	7,92	1,501	,306	7,28	8,55	5	10
	2	24	7,75	1,294	,264	7,20	8,30	5	10
	3	5	8,60	1,140	,510	7,18	10,02	7	10
	Total	53	7,91	1,377	,189	7,53	8,29	5	10
vizual	1	24	6,42	1,316	,269	5,86	6,97	4	9
	2	23	6,52	1,238	,258	5,99	7,06	4	9
	3	5	7,00	2,000	,894	4,52	9,48	5	9
	Total	52	6,52	1,336	,185	6,15	6,89	4	9

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
lat_val	Between Groups	3,888	2	1,944	1,321	,276
	Within Groups	73,583	50	1,472		
	Total	77,472	52			
lat_lit	Between Groups	6,220	2	3,110	2,901	,064
	Within Groups	53,592	50	1,072		
	Total	59,811	52			
english	Between Groups	3,824	2	1,912	1,268	,290
	Within Groups	75,383	50	1,508		
	Total	79,208	52			
algebra	Between Groups	1,069	2	,535	,236	,791
	Within Groups	113,383	50	2,268		
	Total	114,453	52			
dator	Between Groups	1,989	2	,995	,599	,553
	Within Groups	82,992	50	1,660		
	Total	84,981	52			
biologija	Between Groups	,589	2	,294	,301	,742
	Within Groups	48,958	50	,979		
	Total	49,547	52			
geografija	Between Groups	,821	2	,410	,351	,706
	Within Groups	58,500	50	1,170		
	Total	59,321	52			
vesture	Between Groups	1,228	2	,614	,431	,652
	Within Groups	71,300	50	1,426		
	Total	72,528	52			
majturiba	Between Groups	4,231	2	2,116	1,108	,338
	Within Groups	95,467	50	1,909		
	Total	99,698	52			
sports	Between Groups	1,532	2	,766	,655	,524
	Within Groups	57,295	49	1,169		
	Total	58,827	51			
muzika	Between Groups	2,995	2	1,497	,784	,462
	Within Groups	95,533	50	1,911		
	Total	98,528	52			
vizual	Between Groups	1,408	2	,704	,385	,682
	Within Groups	89,572	49	1,828		
	Total	90,981	51			

Descriptives

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
1	24	35,75	24,669	5,035	25,33	46,17	0	101
2	24	44,46	21,893	4,469	35,21	53,70	8	96
3	5	33,20	8,585	3,839	22,54	43,86	18	38
Total	53	39,45	22,550	3,097	33,24	45,67	0	101

ANOVA

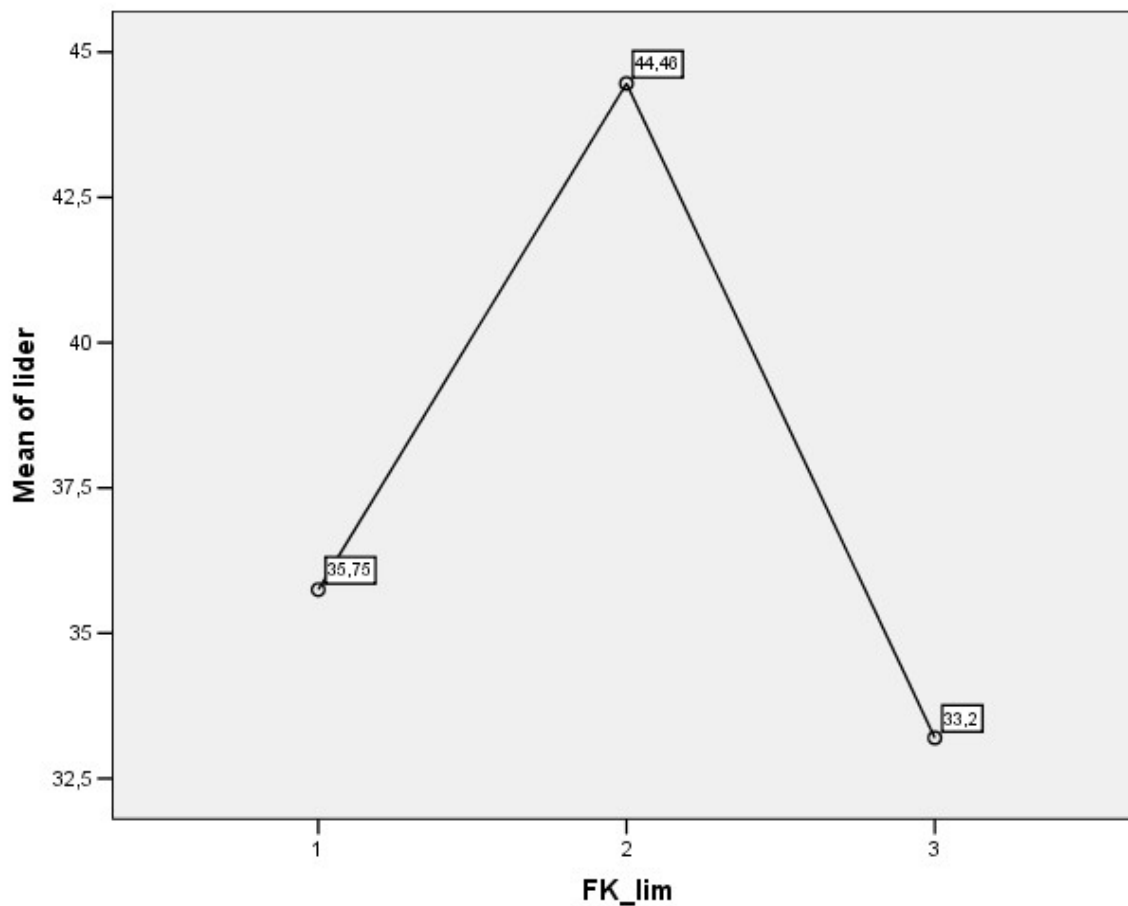
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1125,874	2	562,937	1,112	,337
Within Groups	25315,258	50	506,305		
Total	26441,132	52			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: lider

LSD

(I) FK_lim	(J) FK_lim	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
1	2	-8,708	6,496	,186	-21,76	4,34
	3	2,550	11,062	,819	-19,67	24,77
2	1	8,708	6,496	,186	-4,34	21,76
	3	11,258	11,062	,314	-10,96	33,48
3	1	-2,550	11,062	,819	-24,77	19,67
	2	-11,258	11,062	,314	-33,48	10,96

Group Statistics

	class	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
P1	a	25	5,20	,764	,153
	b	28	4,36	,989	,187
P2	a	25	9,32	1,314	,263
	b	28	8,82	1,362	,257
P3	a	25	7,08	,812	,162
	b	28	6,68	1,090	,206
P4	a	25	7,96	,351	,070
	b	28	7,07	1,016	,192
P5	a	25	8,44	,712	,142
	b	28	7,86	1,239	,234

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
P1	Equal variances assumed	1,679	,201	3,440	51	,001	,843	,245	,351	1,335
	Equal variances not assumed			3,491	50,008	,001	,843	,241	,358	1,328
P2	Equal variances assumed	,254	,616	1,352	51	,182	,499	,369	-,242	1,239
	Equal variances not assumed			1,355	50,679	,181	,499	,368	-,240	1,237
P3	Equal variances assumed	2,441	,124	1,505	51	,139	,401	,267	-,134	,937
	Equal variances not assumed			1,530	49,488	,132	,401	,262	-,126	,929
P4	Equal variances assumed	37,449	,000	4,154	51	,000	,889	,214	,459	1,318
	Equal variances not assumed			4,347	34,027	,000	,889	,204	,473	1,304
P5	Equal variances assumed	3,120	,083	2,066	51	,044	,583	,282	,017	1,149
	Equal variances not assumed			2,127	43,908	,039	,583	,274	,031	1,135

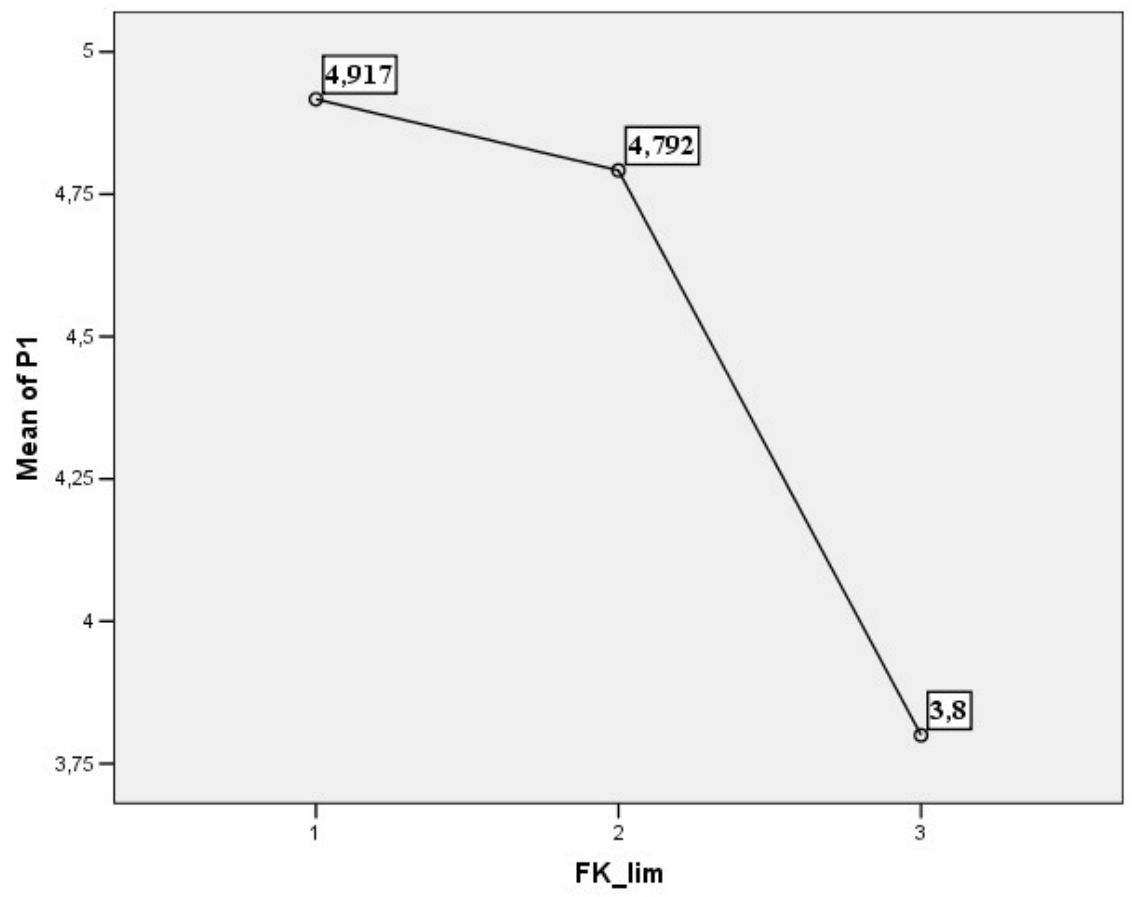
ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
P1	Between Groups	5,220	2	2,610	2,926	,063
	Within Groups	44,592	50	,892		
	Total	49,811	52			
P2	Between Groups	7,405	2	3,703	2,118	,131
	Within Groups	87,425	50	1,749		
	Total	94,830	52			
P3	Between Groups	,117	2	,059	,059	,943
	Within Groups	49,958	50	,999		
	Total	50,075	52			
P4	Between Groups	,654	2	,327	,403	,671
	Within Groups	40,592	50	,812		
	Total	41,245	52			
P5	Between Groups	1,784	2	,892	,792	,458
	Within Groups	56,292	50	1,126		
	Total	58,075	52			

Multiple Comparisons

LSD

Dependent Variable	(I) FK_ lim	(J) FK_ lim	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
P1	1	2	,273	,649	-,42	,67
		3	,464	,020	,18	2,05
	2	1	,273	,649	-,67	,42
		3	,464	,038	,06	1,92
	3	1	,464	,020	-2,05	-,18
		2	,464	,038	-1,92	-,06

Anotācija

Izstrādātajā promocijas darbā „Klases audzinātāja darbība pusaudža pašaudzināšanas sekmēšanā” pētīta aktuāla problēma – pusaudžu pašaudzināšana kā savas attīstības vadība.

Promocijas darba teorētiskais komponents veidojās, analizējot 18., 19., 20.gs. Eiropas filozofu, pedagogu, psihologu darbus un audzināšanas praksi, atklājot sakarību starp audzināšanu un pašaudzināšanu, kura pārbaudīta eksperimentāli.

Konstatējošais eksperiments deva iespēju izziņāt sakarības pusaudžu fiziskajā un intelektuālajā attīstībā. Pētījumā izdevās noskaidrot, ka pastāv sakarība starp straujām svara un garuma izmaiņām un sekmēm mācībās. Sociometriskā aptauja un tās rezultāti deva iespēju grupēt pusaudžus absolūtajos līderos, līderu grupā, aktīvajos izpildītājos, pasīvajos līdzdalībniekos, atstumtajos. Atklājās, ka līderpozīcijas klasē ieņem pusaudži ar līdzsvarotu fizisko un intelektuālo attīstību. Lai formulētu sakarību, vajadzīgs ļoti liels pētījums, tāpēc var runāt tikai par sakarības pazīmēm.

Konstatējošais eksperiments atklāja, ka, no vienas puses, pusaudži nepilnīgi apzinās savas attīstības saturu un līmeni un, no otras puses, ka skolotāji, īpaši klases audzinātāji, nepietiekami virza skolēnus sevis izziņāšanai un mērķtiecīgai pašaudzināšanai, netiek nodrošināta audzināšanas darba pēctecība.

Tas deva iespēju projektēt veidojošo eksperimentu divos posmos. Lai mainītu reālās audzināšanas praksi, pirmajam posmam tika izvirzīts mērķis – izveidot pusaudžu pašaudzināšanas programmu un uzsākt tās īstenošanu sadarbībā ar klases audzinātāju.

Otrajam posmam tika izvirzīts mērķis – noskaidrot attieksmi pret sadarbību un organizēt sadarbības pilnveidošanu klases audzinātāja vadībā: pusaudzis – vecāki – skolotāji.

Pašaudzināšanas satura pamatkomponente – attieksme pret sevi, citiem, mācībām - veidojas mijšakarībā ar pašaudzināšanas prasmēm. Attieksmju attīstība pusaudžiem ir tas vienojošais komponents, kas veselumā saista audzināšanu un pašaudzināšanu, jo audzināšanas darba rezultāts - ir pusaudža attieksmju, t.i., viņa vērtību sistēmas veidošanās.

Skolai demokratizējoties, pusaudžu savstarpējā un pusaudžu ↔ pieaugušo līdztiesīga, aktīva pedagoģiska sadarbība kļūst objektīvi nosacīta nepieciešamība, kurā audzināšana/pašaudzināšana ir vienots process; un sadarbība pusaudzis ↔ pieaugušais pusaudzim kļūst par vērtību, ja audzināšanas/pašaudzināšanas rezultātā mainās attieksme pret sevi, citiem cilvēkiem, mācībām.

Promocijas darba apjoms ir 181 lpp., analīzē izmantoti 186 avoti, kuri apkopoti literatūras sarakstā. Saturs ilustrēts 44 attēlos un 57 tabulās.

Annotation

The elaborated promotion work „Class teacher’s action in promotion of teenager’s self-education” investigated very topical problem – self-education of teenagers as the management of one’s own development.

The theoretical component of promotion work was created through the analysis of works of the 18th, 19th and 20th centuries European philosophers, pedagogues and psychologists and their educational practice, revealing the connections between education and self-education which was tested experimentally.

Fixing experiment allowed recognize the connections between the intellectual and physical development. It was possible to clarify during the research that there exists connection between rapid weight and length changes and academic achievements. Socio-metric inquiry and its results allowed to group teenagers: absolute leaders, group of leaders, active performers, passive participants, castaways. The leader positions in the class are occupied by the teenagers with balanced physical and intellectual development. There is the necessity in wider investigation in order to formulate the connections therefore we can speak only about the indications of connections.

The fixing experiment revealed that, from one side, teenagers partially are conscious of their development content and level, and, from the other side, that teachers, especially class teachers, insufficiently direct the students to self-cognition and purposeful self-education. There is no succession of educational work.

It allowed design the forming experiment in two stages. In order to change the real educational practice, the first stage target was the following – to create the self-educational program for teenagers and to start its realization in cooperation with class teacher.

The second stage target – to clarify the attitude towards cooperation and organize the improvement of cooperation under the supervision of class teacher: teenager – parents – teachers.

Basic component of self-educational content – attitudes to oneself, other, studies – is forming in inter-connection with self-educational skills. Development of attitudes for teenagers is uniting component which in the whole joins education and self-education, as the result is common – teenager attitudes, i.e., his values as the basic component of attitudes.

As the school becomes more democratic, the mutual cooperation between teenagers and equal, active pedagogical cooperation between teenagers ⇔ adults becomes objective necessity where education/self-education is united process; and cooperation (Teenager ⇔ Adult) becomes a value for the teenager in self-education if as the result of education/self-education changes the attitude towards himself, other people and studies.

The amount of promotion work is 181 pages, 186 sources summarized in the bibliography. The content includes 44 pictures and 57 tables.